

**ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKASININ
TÜRK TOPLUMSAL YAŞAMINA ETKİLERİ VE KATKILARI**

Aygül KILINÇ

**İnönü Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM
DALI İçin Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak Hazırlanmıştır**

(Malatya, Haziran 2005)

İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne
MALATYA

Bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı'nda
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan (İmza) Ünvanı ve Adı Soyadı

.....

Üye (imza) Ünvanı ve Adı Soyadı

.....

Üye (imza) Ünvanı ve Adı Soyadı

.....

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

İmza

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

“Atatürk Dönemi Kültür Politikasının Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Katkıları” başlıklı araştırma konusu, dört kesim yaklaşımına göre hazırlanmıştır. Dört kesim yaklaşımının araştırmanın toplam sayfa sayısı üzerinden esas aldığı birinci kesim ve dördüncü kesim yüzde beş, ikinci kesim yüzde otuz, üçüncü kesim yüzde altmış oranları, bu araştırmada göz önünde bulundurulmuş ve söz konusu oranlara mümkün derecede yaklaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın birinci kesiminde, araştırma hakkındaki açıklamalara yer verilmiştir. İkinci kesimde; araştırma konusu ile ilgili var olan durum ortaya konulmak istenmiştir. Üçüncü kesim ise Kongar (2000, 79)’ın aktarımıyla Atatürk’ün; “Bir insan cemiyetinin hayatında; Fikir hayatında yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda; iktisadi hayatta yani ziraatte, sanatta, ticarete, kara, deniz ve hava münakalatçılığında yapabildiği şeylerin muhassalasıdır” şeklindeki kültür tanımı esas alınarak, Atatürk dönemi kültür politikası incelenmiş ve bu politikaların Türk toplumsal yaşamına etkileri ve katkıları değerlendirilmiştir. Son kesim olan dördüncü kesimde ise; araştırma konusu hakkındaki bulgulara ve bu bulgulara ilişkin önerilere yer verilmiştir. Ayrıca bu kesimde, araştırma konusu hakkında genel değerlendirme yapılmıştır.

Araştırma süresi boyunca yardımlarını ve yöntem bilgisini bizlerden esirgemeyen ve desteğini her an yanımızda hissettiğimiz değerli hocam Prof. Dr. S. Kemal Kartal’a teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Metin Kırımhan’a katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Aygül KILINÇ

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunulan “ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKASININ TÜRK TOPLUMSAL YAŞAMINA ETKİLERİ VE KATKILARI” başlıklı bu çalışmanın, bilim etiği ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın, tarafımdan yazıldığını ve yararlanmış olduğum bütün yapıtların, hem metin içinde hem de kaynakçada yönteme uygun bir biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

....../....../.....

Aygül KILINÇ

**ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKASININ
TÜRK TOPLUMSAL YAŞAMINA
ETKİLERİ VE KATKILARI**

Aygül KILINÇ

KISA İÇİNDEKİLER

Onay Sayfası.....	2
Önsöz.....	3
Onur Sözü.....	4
Kısa İçindekiler.....	5
İçindekiler.....	7
Çizelgeler Dizelgesi.....	13
Kısaltmalar.....	14

BİRİNCİ KESİM

**ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKASININ
TÜRK TOPLUMSAL YAŞAMINA ETKİLERİ VE KATKILARI
KONULU ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR**

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCELERİ, AMACI VE YÖNTEMİ.....	15
---	----

İKİNCİ KESİM

**CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE DEVLET VE TOPLUM
YAPISI, CUMHURİYET’İN KURULUŞU, ATATÜRK
DEVRİMLERİ VE ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKASI**

2.ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKASI HAKKINDA DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR.....	20
3.CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE SİYASİ, EKONOMİK VE TOPLUMSAL YAPI.....	26
4.TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE ATATÜRK DEVRİMLERİ.....	61
5.ATATÜRK’ÜN KÜLTÜR POLİTİKASI.....	76

ÜÇÜNCÜ KESİM
ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR DEVRİMLERİNİN TÜRK
TOPLUMSAL YAŞAMINA ETKİLERİ VE KATKILARI

6.KÜLTÜR DEVRİMLERİ VE KÜLTÜR DEVRİMLERİNİN TÜRK TOPLUMSAL YAŞAMINA ETKİLERİ VE KATKILARI.....	85
7.ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR DEVRİMLERİN UZANTILARI VE BU UZANTILARIN TÜRK TOPLUMSAL YAŞAMINA ETKİLERİ VE KATKILARI.....	158
8.KÜLTÜR DEVRİMLERİNİN YAYGINLAŞMASINDA ARACI OLAN BİRİMLER VE BU BİRİMLERİN ETKİLERİ VE KATKILARI.....	162
9.ATATÜRK'ÜN KÜLTÜR DEVRİMLERİNİN GÜNÜMÜZ KOŞULLARI IŞIĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	170

DÖRDÜNCÜ KESİM
ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKASININ TÜRK
TOPLUMSAL YAŞAMINA ETKİLERİ VE KATKILARI
KONULU ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL
DEĞERLENDİRME

10. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ.....	173
EKLER	181
KAYNAKÇA.....	188

ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKASININ TÜRK TOPLUMSAL YAŞAMINA ETKİLERİ VE KATKILARI

Aygül KILINÇ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
Onay Sayfası.....	2
Önsöz.....	3
Onur Sözü.....	4
Kısa İçindekiler.....	5
İçindekiler.....	7
Çizelgeler Dizelgesi.....	13
Kısaltmalar.....	14

BİRİNCİ KESİM ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCCELERİ, AMACI VE YÖNTEMİ..... 15

1.1.Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	15
1.2.Araştırmanın Denenceleri ve Amacı.....	17
1.3.Araştırmanın Yöntemi	18
1.4.Bilgi Derleme ve İşleme Araçları.....	18
1.5.Kültür, Kültür Politikası ve İlgili Öteki Kavram Tanımları.....	18
1.6.Araştırmanın Sunuş Sırası.....	19

İKİNCİ KESİM CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE DEVLET VE TOPLUM YAPISI, CUMHURİYET'İN KURULUŞU, ATATÜRK DEVRİMLERİ VE ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKASI

2.ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKASI HAKKINDA DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR..... 20

2.1.Konuyla Doğrudan İlgili Araştırmalar.....	20
2.2.Konuyla Dolaylı Olarak İlgili Araştırmalar.....	23

3.CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE SİYASİ, EKONOMİK VE TOPLUMSAL YAPI..... 26

3.1.Siyasi Yapı.....	26
3.1.1.Devlet Düzeni.....	26
3.1.1.1.İdari Yapı.....	26
3.1.1.2.Adli Yapı.....	27
3.1.1.2.1. Osmanlı Devleti'nin Adli Sistemi.....	27
3.1.1.2.2.Adli Kapitulasyonlar.....	29
3.1.1.3. Askeri Yapı.....	29
3.1.2.Yenilik Hareketleri.....	30

3.1.2.1. Tanzimat Fermanı.....	30
3.1.2.2. Islahat Fermanı.....	31
3.1.2.3. Birinci Meşrutiyet.....	32
3.1.2.4. İkinci Meşrutiyet.....	33
3.1.3.Siyasal Akımlar.....	34
3.1.3.1. Genç Osmanlılar.....	34
3.1.3.2.İttihat ve Terakki ya da Jön Türkler.....	36
3.1.4.Fikir Akımları.....	38
3.1.4.1.Osmanlıcılık	38
3.1.4.2.Batıcılık.....	39
3.1.4.3.İslamcılık.....	40
3.1.4.4.Türkçülük.....	40
3.1.4.5.Halkçılık.....	41
3.1.4.6.Ulusçuluk.....	42
3.1.4.7.Milliyetçilik.....	43
3.1.4.8.Sosyalizm.....	43
3.2.Ekonomik Yapı.....	44
3.2.1.Sanayi	44
3.2.2. Ticaret.....	45
3.2.3. Toprak Düzeni.....	49
3.2.4. Loncalar.....	50
3.2.5. Ekonomik Kapütülasyonlar.....	51
3.3.Eğitim Düzeni.....	52
3.4.Sosyal Yapı.....	54
3.5.Kültürel Yapı.....	56
3.5.1.Resim.....	56
3.5.2.Heykel.....	56
3.5.3.Müzik	57
3.5.4.Mimarlık.....	58
3.5.5.Süsleme Sanatları.....	58
3.5.6.Seyirlik Oyunlar.....	59

4.TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE ATATÜRK DEVRİMLERİ..... 61

4.1.Devrim Başında Türkiye'nin Durumu.....	61
4.1.1.Siyasi Durumu.....	61
4.1.2.Sosyal Durumu.....	63
4.1.3.Ekonomik Durumu.....	64
4.2.Atatürk ve Atatürk'ün Devrimleri.....	66
4.2.1.Atatürk'ü Tanımak.....	67
4.2.1.1.Atatürk'ün Yetiştği Ortam.....	67
4.2.1.2.Atatürk'ün Kişiliği.....	69
4.2.2.Atatürk'ün Devrimleri.....	70
4.2.2.1.Siyasal Devrim.....	70
4.2.2.1.1. Saltanatın Kaldırılması.....	70
4.2.2.1.2. Cumhuriyet'in İlan Edilmesi.....	71
4.2.2.1.3. Halifeliğin Kaldırılması.....	71
4.2.2.1.4. Laiklik.....	72
4.2.2.2.Hukuk Devrimi.....	72
4.2.2.2.1.Türk Medeni Kanununun Kabulü.....	72

4.2.2.2.2.Diğer Kanunların Kabulü.....	73
4.2.2.2.3.Kadın Haklarının Tanınması.....	73
4.2.2.3.Ekonomi Alanında Devrim.....	74
4.2.2.4.Sağlık Alanında Devrim.....	74
4.2.2.5.Eğitim, Kültür ve Sosyal Alanda Devrimler.....	75

5.ATATÜRK'ÜN KÜLTÜR POLİTİKASI.....76

5.1.Kültür.....	76
5.1.1.Kültür ve Medeniyet(Uygarlık)	76
5.1.2.Kültürü Oluşturan Öğeler.....	77
5.1.2.1. Maddi Kültür Öğeleri.....	77
5.1.2.2.Manevi Kültür Öğeleri.....	78
5.1.3.Kültürün Özellikleri.....	78
5.1.4.Kültür Çeşitleri.....	78
5.1.4.1. Genel Kültür.....	79
5.1.4.2.Alt Kültür.....	79
5.1.4.3.Karşıt Kültür.....	80
5.1.5.Kültürel Süreçler.....	81
5.2.Atatürk Dönemi.....	82
5.3.Atatürk Döneminde Kültür Politikası.....	82
5.3.1.Atatürk'ün Kültüre Yön Veren Devrim Projeleri.....	82
5.3.2.Atatürk'ün Kültür Politikası.....	83
5.3.3.Dönemin Kültür Araçları (Kurumları)	84

ÜÇÜNCÜ KESİM

ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR DEVRİMLERİNİN TÜRK TOPLUMSAL YAŞAMINA ETKİLERİ VE KATKILARI

6.KÜLTÜR DEVRİMLERİ VE KÜLTÜR DEVRİMLERİNİN TÜRK TOPLUMSAL YAŞAMINA ETKİLERİ VE KATKILARI..... 85

6.1.Eğitim Devrimi.....	85
6.1.1.Eğitim Alanındaki Gelişmeler.....	85
6.1.1.1.Eğitimde Temel Niteliğindeki İlk Adımlar.....	85
6.1.1.2.Öğretmen Yetiştirme.....	86
6.1.1.3.Okuma-Yazma Seferberliği.....	87
6.1.1.4. Üniversite Reformu.....	88
6.1.1.5. Almanya'dan Beyin Göçü.....	90
6.1.2. Eğitim Alanındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları.....	90
6.2.Harf Devrimi.....	92
6.2.1.Harf Devrimine Neden Gerek Duyuldu?.....	92
6.2.2.Harf Devriminin Etkileri ve Katkıları.....	94
6.3.Türk Dil Kurumu.....	95
6.3.1.Türk Dil Kurumunun Amacı.....	95
6.3.2.Güneş Dil Teorisi.....	97
6.3.3.Türk Dil Kurumunun Etkileri ve Katkıları.....	98
6.4.Türk Tarih Kurumu.....	98
6.4.1.Türk Tarih Kurumunun Amacı.....	99

6.4.2.Türk Tarih Kurumunun Etkileri ve Katkıları.....	100
6.5.Bilim.....	102
6.5.1.Bilimsel Gelişmeler.....	102
6.5.2.Bilimsel Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları.....	103
6.6.Din.....	104
6.6.1.Tarihsel Süreç İçinde Din.....	104
6.6.1.1.İslamiyet: Mezhepler ve Tarikatlar.....	104
6.6.1.2.Tasavvuf.....	106
6.6.1.3.Fetva Sistemi.....	107
6.6.1.4.Halifelik.....	108
6.6.1.5. Laiklik.....	110
6.6.2.Dinin Etkileri ve Katkıları.....	111
6.7.Türk Edebiyatı.....	113
6.7.1.Türk Edebiyatındaki Gelişmeler.....	113
6.7.2.Türk Edebiyatındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları.....	116
6.8.Kütüphanecilik.....	117
6.8.1.Kütüphanecilik Alanındaki Gelişmeler.....	117
6.8.2.Kütüphanecilik Alanındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları.....	121
6.9.Müzecilik.....	122
6.9.1.Müzecilik Alanındaki Gelişmeler.....	122
6.9.2.Müzecilik Alanındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları.....	124
6.10.Basın, Yayın ve İletişim.....	125
6.10.1.Basın Yayın ve İletişim Alanındaki Gelişmeler.....	125
6.10.1.1.Basın.....	125
6.10.1.2.Kitap.....	127
6.10.1.3.Radyo.....	129
6.10.1.4.Diğer Yayın Araçları.....	130
6.10.2.Basın, Yayın ve İletişim Alanındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları.....	130
6.11. Güzel Sanatlar ve Sahne Sanatlarındaki Gelişmeler.....	132
6.11.1. Güzel Sanatlardaki Gelişmeler.....	132
6.11.1.1.Mimarlık.....	133
6.11.1.2.Resim.....	134
6.11.1.3.Heykel.....	136
6.11.1.4.Süsleme Sanatları.....	137
6.11.2. Sahne Sanatlarındaki Gelişmeler.....	138
6.11.2.1.Müzik.....	138
6.11.2.2.Senfonî Orkestraları.....	139
6.11.2.3.Tiyatro.....	140
6.11.2.4.Opera.....	141
6.11.3.Güzel Sanatlar ve Sahne Sanatlarındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları.....	142
6.12. Folklor	145
6.12.1. Folklor Alanındaki Gelişmeler.....	145
6.12.2. Folklor Alanındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları.....	146
6.13. Spor.....	147
6.13.1. Spor Alanındaki Gelişmeler.....	147
6.13.2. Spor Alanındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları.....	148
6.14. Gündelik Hayatı Etkileyen Diğer Devrimler.....	149
6.14.1. Diğer Devrimlere Bakış.....	149

6.14.1.1. Ekonomi Alanında Devrim.....	149
6.14.1.2. Medeni, Borçlar ve Ticaret Kanunu.....	150
6.14.1.3. Kıyafet Devrimi.....	150
6.14.1.4. Saat ve Takvim.....	151
6.14.1.5. Ağırlık ve Uzunluk Ölçü Birimleri.....	152
6.14.1.6. Kadın Hakları.....	153
6.14.1.7. Soyadı Kanunu ve Unvanların Kaldırılması.....	154
6.14.2. Diğer Devrimlerin Etkileri ve Katkıları.....	155
7.ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR DEVRİMLERİNİN UZANTILARI VE BU UZANTILARIN TÜRK TOPLUMSAL YAŞAMINA ETKİLERİ VE KATKILARI.....	158
7.1.Atatürk Öncülüğündeki Kültür Devrimlerin Uzantıları.....	158
7.1.1.İlköğretimin Yaygınlaştırılması.....	158
7.1.2.Tercüme Bürosu ve Yayınlar.....	159
7.2.Bu Uzantıların Etkileri ve Katkıları.....	160
8.KÜLTÜR DEVRİMLERİNİN YAYGINLAŞTIRILMASINDA ARACI OLAN BİRİMLER VE BU BİRİMLERİN ETKİLERİ VE KATKILARI.....	162
8.1.Devrimlerin Yaygınlaştırılmasında Aracı Olan Birimler.....	162
8.1.1. Millet Mektepleri.....	162
8.1.2. Halkevleri.....	163
8.1.3.Köy Enstitüleri.....	165
8.2.Devrimlerin Yaygınlaşma Aracı Olan Birimlerin Etkileri ve Katkıları.....	168
9.ATATÜRK'ÜN KÜLTÜR DEVRİMLERİNİN GÜNÜMÜZ KOŞULLARI İŞİĞİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	170
9.1.Ulusal Kültür-Evrensel Kültür.....	170
9.2. Ulusal Kültür-Karşıt Kültür.....	171
DÖRDÜNCÜ KESİM	
ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME	
10. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ.....	173
10.1. Bulgular, Öneriler.....	173
10.2. Genel Sonuç.....	179

EKLER

Ek-1:Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Döneminde Eğitim Öğretime İlişkin Sayısal Veriler.....	181
Ek-2:Türk Eğitim Sisteminin Yapısı.....	184
Ek-3:Açılış Tarihlerine Göre Köy Enstitülerinin Yerleri.....	185
Ek-4:Köy Enstitülerinin 1943 Tarihli Programına Göre Ders Grupları ve Dersler.....	186
Ek-5: Kültür Kavramının İçeriği.....	187
KAYNAKÇA.....	188

Çizelgeler Dizelgesi

Çizelge-1:Sanayi İşyerinin ve Çalışanların İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı (1915)	45
Çizelge-2:Akçenin Düşüşü.....	47
Çizelge-3:Osmanlı İmparatorluğu Eğitim Kurumları Düzeni (19. Yüzyıl Birinci Yarısı)	54
Çizelge-4:Osmanlı İmparatorluğu’nda Toplumsal Sınıfların Değişimi.....	55
Çizelge-5:Osmanlı Dış Borç Alacaklılarının Ülkeler Arası Dağılımı (Oransal Olarak)	66
Çizelge-6: Kültür Ana Öğeleri ve Kültür Haritası.....	80
Çizelge-7:Kültürel Süreçler.....	81
Çizelge-8:Türkiye’de Kütüphaneler.....	120
Çizelge-9:Okul Sayısı (1924–1928)	181
Çizelge-10:Öğrenci Sayısı.....	181
Çizelge-11:Öğretmen Sayısı.....	182
Çizelge-12:Okul Sayısı (1940–1950)	182
Çizelge-13:Öğrenci Sayısı.....	182
Çizelge-14:Altı Yaştan Büyük Nüfus ve Okuma Yazma Bilme Oranı.....	183
Çizelge-15:Millet Mekteplerini Bitirenlerin Sayısı.....	183
Çizelge-16:Yıllara Göre Basılan Kitap Sayısı.....	183

KISALTMALAR

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

BİRİNCİ KESİM

“ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKASININ TÜRK TOPLUMSAL YAŞAMINA ETKİLERİ VE KATKILARI” KONULU ARAŞTIRMA HAKKINDA ARAŞTIRMALAR

Bu kesim bir bölümden oluşmaktadır. Bu bölüm: Araştırmanın Konusu, Denenceleri, Amacı ve Yöntemi hakkında bilgiler içermektedir. Ayrıca Araştırmanın Kavram Tanımlarına ve Sunuş Sırasına da bu bölümde yer verilmiştir.

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCELERİ, AMACI VE YÖNTEMİ

Bu bölümde: Araştırmanın Konusu ve Önemi, Araştırmanın Denenceleri ve Amacı, Araştırmanın Yöntemi, Bilgi Derleme ve İşleme Araçları, Kavram Tanımları ve Araştırmanın Sunuş Sırası ayrı alt başlıklar şeklinde aşağıda incelenmiştir.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu; Atatürk dönemi kültür politikası ve bu politikanın Türk toplumsal yaşamına etkisi ve katkısı içeriklidir. Bu konu incelenirken öncelikle Cumhuriyet öncesi dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik yapısı incelenmiş ve söz konusu dönemdeki fikir hareketleri ve toplumu nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur. Devamında Atatürk’ün yetiştiği ortam ve kişiliğine değinilmiş Atatürk’ün gerçekleştirdiği devrimleri, kültür alanına yönelik köklü reformları bu reformların Türk toplumunu nasıl etkilediği, ülkeyi hangi koşullardan alıp nereye getirdiği üzerinde durulmuş ve reformların uygulanması esnasında karşılaşılan zorluklara yer verilmiştir.

Bir toplumda kültürün önemini anlayabilmek için, öncelikle onun toplumsal hayattaki yerine ve toplumsal hayatı nasıl etkilediğine bakmak gerekir. Atatürk, kültürü (GKB, 1998, 355) tanımlarken medeniyet ve kültürü ayırmanın güç ve lüzumsuz olduğunu ifade ederek kültürü; “ bir insan toplumunun devlet hayatında; fikir hayatında yani ilimde, toplum biliminde ve güzel sanatlarda; ekonomik hayatta yani tarımda, sanatta, ticarete, kara, deniz ve hava ulaşırmacılığında yapabildiği şeylerin ortak sonucudur.” şeklinde belirtmiş ve “ medeniyetin de kültür adı altında sayılan bu üç çeşit faaliyetin ortak sonuçları dışında başka bir şey olamayacağının” altını çizmiştir. Bu noktadan hareketle bir toplumun yaşam biçimi, düşünce tarzı,

Üretim biçim ve topluma katkıları söz konusu toplumun kültürünün ifadesi olduğu sonucuna varırız.

Günümüzde ülkemizi ağdağ ülkeler ile karėılaėtırdıėımızda sanat-edebiyat kültürü, demokrasi-insan hakları kültürü, üretim-tüketim kültürü, kısacası; ortak bir toplumda yağamanın sonucu olan kültüre dair etkinlikler ve paylağımlar konusunda eksiğimiz olduğu tartığılmaz bir gerçektir. Ülkemizdeki okur-yazar sayısı olması gereken rakamın çok altında olması; bilimsel alığmaların geliğmiğ ülkelerdeki bilimsel alığmalara oranla oldukça dğk olması; basılan ve okunan kitap ve gazete sayısının toplam nüfusumuzun çok dğk bir dilimine hitap etmesi; tiyatro, sinema, sanat galerileri, sanat orkestraları vb. kültürel etkinliklere katılım oranının dğk olması, kültürel geliğim bağta olmak üzere, kültürel paylağımı ve zengin kültürel değerlerimizin aktarımını da olumsuz etkilemektedir.

Toplum olma bilincimizi geliğtiren ve pekiğtiren Atatürk dönemi kültür politikasının önemini; arağtırmacıya, kamu yönetimine ve ülkemize sağlayacağı yararlar açısından değerlendirebiliriz. Konunun önemini arağtırmacıya sağlayacağı yararlar açısında ele aldığımızda, bu arağtırma; aklın ve bilimin öncülüğünü savunan büyük nder Atatürk'ün üstün çabaları ile Türk toplumunun yeniden yapılandırılması ve ağdağlağtırılması olarak ele alınması ve bir dönemin gerçeklerine ığık tutması nedeniyle arağtırmacıda, söz konusu döneme ait bilgi birikimi sağlayacaktır. Ayrıca dönemin olayları ve bu olayların sebep-sonuç iliğkisi içinde günümüze yansıması ve günümüzde ki kültür yozlağması da dahil arağtırmacıya olguları, bir çok açıdan daha sağlıklı bir Şekilde değerlendirilmesine olanak tanıyacak ve olaylar arasında sağlıklı iliğkiler kurarak daha geniğ dğnmesine katkıda bulunacaktır.

Kamu yönetimi, bir toplumda; devlet hayatının, fikir hayatının ve ekonomik hayatının bir sonucudur. Bu nedenle kültür, kamu yönetimini çok yakından ilgilendiren bir konudur. Konunun önemini kamu yönetimine sağlayacağı yararlar açısından ele aldığımızda; tüm kurumları ve sosyal iliğkileri ile toplumsal yapının daha gerçekçi veriler ığığında irdelenmesine katkıda bulunacaktır. Ayrıca kültür mozaığı olan ülkemizde, ortak kültürün yaratılmasına katkıda bulunacaktır. Ortak kültür toplum olma bilincimizi artıracaktır ve kültürümüzün yozlağtırılmadan gelecek nesillere aktarılması, gemiğ ve gelecek ile olan bağlarımızı kuvvetlendirecektir. Ortak kültür açısından güçlü bir toplum, güçlü siyasi yapılanmayı, dolayısıyla, güçlü kamu yönetimini beraberinde getirecektir.

Konunun önemine Türkiye’ye sağlayacağı yararlar açısından baktığımızda, en önemli yararını, kültürler beşiği olan Anadolu’da, önceki dönemlerden kalma tüm kültürlerle sahip çıkmak, bunları korumak ve aktarmak şeklinde ifade edebiliriz. Atatürk’ün kültür politikası tüm kültürel mirasımızı gün ışığına çıkarmayı ve kucaklamayı amaçlıyordu. Zenginliğimizi temsil eden bu kültürel miras, bizim renklerimizdir. Bu renklerin solmasına izin vermemeyi ve bu renkleri yaşatmayı toplumsal amaç edinmeliyiz. Çünkü bu renkler bizi daha güçlü ve daim kılacaktır.

1.2. Araştırmanın Denenceleri ve Amacı

Araştırmanın denenceleri aşağıda belirtilmiştir.

Denence 1: Osmanlı İmparatorluğu’nun Osmanlıca’yı resmi dil kabul etmesi ve toprakları üzerinde yaşayan farklı ırk ve kültürlerle ait toplulukları “ Osmanlı Kimliği” altında birleştirmeye çalışma çabası, Türklerde, öz kültürel değerlerini anlama zorluğuna neden olmuştur. Dolayısıyla Türklerde, kendi öz kültürel değerlerinden uzaklaşma ve bu değerlere yabancılaşma süreci başlamıştır.

Denence 2: Temelleri Tanzimat dönemine kadar uzanan “Atatürk’ün Kültür Devrimleri”, küçük bir aydın çevre hariç, Türk halkının iradesi dışında Ama Türk halkının ruhuna uygun olarak Atatürk’ün üstün çabaları sonucu belirlenmiş ve uygulanmıştır.

Denence 3: Atatürk Dönemi Kültür Politikası, Türk toplumsal yapısında köklü değişiklikler yapmış ve Türk toplumunu; demokrasi anlayışı, üretim biçimi ve yaşam tarzı ile çağdaş dünya toplumları düzeyine çıkarmıştır.

Denence 4: Atatürk’ün Kültür Devrimleri, zengin bir toplumsal yapıya sahip olan Türk halkının tüm kesimleri tarafında tam olarak özümsemiştir. Bu reformlar zaman zaman hem eski yönetimin özlemi içinde bulunan bazı kesimler, hem de yeni yönetime karşıt güçler tarafından yıpratıcı girişimlerle, yıpratılmaya ve engellenmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti’nin son döneminde ülke; sosyal, siyasal ve ekonomik yapısı ile yozlaşmış ve yönetimin uygulamaları, akla ve bilme aykırı, ülkeyi her geçen gün biraz daha çökerten, değerleri zedeleyen ve her yönüyle emperyalist ülkelerin sömürülerine açık hale getiren bir niteliğe dönüşmüştü. Eğitim, kültür ve sanat alanında hüküm süren bağınazlık gündelik yaşamı çekilmez bir hale getirmiş; devlet

politika ve uygulamalarının dini esaslara göre düzenlenmesi, ülkeyi çağın gerisinde kalmaya mahkûm etmiştir. Bu araştırmada, Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki sosyal, siyasal ve ekonomik yapısı incelenerek, Atatürk'ün Toplumsal yapıya yönelik kültür politikasına neden gerek duyduğu; kültür politikasına hangi koşulların zemin hazırladığı ve söz konusu kültür politikasının Türk toplumsal yapısını nasıl etkilediği; bu yapıya ne gibi katkılarda bulunduğu konuları ayrı ayrı irdelenerek, Türk toplumundaki yeri, etki ve katkısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özetle araştırmamızın amacı, denencelerimizin doğruluk derecelerini sınamak olmuştur.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada tarihsel ve betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

1.4. Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Bu araştırma; yazılı kaynaklardan, sözlü kaynaklardan, basın yayınlarından, veri tabanından ve kendi ürettiğimiz bilgilerden yararlanılarak derlenmiştir.

Araştırmada, metin çözümlemesi yapıp, çizelgeler oluşturuldu ve derlenen bilgiler, karşılaştırılarak, niteliksel çözümlemelere yer verildi ve bilgisayar yardımı ile işlenildi.

1.5. Kültür, Kültür Politikası ve İlgili Öteki Kavram Tanımları

Araştırma konusu ile ilgili kavramlar aşağıda sunulmuştur.

Kültür: Doğa dışında insanın yarattığı maddi ve manevi öğelerin tümü; bu toplumu ya da halkı duyuş, düşünüş, yaşayış bakımından ayıran ve özdeksel ve tinsel(manevi) alanlarda oluşturulan ürünlerin tümünüdür (Demirtaş; Güneş, 2002, 99).

Kültür Politikası: Kültür Politikası bir toplumda belirli bir zamanda mevcut olan bütün fiziki ve beşeri kaynaklardan optimum ölçüde faydalanarak bazı kültür ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılan şuurlu ve maksatlı işlerin bütünü olarak tarif edilebilir (Dönmezer, 1983, 8).

Atatürk'ün Kültür Politikası: Atatürk'ün kültür politikasının ana vasfı milliliktir. Atatürk'e göre kültür politikası akılcı ve gerçekçi olacak, bilime, sosyal hayatın gerçeklerine, milletin seciyesini oluşturan maddi ve manevi değerlere uygun düşen esaslara dayanacaktır. Bu esasların tespiti, tanıtılması, öğrenilip geliştirilmesi bu politikanın temel hedefleri olacaktır (Dönmezer, 1983, 21,22).

Toplumsal Yapı: Toplumsal davranışlarda yinelenen kalıplar ya da daha özgül kapsamda bir toplumsal sistemin veya toplumun farklı öğeleri arasındaki düzenli ilişkiler için esnek biçimde kullanılan bir terimdir (Akınbay, Kömürcü, 1999, 804).

1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası

Bu araştırmada, dört kesim yaklaşımı esas alınmıştır ve on bölümden oluşmaktadır. Birinci kesimde; araştırma hakkında açıklamalara yer verilmiştir. İkinci kesimde; araştırma ile ilgili var olan durum ortaya konulmak istenmektedir.    nc  kesimde; araştırma konusu ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve toplumsal etki ve katkılarına değinilmiştir. Son kesimde ise; araştırma hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmanın daha ayrıntılı sunuş sırasını bölümleri esas alınarak şöyle ifade edebiliriz: Birinci bölümde araştırmanın konusu, denenceleri, amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde; araştırma hakkında daha önce yapılmış araştırmalara yer verilmiştir.    nc  bölümde, Cumhuriyet  ncesi dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısı açıklanmıştır. Dördüncü bölümde, Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk devrimlerine yer verilmiştir. Beşinci bölümde, Atatürk'ün kültür politikası açıklanmıştır. Altıncı bölümde, kültür devrimleri ve söz konusu kültür devrimlerin Türk toplumsal yaşamına etkileri ve katkıları incelenmiştir. Yedinci bölümde, Atatürk dönemi kültür devrimlerinin uzantısı şeklinde İsmet İnönü dönemindeki kültür faaliyetleri incelenmiştir. Sekizinci bölümde, kültür devrimlerinin yaygınlaşmasında aracı olan birimlere yer verilmiştir. Dokuzuncu bölümde, Atatürk'ün kültür devrimleri, günümüz ışığında değerlendirilmiştir ve son bölümde ise araştırma hakkındaki genel değerlendirmeye yer verilmiştir.

İKİNCİ KESİM

CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE DEVLET VE TOPLUM YAPISI, CUMHURİYET'İN KURULUŞU, ATATÜRK DEVRİMLERİ VE ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKASI

Bu kesim; Atatürk dönemi Kültür Politikası Hakkında Daha Önce Yapılmış Araştırmalar; Cumhuriyet Öncesi Dönemde Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Yapı; Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk Devrimleri; Atatürk'ün Kültür Politikası şeklinde, bölümler halinde aşağıda incelenmiştir.

2. ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKASI HAKKINDA DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR

Bu bölüm, Konuyla Doğrudan İlgili Araştırmalar ve Konuyla Dolaylı Olarak İlgili Araştırmalar şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

2.1. Konuyla Doğrudan İlgili Araştırmalar

Atatürk dönemi kültür politikası ile doğrudan ilgili araştırmalar aşağıda sunulmuştur.

ANADOL, Prof. Dr. Cemal; Fazile Abbassova, 2001 “**Türk Kültür Medeniyeti**”, İstanbul: Kültür-Sanat Yayıncılık

Kitap on beş bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde sırayla; Kültürün tanımı ve kültür politikası; Türklerin kökeni; Türk efsane ve destanları; Orta Asya'daki kültür devirleri; İslamiyet'ten önce Türklerin kültür ve medeniyeti; İlk Müslüman Türk devletleri; İslam kültüründe Türk medeniyeti; Mezhepler, tarikatlar, halifelik, medreseler; Türk Sanatı; Türk medeniyeti ve çeşitli ilim dalları; Türklere has sistemler; Türk kültüründe başka ilkler; Tarihimizde bazı nirengi noktaları; Türk milli karakteri ve Türklerde müzik gibi konular incelenmiştir.

CUNBUR, Dr. Müjgân, (1981), “**Atatürk ve Milli Kültür**”, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları:452

Bu kitap; Atatürk'ün kültür tanımlarını, kültür türlerini, kültür birliğini ve kültür değişmelerini, kültür idealini, medeniyet ile ilgili görüşlerini, kültür

kuruluşları hakkındaki görüşlerini, musikiyle, sahne sanatlarıyla ve edebiyatla ilgili görüşlerini içermektedir.

ÇEÇEN, Anıl, (1984), “**Kültür ve Politika**”, İstanbul: Hil Yayın

Yazar bu kitabında; Kültür üzerine; Türk kültürüne genel bakış; Anayasa ve kültür, Kültür ve Politika; Kültür alanında kurumlaşma; İletilemeyen kültür; Türk kültürünün çok yönlülüğü; Türkiye’de kültür örgütlenmesi; Halk bilimi ve kültür; Türkiye’de müzik çıkmazı; Görsel sanatlar üzerine; Halk tiyatrosuna doğru; Türk sineması üzerine; Basın ve kültür; Türk toplumunda kitap, Kültür ve spor, Halkevlerinin kültür işlevi; Kültürel açıdan şenlikler; Kültür bilincine doğru ve Ulusal kültürden evrensele başlıklı konular üzerinde durmuştur.

DÖNMEZER, Ord. Prof. Dr. Sulhi (Ana Komisyon Başkanı), (1983), “**Milli Kültür**”, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: DPT: 1920

İki kısımdan oluşan kitabın birinci kısmı; Kültür’e genel yaklaşım; Kültür politikası ve planlaması; Kültür Alanları; Ülkemizde kültür politikasının tespiti ve planlama çalışmalarına yön verecek ilkeler; Milli kültür politikasının ana hedefleri ve kültür ile ilgili alt komisyon rapor özetlerini içermektedir. Kitabın ikinci kısmı ise; Türk dili ve edebiyatı, Türk musikisi, Türk mimarisi ve mekân tanzimi; Türk temaşa sanatları; Türk genel sanatları; Türk halk bilgisi; Kitle haberleşme vasıtaları; Din ve Ahlâk; Sosyal yapı araştırmaları gibi konuları ele alan alt komisyon raporlarını içermektedir.

ERDENTUĞ, Prof. Dr. Nermin, (1981), “**Türkiye’de Çağdaşlaşma, Eğitim ve Kültür Münasebetleri**”, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 480

Bu kitapta; Kalkınma problemleri ve Doğu Anadolu’muz; Türkiye gelenek yapılı toplumlarında kültür değişimleri; Atatürk devrimlerinin kültürel antropolojik açıdan analizi; Modernleşme çabalarında dikkate alınması gereken eğitime ilişkin temel hususlar; Türk köylerinde öğretmen-imam ve muhtar ilişkilerinin eğitim açısından değerlendirilmesi ve Türk köyünde eğitim ve öğretmene karşı tutum ve değerler başlıklı konular, kültür açısından irdelenmiştir.

ERKAN, Prof. Dr. Hüsnü; Yrd. Doç. Dr. Canan Erkan, (1998), “**Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar**”, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Genel Yayınlar Dizisi: 5

Bu kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; “Toplum Teorisinden Kültür Değerlerine” başlığıyla teorik bir çerçeve çizilmiştir. İkinci bölümde; geçmişten günümüze kültür değerleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde; Türk toplumunda geçmişten günümüze kültürel değerler incelenmiştir. Son bölümde ise; Türk toplumunda geleceğin kültür değişimleri ve geleceğe yönelik kültür politikalarına yer verilmiştir.

GÖKÇE, Kemal; İbrahim Tiryakioğlu vd. (Haz), (1983), “**Birinci Milli Kültür Şurası**”, (23–27 Ekim 1982), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

Bu kitapta ele alınan konular; Kültür ve temel değerler, Türk dili ve edebiyatı, tarih, müzik, mimarlık ve tarihi çevre, sahne sanatları; plastik sanatları, süsleme sanatları, Türk halk kültürü, kütüphane-doküman-arsiv, müze, sinema, yayın, kültür hizmetlerinin organizasyonu ve dış kültürel ilişkiler ile Türk kültürünün içte ve dışta tanıtılması, yayılması şeklinde sıralanmıştır.

GÜVENÇ, Bozkurt, (1979), “**İnsan ve Kültür**”, İstanbul: Remzi Kitabevi

Bu kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm antropolojinin doğuşu, ırksal açıklamanın sınırları, sosyal bilimler, antropoloji ve antropolojinin gelişmesi gibi, tarihsel bilgiler içermektedir.

İkinci bölümde; sosyal/kültürel antropolojiye yer verilmiş ve saha çalışmasında kullanılan yöntem ve tekniklere değinilmiştir. Son bölümde ise; tarihi ve biyo-kültürel bir varlık olarak insan incelenmiştir.

ÖZTÜRK, İsa, (1998), “**Harf Devrimi ve Sonuçları**”, Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları/2122

Bu kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; harf devriminin gerçekleştiği aşamalar araştırılmıştır. İkinci bölümde; harf devrimi için öne sürülen sakıncalar ve bunların gerçekleşme oranına değinilmiştir. Son bölümde ise; harf devriminin Türk kültürüne etkisi konularına yer verilmiştir.

PERİN, Cevdet, (1982), “**Atatürk Kültür Devrimi**”, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri

Bu kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; Atatürk devriminden önceki Türk kültürünü ele almıştır. İkinci bölümde; Atatürk kültür devrimi ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Son bölümde; Atatürk’ten sonra Atatürk kültür devrimleri üzerinde durulmuştur.

TOPUZ, Hıfzı, (1998), “**Dünya’da ve Türkiye’de Kültür Politikaları**”, İstanbul: Adam Yayınları

Bu kitap iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; dünya’da ve Türkiye’deki kültür politikaları incelenmiştir. İkinci bölümde ise; gelişme için kültür politikalarının etkinlik planına yer verilmiştir.

TURAN, Şerafettin, (1994), “**Türk Kültür Tarihi**”, Ankara: Bilgi Yayınevi

Şerafettin Turan kitabında, önce kültür üzerinde durmuş ve değişik öğeler açısından Türk kültürünün tarihsel değişimi gelişimi konusunda bilgi verdikten sonra sırasıyla, dil, yazı, din, bilim, giyim-kuşam, sanat, sahne sanatları-seyirlik oyunlar ve hayatı etkileyen kültürel kurumları incelemiştir.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, (1973), “**Atatürk ve Harf Devrimi**”, Ankara: Türk Dil Kumu Yayınları: 384

Bu kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; harf devrimi öncesi dönem hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde; yeni Türk harflerinin kabulü ve uygulama dönemi ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Son bölümde ise; harf devrimi üzerine yazılmış başlıca kitap ve makaleler tanıtılmıştır.

2.2. Konuyla Dolaylı Olarak İlgili Araştırmalar

Atatürk dönemi kültür politikası ile dolaylı olarak ilgili araştırmalar aşağıda sunulmuştur.

AKARSU, Bedia, (2003), “**Atatürk Devrimi ve Temelleri**”, İstanbul: İnkılâp Kitapevi

Bu kitap Bedia Akarsu’nun Atatürk devrimi ve aydınlanma, eğitim devrimi, dil devrimi ve kültür devrimi üzerine çeşitli dönemlerde gazete ve dergilerde yayınlanmış ve üniversite açılış konuşmalarından derlenmiş yazılarını içermektedir.

KINROSS, Lord, (2003), “**Atatürk**”, (Çev: Necdet Sander), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi

Üç bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde; Osmanlı İmparatorluğu’nun gerileyiş ve çöküşü ele alınmıştır. İkinci bölümde; Kurtuluş Savaşı’na yer verilmiştir ve son bölümde ise; Türkiye Cumhuriyeti’nin doğuşu ve yükselişi üzerinde durulmuştur.

KİLİ, Prof. Dr. Suna, (2000), “**Atatürk Devrimi**”, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Giriş bölümüyle başlayan bu kitapta sırayla Osmanlı Toplum ve Devlet Yapısı, Devrim’in Başlangıcında Türkiye’nin Durumu, Atatürk Devrim Modeli, Modelin Toplum ve Devlet Yapısına Uygulanışı, Atatürkçü İdeoloji ve Atatürk İlkeleri konuları üzerinde durulmuş ve Sonuç kısmı ile çalışma tamamlanmıştır.

MANGO, Andrew, (2004), “**Atatürk**”, (Çev. Füsun Doruke), İstanbul: Remzi Kitabevi

Beş bölümden oluşan bu kitabın ilk bölümünde; Atatürk’ün yetiştiği ortam ve aldığı eğitim üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde; Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı öncesi katıldığı savaflara değinilmiştir. Üçüncü bölümde; Kurtuluş Savaşı yıllarına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde Cumhuriyet ve reformlar üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise; Atatürk’ün yöneticilik kişiliği, karar alırken gösterdiği tutumu ve sofrta sohbetleri gibi konular incelenmiştir.

SENCER, Muzaffer, (1973), “**Osmanlı Toplum Yapısı**”, İstanbul: Yöntem Yayınları

Üç bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde; Osmanlı toplum yapısı üzerine görüşlere yer verilmiştir. İkinci bölümde; materyalist tarih anlayışı üzerinde durulmuş ve son bölümde Osmanlı toplum yapısı incelenmiştir.

TİMUR, Taner, (1986), “**Osmanlı Kimliği**”, İstanbul: Hil Yayın

Bu kitap dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde; Osmanlı kimliği, hukuk ilmi, egemenlik anlayışı, devlet felsefesi, tarih anlayışı ve tarih yazımı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde; Batı ideolojisi, ırkçılık ve ulusal kimlik sorununuz üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde, Batı düşüncesi, despotizm ve kimlik sorununuz ele alınmıştır. Son bölümde ise genel değerlendirmeye yer verilmiştir.

TİMUR, Taner, (2001), “**Türk Devrimi ve Sonrası**”, Ankara: İmge Kitapevi

Bu kitapta sırayla; Milli Kurtuluş Savaşı, Türk Devrimi, Devrim İdeolojisi, Buhran Yılları, Siyasi Rejim ve İdeolojideki Gelişmeler, Savaş Yılları (1939–1945), Türk Devriminin Yeniden Değerlendirilmesi şeklindeki konular ele alınmıştır.

3.CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE SİYASİ, EKONOMİK VE TOPLUMSAL YAPI

Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat döneminden itibaren Siyasi Yapısı, Ekonomik Yapısı, Eğitim Düzeni, Sosyal Yapısı ve Kültürel Yapısı alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

3.1. Siyasi Yapı

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi yapısı; Devlet Düzeni, Yenilik Hareketleri, Siyasal Akımlar ve Fikir Akımları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

3.1.1 Devlet Düzeni

Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet düzeni; İdari Yapı, Adli Yapı ve Askeri Yapı şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

3.1.1.1. İdari Yapı

600 yıllık Osmanlı Devleti'nin düzeni, din kurallarına ve geçmiş devlet yönetimi deneyimine dayanır. İslamiyet bir din olduğu kadar içerdiği kurallarla aynı zamanda bir toplum, bir devlet yönetim biçimidir. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı ele geçirdikten ve İslam dünyasının halifeliğini üstlendikten sonra düzen daha da dinselleşmiş, toplumun tüm organlarında, işleyişinde, dinsel kurallar geçerli ölçüler olmuştur (Kili, 1983, 54). Osmanlı İmparatorluğu'nun İslami bir devlet olduğunu belirten Mardin (1983, 26), İslam dinini, Müslüman uyrukların birlik olmasını sağlayan temel öge olarak belirtmiştir.

Anadolu 18. yüzyılda eyalet, liva(sancak), kaza, nahiye ve köylerden kurulu bir düzene sahiptir. Her eyalet birçok sancaklardan, kazalardan oluşmaktadır. Anadolu'daki eyalet ve sancaklarda idari taksimat yönünden çok az değişiklik olmuş olup, 17. yüzyılın başındaki durum hemen hemen 18. yüzyılın başında da aynen muhafaza edilmiştir (Özkaya, 1984, 14).

Osmanlı Devleti'nin idari yapısında önemli bir yer teşkil eden kapıkulu, Ateş(1999, 57)'in aktarımına göre; genellikle yeni fethedilen ya da eskiden fethedilmiş olan topraklarda yaşayan “gayri-müslimlerin” ya da farklı etnik grupların

üyelerinin çocukları alınarak, küçük yaşta bir tür beyin yıkama ve eğitime programı uygulamasıyla yaratılmıştır. “Merkeze” körü körüne bağlı olacak şekilde yetiştirilen bu “kullar”, askeri ve yönetici kadroları oluşturmuştur. Ahmad (1999, 29)’ın aktarımına göre; “Devşirme” (bir araya getirme, toplama) olarak bilinen bu sistemi, I.Murat başlatmış ve daha sonraki sultanlar tarafından yaygınlaştırılıp yetkinleştirilmiştir. Ancak 18. yüzyılın başlarına kadar sürdürülen sistem, daha sonra yararlı olmaktan çıkmıştır.

Shaw (1982, 378–380)’un belirttiğine göre; Kalemîye loncası, üyelerinin bulundukları memurluklar dolayısıyla, sadrazamın emrinde olan ve bütün atama ve atılmaları denetleyen hükümet dairesinin başında bulunan reis-ül küttab aracılığıyla yönetici sınıf üzerinde etkin olmaktadır. Devamında Shaw, kalemîye ile boy ölçüşebilecek tek yönetici sınıf kuruluşun “ilmiye” olduğunu, ulema sınıfı öğretmenler, lalalar ya da yüksek memurların danışmanı olarak diğer kurumları etkilediklerini belirtmiştir. Ancak ulema sınıfının da iç karışıklık nedeniyle askeri sınıf gibi zayıfladığını, 17. yüzyılın başlarından sonra bağımlılaştığını ve bilime karşı geldiğini, eskiden ulema sınıfına yeni koşullara uyma yeteneği veren düşünce ve mantık kapılarını kapadığını vurgulamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda ulema ve kapıkulu çatışmalarına değinen Ateş (1999, 58–59)’ın aktarımına göre; yönetim ile ilgili görevleri ele geçiren kapıkulu; vezirler, defterdar, nişancı ve kazaskerden oluşan Osmanlı Merkez Divanında kazaskeri saf dışı edememiş, daha doğrusu kazaskerlik makamını ele geçirememiş olduğunu ve halkın temsilcisi ve sözcüsü durumuna giren kadı ile, kapıkulunun temsilcisi olan subaşı arasında bölgesel düzeydeki çatışmaların belgelerinin karşılıklı “şikayetname”ler olarak günümüze aktarıldığını belirtmiştir.

3.1.1.2. Adli Yapı

Osmanlı Devletinin adli yapısı; Osmanlı Devleti’nin Adli Sistemi, Adli Kapitülasyonlar şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

3.1.1.2.1. Osmanlı Devleti’nin Adli Sistemi

Osmanlı Devleti’nin hukuk yapısını Timur (1986, 53–64) şöyle belirtmiştir: Osmanlı Devleti, kuruluş döneminin kurumsal belirsizliğinden daha sonraki yüzyılların özgür yapısına doğru bir evrim geçirmiştir. Çağdaş tarihçilerimiz bu

evrimde “örfî” ve “şerî” unsurların bir arada bulunduğunu ve klasik Osmanlı hukukunun bu unsurların birleşmesinden oluştuğunu belirtmişlerdir. Osmanlı hukukunun en kapsamlı, en güvenilir ve bu özellikleri dolayısıyla da en çok başvurulmuş hukuk kitabı 16. yüzyılda Şeyh İbrahim Halebi’nin Kanuni Sultan Süleyman devrinde Arapça olarak kaleme aldığı Multeka el-Ebhur isimli eseridir. Bu eser daha sonra Türkçeye de çevrilmiş ve Arapça aslı ve Türkçe çevirisi, sonraki yüzyıllarda defalarca kopya edilmiş ya da basılmıştır. Osmanlı Devleti’nin son günlerine kadar klasik hukuk kitabı olarak kalan Multeka el-Ebhur, Osmanlı kadılarının birçoğunun bu kitaba hâkim olacak kadar derecede hukuk bilgilerinin olmaması ve Osmanlı Devleti’nin karmaşık hayatında bu kitabın öngörmediği durumların ortaya çıkması nedeniyle Osmanlı kadıları, bu zorlukları yenmek için “Felva Koleksiyonları”na başvurmuşlardır. İslam hukuku Kuran, Hadis, İcma-ı Ümmet ve Kıyas olmak üzere dörtlü bir temele oturuyordu. Bu dört branşın ilk ikisi Kat’iye, diğerleri ise “içtihadîye” niteliğinde idiler. İşte pozitif Osmanlı hukuku bu temel üzerinde gelişmiş ve daha önce sözünü ettiğimiz klasik eserler bütün bu İslami ilke, hüküm ve içtihatların toplanmasıyla gerçekleşmiştir.

Mecelle, bu kanunların sonradan yapılan ve laik esaslara da dayanan yasaların ilaveleriyle sistemli bir şekilde toplanmasından meydana gelmiştir. Mecelle, 1839 Tanzimat Hareketinden sonra Ahmet Cevdet Paşa’nın başkanlığı altında 7 yıllık bir çalışma ile elde edilen, zamanın ihtiyaçlarını kısmen karşılayan 1851 maddelik bir kanun halinde 1860 yılından 1926 yılına kadar, yürürlükte kalmıştır (Olcaytu, 1998, 46).

Osmanlı Devleti’nin adli sistemini Özkaya (1994, 32–34) şöyle aktarmıştır: Kazaların hepsi sancağa bağlıdır ve kazaların hepsinde birer kadı bulunurdu. Kadı adli yönden mahkeme reisidir. Şerî’at hukukunu bilen yetkili olarak davalarla ilgili çeşitli anlaşmazlıkları halletmekle görevlidir. Fakat 18. yüzyılın ortalarına doğru kazaların pek çoğunda kadı değil, kadının vekili olan naip bulunmaktadır. Kadılar kazaların adli işlerinden başka beledi işlerine de bakmaktaydılar. Ayrıca vergilerin toplanmasına da kadılar nezaret ediyordu. Kadılara her ne kadar haksızlığı önlemeleri, haksız kazanç sağlamamaları emredilmiş ise de, türlü suiistimallerin önü alınamamıştır. Kadıların rüşvet aldıkları ve halkı rahatsız ettikleri hususları halkın İstanbul’a göndermiş oldukları dilekçeler ve kadılık örgütünün düzeni hakkında alınan tedbirlerden de anlaşılmaktadır.

3.1.1.2.2. Adli Kapitülasyonlar

Osmanlı Devleti'nde ki Hristiyan unsurların, aile hukuku ve şahsi hükümlerle ilgili işleri, kendi ruhani müesseselerinde görüldüğü gibi yabancı tebaaları o gibi davaların konsoloshaneleri vasıtasıyla ve tabiiyetinde bulundukları yabancı memleketin kanunlarına göre hallederlerdi. Türk Milleti'nin haysiyeti için en ağır zincirlerden biri olan adli kapitülasyonlar Lozan Antlaşması ile fiilen kaldırıldı (T.T.T. Cemiyeti, 2001, 208).

3.1.1.3. Askeri Yapı

Genel olarak Osmanlı Ordusu, merkez kuvvetleri (kapıkulu ordusu) ve eyalet kuvvetleri (tımarlı sipahiler)'den meydana gelmekteydi. Merkez kuvvetleri; acemi ocağı, yeniçeri ocağı, cebeci ocağı, topçu ocağı, humbaracı ocağı, lağımcı ocağı ve top arabacıları ocağı gibi piyade kuvvetler ile kapıkulu sipahilerinden meydana geliyordu. Eyalet kuvvetleri; yaya ve müsellemler, tımarlı sipahiler, akıncılar, deliler, kale muhafızları, yardımcı kuvvetler ve geri hizmet sınıflarından oluşuyordu (Şahin, 1999, 174–176).

Osmanlı Ordusunun bel kemiğini teşkil eden, tımarlı sipahilerdir. Bunlar sancaklarda timar adı verilen dirlikleri tasarruf eden ve sefer zamanlarında bağlı bulundukları sancak beyinin komutası altında savaşa katılan atlı kuvvetlerdir. Ülke topraklarının büyük bir kısmı vergi gelirlerine göre genel olarak timar denen dirliklere bölünmüş bunlarda devlet işlerini yürütenlere yaptığı görev karşılığı verilmişti. Devlete ait toprağı tasarruf eden ve kendilerine sahib-i arz da denilen dirlik sahipleri, tasarruf ettikleri yerin yıllık gelirine göre yeme, içme, silah ve at gibi her türlü ihtiyaçları kendilerine ait olmak üzere atlı askerler yetiştirmek zorundaydılar (Şahin, 1999, 176).

Yıldırım Bayezit zamanında Gelibolu'da bir tersane ve deniz üssü kuruldu. İstanbul'un fethinden sonra, boğazların ve Karadeniz'in güvenliğini sağlamak ve deniz aşırı seferler yapabilmek için Fatih, donanmaya büyük önem verdi. Fakat Osmanlı donanmasının asıl gelişmesi II. Bayezit zamanında oldu. Kanuni zamanında Osmanlı denizciliğı zirveye ulaştı. Barbaros Hayrettin Paşa, Turgut Reis, Piyale Paşa, Kılıç Ali Paşa gibi nitelikli denizciler yetiştirdi. Osmanlı denizciliğı onyedinci yüzyılda geriledi. II. Mahmut, donanma konusunda ıslahatlar yaptı. Abdülaziz devrinde, denizciliğı büyük önem verilip Avrupa'dan gemiler alındı. Dünyanın

üçüncü büyük filosu oluşturuldu. Ancak bu gelişme II. Abdülhamid zamanında sürdürülemedi (Şahin, 1999, 179–181).

3.1.2. Yenilik Hareketleri

Osmanlı İmparatorluğu’ndaki yenilik hareketleri; Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, Birinci Meşrutiyet ve İkinci Meşrutiyet şeklinde, alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

3.1.2.1. Tanzimat Fermanı

Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu), 3 Kasım 1939 Pazar günü ilan olunmuş ve Gülhane Parkı’nda, Reşit Paşa tarafında okunmuştur. Tanzimat ve Reşit Paşa hakkında merhum Cemil Bilsel şöyle demiştir: “Tanzimatı yapanlar, devlete nizam vermekle Avrupa’da da iyi tesir hasıl etmek istemişlerdir. Tanzimat fermanının hariciye vekili tarafından yazılması ve onun tarafından okunması merasime elçilerin davet olunması, devletlerin resmen tebliğ edilmesi, bu tebliğin Hatt-ı Humayun’a yazılması ve devletlerin bakışına işhad edilmesi hep bunu gösterir” (Kaynar, 1985, 164–168).

Tanzimat fermanında nelerin belirtildiğini Akşin (2002, 124) şöyle belirtmiştir: Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan beri Şeriata uyulduğu için Devletin kudretli, halkın refah içinde olduğu halde, 150 yıldır şeriat ve faydalı kanunlara uyulmamak yüzünden zaaf ve fakirlik geldiği belirtiliyordu. Memleket doğru tedbirlerle 5-10 sene zarfında kalkınabilirdi. Bu tedbirlerin başında can, ırz ve mal güvenliği geliyordu, ikinci olarak ele alınan vergi konusuydu, iltizam usulünün sakıncalarına işaret ediyordu. Vergi herkesin kudretine göre belirlenmeli ve bundan fazlası da alınmamalıydı. Üçüncü husus askerlikti. O sırada bazı yerlerden nüfusun kaldırabileceğinden fazla, bazı yerlerden az asker alınıyor, alınanlar ömürlerinin sonuna dek asker kalıyorlardı. Bu uygulama haksız olduğu kadar tarım ve ticaret işlerinin aksamasına yol açtığı ve nüfus üremesine engel olduğu için, bu duruma son verecek ve askerlik süresi 4–5 yıl ile sınırlandırılacaktı. Bu düzenlemelerden, Müslümanlar kadar sair milletlerde istinasız yararlanacaktır. Bu cümlecikle Müslüman olmayanlara yasalar önünde eşitlik ilkesi getirilmiş oluyordu. Bütün bu ilkeler çerçevesinde serbestçe müzakere edecek olan Meclis-i Ahkam-ı Adliyece kanunlar yapılacak ve bunlara uygun davranılacağına dair başta padişah, ulema ve

vekiller, Hırka-i Şerif odasında yemin edeceklerdi. Dördüncü bir maddeye göre, şeriat kanunlarına aykırı davrananların “rütbeye ve hatır ve gönüle” bakmadan cezalarını vermek üzere bir ceza kanunnamesi yapılacaktı.

Tanzimat’ın, laikleşme konusunda önemli adımların atılmasına neden olduğunu belirten Mardin (1983, 28), bunu şöyle ifade etmiştir: Ulema’yı eskiden hemen hemen tekelleri altına aldıkları bir yargı mekanizmasının arka planına itmek, karma bir hukuk sistemi uygulanan yeni bir yargı yapısı ortaya çıkarmak, sivil bir hukuk okulu kurmak (Abdülhamid döneminde) ve Batı yargı geleneklerini anlayan bir yargıç sınıfı yetiştirmeye başlamak, dava vekilliği ve savcılık kurumlarını ortaya çıkarmak, eğitim kurumlarının tekeli ellerinde tutan ulema’yı bir yana iterek, sivil bir eğitim sistemi geliştirmek, sivil öğretmen okulları açmak Tanzimat ve sonrasında gösterilen ilerlemelerdir ve Tanzimat’ın laikleşme üstünde ne kadar durduğunu anlatan adımlardır.

3.1.2.2 Islahat Fermanı

Viyan’a kabul edilen barış ön şartlarından biri, Osmanlı Devleti’nin Hristiyan uyruklarına tanımış olduğu hakların yeniden ve “kendiliğinden” teyid edilmesini öngörüyordu. İşte 18.2.1856 da bu gerçeği yerine getirmek üzere Islahat Fermanı ilan edildi. Femandaki hususlar eski hakları “teyid” etmenin bir hayli ötesine gidiyordu. Bir çok hükümdar arasında en çok göze çarpanlar, Müslüman olmayanların askeri ve sivil bütün okullara girme hakkını elde etmeleri; müslüman’la müslüman olmayanlar veya müslüman olmayanlar arasında ceza ve ticaret davalarının “muhtelif divanlarda” (ki bunlar laik mahkemeler olacaktır) görülmesi ve onlar için ceza, ticaret ve usul kanunlarının hazırlanması; müslüman olmayanların da askerlik hizmetiyle yükümlü olması; fakat “bedel” vererek askerlikten kaçınmak imkanını tanınması; yerli mevzuata uymak şartı ile yabancılara gayrimenkul edinme hakkının tanınmasıydı. Islahat Fermanı’nda iltizam usulünün son bulması, maaşların muntazam ödenmesi gibi devletin bütçe yapmasını öngören yasanın da özenle uygulanması emrediliyordu. Islahat Fermanı Müslüman olmayanların cemaat kurumlarında da laikleşme ve demokratikleşme yönünde değişiklikler öngörüyordu (Akşin, 2002a, 132).

Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu) ile Islahat Fermanı arasındaki farklara Karal (1954,5) şöyle değinmiştir: “Gülhane Hattı Hümayunu, Mustafa Reşit

Paşa tarafından açık bir yabancı tesiri görülmeksizin hazırlandığı halde, Islahat Fermanı'nın esasları Ali Paşa ile İstanbul'da ki Fransız ve İngiliz Elçileri arasında kararlaştırılmıştır. Bundan başka Gülhane Hattı Hümayunu yayımlandıktan sonra yabancı elçilere sadece, bilgi edinmeleri için bildirildiği halde Islahat Fermanı Paris Konferansı Devletlerine, Paris Antlaşması'nın bir maddesinde işaret edilmek müsaadesiyle gönderilmişti”.

3.1.2.3. Birinci Meşrutiyet

II. Abdülhamit 31 Ağustos 1876'da V. Murat'ın öldürülmesi üzerine törenle tahta çıktı. Mehmet Rüştü Paşa, sadareten çekilirken kendi yerine, Mithat Paşa'nın getirilmesini tavsiye etmişti. Devletin içinde bulunduğu koyu buhranı ancak Mithat Paşa'nın halledebileceği yolunda genel bir kanaat oluşmuştu. II. Abdülhamit, Mithat Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Mithat Paşa'nın sadrazamlığı, memleket içinde ve dışında büyük memnurluk yarattı. Bununla beraber Mithat Paşa'nın sadrazamlığından memnun olmayanlarda vardı. Mithat Paşa, imparatorluğun varlığı için tek kurtuluş yolu olarak meşrutiyet idaresini görüyordu. Devletin mukadderatını bir tek şahsın keyfine ve iradesine bağlı görmek devri geçmişti. Osmanlı tebaasının bütününe devletin mukadderatı ile alakalandırmak, ancak imparatorluk için bir garanti olabilirdi. Bu suretle yabancı devletlerin asırlardan beri Hıristiyanları himaye etmek bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmelerine de set çekilmiş olacaktı (Kara, 1995a, 1–7).

Mithat Paşa sadrazam olduğu sırada Meclisi Mebusan toplantıya çağırılmış bulunuyordu. Kanunu Esasi ise henüz ilan edilmemişti. Evvelce Mithat Paşa tarafından hazırlanmış olan bir tasarı üzerinde hâlâ tartışmalar devam etmekteydi. Sarayın müşavir heyeti ve vükela heyetinin bir kısmı saltanat hukukunu korumak endişesi ile tasarının 113. maddesinde, padişahın, kendilerinden şüphe ettiği kimseleri memleket dışına sürgün göndermeye yetkili olduğuna dair bir hüküm koymak istiyorlardı. II. Abdülhamid, bu madde haliyle kabul edilmediği takdirde Kanunu Esasi ilan etmeyeceğini ihsas ettirmişti. Mithat Paşa'da bunu kabul etmeye mecbur kaldı. Kanuni Esasi 23 Aralık 1876'da Beyazıt Meydanında, eski ve yeni vükelâ, ulema ve askeri ricâl huzurunda törenle ilan edildi (Kara, 1995a, 7–9).

Kanunu Esasi, klasik özgürlükleri hayli ayrıntılı biçimde işliyor, teminat altına alıyordu. Fakat basın özgürlüğü, “kanun dairesinde” gibi lastikli bir ifadeyle teminat

altına alınıyordu. İslamiyet devletin resmi dini olmakla birlikte, din özgürlüğü kabul ediliyordu. Devletin resmi dili “Türkçe”ydi. Padişaha çok geniş yetkiler tanınıyordu. Vekillerin atanması ve azli padişaha ait olduğu gibi, kabinenin kurul niteliğine, toplu sorumluluğuna ve asıl önemlisi, Meclis’e karşı sorumluluğundan söz edilmiyordu. Meclis-i Umumi (parlamento), Mebusan ve Ayan meclisinden oluşuyordu. Mebusları halk seçiyor, ayan üyelerini Padişah atıyordu. Burada kullanılan ayan sözcüğünün, taşrada egemen olan ayan sınıfı ile hiçbir ilgisi yoktur. Ayan sınıfı mensupları genellikle Ayan Meclisine değil; seçimle Meclis-i Mebusana giriyorlardı. Buna karşılık, Abdülhamid ve ondan sonraki padişahlar, ayan üyesi olarak hemen daima yönetenler sınıfının (bürokrasinin) ileri gelenleri, yani askeri ve sivil paşaları, yüksek rütbeli ilmiye mensuplarını atamışlardır (Akşin, 2002a, 155).

II. Abdülhamit, Mithat Paşa’ya itimat etmemekteydi ve aralarında dargınlık hali vardı. Ayrıca Mithat Paşa’ya karşı büyük bir muhalefet oluşmuştu. Ancak Padişah’ı endişeye düşüren daha önemli bir mesele vardı ki, o da Mithat Paşa’nın şöhret ve itibarının halk arasında ve Avrupa Umumi efkârı nezdinde gün geçtikçe artması idi. İşte bütün bu sebeplerden dolayı II. Abdülhamid, Mithat Paşa aleyhine kabaran yüksek tabaka muhalefetine güvenerek 5 Şubat 1887’de sadareten azlederek tevkif edildi ve derhal İzzettin vapuruna bindirilerek Avrupa’ya sürgün edildi. Bu suretle Mithat Paşa kanunu esasiye geçmiş olan 113’üncü maddenin ilk kurbanı oldu (Kara, 1995a, 10-14).

1876 tarihli ilk Anayasa, meclisi açma, kapama, tatile sokma yetkisini, meclislerden (meclis-i mebusan, Meclis-i ayan) çıkarılacak yasaları onaylayarak yürürlüğe koyma hakkını, hükümeti göreve getirme, görevden alma yetkisini padişaha tanımıştır. Bu koşullar içinde halkın temsilcilerinin Padişah’ı denetlemesi kolay değildir. II. Abdülhamid parlamentoyu kapatmak için 1877-1878 Türk-Rus savaşını bahane ederek Meclisi 14 Şubat 1878’de kapamıştır (Kili, 1983, 67).

3.1.2.4. İkinci Meşrutiyet

Reval görüşmesinde Rusya ve İngiltere hükümdarları arasında Osmanlı idaresinin Makedonya’dan çıkarılması kararlaştırılınca, Makedonya’da İttihat ve Terakki Komitesi merkez ve şubeleri, açıktan açığa isyan ederek Yıldız’a ve Babiâli’ye telgraflar yağdırdılar ve 1876 Anayasası’nın yürürlüğe konulmasını talep ettiler (T.T.T. Cemiyeti, 2001, 299).

II. Abdülhamit'in isteği ile Nazırlar Kurulu, düzenledikleri tutanakla; halk arasında kan dökülmesini önlemek, yabancı devletlerin içişlerimize karışmalarına meydan vermemek gerekçesiyle esasen var olan Anayasa'nın yürütülmesine ve görülen lüzum üzerine çalışmalarına son verilmiş olan Mebuslar Meclisi'nin toplantıya çağrılmasına karar verdi. Sonunda bir karar metni yazıldı. Bunun üzerine Makedonya'da genel müfettişliğe ve valiliklere telgraf çekildi. İstanbul gazetelerine de yayınlanmak üzere kısa bir bildiri gönderildi. Bu suretle istibdat yönetimi son bulmuş ve meşrutiyet, 24 Temmuz 1908'de ilan edilmiş oldu (Karal, 1996, 40).

Meşrutiyetin gelmesiyle birlikte toplum yaşamında büyük bir canlanma oldu. 24 Temmuz 1908'de gazeteler yazılarını sansüre göndermediler. Gazete, dergi, kitap olarak büyük bir yayın furyası başladı. Kadın hareketleri (örgütler, yayınlar), işçi hareketleri (örgütlenmeler, grevler) ortaya çıktı (Akşin, 2002b, 27).

İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği anı ve sonrasını Lewis (1998, 210–212) şöyle açıklamıştır: Türkler ve Ermeniler sokaklarda kucaklaşıyorlardı; hürriyet ve kardeşlik çağı gelmişti. O zamanın yazıları, şüpheli Avrupa basınında bile yankısını bulan adeta çılgın bir sevinci yansıtıyordu. Abdülhamid istibdadının sona ermesini izleyen birkaç hürriyet yılı içinde, ülkenin daha önce hiçbir zaman tanımadığı bir tartışma ve deneme fırsatı oldu. Bir dergi ve kitap sağanağı içinde, modern devlette din ve milliyetin, hürriyet ve sadakatin temel sorunları tartışıldı ve incelendi. Devrimi izleyen yeni parlamenter ve idari cihazlarda yeni hükümet yöntemleri düşünüldü ve denendi.

3.1.3. Siyasal Akımlar

Osmanlı İmparatorluğundaki siyasal akımlar; Genç Osmanlılar, İttihat ve Terakki veya Jön Türkler şeklinde, alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

3.1.3.1. Genç Osmanlılar

Genç Osmanlılar Cemiyeti, İstanbul'da 1865 yılının Haziran ayında kuruldu. Cemiyetin kurucuları şunlardır: Mehmet Bey, Reşat Bey, Nuri Bey, Ayetullah Bey, Kemal Bey, Refik Bey. Bu gençler varlıklı ailelere mensupturlar. Aralarında paşazade olanlar da vardır. Genç Osmanlılar Cemiyeti, 19. yüzyılda, hürriyet olmayan memleketlerde kurulmuş olan siyasi cemiyetler gibi gizlilik esası üzerine kuruldu. Teşkilatı ve çalışma usulleri Carbonari cemiyeti taklit edilmek suretiyle

meydana getirildi. Kuruluşunu takip eden yıllarda, cemiyet, üyelerinin sayısını 245'e çıkarmaya muvaffak oldu. Cemiyetin programı, memlekette mutlakıyet idaresi yerine meşrutiyet idaresinin şartlarını sağlamak ve yürütmekten ibaretti. Bu neticenin istihsalı içinde kabul edilen usul bir heyet halinde Sultan Abdülaziz ile temas edilerek kendisine meşrutiyetin ilanı lüzumunu belirten bir gerekçe sunulması idi. 1867'de cemiyetin kurucuları, programlarını tatbik etmek hususunda harekete geçmek için kendilerini yeter derecede kuvvetli hissettiler. 40 kişilik bir fedai gurubu ile Babıâli'yi basıp sadrazam Ali Paşa ile taraftarlarını bertaraf etmeyi ve Mahmut Nedim Paşa'yı sadrazamlığa getirmeyi kararlaştırdılar. Fakat teşebbüsleri Ali Paşa tarafından haber alındı. Takibat ve tevkifat başladı. Bunun üzerine, cemiyetin kurucularından ve üyelerinden bir kısmı Avrupa'ya kaçtı (Kara1, 1995b, 302–303).

Prens Mustafa Fazıl Paşa memleketten ayrılırken kendisi gibi Babıâli'nin itimadını kaybetmiş olup imparatorluğun uzak vilayetlerinde memuriyetlere tayin edilmek suretiyle İstanbul'dan uzaklaştırılmış olan veya uzaklaştırılmak istenen aydın ve hürriyet taraftarı gençleri, beraber çalışmak üzere Avrupa'ya çağırılmıştı. Namık Kemal ve Ziya (Ziya Paşa) Beyler ilk olarak hareket ettiler (Mayıs 1876). Bunun üzerine, Genç Osmanlılardan Mehmet, Nuri, Reşat, Agâh Beylerle Ali Suaivi de Paris'e kaçtılar. 1867 tarihinde Avrupa'da kurulan Genç Osmanlılar Cemiyetinin artık gizlilik vasfı kalmamıştı ve bütün gençler, Mustafa Fazıl Paşa'nın kendilerine tahsis ettiği maaşla yaşamaya ve çalışmaya başladılar (Kara1, 1995b, 303–305).

1876-1877'deki çok kısa ömürlü bir yeniden doğuş bir yana bırakılacak olursa, bu Genç Osmanlıların faaliyetlerinin sonu anlamına gelir. Altı yılında (1865–1871) az çok uyumlu bir grup olarak çalıştıkları yaklaşık on yıllık bir süre boyunca faaliyette bulunmuşlardı. Doğrudan siyasal etkileri son derece sınırlıydı. Koruyucuları Mustafa Reşit Paşa'nın 1858'de ölümünden sonra hiçbir zaman bir güç odağı oluşturamamışlardı. 1876'da Sultan Abdülaziz'in gerici yönetiminin devredilmesi Genç Osmanlıların değil, Tanzimat geçmişli bir takım yüksek memurların ve subayların işiydi. Ancak, ideolog olarak önemleri, faaliyetlerinin incelenmesinin vereceği izlenimden çok daha büyüktü. Onlar, Müslüman Osmanlılara, ilk defa, liberalizm ve milliyetçilik fikirlerini tanıtmışlardı. Bu fikirleri İslamiyet'le uzlaştırmaya böylece Müslüman bir toplum için daha kolay benimsenir hale getirmeye çalışmışlardı. Bu fikirler ve bunlara dayanan somut talepler, yani anayasal ve parlamenter bir yönetim talepleri, daha sonra 1876'da 1878'de, 1889'da

ve 1905’de Osmanlı Devleti’nde ki istibdada karşı mücadele eden gruplarca benimsendi (Zürcher, 2003, 25–26).

3.1.3.2. İttihat ve Terakki veya Jön (Jeuns) Türkler

İstibdat idaresine ve II. Abdülhamit’in şahsına karşı savaşmış olan kimselere, tarihlerde, bazen Genç Türkler denildiğine rastlanmakta, bazen de İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde bunlara yer verildiği görülmektedir. Genç Türkler deyimini Fransızca Jön Türkler karşılığıdır ve Avrupa Umumi efkârının istibdada karşı, hürriyet ve meşrutiyet için savaşmış olan Osmanlıları göstermektedir. Halbuki bu savaşı yapmış olanlar içinde Türklerden başka, Araplar, Arnavutlar, Çerkezler ve daha başka Müslüman olan ve hatta Müslüman olmayan kimselerde vardı ki, bunlar kendilerini umumiyetle Türk değil, fakat Osmanlı kabul ediyorlar, dolayısıyla da kendilerini Jön veya Genç Türk demiyorlardı. Buna rağmen Genç Türkler veya Genç Osmanlılar deyimini ile II. Abdülhamid’e ve idaresine karşı, ferdi olsun, gruplar veya cemiyetler halinde olsun muhalefette bulunmuş olanların bütününe anlamak gerekir. Genç Türkler, hiçbir zaman organik bir siyasi parti teşkil etmemişlerdir. İçlerinden büyük bir ekseriyet, istibdat idaresinin yerine, meşrutiyetin kurulmasına taraftar bulunmakla beraber bu ekseriyette meşrutiyetin kuruluş şekli ve meşrutiyetin ilanından sonra yapılması gerekli ıslâhat ve icraat konularında fikir yönünden parçalanmaktaydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni kuranlar, Genç Türklerden sayılmakla beraber organik bir siyasi teşekkül içinde ve siyasi bir program etrafında toplanmış bulunmakta idiler (Kara, 1995a, 510–511).

II. Abdülhamid’e karşı muhalefet hareketleri 1878’de birinci ve ikinci Çırağan olayları ile başlamıştır. İttihat ve Terakki üyeleri 1895’ten sonra İstanbul’dan imparatorluğun çeşitli taraflarına sürgüne gönderilmeye başlanılmış, fakat aralarında bir kısmı Avrupa’ya ve Mısır’a kaçmaya muvaffak olarak dışarıda Genç Osmanlıların sayısını arttırmışlardır. Avrupa ve hatta Amerika’ya kaçan ve “Genç Türkler” deyimini ile gösterilenler içinde Paşalar, Beyler ve Efendiler bulunmaktaydı. Farklı içtimai seviyelerden bulunmaları ve çeşitli maksatlarla Avrupa’ya kaçıp II. Abdülhamid’e karşı muhalefet etmeleri sebebiyle bir tek politika partisi halinde teşkilatlanmaları ve muayyen bir programı gerçekleştirmek için çalışmaları güç ve hatta imkansızdı. Bununla beraber II. Abdülhamid ve idaresini tenkit etmek için Genç Osmanlılar tarafında olsun, onların yarattığı tenkit cereyanına kapılanlar

tarafında olsun, memleket dışında pek çok gazete yayımlanmıştır. Selim Nüzhet Gerçek'in ifadesine göre; II. Abdülhamit devrinde, Jön Türkler tarafından, muhtelif memleketlerde 95 Türkçe, 8 Arapça, 12 Fransızca ve bir Yahudice olmak üzere 116 gazete çıkarılmıştır (Kara, 1995a, 510–513).

Osmanlılar arasında beliren bu dağınık hürriyet fikir ve hareketlerini, siyasi bir organ olarak temsil etmeye kalkışan İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. Cemiyetin kurucularından İbrahim Temo'ya göre cemiyet, 21 Mayıs 1889'da kurulmuştur. Cemiyetin kurucuları Askeri Tıp Okulu öğrencilerinden İbrahim Temo (Ohri), Abdullah Cevdet (Harput), Mehmet Reşit (Kafkasya), Hüseyin-zade Ali (Bakû), İshak Sukûti (Diyarbakır)'dir. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, gizli bir organ olarak meydana getirilmiş ve zamanla gelişmiştir. Masonların kullandığı birçok usul ve kaideler de kabul edilmiştir. Cemiyetin üyeleri ve şubeleri birer numara ile gösterilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin programı şu fikirleri kapsamaktadır: Osmanlı Devleti'nin siyasi istiklalini ve toprak bütünlüğünü her türlü yabancı müdahalesine karşı korumak; İstibdadı yıkmak, meşrutiyeti kurmak ve 1876 Kanuni Esasi hükümlerini tatbik etmek; Kurtuluş ve saadet Osmanlılıkta olduğu için bütün Osmanlıların ittifadını sağlamak; Hükümet başında bulunanları zamanın ihtiyaç ve terakkilerinden haberdar etmek ve vazifeye davet etmek; Islâhat fikrini, Osmanlı fert ve kavimleri arasında yaymak, bundan başka, Osmanlıları en ileri milletlerle aynı seviyede olmak istidadından mahrum olmadıklarını yabancılar nazarında ispata çalışmak; Osmanlı hanedanı ve hilâfet makamını, vatan ve millete faydalı olacak şekilde kuvvetlendirmektir (Kara, 1995a, 513- 522).

İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulduğu andan başlayarak hafiyeliğe karşı propaganda düzenledi. Kampanya sadece özgürlük ve anayasa adına değil, ulusal egemenlik adına da yürütülüyordu. Çünkü bu egemenlik, batılıların her gün biraz daha çok ülkenin içişlerine karışmaları, yönetimine, maliyesine, kamusal yaşamına el atmaları yüzünden yavaşlamıştı. Partinin eyleminin İstanbul'da çok az başarı şansı vardı. Bunun için başkentten görece çok uzak olmaya, Avrupa'yla doğrudan ilişki halinde bulunan büyük limanlı Selanik, Komite'nin merkezi olarak seçildi. Aylardan beri hazırlıklar artırıldı. Selanik'teki merkez komitesi yapılacak savaşta hiçbir şeyi rastlantıya bırakmak istemeyerek, metotlu bir biçimde sabırla çalışıyordu. Saray, bir sürü hafiyesine karşın bütün olup bitenlerden iyi haber alamıyordu. Ancak temmuz başında kesin bir düşünce edinebildi. Selanik Karargahı komutanı, Jön-Türklerin

kışkırtmalarını bildirdi. Ama kolağası Enver Bey ayaklanma işaretini vermişti. Bosna karargahı komutanı Niyazi Bey, dağa çıktı. İttihat ve Terakki komitesi Anayasa'nın derhal ilan edilmesini istedi. Padişahın şaşkına dönen çevresi, pazarlığa girişmeye kalkıştı. 20 Temmuz günü Selanik ve Manastır, Yıldızdan Anayasa'nın yeniden yürürlüğe sokulmasını istediler. İstanbul'dan yanıt gelmedi. 23 Temmuz günü komitenin kendisi bütün Makedonya'da Anayasayı ilan etti. İstanbul'a gelen telgraflarda yirmi dört saat içinde orada da yürürlüğe konulmazsa 2. ve 3. orduların başkente yürüyecekleri bildiriliyordu. 24 Temmuz'da II. Abdülhamit, sadrazam Ferit Paşa'yı görevinden alarak yerine Sait Paşa'yı getirdi, 1876 Anayasası'nı yeniden yürürlüğe soktu ve milletvekilliği için genel seçim yapılması yolunda emir verdi (Imbert, 1981, 175–177).

Atatürk, kendisinin de Fırka'ya girdiği ve temel ilkelerde örgüte ters düştüğü küçük bir dönem dışında İttihat ve Terakki Fırka'sından ve ittihatçılıktan nefret etmiştir. Fakat Mustafa Kemal Paşa, bir komitacı değil, bir devrimciydi ve bu niteliğiyle taktik ittifaklar çerçevesinde ittihatçıların tabanı ile de temas kurmuş ve bunlardan yararlanma yolunu tutmuştur. Burada belirtelim ki, Babiâli Baskını'ndan (1913), özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgilerden sonra ittihatçıların büyük bir kısmı da Fırkalarından soğumuşlar ve yeni arayışlar içine girmişlerdir (Timur, 2001, 268).

3.1.4. Fikir Akımları

Cumhuriyet öncesi dönemde etkili olan fikir akımları; Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Halkçılık, Ulusçuluk ve Milliyetçilik şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

3.1.4.1. Osmanlıcılık

Osmanlıcılık Tanzimat'tan sonra egemen bir siyasal düşünce olarak ortaya çıktı. Bu düşünce akımı, Osmanlı İmparatorluğu içindeki tüm etnik grupların (ulusların), etnik duyguları üzerinde, bir “Osmanlılık” duygusu yaratmayı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarları yönünde çabalamayı özendirmek amacına yönelikti. Osmanlı İmparatorluğu'nun yüceltilmesinin kendilerinin de yücelmesi olacağı inancının yerleştirilmesi çabası, bu düşünce akımının bir başka görüntüsü olmaktadır. Tüm etnik grupların böylesine bir duygu çerçevesinde birleşmeleri,

imparatorluğun iç sarsıntılarını yavaşlatabileceği gibi, dışardan gelen baskılarında önemli ölçüde hafiflemesine yol açabilecektir (Ateş, 1999, 69–70).

Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler, pek çok konuda birbirlerinden farklı düşüncelerine karşın tümünün “Osmanlılık” konusunda fikir birliği içinde olduğunu görüyoruz. Osmanlıcılığın temel sloganı olarak adlandırabileceğimiz “ittihadı Anasır” (Ulusların Birliği) düşüncesine azınlık uluslar dışında hiçbir aydın karşı çıkmamaktaydı. Fakat azınlık ulusların aydınlarının buna karşı çıkışlarını anlamamız mümkündür. Zira Osmanlı İmparatorluğu’nun iç otoritesinin zayıflaması ve dış ilişkilerinin durumu bir yana 19. yüzyıl “ulusçuluk yüzyılı” idi (Ateş, 1999, 70).

3.1.4.2. Batıcılık

Batıcılık, 19. yüzyıl Rusya’sından başlayarak, başka birçok geri kalmış ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de çağdaşlaşma, hatta uygarlaşma ile özdeş sayılan bir gelişme kavramıdır. Batılılaşma hareketleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun gerileme döneminde başlamıştır (Bazı çağdaş düşünürlerimiz, o zaman bir kurtuluş süreci olarak tutulan bu yolun, gerçekte gerilemenin nedeni olduğunu da iddia edeceklerdir). Batılılaşmanın, 19. yüzyılda siyasal bakımdan belli başlı köşe taşları, 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayûnu (Tanzimat), 1856 Islahat Fermanı ve 1876 Meşrutiyeti’dir. Aynı yönelişin 20. yüzyılda da 1908 İkinci Meşrutiyeti, 1923 Cumhuriyeti ve 1946’da çok partili yaşama geçilmiş gibi hamlelerle sürdürüldüğünü söylemek yanlış olmaz. Bu siyasal çerçeve içinde, askerlik ve eğitimden ekonomik ve toplumsal konulara çeşitli alanlarda Batı’yı örnek alan düzeltimler yapılmıştır (Tuncay, 1985, 1924).

Türk düşünce akımlarına Batılılaşmadan yana olanlarla ve karşı çıkanlar gibi sınıflara ayırmak oldukça yapay kalmaktadır. Çünkü, Batılılaşmaya en uzak görünen gelenekçi-İslamcı akımlar bile Batı’dan bir çok şeylerin alınmasını savunmuşlar ancak (Mehmet Akif gibi) taklitçiliğin, (Sait Halim Paşa gibi) telifçiliğin sakıncalarına işaret etmişlerdir. Öte yandan, kesinlikle toptan Batılılaşmayı istemek de pek zordur (Tuncay, 1985, 1924).

3.1.4.3. İslamcılık

İslamcılık, İslam toplumlarında öncelerin belli belirsiz bir takım eğilim, özlem ve arayışlar olarak beliren sosyal kıpırdamaların 19. yüzyılın sonuna doğru daha bilinçli bir akım olarak şekillenmesine verilen addır. Türkiye’de İslamcılık 19. yüzyılın sonunda Padişah II. Abdülhamit tarafından desteklenmişse de ayrımlanabilir bir akım olarak 1908’den sonra ortaya çıkmıştır (Mardin, 1985, 1936).

Eskiden bir medeniyet kaynağı olan İslam Dünyası’nın Batıdan geri kalması ve bu dünyanın “vurucu” gücünü temsil eden Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı Devletleri tarafından parçalamaya başlamasıdır. Bu düşüş, aynı zamanda İmparatorluğun iktisadi esaretini getirmiştir. Bunun karşısında seçilecek olan strateji “İslamlaşmak” olacaktır. Zira kültür-bilim alanında İslamiyet engel değildir. İslamiyet, aynı zamanda ilerici-progressist bir toplum sistemini önermektedir. Osmanlı İmparatorluğu, Batıyı taklit etmek yoluyla geriliğini ortadan kaldıracağını düşünmüş, fakat taklit onu hareketlendiren iç dinamiği söndürmüştür. Bu açıdan, Osmanlı İmparatorluğu’nun yaratıcı, dinamik bir güce kavuşması için onun yeniden, “İslamlaşması” gerekir (Mardin, 1985, 1936).

Bu fikirler 1908 ayaklanmasından ve Padişahın 1876 Anayasası’nı yeniden yürürlüğe koyma zorlamasından sonra geniş yayın çabalarıyla billurlaşmaya başlamıştır. O sırada beliren adlar içinde Mehmet Akif, Mardinizade Ebül’ula, M.Şemsettin, (Günaltay) gibi isimleri saymak mümkündür. Fikirlerin neşir organı, Sıratı Müstakim (Sebilürreşat) dergisidir (Mardin, 1985, 1936).

3.1.4.4. Türkçülük

Birçok ulusçuluk akımlarını incelerken yapıldığı gibi, Türkçülüğün, başlangıçlarını dil, edebiyat ve tarih alanlarında ki çalışmalarla başlatmak olanaklıdır. Bu çalışmaların birçoğu Avrupa’da Türkoloji’nin doğuşu ve gelişimi ile ilgilidir. Fuat ve Cevdet Paşa’ların Kavait-i Osmaniye (1851), Ahmet Vefik Paşa’nın Lehçe-i Osmani, Hikmet-i Tarih, Süleyman Paşa’nın Tarih-i Alem, Türkçe Sarf, Şeyh Süleyman Efendi’nin Lugat-ı Çağatay, Şemsettin Sami’nin Kamus-ı Türki gibi eserleri, Türklük bilincini yaymışlardır. Edebiyat alanında Şinasi’nin sade Türkçe yazılmış bir şiir denemesini, Ziya Paşa ve özellikle Ali Suavi’nin Türkçeyi savunduklarını, nihayet şiirde Mehmet Emin ve Rıza Tavfik’in, nesirde Ahmet Hikmet’in sade Türkçe yazdıklarını görüyoruz (Akşin, 2002b, 47).

Türkçülüğün Türk ulusçuluğuna dönüşmesi İttihat ve Terakki ile oldu. Fakat gördüğümüz üzere, İttihat ve Terakki İmparatorluğun tavsiyesini savunamayacağı için, bu konuda son derece ihtiyatlı davranmak zorunluluğunu duymuş ve bu amacını uzun zaman kendinden bile gizli tutmuştur. İttihat ve Terakki'nin zamanla Türklüğün siyasal örgütü olduğu bilincini geliştirdiği söylenebilir. Türkçülüğün siyasal bir renk almasında Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali, Ahmet Ağaoğlu gibi Rusya Türklerinin önemli payı olmuştur. İttihad-i Osmani'nin 5 kurucusundan biri olan Hüseyinzade Ali dahi 1905'te Tüflis'te çıkardığı Hayat dergisinde, daha sonra Ziya Gökalp'in üne kavuşturacağı ve ilk Ali Suavi'de bulmak mümkün olan, Türkleşme, İslamlaşmak, Avrupalılaşmak (ya da Çağdaşlaşmak) formülünü savundu (Akşin, 2002b, 47-48).

Türkçülerin ilk örgütlenme girişimi, Hürriyetin ilanından sonra olmuştur. 7 Ocak 1909'da Türk Derneği kurulmuştur. Bu bir kültür derneğiydi ve üyeleri arasında Ermeniler, Avrupalı bazı doğubilimcileri de vardı. 31 Ağustos 1911'de Türk Yurdu Cemiyeti kuruldu ki, amacı Türk öğrencilerine yurt sağlamaktı. Türk Ocağı'nın resmen kuruluşu 25 Mart 1912'dir. Türk Ocağı mütarekeye kadar ülke içinde ancak 28 şube açabilmiş ve faaliyet merkezi daha çok İstanbul olmuştur. İstanbul'da ki Merkez Ocağı'nda üye sayısı 2.743'e kadar çıkmıştır. (Akşin, 2002b, 48).

3.1.4.5. Halkçılık

Halkçılık akımı Türkiye'ye İkinci Meşrutiyet'te girmiştir. Cumhuriyet döneminin altı okla simgelenen ideolojik öğeleri arasında ilk kabul edileni halkçılık olmuştur. Halkçılık, Türk siyasal yaşamında hemen hemen tüm siyasal akımlarca benimsenen bir ilke olduğu için, bir türlü açıklığa kavuşamamış, sürekli olarak yorum değiştirmiştir. Türkiye'deki halkçılık akımı 19. yüzyılın son çeyreğinde, Rusya'da gelişen “Narodnik” hareketinden ve Fransa'da ortaya çıkan “Dayanışmacılık” akımından etkilenmiştir (Tekeli, 1985b, 1929).

Türkiye'ye “halkçılık” akımını getiren, İttihat ve Terakki her iki akımdan da etkilenmiştir. Türkiye'de gelişen halkçılık ideolojisini içinde üç ayrı tür soruna yanıt getirilmeye çalışılmıştır. Bu sorunlardan birincisi, halkın siyasal hayata ve yönetime katılımının nasıl yaygınlaştırılabileceğidir. Halkçılığın ikinci sorunu kültürel alanda formüle edilmiştir. Halkın değerleri ve özlemleri ya da Türk halkına özgü niteliklerin toplumun gelişmesine engellemeden nasıl korunabileceği araştırılmaktadır.

Halkçılığın üçüncü boyutu ekonomiktir. Toplumsal dayanışmanın yüksek olduğu hakça bir ekonomik düzenin nasıl kurulabileceği sorusuna yanıt aranmıştır (Tekeli, 1985b, 1929).

1912 Balkan Savaşı yenilgisinden sonra İttihat ve Terakki ideolojisinde önemli bir dönüşüm oldu: Osmanlı ve İslamcı eğilimlerin yerini Türkçülük alırken, halkçılık akımı da bundan etkilenecek toplumcu içeriğini yitirerek Ziya Gökalp'in sentezleri içinde Türkçü bir nitelik kazandı ve onunda özdeşleşti. Gökalp'e göre Türkçülüğün önemli ilkelerinden biri "halka doğru"luktur. Osmanlı aydınının halkı taşralı, avam diye küçümsemesi yanlıştır; halk, topluma özgü niteliklerin ve dehanın kaynağıdır (Tekeli, 1985b, 1930).

3.1.4.6. Ulusçuluk

Kohn'a göre, "ulusçuluk, çağdaş toplumların birlik ve beraberliğinin temelinde yatan ve yetke iddialarını meşrulaştıran siyasal bir inançtır. Ulusçuluk, halkın ezici çoğunluğunun en yüksek sadakatini var olan ya da var olması arzu edilen ulus-devlette odaklaştırır." Ulusçuluk feodallikten sonra gelen ve halkçı olan bir ideolojidir. Kohn'un da belirttiği üzere, ulusçuluğun görevi, birlik ve beraberliği getirmektir. Ulusçulukta, sınıfa bakılmaksızın, halkın birliği ve bu birliğin başka uluslara göre taşıdığı farklılıklar vurgulanır. Bu uğurda somut bazı unsurlara başvurulur ki, bunlar ortak dil, ortak din, ortak ülke v.b. olabilir (Akşin, 1985, 1941).

Osmanlı Devleti'nde Türk ulusçuluğu, diğer ulusçuluklara göre hayli geç başlamıştır. Bunun bir nedeni, Türklerin İmparatorluğun sahibi olmalarıdır. Zira Türklerin ulusçuluk yapması diğerlerine de örnek olabilir ve bu yoldan imparatorluğu dağıtabilirdi. Daha esaslı bir neden, diğer halkların Türklerden önce bir burjuva ve işçi sınıfı oluşturmalarıydı. Buna rağmen Türkler, bir burjuva sınıfı gerçek anlamıyla oluşmadan, Burjuva bir ihtilal yapabildiler. Burjuvazi pek yoktu ama, bir ikame burjuvası vardı ki, bunlar burjuva zihniyeti taşıyan mektepli yöneticiler, yani bürokrasiydi. Mektepli yöneticilerin siyasal örgütü önce İttihat ve Terakki, sonra da Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur. İttihat ve Terakki, kuruluşundan bir süre sonra Türk ulusçuluğunu ideoloji olarak benimsediyse de, imparatorluk dağılmasın diye, resmi görüş olarak Osmanlıcılığa sahip çıkar göründüler (Akşin, 1985, 1942).

3.1.4.7. Milliyetçilik

Milliyetçilik, modern toplumlarda toplumsal yapışmayı ve bir arada bulunmayı sağlayan, bu toplumda ortaya çıkan siyasal otorite biçimini meşrulaştıran siyasi inanç ya da itikat olarak tanımlanabilir. Milliyetçiliğin temel kurumsal ögesi “milli devlet”tir ve toplumdaki ekonomik ve kültürel aktivitelerin çerçevesi de, yine milliyetçilik anlayışı ile temellenmektedir. Türklerin Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetici kesimlerini oluşturması ve belki de bundan da önemli olarak milli bir Türk burjuvazisinin ancak 19. yüzyıl sonlarında oluşmaya başlaması nedenleriyle Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı 20. yüzyıl başlarında olmuştur (Saylan, 1985, 1945–1948).

Türk milliyetçiliğın kavram olarak ortaya atılması, ilk olarak Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Fransa, Avusturya-Macaristan ve Almanya’da Türkçülük araştırma ve tartışmaları, Türklerin haberi ve katkısı olmadan başlatılmış ve Türk milliyetçiliğı bir ideoloji olarak, aslında Osmanlı İmparatorluğu’nda ki Türklerden çok önce Rus Çarlığı’nda yaşayan Türkler arasında gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda, II. Abdülhamit’in baskıcı yönetimine karşı mücadele eden İttihat ve Terakki içinde yer alan Türkçü aydınların etkisiyle sözü edilen siyasi hareket içinde Türkçülük ideolojisinin oluşmaya başladığı görölmektedir. İttihat ve Terakki hareketinin merkezi sayılan Selanik şehrinde çıkmaya başlayan “Genç Kalemler” dergisi, dilde Türkçülük akımını başlatarak milliyetçi ideolojinin oluşumu açısından çok önemli bir gelişmeye öncülük etmiştir. Nitekim bu derginin yazarları arasında yer alan Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliğinin esaslarını ve çerçevesini oluşturmuştur (Saylan, 1985, 1948).

3.1.4.8. Sosyalizm

Eylül 1910’da Osmanlı Sosyalist Fırkası kuruldu. Daha önce Şubat’ta İştirak dergisi çıkmaya başlamıştı. Bu işi yürüten Hüseyin Hilmi idi (Sosyalist Hilmi). Fakat hareket zayıf bir hareketti. Bu, genel olarak, Osmanlı ve özellikle Türk toplumunun toplumsal-iktisadi bakımdan az gelişmişliğı ile açıklanabilir. Başka bir deyişle, sanayi gelişmediğı için işçi sınıfı da gelişmemişti, sosyalizmin gelişmemiş olması temelde buna bağlanabilir. Tabi toplumsal, kültürel eksiklikleri de hesaba katmak gerekir (Akşın, 2002b, 49).

3.2.Ekonomik Yapı

Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısı; Sanayi, Ticaret, Toprak Düzeni, Loncalar ve Ekonomik Kapitülasyonlar şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir:

3.2.1. Sanayi

20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda çağdaş anlamda bir sanayi mevcut değildi. İmalat sanayi acıklı bir görünüme sahipti. İstanbul dışında hemen hiçbir yerde sanayide kullanılabilir güçte elektrik santralleri mevcut değildi. Buhar da, çevirici güç olarak çok sınırlı kullanılmaktaydı. Sanayi iş yerinin ölçeği manüfaktür olarak bile gülünç sayılabilecek kadar yetersizdi. Enver Ziya Karal'ın bir araştırmasına göre Batı anlamında “fabrika” diye nitelenebilecek iş yeri sayısı 60 dolaylarındaydı. İmparatorlukta sanayi işyeri diye niteleyebileceğimiz 5 demir-döküm işletmesi, 6 hızarevi, birkaç pamuklu, yünlü, halı dokuyan fabrika (örneğin Hereke), sabun imalathaneleri, dabağhaneler, bir porselen yapım evi vb. gibi fabrikalarla, askeri sanai işletmeleri vardı (Çavdar, 1985, 1052)

Osmanlı İmparatorluğu'nda fabrikaların azlığına rağmen küçük üretim alanına kapitalist ilişkilerin girdiğini belirten Çavdar (1985, 1052–1053), bu duruma Uşak, Gördes ve dolaylarındaki halı tezgahlarını örgütleyen ve bunların ürünlerini çok ucuz fiyatla satın alarak dış ülkelere ihraç eden İngiliz şirketlerini örnek göstermiştir. Devamında Tevfik Çavdar; ulusal burjuvazinin şirketleşme vb. gibi girişimlerinin bulunduğunu ancak yabancıların etkisiyle bürokrasi tarafından engellendiğine dair bazı kanıtların bulunduğunu belirtmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ki maden kaynaklarının en değerlilerinin gene yabancı sermaye tarafından işletildiğini; Anadolu'da gerçekleşen birçok savaşın getirdiği yüksek tahribat nedeniyle ekonomik faaliyetlerin oldukça cılız olduğunu; Osmanlı sanayisinin büyük ve ağırlıklı bölümünün Rumeli'de konumlandığını ve 1877–1878 yılları arasında Balkan ve Anadolu cephelerinde yapılan Osmanlı- Rus Savaşı sonucunda önce Ayastefanos sonra Berlin Antlaşmasının imzalanmasıyla Rumeli'nin İmparatorluk sınırları dışında kaldığını ve bu durumun Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli ekonomik kaynaklarını kaybetmesine neden olduğunu Tevfik Çavdar önemle belirtmiştir.

Çizelge-1: Sanayi İşyerinin ve Çalışanların İktisadi Faaliyet Kollarına göre Dağılımı (1915)

İşçi Sayısı			İktisadi Faaliyet Kolu	İşyeri Sayısı			
Toplam	İşçiler	Memurlar		İstanbul	İzmir	Diğerleri	Toplam
3.916	3.651	265	Gıda Sanayi	45	23	10	78
340	306	34	Toprak Ürünleri	20	1	-	21
1.270	1.223	47	Deri	11	2	-	13
377	356	21	Ağaç İşleri	15	9	-	24
6.763	6.660	103	Dokuma	15	8	55	78
1.267	1.173	94	Kâğıt, Matbaa	44	11	-	55
131	116	15	Kimya	5	8	-	13
14.060	13.485	575	Toplam	155	62	65	282

Kaynak: (Çavdar, 1985, 1053)

Ordunun talep örüntüsü doğrultusunda dokuma ve deri sektörlerini Osmanlı Sanayisinde başı çektiğini (Çizelge-1'e bakınız) ifade eden Toprak (2002, 238), devlet tarafından işletmeye açılan ilk iplik ve dokuma fabrikalarının harbiye nezareti gibi devlet örgütü çatısı altında uzun zaman faaliyetlerini sürdürdüğü, Tanzimat'la birlikte ufak ölçekte bir sanayileşme girişiminin gözlemlendiğinin feshanenin yanı sıra İzmit Çuha, Hereke, Bakırköy fabrikalarının 1840'lı yıllarda faaliyete geçtiğini, dokuma ve deri yanı sıra devletin el attığı diğer bir üretim alanının savaş sanayisi (III. Selim Dönemine kadar her türlü savaş araç gereci devletin gözetimi altında ilgili esnafa sipariş edildiği ve bu tarihten sonra Tophane'de devletin kendi top ve tüfeğini ürettiğini) olduğunu belirtmiştir.

3.2.2. Ticaret

Osmanlı Devleti, doğu ile batı arasındaki tarihi ticaret yolunun (İpek Yolu) geçtiği topraklar üzerinde kurulmuştur. Daha Selçuklular zamanından başlayarak hanlar ve kervansaraylarla donatılmış geniş bir yol şebekesi, yaygın bir posta ve güvenlik sistemi Anadolu'yu kaplamıştı. Bu coğrafi durum ve geniş ticari yatırımlar, Anadolu'yu "bir nakliyecisi ve tüccar memleket" haline getirmiştir. "Basra Körfezi, Kızıl deniz, Suriye Limaları ve Anadolu'dan geçen kervan yollarını kontrol eden

bölgelerin hakimi sıfatıyla Osmanlı İmparatorluğu, tarihi baharat ve ipek yollarının sağladığı milletlerarası transit ticaretinden geniş ölçüde yararlanmaktaydı. Transit metallerinden alınan türlü haraç ve resimler devlet gelirinin önemli kaynaklarından birisi olduğu gibi; bu yollar üzerinde bulunan Türkiye kervan sitelerinin halkı da, böyle bereketli ve faal bir ticaret hayatına katılarak veya kervan nakliyatının doğurduğu hancılık, komisyonculuk, saraçlık, mutfaklık gibi türlü hizmetleri karşılayarak zengin oluyordu. Nakliyatçılık ve kervancılık, özellikle Doğu ve Orta Anadolu'da büyük yığınlar halinde yaşamakta olan göçebe unsurlarına belli başlı geçim olanaklarından birini sağlamış ve bu sayede geniş ölçüde yük hayvanı yetiştirmeyi de teşvik etmişti (Yavi, 2001, 35-36).

Milletlerarası ticaret yolu üzerinde, büyük şehirlere dayanarak kurulan Osmanlı Devleti'nin bir özelliği de fetihlerdir. Fetih, kolay ve kârlı bir faaliyettir. Yalnız geniş bir profesyonel ordunun beslenmesini gerektiriyordu (Yavi, 2001, 37). Ahmad (1999,33), bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Sultanlar sadece ele geçirdikleri toprakları yağmalamakla yetinen basit fatihler değildirler. Ticaret ve tarımın emperyal güçler için ne kadar önemli olduğunu biliyorlardı. Ekonomik faaliyeti güçlendirmek için çıkardıkları yasalar, bu durumu kanıtlıyordu. Fetihlerin pek çoğu ekonomik ve stratejik kaygılarla gerçekleştirildi.”

16. yüzyılda Osmanlı nüfusu hızlı bir biçimde arttı. Nüfus artışı, net büyümesi durmuş olan Osmanlı kaynakları üzerindeki baskının artmasına yol açtı. Baskının etkisi Amerikan gümüşünün Yakın Doğu pazarına girmesiyle daha da şiddetlendi. Amerika'nın keşfinden sonraki yıllarda, İspanyollar, bu büyük ülkede var olduğunu bildikleri değerli maden yataklarını işletmeye açtılar. İspanyollar aracılığıyla önce Batı Avrupa'ya, Avrupa'dan Osmanlı İmparatorluğu'na (1554'lü yıllarda giriş yapmaya başlamıştı) ve Osmanlı toprakları üzerinden İran ve Orta Asya'ya kadar yayıldı. Bu gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan enflasyonist baskılar, Osmanlı maliyesinin 1556 ve 1625 yılları arasında kökten sarsılmasına yol açtı (Yavi, 2001, 46-51).

Çizelge-2: Akçenin Düşüşü

14. yy(Sultan Orhan)	100 Dirhem Gümüşten	269	Akçe Kesildi
15. yy(I. Mehmet)	100 Dirhem Gümüşten	266,5	Akçe Kesildi
15. yy(II.Murat)	100 Dirhem Gümüşten	300-320	Akçe Kesildi
15.yy(II.Mehmet)	100 Dirhem Gümüşten	375-280	Akçe Kesildi
15.yy(II.Bayezit)	100 Dirhem Gümüşten	462,5	Akçe Kesildi
16.yy(I.Selim)	100 Dirhem Gümüşten	457-400	Akçe Kesildi
16.yy(I.Süleyman)	100 Dirhem Gümüşten	457	Akçe Kesildi
16.yy(II. Selim)	100 Dirhem Gümüşten	525	Akçe Kesildi
16.yy sonu(III.Murat)	100 Dirhem Gümüşten	525-950	Akçe Kesildi

Kaynak: (Yavi, 2001, 52)

1584 büyük devalüasyondan sonra 100 dirhem gümüşten 850-1000 akçeye varan kesimler yapıldığında, darphane mütezimi Ali Efendi'nin "Bir badem ağacı yaprağı kadar ince, bir şebnem katresi kadar hafif" dediği, üflesen uçacak incelikteki sikkeler, ülkede büyük tepki ve öfke yaratacaktır. 100 dirhem, 320.7 gram olduğuna göre, darphane mütezimi Ali Efendi'nin bu alaya ve ilginç benzetmesine şaşmamak gerekir (Yavi, 2001,53).

Daha önceleri para darlığı nedeniyle mal takası peşinde olan Latin tüccarları, bu defa aksine mal yerine, Batı Avrupa'ya piyasalarından ucuza topladıkları paraları büyük kârlarla Osmanlılara satmaya başladılar. Bankerleşen bu tüccarlardan gümrük vergisi almak yerine teşvik eden Osmanlı yönetimi bu yabancı paraların çok daha fazla girişine neden oldu. 16. yüzyıl sonlarında İmparatorluğun her yanı "Efrençi Sikke (Avrupa parası)" denilen "Duka", "Real", "Esedi", "Zolota" vb. yabancı paraların hücumuna uğradı. Bu para yabancılaşması ve bolluğu Osmanlı para sistemi

olan “Akçe”nin ciddi şekilde hastalanmasına yol açtı. Altın ve gümüşün değer oranları bozuldu, piyasada bütün mal fiyatları yükselmeye, mali denetim ve değerlendirmeler dalgalanmaya başladı. Spekülasyonlar, kalp para sürümü çoğaldı. Doymak bilmeyen askeri harcamalar hazineyi iflas noktasına getirdi. Nihayet “1584 devalüasyonu” diye anılan büyük para operasyonu yapılarak, akçe değerinden %70 oranında düşürüldü. Artık Osmanlı akçesi de “kötü para” olmuştu (Yavi, 2001, 52).

Para darlığı, uzayıp giden İran, Avusturya savaşları nedeniyle daha da artınca, 1 akçe dört-beş parçaya kesilmek suretiyle tedavüle sürüldü. Birikmiş siyasi ekonomik ve sosyal sorunlar da buna eklenince, ülkenin her yanında dirlik ve düzen bozuklukları yaygınlaşmaya başladı. Tarihte “Celâli”, “Suhte” (Medreseli) ayaklanmaları, “Yeniçerilerin Kazan Kaldırmaları”, çiftlikleri dağılan işsizlerin “çift bozan eşkıyası” olarak silahlı çeteler halinde yönetime baş kaldırmaları, huzuru ve güveni bozmaları, halkın yerini yurdunu terk ederek “Büyük Kaçgun” denilen göçlere neden oldu (Yavi, 2001,53). Osmanlı İmparatorluğu’nda ki bu soruna Lewis (1998, 30-31) şöyle değinmiştir: “Gittikçe artan harcamalar ve düşen para ile karşı karşıya kalan hazine her geçen gün daha da tatmin edilemez hale geldi. Devletin az gelirli ve sayısı artmış personeli-sivil askeri ve dini-prestijleri, namusları ve yükselmeleri üzerindeki kaçınılmaz etkileriyle, gittikçe artan geçim sıkıntılarına düşmüşlerdir.”

Osmanlı İmparatorluğu’nun ticari yapısını olumsuz etkileyen diğer gelişmeleri Yavi (2001,54-60), şöyle belirtmektedir: Vasco Da Gama isimli yürekli bir Portekizli kaptanın 1498 yılında Güney Afrika’dan dolaşarak Hindistan’a ulaşması binlerce yıldan bu yana işleyen ipek ve baharat yollarına okyanustan ulaşılan alternatif bir yolun bulunmasına sebep oldu. Yahudi, Ermeni ve Rum azınlıkların düzen içinde kesinlik kazanmamış durumlardan yararlanıp Türk üreticisiyle Avrupalı tüccar arasında ne birini ne de ötekini küstürmemeye özen göstererek, kendilerini aracı olarak kabul ettirmeye çalışmaları ve 18. yüzyılın ortalarından itibaren Rum tüccarların öbür gayrimüslim gurupları da geride bırakarak imparatorluğun batı ticaretine zarar vermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun ticareti hakkında Shaw (1982, 382)’un aktarımına göre: Doğu denizleri denetimi Portekizlerden İngiltere ve Hollanda’nın daha güçlü donanmalarına geçmişti. Avrupa’nın ticaret filoları Akdeniz’i ele geçirdiklerinden Osmanlıların Mısır ve Kuzey Afrika ile bağlantıları kesilmişti. Volga havzası ve

Kuzey Kafkasya'yı elinde tutan Rusya eskiden Osmanlı tüccarlarının Avrupa ile Orta Asya arasındaki ticarete oynadıkları rolü üstlenmiş bulunuyordu. Böylece Osmanlı imparatorluğu tam bir ekonomik tecrit içinde kalmıştı; bir yandan da giderek genişleyen Avrupa'nın ticari gücünün etkisi altında bulunuyordu. Avrupa tüccarları kapitülasyonlardan yararlanarak Osmanlı tüccarlarını saf dışı ediyorlar, üreticilere gerekli hammaddeyi sömürüp götürüyorlardı.

3.2.3 Toprak Düzeni

Osmanlı İmparatorluğu'nda topraklar genel olarak üçe ayrılmıştı: Mülk, vakıf ve miri ya da emiri topraklar. Mülk topraklar, kişilerin mülkiyetinde olan topraklardır. Bu topraklar ve bu topraklar üzerindeki ilişkiler hiç kuşkusuz feodal görünümdeydiler. Ancak toprağın özel mülkiyetine karşı bir tür savaş açan Osmanlı imparatorluğu içinde mülk topraklar üzerinde durulmayacak kadar ufak bir nicelikteydi. Vakıf topraklar, gelirleri herhangi bir vakıfa bırakılan topraklardı. Bu "gelir tahsisi" büyüklüğüne göre; has, zamet ve tımar olarak üçe ayrıldılar ve "Osmanlı Toprak Düzeni" denildiği zaman, bu miri toprakların düzeni anlaşılması gerekir (Ateş, 1999, 60).

Genelde Osmanlı İmparatorluğu tümüyle çiftliklere bölünmüştü. Bu çiftliklerin gelirleri "hizmet karşılığında" belirli kişilere tahsis edilirdi. Kendine tımar verilen kişiye, "sahib-i arz" ya da "sahib-i riayet" adı verilirdi. Tımar sahibi toprağın verimli bir şekilde ekilip biçilmesinden ve elde edilecek üründen payını almaktan sorumlu idi. Toprağın üzerinde çalışan Osmanlı köylüsüne "reaya" adı verildi. Reaya da toprağı verimli bir şekilde ekip biçmekten ve tımar sahibine "kanunnamelerde" belirtilen miktarı vermekten sorumluydu. Bunun dışında tımar sahibine karşı hiçbir sorumluluğu yoktu. Reaya da toprağına bağlı değildi. Özgür bir köylü olarak, haber verme koşuluyla toprağı bırakıp istediği yere gidebilir. Bu gibi durumlarda öngörülen "çift bozan resmi (senelik akçesi)" çok yanlış yorumlara yol açan bir vergiydi. Oysa bu vergi toprağın boş kalmasından eğer bir zarar çıkmışsa, bununla sınırlıydı (Ateş, 1999, 60-61).

Tımar sahibi öldüğü zaman tımarın ne olacağı, İmparatorluğun değişik yörelerinde değişik kanunnamelerle düzenlenmiştir. Kimi zaman bu gelir, tımar sahibinin varsa oğluna geçebilmekte, kimi zaman eşi bu geliri alabilmektedir. Ancak hiçbir şekilde bir mülkiyetin kullanılması söz konusu değildir. Reaya öldüğü

zaman toprak kimi yerlerde erkek evlada, kimi yerlerde e e kalmaktadır. Ancak hiç unutulmaması gereken husus, miras olarak kalan şeyin, toprağı işleme hakkı olduğudur. Mülkiyet ile ilgili bir miras söz konusu değildir (Ateş, 1999, 61).

1839 yılında Abdülmecid tarafından ilan edilen Tanzimat fermanıyla ba layan dönem toprak mülkiyetinin Batı hukuku  er evesi içinde ele alındığı bir dönem olmuştur. Eski kanunlarda yapılacak değişikliği belirlemek üzere Babı ali’de bir defter açılmıştır. Bu defterdeki toprak sorunları ile ilgili kayıtlara göre, Tanzimat ilkeleri gereğince, mültezimler kaldırılmış ve devlet adına vergi toplama hakkı “muhassıl” denilen memurlara verilmiştir. Yani mülkiyet ilişkilerini düzenlemek üzere hazırlanan Arazi kanunnamesinde ülke toprakları a) Mülk topraklar, b) Miri topraklar, c) Vakıf topraklar, d) Metruk topraklar, e)  l  topraklar şeklinde be  kümeye ayrılmıştır (Sencer, 1973, 321–324).

3.2.4.Loncalar

Sekizinci yüzyılın sonrası, İslam  lkelerinde benimsenip gelişen ba larında bir  eyh bulunan, özel bir yerde toplanan , belirli bir inanç ve kişilerden meydana gelen, dini olan fakat ekonomik yönü ağır basan bir birlik, Osmanlılar zamanında yerini önce ahilik denilen bir esnaf te ekk l ne, sonraları da ve Mel milerden yine ahilerden meydana gelen ve “lonca” adı verilen kurulu a bıraktı. Lonca adı İtalyanca Loggia, Fransızca “Loge” denilen hücre yani oda anlamına gelir. Loncalar,  nl  tarih i Hammer’in “tarih”inde 148 adet olarak belirtilmesine rağmen Evliya  elebi’nin “Seyahatnamesi”nde o zamanki İstanbul’da dört bölgede 57 bölümde 1100 sanat kolu olarak tespit edilmiştir (Ahmad, 2001, 512).

Bu sanatkarların örgütlenme ihtiyacı, gelişen idari, sosyal ve ekonomik düzenin gerektirdiği şartlardan doğmuştur. Kanaatk rlık, yüz aklığı veren bir i  ve meslek sahipliği ananelere bağlılık, sanatta titizlik ve meslek sırrına sadakat, loncaların dayandığı başlıca ahlak kuralları idi. Üyeler arasındaki anlaşmazlıkların “Pir”in huzurunda c z ld ğ , lonca heyetince alınan kararlara uymayanların davranışlarına göre cezalandırıldıkları, koncalarda herkesin meslek uğruna severek katlandığı bir disiplin sürüp gitmiştir. Bir Pir’den öğrenilen ve nesilden nesillere ulaştırılan sanat, ustaların hazırlayıp kalfa ve çırakların meydana getirdikleri bu sistem de esnaf, para cezası almamak, loncadan çıkarılmamak ve sanattan alıkonulmamak için birbirleriyle adeta yarı  etmişlerdir (Anadol, 2001, 513).

Avrupa tüccarlarının kapitülasyonlardan yararlanarak Osmanlı tüccarlarını saf dışı etmeleri, üreticilere gerekli ham maddeyi sömürerek götürmeleri durumuna loncaların yanıtı Shaw (1982, 381-382)’a göre şöyle olmuştur: “Osmanlı loncaları kurallarında daha çok kısıtlamaya gittiler. Hükümetle olan ilişkilerinden yararlanarak ülkede kalan yerli sanayi ve ticaretin kendi üyeleri ve çocuklarına kalmasını sağladılar, Avrupa’nın üreticisiyle yarışa girmelerine olanak verecek yeni iş gücü ve yöntemlerin girmesini önlediler.”

3.2.5. Ekonomik Kapitülasyonlar

Fransa 1535 kapitülasyonlarıyla Osmanlı İmparatorluğu limanlarında kendi bandırasıyla ticaret yapma hakkını, yalnız kendine ait olmak üzere elde eder. Ama yüzyılın sonlarına doğru Atlantik ticaretinde üstünlüklerini kesinlikle sağlayan İngilizler ve Hollandalılar da Akdeniz’e süzülür ve tek kaygısı sürekli düşmekte olan gümrük gelirlerini artırmak olan Osmanlı İmparatorluğu, onlara da imtiyazlar vermekte hiç nazlanmaz (Yavi, 2001, 58).

Kapitülasyonlar bir kere 1604 yılında, ikinci kere de 1973 yılında yenilenir ve gümrük vergileri %5 ten %3’e düşürülür. Ama İngilizlerle Hollandalıların daha önceden de %3 ödedikleri ve bu indirimin sadece gümrük vergilerini bir hizaya getirmekten ibaret olduğu bir gerçektir. 28 Mayıs 1740’ta yeni bir kapitülasyonlar imzalandı. Muhakkak ki, Saray erkanına dağıtılan armağanların hesap pusulası her zaman olduğu gibi bir hayli yüksekti: 47.775 kuruş. Bunun üçte birini İstanbul’daki Fransız kolonisi, geri kalanını da Marsilya Ticaret Odası sağlamıştı. 1740 kapitülasyonları, daha önce kazanılmış bütün imtiyazları tamamı tamamına tekrar edip fiili durumlara resmi geçerlik kazandırırken bunlara bir de yeni imtiyazları ekleyerek sömürü ağını yavaş yavaş örür (Yavi, 2001, 58–59).

Yabancılar tanınan imtiyazları Kınross (2003, 32) şöyle değerlendirmektedir: İlk sultanlar, bu ayrıcalıkları, kendi çıkarları için bağışlamışlardı. İmparatorluğun genişlediği sırada, Batı pazarlarının kapısını açacak yabancı satıcılar, Türkler için yararlı ve gerekliydi. Ama sonradan Batı dünyası gelişip Türkler gerilemeye başladıkça bu ayrıcalık bütünüyle yabancıların yararına dönmüştü. Artık, Türklerin yoksun olduğu özgürlüklerden yabancılar yararlanıyordu. Böylece devlet içinde güçlü yabancı devletler doğmuş Osmanlı imparatorluğu üzerindeki baskı o kadar şiddetlenmişti ki, Türklere, kendi vatanlarında kendileri esir, yabancılar ise efendiymiş

gibi gelmeye başlamıştı. Aynı konuda Kongar (1994, 112), şunu ifade etmektedir: “Bir yandan yabancıların tüm artı ürün ve artı değeri yurt dışına götürmesine yol açan ekonomik imtiyazlar, öte yandan alınan borçlar, sonunda iflas etmiş bir ekonomi, yani bir yandan kapitülasyonlar, öte yandan Düyunu Umumiye, Osmanlı İmparatorluğu için hiçbir biçimde çıkış yolu bırakmamıştır.”

3.3 Eğitim Düzeni

Osmanlı İmparatorluğunun eğitim düzenini Tekeli (1985a, 650-651) Osmanlının toplumsal farklılaşmasını sultana yakınlık derecesine göre a)askeri sınıf; b) ilmiye sınıfı; c) tüccarlar ve sanatkarlar; d) köylü ve reaya şeklinde sınıflandırarak Tanzimat öncesi ve sonrası olmak üzere şöyle incelemiştir: Tanzimat öncesi askeri sınıfa babadan oğla geçiş yoluyla gelenlerin eğitimi kendi konakları içinde olmaktadır. Devşirme yoluyla askeri sınıfa gelenlerin eğitimi ise Acemioğlanlar Kışlası, Mehterhane, Cambazhane, Tophane, Kılıçhane ve Tüfekhane gibi askeri okullarda yapıldı. Merkezi orduya kaynak sağlayan bu kurumlarda seçkinleşenler, saray içindeki Enderun’a gitmekteydiler. Osmanlı toplumunda ilmiye sınıfı, salt eğitim işleyişinde uzmanlaşmış kurumlar olan medreselerde yetiştiriliyordu. Medrese eğitimi, ilmiye sınıfının din görevlisi, yargı organı ve medrese hocası olarak yükleneceği görevleri için gerekli bilgi, değer ve normları aktaran bir seçkinler eğitimi niteliğindedir ve medreselerde eğitim sürekli ve dili Arapçaydı. İlmiye sınıfı görevleri kadı, kadı-asker, şeyhülislam v.b. gibiydi. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki tüccar ve sanatkarlar “lonca”lar halinde örgütlenmişlerdi ve loncalar, lonca içinde yer alanların yeterli hünerler ve uygun ideolojik yönelimler kazanmasını sağlamayı amaçlıyorlardı. Osmanlı toplumundaki köylü sınıfı ve reaya sınıfının eğitim kurumu aile idi.

Osmanlı İmparatorluğundaki “Sübyan Mektebi” ne Tekeli (1985a, 651) şöyle değinmiştir: 16.yüzyılda bütün eğitim kademelerinin öncesinde bir başlangıç kademesi olan sübyan mekteplerinde 4-6 yaş arasında kız ve erkek çocuklar birlikte okur ve Kuran okuma, din pratiği, namaz sureleri, birazda “yazı meşki” öğretilirdi. Gökberk (1983, 313), Osmanlı döneminin en yaygın okulu Sübyan mekteplerinde (mahalle okulları) bile esas, Arapça öğretmek olduğunu; Türkçe, din kurallarını öğreten ilmi-hal dili olmaktan ileri geçemediğini belirtmiştir. Zaviyeler, Tekkeler ve Dergahların Osmanlı İmparatorluğu’ndaki eğitim işlevini Tekeli, toplumun esas

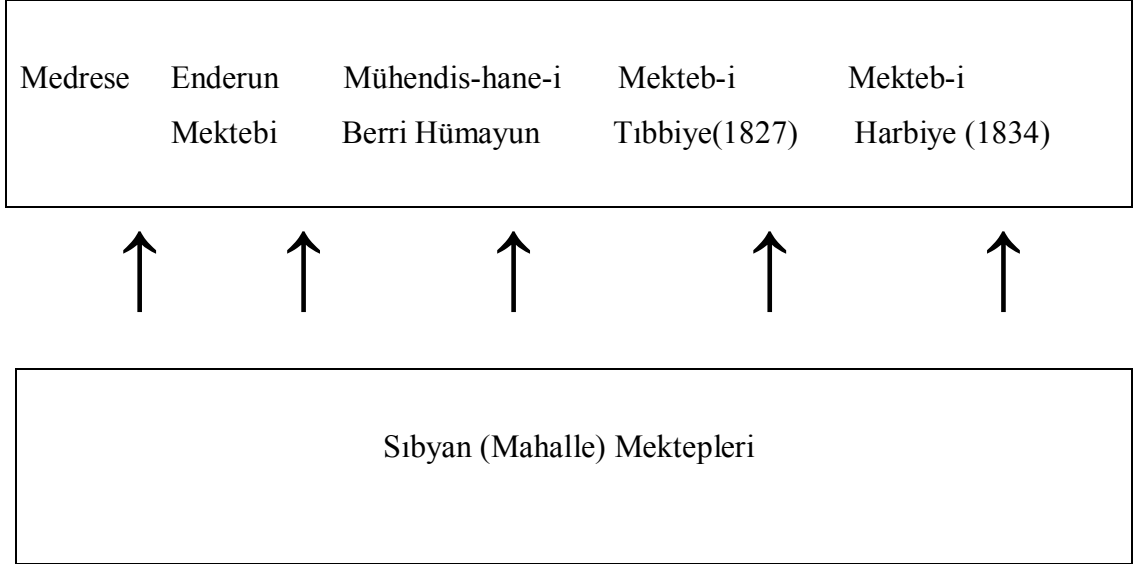
ideoloji çizgisinden farklılıklar gösteren özel ideolojiler aktardıklarını; musiki, raks ve bedensel hünerler öğrettiklerini; konaklama, sosyal yardım hizmetlerini yerine getirdiklerini; ve bu nitelikleri nedeniyle bu kurumlar, toplumun hakim kültürel örüntüsüne kar şı- kültür geliştirdiğini ve yeniden üretildiği kurumlar olduğunu belirtmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda modern eğitimin ilk adımları yenilik hareketleri ile başlamıştır. Mumcu (1984, 52)’nin da ifade ettiği gibi orduyu güçlendirmek amacıyla 1774’ten itibaren açılan birkaç teknik okul dışında  ğretim ve eğitim etkinliği Tanzimat arifesine değin pek azdı. Tekeli (1985a, 656)’nin yenilikçi padi ahlarımızdan III. Selim döneminde Mühendishane-i Ber -i H may n (1794)’nin kurulması ve ilk kez yurt d  ına eğitim amacıyla iki zabıt ve on öğrencinin gönderilmesi; II. Mahmut döneminde T phane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure (1826)’nin açılması ve Mektep-i ul mu Harbiye’nin ve buna bağlı olarak Muzika-i H may n kurulması şeklindeki aktarımı dışında, eğitim alanında ciddi bir gelişme görülmemiştir.

Tanzimat’ın eğitim örgütlenmesine getirdiklerini Tekeli (1985a, 656), bu dönemde ortaöğretim kurumları arasında açılan okulları r  tiyeler (1838), Mekteb-i Ul m-u Edebiye (1839), Mekteb-i Maarif-i Adliye (1838), askeri idadiler (1846), mülkiye r  tiyeleri (1847), Dar lmaarif (1849)  eklinde belirtmiştir. Ortaylı (2002, 45-47), 19. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı İmparatorluğu’nun Eğitim kurumları arasında hiyerarşik düzen olmadığını ve düzenli ilköğretim kurumlarının yaygınlaşması ise ancak II. Meşrutiyet döneminde görüldüğünü belirtmiştir.

Osmanlı eğitim sistemindeki düzensizlik, ilköğretim kurumlarının yaygınla maması ve farklı eğitim kurumlarının farklı eğitim programları uygulaması ve bu programların bilimsel gerçeklerden uzak olması v.b. gibi nedenlerle Osmanlı toplumu cahilliğe mahkûm edilmiştir. Berkez (2004, 195), bu durumu: “Cahillik halk yığınlarını açmış, ulemayı ve devlet adamlarını da içine almıştı; halk yığınları gibi bunlarda ne İslam ilmini ne de modern fenleri biliyorlardı” şeklinde ifade etmiştir.

Çizelge-3: Osmanlı İmparatorluğu Eğitim Kurumları Düzeni
(19. Yüzyıl Birinci Yarısı)

Kaynak: (Güvenç, 1997, 199)

Osmanlı İmparatorluğu'nda 16. yüzyıldan beri var olan sıbyan mektepleri özellikle 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün eğitim kurumlarına (Çizelge- 3'e bakınız.) öğrenci yetiştiriyordu.

3.4. Sosyal Yapı

Osmanbey'in Söğüt dolaylarında kurduğu beylik giderek tüm Anadolu'yu ele geçirmiş, Anadolu'nun dışına yayılarak Arap yarımadasının tümüne, Kuzey Afrika'ya, Balkanlar'a, Avrupa içlerine, Kırım'a, İran'a kadar yayılmıştır. Genişleyen İmparatorluk sınırları içinde ayrı dinden, ayrı mezhepten, ayrı soylardan, ayrı dille konuşan topluluklar vardı. Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığı örgütünde yer alan İstatistik Dairesi'nin 1897 istatistik yılındaki sayılara göre Rumeli, İstanbul, Anadolu, Suriye ve Irak'ı içine alan İmparatorluk topraklarında 14.212.000 Müslüman, 2.570.000 Ortodoks, 1.042.000 Ermeni, 830.000 Bulgar, 216.000 Yahudi yaşamaktadır. Yine bu yıllığa göre nüfus içinde 1.076.000 Arnavut, 2.055.000 Rum, 1.370.000 Ermeni, 355.000 Yahudi, 764.000 Sırp, 3.607.000 Arap, 9.819.000 Türk, 1.478.000 Kürt dili ile konuşan Osmanlı uyruğu yaşamaktadır (Kili, 1983, 57-85).

Osmanlı Devleti'nin toplum yapısında, önemli ayrımlar, ayrıcalıklar vardı:

- Rumeli- Anadolu (Hristiyan- Müslüman) : Din/ millet ayrımı

- Sünni- Alevi (-Bektaşî) : Mezhep ayırımı
- İstanbul- Taşra: Başkent (Der Saadet, Mutluluk) ayrıcalığı,
- Yerleşik- Göçebe toplum ayırımı,
- Hakim Devlet- Tâbi (Tebaa) halk; güden asker- güden reaya ayırım gibi (Güvenç, 1997, 179).

Çizelge-4: Osmanlı İmparatorluğu’nda Toplumsal Sınıfların Değişimi

16. yüzyıl	Sıra	19. yüzyıl
Askeriye	1	Tüccar
Sipahi	2	Ayanlar
Kentli Esnaf	3	Askeriye
Köylü	4	Köylü
Göçebe	5	Göçebe

Kaynak; (Güvenç,1997, 190)

Osmanlı İmparatorluğu’nda, toplumu oluşturan sınıflardan köylü ve göçebe sınıf dışında, özellikle askeri sınıfın yerini koruyamadığı ve 19. yüzyılda askeri sınıfın yerini tüccar sınıfının aldığı (Çizelge-4’e bkz) gözlenmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda ki sosyal yapıyı Kongar (1994, 14-15) şöyle aktarmıştır: Halk bir yandan sürekli uğranılan savaş yenilgileri sonunda büyük güçlerle karşı karşıya kalmış, öte yandan günlük yaşamını sürdürmek konusunda bile akıl almaz güçlüklerin içine düşmüştü. Osmanlı toplumundaki farklı cemaat ve milletlerin bir arada tutan dinsel, toplumsal, kültürel tüm kurumlar işlevini yitirmişlerdi. Toplumdaki farklı sınıf ve grupların çıkarları tam bir kargaşa içinde, ancak güçlü olanın ve bu gücünü kullananın elde edebildiği çıkarların egemenliği altındaydı. Ayrıca toplumsal yapı ile kültürel yapı arasındaki sürtüşme eğitim alanında da belirginleşmişti. Bir yandan İslam’a dayalı temel eğitim egemenliğini sürdürürken öte yandan birçok Batı türü yüksek eğitim kurumu topluma aşılanmıştı.

3.5.Kültürel Yapı

Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel yapısı; Resim, Heykel, Müzik, Mimarlık, Süsleme Sanatları, Seyirlik Oyunlar ve Tiyatro şeklinde, alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

3.5.1. Resim

Arapça olan resim sözcüğü, bir şeyin eser ve nişanı, simgesi anlamında olup zamanla “şekil, taslak” karşılığında kullanılmıştır. Türkçede güzel sanatların bir dalı anlamında resim ve ressam deyimleri ancak Tanzimat döneminde ortaya çıkmıştır. Resim sanatı İslam toplumlarında genelde ve çoğu kez gör ardı edilmiş, onunla uğraşmak hoş karşılanmamış, kimi kez de kısıtlamalara, yasaklamalara gidilmiştir. 1479 sonlarında İstanbul'a gelen G. Bellini (1429, 1507?) saraya yerleşmiş ve Fatih Sultan Mehmet'in birden fazla portresini yapmıştır. Bellini'nin ülkesine gönderilmesinden ve yaptığı tabloların satılmasından sonra, Osmanlı sarayına yabancı bir ressam ancak üç yüz yıl sonra III. Selim döneminde girebilmiştir (Turan, 1994, 240-241).

Resim İslam aleminde hoş karşılanmadığı için bunun yerine yazı sanatı yani hattatlık muhtelif şekillerde meydana çıkmıştır. Osmanlı mezarlarını, türbelerini, taşların kovuklarını, kadın mezarları tezyinatını, gelin kıyafetinin saç ve duvaklarına kadar pek ince yapılmış sanatkârene taşlarının en güzel eserleri bazı mescitlerde, konakların salonlarında görülmektedir (Uzunçarşılı, 1988, 560-661).

3.5.2. Heykel

İslamiyetin kabulünden sonra heykelcilik dine aykırı sayıldığı için dışlanmış ve unutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu dönemine gelindiğinde heykel ve kabartma etkinliklerinin daha da azalıp ortadan kalktığı görülmektedir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Macaristan'ın alınmasından sonra Sadrazam İbrahim Paşa'nın Buda'daki Mathias Corvin'in sarayından üç tane heykel getirtip o zaman “At Meydanı” denilen Sultan Ahmet'e dikmesi çok önemli ve cesur bir girişimdi. Ancak büyük tepki aldı ve padişahın güvenini yitirip 1536'da boğdurulduğunda, At Meydanı'na diktirdiği heykellerde kaldırılmış ve kırılmıştı. 19. yüzyılın ikinci yarısına, Abdülaziz dönemine gelinceye dek, Osmanlı İmparatorluğu'nda

padişahların hiç biri kendi heykelini yaptırmak şöyle dursun, herhangi bir insan heykeli bile diktirmemiştir. Bu sanatın ülkede tanınması, Avrupa'ya öğrenime gönderilen gençler aracılığı ile olmuş, tutunması ve yaygınlaşması ise, 1883'te Sanay-i Nefise Mektebinin açılmasıyla olanak içerisine girmiştir (Turan, 1994, 255-258).

3.5.3. Müzik

Monarşiye dayalı yönetimlerde, sanatı ve sanatçıyı destekleyen en büyük gücün saray olması doğaldır. Türklerde de sanatın öteki dallarında olduğu gibi, müziğinde saray çevresinde tutulduğu oranda geliştiği saptanmaktadır. Osmanlı sultanlarının müziği başlıca iki yönde destekledikleri görülmektedir. Kimi sultanlar müzisyenlere para verip desteklemekle yetinmeyip, saraylarında da devletten maaş alan müzik toplulukları oluşturmuşlardır. Öte yandan da içlerinden bazıları doğrudan doğruya müzikle uğraşmışlar ve çok iyi besteler yapan birer müzisyen olarak tanınmışlardır (Turan, 1994, 264-265).

Müzik sanatını, en ince detaylarına inerek inceleyen mehter, dünyanın askeri bandolarının en eskisidir. Osmanlılar mehter geleneğini 15. yüzyıldan itibaren büyük bir teşkilat intizam ve mûsikî kalitesi içinde geliştirmişlerdir. Mehter mûsikisi savaşlarda icra ettiği canlı ve dinamik havaları ile askeri coşturmuş ve düşmanlarına korku vermiştir. Türk zaferlerinin coşkusu ve sevinci olmuştur. 1826'da Sultan II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması ile onun bir parçası ve ordunun sembolü olan mehterhanede kaldırılmış ve yerine Avrupa devletlerinde olduğu gibi "Askeri Bando" takımı kurulmuştur. Muzikây-ı Hümâyûn Saray Orkestrası; Saray Opera Orkestrası, Saray Operet Orkestrası, Saray Korosu, Sarayın muhtelif salon ve Oda Müziği toplulukları, Askeri saray bandosu ile Sarayın müzik hocalarının yanı sıra, bahsi geçen bütün konularda, Saray haricindeki tiyatro ve konser salonlarında sahneye çıkan akla gelen bütün orkestraları ve komple konservatuar öğretim heyetini de kapsıyordu (Anadol, 2001, 774-788).

II. Selim, I. Mustafa, IV. Murat ve IV. Mehmet'in müzikle ilgilendikleri bilinmekle birlikte, saraydaki müzik hayatı I. Mahmut ile III. Selim dönemlerinde büyük bir canlılık kazanmıştır (Turan, 1994, 265). 18. yüzyılda Osmanlı klâsik musikisinin bütün bir asır boyunca kemal devrini yaşadığını ifade eden Uzunçarşılı (1988, 562), ayrıca; "I. Mahmud'u ve III. Selim'in bu ince sanatı himaye ve

münteşiplerini teşvik etmek suretiyle Türk musikisinin tekamülüne hizmet ettiğini” belirtmiştir.

3.5.4. Mimarlık

Türk mimarlığı tarihinde klasik dönem diye adlandırılan mimari anlayış Osmanlı Devleti’nin İstanbul’a yerleşmesine, 15. yüzyılın ortasına kadar sürer. Klasik dönem Osmanlı mimarlığı, camilerde olduğu kadar öteki yapılarda da malzeme, plan ve süslemeler yönünden büyük bir türdeşlik gösterir. Türk mimarlığının en büyük temsilcisi kuşkusuz Mimar Sinan’dır. Sinan döneminin belirgin özelliklerinden biri, dinsel yapılarda kubbeyi, iç ve dış mimarının tek ögesi olarak kullanma eğilimidir. 18. yüzyıl başlarında klasik ölçülerin yavaş yavaş bozulduğu ve yeni denemelere girişildiği görülür. Lale Devri, önem verdiği sivil mimaride yeni bir yol açmıştır. Bu dönemde Fransız “rokoko” üslubunun etkileri görülür. Osmanlı mimarlığında camiler dışında, en yaygın yapılar hamam, çeşme, sebil, şadırvan ve su kemerlerinden oluşan su ile ilgili binalardır (Turan, 1994, 275-276).

14. ve 15. Loui Dönemi’nde Fransız Sarayının beğenisini oluşturan Rokoko üslubu Avrupa’nın her ülkesini etkisi altına almış ve Fransız Rokoko’su İtalyan Barok’una bir tepki olarak çıkmıştır (Ödekan, 2002, 369). 18. asırda Osmanlılarda ki fikir hayatı Batı’ya meylettği sırada mimari sanatı da bu asır ortalarından itibaren yakın temas ve sanatkârların İstanbul’a gelmeleri neticesinde Batı’yı taklid yollu bir istikamet almış olduğundan, Avrupa’da ki Barok mimarisine aid eserler bizde de görülmeye başlanmış, fakat Türk sanatları milli bünyeden de buna ilaveler yaparak tam taklidi olmaktan kurtarmışlardır (Uzunçarşılı, 1988, 567).

3.5.5. Süsleme Sanatları

Batı dillerinden alınma bir sözcükle dekoratif sanatlarda denilen süsleme ya da bezeme sanatlarından mimarlıkla ilgili olanlar; oymacılık, kakmacılık, cam süsleme (vitray), çinicilik, seramik ve hat; mimarlık dışı alanlar ise hat, ciltçilik, tezhip (altın tozu ile yaldızlama), dokumacılık, el örgüleri ve dövmecilik olarak bilinmektedir (Turan, 1994, 283-284).

Oymacılık ve kakmacılık özellikle İslamiyet’in kabulünden sonraki dönemde Türkler arasında geliştiği görülmektedir. Türk süsleme sanatında çiniciliğin özel bir

yeri vardır. İznik çiniciliği yalnız Türk bezeme sanatında başlı başına bir dönem oluşturmakla kalmamış Avrupa sanatını da etkilemiştir. Türk kültür hayatında hat denen yazının bir sanat kolu oluşturacak şekilde önem kazanması, İslamiyet'e geçişle başlamıştır. İslamiyet'te tasvir (resim) yasağı, insan ve giderek hayvan figürlerinin yapılmaması biçiminde yorumlanınca, bezeme de, resimden boşalan yerin yazıyla doldurulmasını kolaylaştırmıştır. İslam ülkelerinde basımevlerinin çok geç kurulması nedeniyle güzel yazı yazan kişiler toplumda oldukça üst düzeyde bir yerde tutulmuştur. Böylece devletin ve yöneticilerin desteği ile hat sanatı oluşmuş ve bu sanatla uğraşanlara hattat denilmiştir (Turan, 1994, 284-286).

3.5.6. Seyirlik Oyunlar

Geleneksel Türk tiyatrosunun en eski türü kukladır. Kukla sözcüğü Grekçe olup, bir saptamaya göre Türkçe'ye 15. yüzyılda geçmiştir. Oyunun başlıca özelliği, karton veya ağaçtan ya da onlara benzer hafif maddelerden yapılmış bebeklerle sergilenmesidir. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre 17. yüzyıl Türkiye'sinde kukla çok yaygınlık ve etkinlik kazanmıştı. Ancak 18. yüzyılda birçok alanda olduğu gibi, kuklada da Avrupa'nın etkisi duyulmaya başlanmıştı. Uzak Doğu'da gelişen gölge oyunu (Karagöz), Araplar aracılığı ile Türk kültürüne geçmiştir. Karagöz aslında bir güldürü oyunudur. Ancak seyircileri güldürürken, perdeyi kimi gölgeler ve sanatçının değişik tiplerin ağızlarından aktardığı sözler, ona toplumsal bir eleştiri niteliğini de kazandırmıştır. 16. yüzyılda İstanbul'da başlayan ve 17. yüzyılda büyük bir gelişme gösteren Türk Karagözü İmparatorluk yüzeyine yayılırken, yalnız Türklerin yaşadığı kentlerde değil, Balkanlarda ve Kuzey Afrika'da ki Osmanlı topraklarında da etkili olmuştur. Arapça övmek anlamındaki medh kökünden türetilen “meddah” deyimini, sözcük olarak “abartılı biçimde öven kimse” demektir. Özellikle 19. yüzyıldan başlayarak Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde meddahların sevilen romanları ve tiyatro eserlerini anlattıkları görülmektedir. Tek kişilik seyirlik oyunlardan biri de “hokkabaz”dır. 16. yüzyılda yaygınlık kazanabilen Türk hokkabazlığının en belirgin özelliklerinden biri el çabukluğundan çok dil çabukluğuna dayanmasıdır. “Ortaoyunu”, tek kişi yerine çok kişi ile sergilenen bir gösteri olmanın dışında başka bir araç kullanılmaksızın doğrudan doğruya canlı insanlarla gerçekleştirilmesi yönünden öteki geleneksel oyunlardan ayrılır. Ortaoyunu, en çok başkent İstanbul'da tutulmuş bazı büyük kentler dışında yurda

yayılamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda tiyatroya gelince; başlangıçtan 19. yüzyıla gelinceye kadar geçen sürede, şenlik diye nitelendirilebilecek oyunlar ve törenler söz konusudur. 19. yüzyıldan başlayarak da saray içerisinde tam anlamıyla tiyatro eserleri seyredilir olmuştur. Önceleri yabancı tiyatro toplulukları saray içinde oyunlarını sergilemeye başlamış, daha sonraları ise saraylarda özel tiyatrolar oluşturulmuştur (Turan, 1994, 288–296).

4. TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE ATATÜRK DEVRİMLERİ

Bu bölüm; Devrim Başında Türkiye'nin durumu, Atatürk ve Atatürk Devrimleri şeklinde, alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

4.1. Devrim Başında Türkiye'nin Durumu

Devrim başında Türkiye'nin durumu; Siyasi Durumu, Sosyal Durumu ve Ekonomik Durumu şeklinde, alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

4.1.2. Siyasi Durum

Ordu'nun daha doğrusu milliyetçi genç subayların ayaklanmasıyla kurulan Anayasa (1908) rejimi, yani ikinci meşrutiyet dönemi son derece elverişsiz şartlar altında başlamıştır. 1907 Rus-İngiliz ittifakı ile, İngiltere, çoktandır izlediği Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama politikasını kesinlikle benimsemiştir. Rusya, Japonya yenilgisinden sonra, gözlerini yeniden İstanbul'a ve Boğazlara çevirmişti. İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa ve Rusya), Doğu'ya doğru yayılma eğilimi gösteren Alman emperyalizmini, Balkan devletlerini birleştirerek ve İtalya'yı Üçlü İttifak'tan (Almanya, Avusturya, İtalya) kopararak bir çember içine alma çabasındadır. Avusturya, İtalya ve küçük Balkan devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da kalan arazisini paylaşma kavgasındadır. Trablusgarp, gerek itilaf ve gerekse İttifak devletleri tarafından çoktan İtalya'ya peşkeş çekilmişti. Girit'in ve Ege adalarının Yunanlılara verilmesi planlanmıştır. Bu şartlar altında, Anayasa'nın kısa bir süre için dahi olsa, İmparatorluğu parçalamaktan kurtaramayacağı açıktır. Bu şartlar altında İttihat ve Terakki üyelerinin büyük çoğunluğu, başlangıçta İngiliz dostluğuna ümit bağlamışlardı. Meşrutiyet yıllarının kudretli kişisi Mahmut Şevket Paşa, Almanlara yakınlığı ile tanınmaktadır. Aynı şekilde Enver Paşa'da Alman taraftarıdır (Avcioğlu, 1996, 253-254).

Mahmut Şevket o güne dek uygulanmış olan askeri danışman modelinin yürümediğini, ordunun adam alması için fiilen Almanların komutasına verilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bunun için 24 Nisan 1913'te Alman büyükelçisine başvurmuştu. Sonuç olarak kasımda General Limon Van Sanders ile beş yıllık bir sözleşme yapıldı. General İstanbul'daki 1. Kolordunun komutanı, Askeri Şura üyesi, her türlü askeri okul ve eğitim yerinin amiri, terfi sınavlarının düzenleyicisi, kurmay

subayların kurumsal eğitimlerinin sorumlusu olacaktı. İstanbul'daki kolordu böylece Almanların eline geçince, Rusya kıyametleri koparttı. Mahmut Şevket, bu tür bir tepkiyi tahmin etmemiş olduğu için ve bunu önlemek için, İngilizlerden yeni Vilayetler Kanunu'nun uygulanmasına yardımcı olmasına yardımcı olmalarını istedi. Bağımsızlık ilkesinde gösterdiği titizlik yüzünden kısa bir süre önce Fransa'dan borç almaktan vazgeçen İttihat ve Terakki, şimdi ordusunu Almanya'ya içişlerini İngiltere'ye teslim etmeye hazırlanıyordu. Ancak orduyu Almanlar eliyle adam etmek için İngiltere'ye verilen sus payı, sadece bu ülkeyi susturabildi. Öbür dört büyük devlet, ne olacaktı? Nitekim onlar da sıraya girdiler. Böylece büyük devletler kendi aralarında anlaşarak ve sonra da anlaşmalarını Osmanlı Devleti'ne onaylatarak, Osmanlı ülkesinin büyük bir bölümünü kapsayan bir nüfuz alanları paylaşımını (çoğu kez demiryolu yapım ve işletme hakları olarak maskelenen) gerçekleştirdiler. Tabi İstanbul ve Boğazlar anlaşmanın dışında kalmıştı (Akşin, 2002b, 51-52).

Genç ve ilerici bir devlet olan Almanya, ekonomik ve siyasi üstünlüğünü pekiştirmek için Doğu'yu etkisi altına almak istiyordu. İttihat ve Terakkiciler, Alman yardımı ile kalkınacağımızı umuyorlardı. Alman yöneticileri de, Osmanlı Devleti'ni kendi emelleri yolunda kullanabileceklerini düşünüyorlardı. Bu hava içinde, Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girdik. Balkan Savaşları Türk yurdunu her bakımdan ezmişti. Yeni bir savaşa katılmak tam anlamı ile bir intihardı. Nitekim, türlü cephelerde yiğitçe savaşan ordularımız, Almanya'nın durumu kötüye gidince, yenilmeye başladılar. İttihatçıların başı olan Enver Paşa, Orta-Asya Türklerini birleştirip yeni güç kazanma yolunda umutsuz bir deneme yaptı ve bu askeri etkinlik de başarısızlıkla sonuçlandı. Sonuçta 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkesi ile silahları bıraktık ve ağır yenilgiyi kabul ettik. Yenilenler adına İngiltere ile imzaladığımız Mondros Ateşkesi, çok ağır koşullarla dolu idi. Bu Ateşkesin en ağır maddesi; "Bağlaşıklar, güvenliklerini tehdit edecek bir durum olduğunda, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkına sahiptir" şeklinde olan 7. maddedir (Mumcu, 1984, 20). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yenilen devletler, Ateşkesin bu maddesine dayanarak Anadolu'yu işgal etmeye başladılar.

Artık İstanbul'daki padişah ve hükümetin varlıkları, yenilenlerin denetimi altında, yalnız sözde kalıyordu. Osmanlı Devleti "devlet olma" niteliğini yitirmişti. Mondros Ateşkesinden sonra vatanın kurtuluşu ve yeni bir devletin kurulması evresi açılacaktır. Yani ihtilal ve devrim (Mumcu, 1984, 21).

4.1.2. Sosyal Durumu

Anadolu köylüsü bitkin, ümitsiz ve güvensizdir. Yüzyıllar boyu, asker diye canını, vergi diye malını vermiştir. Yeni bir savaşa zerrece hazır değildir; en büyük derdi askerlikten kurtulmaktır. Hatta bazı köylüler, askerlikten kurtulmak için, yüzyılların tepkisi ile, ya kendilerini sakatlamakta, ya dağlara kaçmaktadır. Yine Türkiye köylüsünün başında jandarma, yine Türkiye köylüsünün başında bitmez tükenmez vergiler başlamış ve devam etmiştir. Türkiye köylüsü yine Balkan'da, Karadağ'da, Şark Cephesi'nde, yine Yemen'de ölmüştür. Bu sebeple 1918 yılında parlak gösterişlerle ilan ettiğimiz Meşrutiyet idaresinden köylü halk hiçbir şey anlamamıştır. Durumunda bir iyileşme olacağına inanmayan köylü, yüzyılların tevekkülü ile, tefeci, eşraf, derebeyi vb. gibi doğrudan doğruya ilişkileri bulunan sömürücülerine çaresiz sığınmıştır. Onların peşinden gitmekte, onların sözüne kulak vermekte ve vatani kurtarma çabasındaki milliyetçi subay ve aydınlara karşı güvensizlik duymaktadır. Hatta “İttihatçı gâvur” diye yürütülen yoğun propagandaların etkisi altında, birçok köylü, milliyetçi subay ve aydınlara karşı düşmanlık beslemektedir (Avcioğlu, 1996, 281–282).

Anadolu eşrafı da büyük devletlerin himayesine razıdır. Anadolu parçalansa ve büyük devletlerin nüfuz bölgelerine ayrılrsa, eşraf bir mukavemet göstereceğe benzememektedir. Meselâ, İtalyanların el koyduğu bölgelerde eşrafın bir şikayeti görülmemiş ve İtalyan bölgesinde, eşraf genellikle Milli Kurtuluş Savaşı'na karşı olumsuz bir tutum takınmıştır. Sonradan Fransızlara karşı kahramanca savaşacak olan İngiliz işgali altındaki Urfa, Antep ve Maraş'ta ilk günler bir kıpırdama yoktur. Adana, Antep, Maraş ve Urfa'nın Sivas Kongresi'nde temsil edilmeyişi dikkat çekicidir. Buralarda düşmana karşı direnme, Fransızların yönetiminde Ermenileri Türkleri kitle halinde yok etmesine servetlerine el koyması üzerine başlayacaktır. Ege'de dahi, Rum zulmüne rağmen, direnme tereddütleri içinde gelişecektir. Yunanlıların başta eşraf, Ege Türk nüfuzuna karşı giriştikleri ırz, mal ve can güvenliğini ortadan kaldıran zulümdür ki, eşraf tutumunu değiştirmiş ve eşraftan kişilerin öncülüğünde Kuvay-ı Milliye müfrezeleri kendiliğinden doğmuştur. Önce tereddüt gösteren eşraftan birçok kişi, daha sonra fedakarlık ve kahramanlık örnekleri vereceklerdir. Rum ve Ermeni tehdidi, eşrafı harekete geçiren temel neden olmakla birlikte, eşrafın birlik içinde olduğu sanılmamalıdır. Eşrafın, toplumsal nedenlerini izah edemeyeceğimiz biçimde, ittihatçı ve itilafçı olarak bölünmüş bulunması da,

mücadeleye girilip girilmemesinde rol oynamıştır. İttihatçı eşraf, mücadeleye genellikle daha istekli, itilafçılar ise genellikle isteksiz ve hatta mücadele aleyhinde tutum takınmışlardır (Avcıoğlu, 1996, 286–298).

Emperyalizm, Türkiye ile ilişkilerinde aracı olarak Rumları ve Ermenileri kullanmıştır. Yalnız Müslümanlar değil, Museviler dahi ikinci plana düşmüşlerdi. Devlet işlerinin Müslümanlara açık bulunması, Hristiyan tebaa için yükselme yolu olarak ticari ve mali işleri ön plana geçirmiştir. Ayrıca, Müslüman nüfusun uzun süreli askerlik hizmetinde Müslüman olmayanların muaf tutulması, onlara avantajlı bir durum sağlamıştır. Ticari ve mali işlerle uğraşmanın verdiği uyanıklıkla, bu unsurlar, Avrupa dillerini öğrenmişler sefaretler hizmetine girmişlerdir. Sefaretlere mensup gözükersen, yabancı tüccar gibi kapitülasyonlardan yararlanmanın avantajını bol bol kullanmışlardır. İstanbul ve İzmir’deki bu kompradorlar için bir mesele yoktu. Onların çoğu, İtilaf Devletleri’nin himayesinde, “milli iktisat” diye bir takım tatsızlıklar çıkaran ittihatçılardan kurtuldukları için hoşnutturlar (Avcıoğlu, 1996, 193–284)

4.1.3. Ekonomik Durumu

Birinci Dünya Savaşı’na kadar ki 60 yıllık sürede Osmanlı dış borçlanması iki ayrı dönemde incelemek gerekiyor. 1854’te ki ilk borçlanmadan, Osmanlı Devleti’nin borç ödemelerini sürdüremeyeceğini ilan ettiği 1875–76 yıllarına kadar süren birinci dönemin en belirgin özelliği, Osmanlı Devleti’nin çok büyük miktarlarda ve çok ağır koşullarla borçlanmasıdır. 1875’e kadarki dönemde Osmanlı maliyesinin durumu herhangi bir düzelme göstermemiştir. Sağlanan fonların büyük bölümü cari harcamalar için kullanıldı. Avrupa’dan daha sonra Haliç’te çürümeye terk edilecek büyük bir donanma satın alındı. Diğer tüketim harcamalarının yanı sıra, Boğaziçi’nde saraylar yapıldı; yatımlara hemen hiç kaynak ayrılmadı. Daha sonraki yıllarda ise alınan borçların büyük bir kısmı, eski borçların faiz ve anaparalarına harcanmıştır. Yapılan bazı basit hesaplamalar borç ödemelerinin, dış borçlanma dışındaki devlet gelirlerine oranının, 1860’ların başında % 10’dan, 1870’lerin başında % 30’lara, nihayet 1870’lerin ortasında % 50’lere tırmandığını göstermektedir (Yavi, 2001, 184–186).

Daha 1870’lerin ortasında Osmanlı Devleti’nin yeni borç almadan anapara ve faiz ödemelerini karşılayabilmesi için, tüm devlet gelirlerinin yarısından fazlasının

bu alana ayrılması gerekecekti. Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını ödeyemez duruma gelmesi ile Avrupa mali sermayesine borç ödemelerini güvence altına alacak yeni bir yöntem izleme olanağı verdi. Borç ödemeleri durdurulduktan sonra; Osmanlı Hükümeti ile Fransız, İngiliz, Avusturyalı, Alman ve diğer alacaklıların temsilcileri arasında başlayan ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle kesintiye uğrayan görüşmeler, 1881 yılının Aralık ya da Hicri takvime göre Muharrem ayında imzalanan bir anlaşmayla sonuçlandı. Muharrem Kararnamesi olarak adlandırılan bu antlaşma ile dış borçların miktarları indiriliyor, ödeme koşulları yeniden düzenleniyordu. Buna karşılık Osmanlı Devleti, İmparatorluk içinde yabancı alacaklıların temsilcisi olarak çalışacak, devletin vergi gelirlerini bir bölümünü yabancı alacaklılar adına toplayarak Avrupa'ya aktaracak yeni bir örgütün kurulmasını kabul ediyordu. Osmanlı maliyesinin gelir kaynakları arasında tuz, tütün tekelleri, damga resmi, balıkçılıktan ve alkollü içkilerden alınan vergiler, ham ipekten toplanan öşür ile Doğu Rumeli vilayetinin ödediği yıllık vergi Düyun-u Umumiye (Genel Borçlar) İdaresi adı verilen ve yabancı alacaklılar tarafında yönetilen bu yeni kuruluşa teslim ediyordu (Yavi, 2001, 186-188).

Osmanlı dış borçlanmasında ikinci dönemi oluşturan 1882-1914 yıllarının en önemli özelliği, kurulan güç denetim sayesinde net fon akımlarının yönünün değiştirilmesidir. Düyun-u Umumiye İdaresinin kurulmasında sonrada Osmanlı Devleti Avrupa para piyasalarında tahvil satarak borç almayı sürdürdü. Osmanlı İmparatorluğu Hükümetlerinin yapmış oldukları dış borçlanmalar 402 milyon altın Osmanlı lirası tutarında olmakla beraber, devletin eline geçen miktar ancak 243 milyon altın Osmanlı lirası dolayındadır (Yavi, 2001, 189-220).

Çizelge-5: Osmanlı Dış Borçlanma Alacaklılarının Ülkeler Arası Dağılımı
(Oransal Olarak)

Ülke	1900 %	1914 %
Fransa	45	49
İngiltere	11	7
Almanya	12	20
Belçika	18	11
Hollanda	4	3
İtalya	1	1
Avusturya-Macaristan	2	1
Türkiye	7	8

Kaynak: (Yavi, 2001, 221)

1914 yılına gelindiğinde Fransa ve özellikle Almanya'nın Osmanlı Devleti dış borçları içindeki payının arttığını, İngiltere, Belçika ve Hollanda'nın ise paylarının azaldığını (Çizelge-5'e bkz.) görmekteyiz.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı-sömürge niteliğinin en açık belirtisi ,dış borçlanmalar- Düyun-u Umumiye- giderek ağırlaşan ve yaygınlaşan kapitülasyonlar zinciri sonunda ülke yönetiminin önce iktisadi, sonra büyük ölçüde askeri ve siyasi alanlarda emperyalizmin denetimine girmiş olması idi. Bu ekonominin yarı-sömürge statüsünün yarattığı, derin bağımlılık ilişkileri, toplumun yapısına, salt siyasi-hukuki operasyonlarla girilemeyecek derecede nüfuz etmiş idi. Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar genellikle milliyetçi ve bağımsızlıkçı kadrolar iktidarda olmakla birlikte, bunlar, uluslararası sermayenin ve büyük devletlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki kurumsallaşmış ve güvenceler altına alınmış denetim, müdahale ve baskı mekanizmaları karşısında çaresiz kalmışlar; sonunda “büyük güçlerden hangisine yanaşmak ehvendir?” sorusuna sığınmışlardır (Boratav, 2002, 300-301).

4.2. Atatürk ve Atatürk'ün Devrimleri

Atatürk ve Atatürk devrimleri; Atatürk'ü Tanımak ve Atatürk'ün Devrimleri şeklinde, alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

4.2.1. Atatürk'ü Tanımak

Atatürk'ü tanımak; Atatürk'ün Yetiştği Ortam ve Atatürk'ün Kişiliği şeklinde, alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

4.2.1.1. Atatürk'ün Yetiştği Ortam

Atatürk Selanik'te 1880/81 yılında Müslüman, Türkçe konuşan, orta sınıfa yakın bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Atatürk yaşamına, Hz. Muhammed'e verilen "Seçilmiş Kişi" anlamına gelen Mustafa ismiyle başladı. Atatürk'ün orta sınıfa ait alt katmanına mensup babası Ali Rıza Efendi, küçük bir devlet memuru idi. Önce efkaf (dini vakıflar) bölümünde çalışan Ali Rıza Efendi, 1876/7 yılında Türk-Rus Savaşı öncesinde kurulan bir gönüllü birliğinde teğmen olarak görev yaptı. Aşağı yukarı aynı tarihte evlendi. Ayrıca işini değiştirip gümrük örgütüne geçti. Ali Rıza Efendi'nin kendinden yirmi yaş küçük karısının adı Zübeyde idi. Atatürk'ün annesi, babası ve bütün akrabalarının anadil olarak Türkçe konuşmaları atalarının hiç değilse bazılarının Türkiye'den gelmiş olduğunu gösteriyor. Türk etnik milliyetçiliğine sarıldıktan sonra Atatürk, atalarının Türklerin fethinden sonra Balkanlar'a yerleşen Türk göçebeleri (Yörükler) olduğunu öne sürmüştür (Mango, 2004, 46-48).

Selanik'in Yenikapı semtindeki aile evinde Zübeyde Hanım'ın Fatma, Ömer ve Ahmet adında üç çocuğu dünyaya geldi. Dördüncü çocuğu olan Mustafa'nın da (Atatürk) bu evde doğmuş olması mümkündür. Fatma bebekken öldü. Ali Rıza Efendi'nin Yunan sınırında Papaz Köprüsü (Çayağzı) adıyla bilinen gümrük kapısına atandığında, Zübeyde Hanım'da yanına gitti ve üç yaşındaki Ömer ile Ahmet adındaki iki oğlu burada öldü. Mustafa'dan sonra Zübeyde Hanım iki kız dünyaya getirdi ve büyük kız Makbule hayatta kalırken ikinci kızı Naciye yaşamını yitirdi. Ali Rıza Efendi 47 yaşında öldüğünde, Mustafa 7 ya da 8 yaşındaydı (Mango, 2004, 50-51).

Zübeyde Hanım'ın isteği ile Mustafa, önce ilahi ve alayla medrese ilkokuluna, kısa bir süre sonra da babasının istediği yeni usul eğitim yapan Şemsi Efendi okuluna gitti. 1894'te Selanik'te Sivil Rüştîye (ortaokul) mektebine girdi. Bu okulu bitirmeden eğitim süresi dört yıl olan Askeri Rüştîye'nin üçüncü sınıfına kabul imtihanında sağladığı başarı ile girdi ve bu okulda Matematik öğretmeni tarafından "Kemal" adı ismine eklendi. 1898 yılında askeri rüştîyeden, sınıfın dördüncüsü

olarak mezun oldu ve Manastır Askeri İdadisi'ne devam etti. 13 Mart 1899'da Pangaltı'da harp okuluna girdi. Mustafa Kemal'in Atatürkçülüğü bu okulda başlayacaktır (Atay, 2004, 18-22).

19. yüzyıl boyunca Avrupa büyük değişikliklere uğramış ve yeni bir dönemece girmişti. Aydınlanma, akılcılık (rasyonalizm) ve Fransız Devrimi ile ortaya çıkan değerlerle gittikçe güçlenen ve sömürgecilik yarışını artıran Avrupa'da ileride etkileri görülecek olan sosyalizm gibi yeni bir akımın doğduğu, ama öte yandan büyük devletlerin Bağlaşık (İttifak) ve Anlaşma (İtilaf) diye iki büyük bloğa bölündüğü; buna karşın yüzyılların gerisinden gelen Osmanlı İmparatorluğu'nda bu gelişmelere ayak uydurulamadığı için toprak kaybı ve parçalanma hızının arttığı; Uzakdoğu'da o zamana kadar öngörülmemiş olan yeni bir gücün, Japonya'nın ağırlığının hissedildiği; Atlantik ötesinde de Amerika kıtası üzerinde üstünlük sağlandıktan sonra Avrupa işleriyle de ilgilenmeye yönelen Amerika Birleşik Devletleri'nin sesinin duyulduğu bir dönemeç (Turan, 2004, 34-35).

Osmanlı İmparatorluğu da bu gelişmelerin etkisinden kurtulamamıştı. 1683'te Viyana önlerinde uğranılan yenilgiden sonra her savaş sonunda toprak kaybına uğramıştı. Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan özgürlük, bağımsızlık ve milliyetçilik kavramları Osmanlı Avrupa'sında parçalanmalarla yeni ulus-devlet'lerin doğmasına yol açtı (Turan, 2004, 35).

Mustafa Kemal'in doğup büyüdüğü Selanik ve Makedonya çevresinin orada yaşayanları etkileyecek önemli bazı özellikleri vardı. Balkan yarımadasının Ege denizi kıyısındaki en büyük liman kenti olan Selanik, aynı zamanda Eski Dünya diye anılan üç kıta arasındaki ticaret yollarının önemli bir kavşak noktasında bulunuyordu. Bu nedenle de eskiçağlardan beri komşu devletlerin ele geçirmek istedikleri çekim (cazibe) merkezlerinden biri olmuştu. (Turan, 2004, 36).

Selanik'in Atatürk'ün çocukluğunda vasat bir şehir olduğu söylenemezdi. 1889'da kent Sırbistan ve Viyana üzerinden demiryoluyla Avrupa'ya bağlanmıştı. Başka demiryolu hattı da kenti, Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya bağlanan başkent İstanbul'a ulaştırıyordu. 1901 yılında modern bir liman inşa edildi. Kentin elektrik şebekesi 1899'da kurulmuştu ve 1907'de elektrikli tramvay seferleri hizmete girdi. On dokuzuncu yüzyılın son kırk yılında Selanik'in nüfusu 70 binden 100 binin üzerine çıktı. Teselya'dan ve diğer güvensiz bölgelerden gelen göçmenler kentin Müslüman nüfusunu artırıyor ama yine de kent nüfusunun yarısını oluşturan

Yahudiler en kalabalık cemaatti. Müslüman mahalleleri, Yahudilerin ve Rumların kıyı boyundaki evlerine tepeden bakar gibiydi. Cemaatlerin okullarının dışında Selanik’te, Katolik ve Protestan misyonerlerin kurduğu okullar vardı (Mango, 2004, 51).

Fransız Devrimi’nin Avrupa’ya yaydığı milliyetçilik akımının yol açtığı bağımsızlık hareketinin kıvıcıkları Makedonya’ya da sıçramıştı ve Makedonya’nın olası bir Balkan Federasyonu içinde özerk bir birim olarak yer almasını öngören “Makedonya İç Devrimci Örgütü (IMRO)” kurulmuştu. Böylesi canlı ve yeni fikirlerin ve yeni değerlerin savunulduğu toplumsal ortam, yeniden Meşrutiyet yönetimini sağlayarak Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanmasını önleyecek ve ileride siyasi parti haline gelecek olan Osmanlı Hürriyet, Vatan ve Hirriyet ve İttihat ve Terakki gibi gizli cemiyetlerin Selanik’te kurulmasının nedenini de açıklamaktadır. Bu dalgalanmalar, 19. yüzyıl sonları Makedonyasında komitecilik ve çetecilik olaylarını güncel hale getirmişti. Armstrong’un da vurguladığı gibi Atatürk’te nihayet bir Makedonyalı idi ve her Makedonyalı gibi onun iç güdülerini de her türlü baskıcı otoriteye karşı koyma yolundaydı (Turan, 2004, 37-38).

4.2.1.2. Atatürk’ün Kişiliği

Atatürk hayatı boyunca öğrenciliği bırakmamıştır. Onun önünde her zaman ya bir savaş alanı ya eğilecek bir sorun ya da okunacak bir kitap bulunmuştur. Bu davranışı ve gerçekçiliği onu her zaman açık, berrak görüşlü tuttu. Üslubu, zamanının Osmanlıca ya da Türkçesine örnek olacak gibidir. Savaş hatipliği eşsizdir. İyi anlatmak için mimiklerden, işaretlerden ve yalın şekillerden yararlanırdı. Mustafa Kemal gerçekçi bir görüş ve düşünüş tarzına sahipti. En belirgin niteliği insancıl ve insan ülkülü olmasıdır. Bütün insanlığın taşan fikirleriyle Atatürk’ün az ulusalcı olduğu sanılmamalıdır. Yukarıdaki düşünceleri yanında Türkçülüğü temellidir. Konuşur, dinler, söyleşide bulunur, iyilik sever ve bağışlayıcıdır. Ayrıca iş canlısı ve hareketlidir. Özgürlük ve bağımsızlık aşkı Atatürk’ün büyük kalbinde en çok yer tutan duygudur. Olağanüstü ince bir zakaya sahip ve o kertede hazırcevaptır. Bir özelliğide tarihi sevmesi ve okumasıdır (Erikan, 2001, 18-25).

Atatürk’ün fiziksel portresi Erikan (2001, 27) tarafından şöyle belirtilmiştir: Uzuna yakın orta boyda, endamlı ve sağlam bir beden, dış köşeleri kalkık kaşlar altında mavi gözlerden derinliklere sızır görünen içten bir bakış, duygulanmaların

yaptığı etkilere göre çizgileri değişen aydınlık bir çehre, inanarak ve inandırarak konuşmada yürekten kopan madensel bir ses...

Atatürk'ün komutanlık portresine değinen Erikan (2001, 29)'a göre bir komutan; "sevk ve idaresinde öğreti koyar ya da kabul ettiği bir öğretiye kişiliğini katar; tasarısını bildiri, buyurur ve kuvvetini tesbit ettiği amaca yöneltir ve sürer," şeklinde belirttikten sonra Atatürk'ün bu özelliklere sahip olduğunu ifade etmiştir. Mustafa Kemal'in iktidar yolunda davranışlarına temel kabul ettiği esasları Akşin (1983, 53) şöyle sıralamıştır: Namus ve şeref sahibi olmak; davaya tam olarak ve tavizsiz bağlanmak; başarılı olmak ve bunun için de hayalci, ütopyacı olmamak; önderliğine ortak kabul etmemektir.

4.2.2. Atatürk'ün Devrimleri

Atatürk'ün devrimleri; Siyasal Devrim, Hukuk Devrimi, Ekonomi Alanında Devrim, Sağlık Alanında Devrim, Eğitim, Kültür ve Sosyal Alanda Devrim şeklinde, alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

4.2.2.1. Siyasal Devrim

Atatürk'ün siyasal alandaki devrimi; Saltanatın Kaldırılması, Cumhuriyetin ilan Edilmesi, Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik şeklinde, alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

4.2.2.1.1. Saltanatın Kaldırılması

1 Kasım 1922 saltanatın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kaldırıldığı tarihtir. Meclise bir gün önce getirilen önerge o gün görüşülerek karara başlanmıştır. Atatürk yaptığı konuşmada, ulusun saltanat ve egemenlik makamının yalnızca Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu, Türk ulusunun artık kendi yönetimindeki devletini kurduğunu, bir daha hiçbir biçimde monarşik yönetimi kabul edemeyeceğini kesinlikle vurguladı. Meclisteki tartışmalarda ise İstanbul Hükümetinin tutumu sertlikle eleştirilmiş, yasama ve yürütme yetkilerinin Meclise ait bulunduğu ve hiç kimseye terk edilemeyeceği belirtilmiştir. Tartışmalar sonucunda; Osmanlı İmparatorluğu'nun artık bittiği, Türkiye'de yeni bir devlet kurulduğu, Millet Meclisi Hükümetinin padişahın yerini aldığı, yeni anayasa ile egemenlik hakkının ulusa

verildiği, İstanbul ve çevresinin de yeni devletin yönetimi altında olduğu ilkeleri benimsenmiştir (Çeçen, 1998, 214).

4.2.2.1.2. Cumhuriyetin İlan Edilmesi

Bir anayasa sorununun ortaya çıkardığı bunalım Atatürk'e yeni adım atma fırsatı verdi. Anayasaya göre bakanların Meclis tarafından teker teker seçilmesi gerekiyordu. Meclis içinde siyasal çatışma öyle bölünmelere yol açmıştı ki hiçbir aday istediği bakanlık için çoğunluk sağlayamaz durumdaydı. Atatürk bu bunalımdan ustalıkla yararlandı. Arkadaşları ile yaptığı kısa bir görüşmeden sonra, cumhuriyetin ilan edilmesine karar verdi. Böylece bunalım giderilecekti. Çünkü, cumhuriyet ilan edilince, bir cumhurbaşkanı seçilecekti. Düşünülen sisteme göre Cumhurbaşkanı, Meclis içinde birini başkan atayacak, o da gene milletvekillerinden seçeceği bakanlar ile kabineyi kuracaktı. Bu kabine Cumhurbaşkanınca onanınca, hükümet oluşmuş sayılacaktı (Mumcu, 1996, 108-109).

Bu konuda hazırlanan Anayasa değişikliği derhal Parti Grubundan geçirildi. TBMM'de önemli tartışmalar oldu. Pek çok milletvekili, bunalımdan kurtulmanın tek yolunun cumhuriyetin ilanı olduğunda birleştiler. Böylece 29 Ekim 1923 günü saat 20:30'da yeni Türk Devletinin Cumhuriyet olduğuna karar verildi. Atatürk oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçildi. Ertesi gün Atatürk, İsmet Paşa'yı başbakanlıkla görevlendirdi (Mumcu, 1996, 109).

4.2.2.1.3. Halifeliğin Kaldırılması

Gazi, 18 Ekim 1922'de verdiği bir şifreli talimatname ile Abdülmecit'in "Müslümanların Halifesi" tabirinden başka unvan ve sıfat kullanmayacağını; halifeliğini bildirmek için İslâm âlemine hitaben çıkaracağı beyannamede şu noktaların tespil edilmesi gerektiğini tebliğ etmiştir (T.T.T. , 2001, 159).

TBMM, halifeye verdiği talimatın halife tarafından pek dikkate alınmadığı kanaatindeydi. Bu kanaat şu hareketlerden ortaya çıkmıştır. O, imzasını "Abdülmecit bin Abdüllaziz Han" şeklinde attığı gibi, Fatih Sultan Mehmed'e ait ünifomayı da giymek istiyor ve çeşitli memleketlerden gelen müslüman heyetleri kabul ederek dini problemleri halletmeye kalkıyordu. Hatta Osmanlı hanedanı adına tavsiyeler dahi yapıyordu. Bunlar arasında hanedan bütçesinin azlığı ve bunun arttırılması hakkındaki tavsiye, bardağı taşıran son damladır. Mustafa Kemal Paşa bu sırada

İzmir’dedir. Ankara’da bulunan İsmet Paşa halifenin bu isteğini kendisine bildirince, bunu haksız ve yersiz bulan Cumhurbaşkanı, 3 Mart 1924 tarihinde hilafetin kaldırılmasını sağlar (Akkoyun, 1997, 139-140).

4.2.2.1.4. Laiklik

Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet yönetimi, din kurallarına göre düzenlenmişti. Devleti ilgilendiren önemli işler görülürken, din adamlarının da görüşleri alınırdı. Buna “Fetva” adı verilirdi. Dinin devlet işlerine karıştırılmasının çok önemli sakıncaları oluyordu. Özellikle iyi yetişmemiş din adamlarının devlet işlerinde söz sahibi olmaları ve dini, yapılmasını istedikleri işlerde bir silah olarak kullanmaları çok zararlı sonuçlar veriyordu (Angı, 1983, 120).

Bu nedenlerden dolayıdır ki din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerekiyordu. Bunu sağlamak için kararlar alındı. Herkes istediği şekilde inanmakta ve ibadet etmekte serbest bırakıldı. Bu şekilde din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasına “laiklik” denir. Ayrıca zararlı olmaya başlayan tekkeler ve zaviyeler TBMM’nin aldığı bir kararla kapatıldı. Şeriye ve Evkaf vekaletleri kaldırılarak bunlar yerine “Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü” kuruldu. Böylece din işlerinin ve din kurumlarının yönetilmesi, siyasal işler olmaktan çıkarıldı (Angı, 1983, 121).

4.2.2.2. Hukuk Devrimi

Hukuk devrimi; Türk Medeni Kanununun Kabulü, Diğer Kanunların Kabulü ve Kadın Haklarının Tanınması şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

4.2.2.2.1. Türk Medeni Kanunu’nun Kabulü

Türk yurttaşının yaşamını düzenleyecek tam bir medeni yasanın bir an önce yapılması gerekiyordu. Bunun için de iki seçenek vardı: Ya yeni bir yasa hazırlanacaktı; veya ileri ülkelerin yasalarından biri aynen alınacaktı. Yeni bir yasanın hazırlanması yıllarca sürebilirdi. Bu nedenle ikinci yol seçildi. Uygar Dünyanın medeni yasaları incelendi. Sonuçta “İsviçre Medeni Yasası”nın alınması kararlaştırıldı. Bu yasa, uzman bir kurulca Türkçeye çevrildi. Hazırlanan tasarı 17 Şubat 1926 günü TBMM’ce kabul edildi (Angı, 1983, 124-125).

4.2.2.2.2. Diğer Kanunların Kabulü

Hukuk düzeninde zamanla ortaya çıkan problemlerin çözülmesi için Tanzimat devrinden itibaren, Avrupadakiler örnek alınarak bazı kanunlar çıkarılmıştır. Ancak bu, devlet hayatında bir ikilik meydana getirmiş, aynı ikilik bir müddet sonra hukuka da yansımıştır. Faizi, ticari senetleri ve sigortayı kabul eden Tanzimat kanunu yanında, bunları reddeden Mecelle mahkemelerde uygulanmaktadır (Akkoyun, 1997, 148).

1923-1924 senelerinde bütün kanunları ve adalet kurallarını batılı doğrultuda birleştirmek ve bütünleştirmek fikri kuvvet kazanmaya başladı. M. Kemal Paşa'nın 25 Ekim 1925 tarihinde, Ankara Hukuk Mektebi'nin açılışında yaptığı konuşma bu görüşün kuvvetlendirildiğini göstermesi bakımından ilginçtir (Akkoyun, 1997, 148).

1926 senesinde Türk Medeni Kanunu, Borçlar ve Ceza Kanunları, 1927'de Hukuk Mahkemeleri Kanunu, 1929'da Ceza Mahkemeleri Usulü Kanunu, 1932'de İcra ve İflas Kanunu yürürlüğe girdi. Batı Avrupa hukuk sistemi içine giren Türkiye'de hukukun laikleştirilmesi hareketi, memleketin siyasi, hukuki ve sosyal kaderine tesir etmiş ve zihniyetin kökten değişmesine sebep olmuştur (Akkoyun, 1997, 148).

4.2.2.2.3. Kadın Haklarının Tanınması

Kadın hakları ve Türk kadınının eğitim ve iş dünyasına girmesi konusunda II. Meşrutiyet devrinde bazı adımlar atılmış ise de bunu büyük ölçüde gerçekleştirdiği devir Atatürk devri olmuştur. Türk kadınına seçme-seçilme hakkının verilmesinin yanında memur, müstahdem, hakim, muhtar olması, sahneye çıkması, havacılık, polislik, avukatlık, savcılık ve mühendislik mesleğine atılmaları hep bu dönemde mümkün olabilmiştir. Kadın-erkek eşitliği, aile, miras konuları Türk medeni kanununa göre yeniden düzenlenmiştir (Akkoyun, 1997, 152).

Atatürk, gerçek Türk kadınının erkekten hiç bir farkı olmadığı kanısındaydı. Böylece 1930 yılında Türk kadınına belediye seçimlerine katılma hakkı verildi. 1934'te yapılan Anayasa değişikliği ile Türk kadını milletvekili seçilme hakkına kavuşturuldu (Mumcu, 1996, 142).

4.2.2.3. Ekonomi Alanında Devrim

Lozan Barışından sonra ülkemiz, kapitülasyonlardan kurtularak ekonomik alanda da bağımsızlığına kavuştu. Fakat bu sırada ülkemiz uzun süren savaşlar yüzünden bakımsız kalmıştı. Ülkemizde yol, taşıt araçları, fabrikalar yoktu. Olanlar da Avrupa uluslarının elinde idi (Angı, 1983, 151).

Devrim yönetimi, bu hazin durumu, kökten düzeltmek zorunda idi. Bu amaçla, daha Cumhuriyet ilan edilmeden, 28 Şubat 1923 tarihinde İzmir’de büyük bir “Türkiye İktisat Kongresi” toplandı. Bu kongreye, işçi, çiftçi, tüccar ve sanayici temsilcileri olmak üzere 1135 kişi katıldı. Türk tarihinde ekonomik sorunların tartışıldığı bu ilk Kongre Atatürk’ün bir konuşmasıyla açıldı (Mumcu, 1996, 251)

Kongre’de günlerce süren tartışmalar oldu. Sonunda, “Misak-ı İktisadi” (Ekonomi Andı), kabul edildi. Misak-ı İktisadi’den sonra işçi, çiftçi, tüccar ve sanayici temsilcileri kendi açılarından alınması gerekli tedbirleri saydılar. İzmir İktisat Kongresinde varılan kararlar hükümete büyük ölçüde ışık tutmuştur. Ama, kalkınma biçimi saptanmadığı için Devlet ekonomik hayata karışmak zorunluluğunu duymuştur. Bunu 1933 yılına kadar düzensiz biçimde yapmıştır. 1933’ten sonra ise, planlı ekonomi dönemine geçilmiştir (Mumcu, 1936, 151-152).

Ülkemizde düzenli bir ulaşım sağlamak için yol yapımına öncelik verildi. Köylümüzü güç durumdan kurtarmak amacıyla “aşar” denilen vergi kaldırıldı. Ziraat Bankası’nın sermayesi arttırıldı. Çiftçilerin az faizle kresi alabilmeleri sağlandı. Ayrıca “Tohum ve Meyva İslah İstasyonları” kuruldu. Tarımı kolaylaştıracak ve ürünü arttıracak alet ve makinalar sağlandı. Tarım okulları açıldı. Böylece daha çok ve kaliteli ürün elde edildi. Bu ürünlerin kolaylıkla ve değer fiyatına satışını sağlamak için “Toprak Mahsülleri Ofisi” kuruldu. Sümerbank ve Etibank kuruldu. Yer altı zenginliklerimiz olan bakır, demir, kömür, krom gibi değerli madenlerimiz işletilmeye başlandı. Devlet, yeni fabrikaların açılmasında önyak oldu. Yurdumuzu bol ışık ve enerjiye kavuşturacak olan elektrik santralleri kuruldu. Akarsularımız üzerine barajlar yapıldı. Sulama işleri düzene konuldu. Hava ve deniz ulaşımına önem verildi. Dış ülkelerle ticari ilişkilerimiz gelişti (Angı, 1983, 152).

4.2.2.4. Sağlık Alanında Devrim

Ankara’da Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman “Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı” kuruldu. Sağlık işlerinin bakanlık düzeyine çıkarılması Osmanlı

Devleti'nde bilinmiyordu. İlk zamanların çok sınırlı olanaklarına rağmen halk sağığının yükseltilmesine çalışılmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra, doktor ve eczacı yetiştirilmesine hız verilmiştir. Özellikle sıtma ve frengi gibi belirli bölgelerde felaket durumunu almış, kuşakların kökünü kurutan hastalıklarla yapılan savaş büyük bir başarı ile sonuçlanmıştır. Sağlık hizmetlerinin bu denli başarıya ulaşmasında pratik yönetici ve sağlık uygulayıcılarının rolü büyük olmuştur. Bir yandan "Köy Ebe Okulları", öte yandan "Sağık Memuru Okulları" kurulmuştur. Bu arada önemli bir eğitim ocağıda Köy Enstitüleri olmuştur. 1943-1954 döneminde bu enstitülerden 1400 sağık memuru yetişmiştir (Angı, 1983, 163).

4.2.2.5. Eğitim, Kültür ve Sosyal Alanda Devrimler

Atatürk döneminde; eğitim, kültür ve sosyal alanda yapılan devrimler üçüncü kesimde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu nedenle söz konusu devrimlere, burada değinilmemiştir.

5. ATATÜRK'ÜN KÜLTÜR POLİTİKASI

Bu bölüm; Kültür, Atatürk Dönemi ve Atatürk Döneminde Kültür Politikası şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

5.1. Kültür

Bu konu; Kültür ve Medeniyet (Uygarlık), Kültürü Oluşturan Öğeler, Kültürün Özellikleri, Kültür Çeşitleri, Kültürel Süreçler şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

5.1.1. Kültür ve Medeniyet (Uygarlık)

Amerikalı iki antropolog kültür konusunda yayımladıkları bir antolojide, kültür ve kavramının 164 farklı tanımını derlemiş ve tartışmışlardır. Bu derlemeyi eleştiren bir sosyal bilimci “bilimsel bir kavramın bu kadar çok tanımı varsa onun tanımlanamayacağını kabul etmek gerekir” şeklinde fikir beyan etmiş. Kültür, antropoloji dilinde ve eserlerinde, aynı zamanda, şu temel kavramlar karşılığında kullanılan soyut bir sözcüktür: Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır; Kültür, belli bir toplumun kendisidir; Kültür, bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir; Kültür, bir insan ve toplum teorisidir. Bir sözcük veya kavram bu kadar çok ve çeşitli anlamla yüklenince, onun tanınmaz ya da tanımlanamaz hale gelmesi de doğal ve olağandır (Güvenç, 1979, 95).

Kültürün tanımlarından birkaç örnek vermek istiyoruz. Uygur (1996, 17)'un kültür yaklaşımı şöyledir: Kültür, insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demektir; Kültür, doğanın insanlaştırılma biçimi, bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verimdir; Kültür, insanın kendine, kendi evinde duymasını sağlayacak bir dünya ortaya koymasındır; Kültür, insan var oluşunun nasıl ve ne olduğudur; Kültür, insanın ne tür bir yaşama-biçimi ne tür bir var olma programı, ne tür bir eylem-kalıbı benimsediğidir; Teknik, ekonomi, hukuk, estetik, bilim, devlet, yöntem-insanın meydana getirdiği her şey kültüre girer; Örgütler, dernekler, kurumlar, okullar, tüm kendilerine ilişkin şeylerle birlikte kültürden sayılırlar; İnsanlar arasındaki her çeşit karşılıklı etkileşmelere, her türlü yapıp yaratma alışkanlıklarına, bütün “manevi” ve “maddesel” yapıt ve ürünlere kültür denir.

Amerikalı kadın antropoloji bilgini Margaret Mead, kültür kavramına doğanın dışında, bir ulusun yaşamına biçim veren maddi ve manevi her şeyi sokuyor. (Ek-5'e bkzn.) "Bir çocuk dünyaya geldikten sonra, içinde yaşadığı toplumun kültürünü alır, diyor. Bir ulusa mensup olan kişide, onun kültürünü, dilini, dinini, zevklerini, örf ve törelerini benimser". Kültür, insanları aşan, onlara biçim yön ve kişilik veren bir varlıktır. Hegel buna "maddeleşmiş ruh" (objektif geist) diyor. Ondan sonra gelen düşünürler ise buna kültür adını vermişlerdir (Perin, 1982, 25).

Türkiye'ye "kültür" kelimesini ilk kez Ziya Gökalp "hars" diye çevirerek sokmuştur. Ziya Gökalp kültür ile uygarlık (medeniyet) arasında benzerlikleri ve ayrılıkları belirtirken özetle şöyle diyor: "Kültür ile uygarlık arasında hem ortak noktalar, hem de ayrılıklar vardır. Ortak nokta, ikisinin de tüm sosyal yaşamları kapsamasıdır. Sosyal yaşamlar şunlardır: Dinsel yaşam, ahlaksal yaşam, hukuksal yaşam, ekonomik yaşam, estetik yaşam bilimsel yaşam ve dil. Bunlara kültür dendiği gibi, uygarlık da denir. Ayrılıklara gelince; önce, kültür ulusaldır; uygarlık ise uluslar arası niteliktedir. Kültür, yalnız bir ulusun yukarıda saydığımız yaşamlarının uyumlu bir toplamıdır. Oysa uygarlık, birçok ulusun sosyal yaşamlarının ortak toplamıdır (Perin, 1982,22-23).

Atatürk ise, kültür (hars) ve medeniyet (uygarlık)'ın aynı şeyler olduğunu söylüyor ve bunu Kongar (2000, 79)'ın aktarımıyla şöyle ifade ediyor: Medeniyetin ne olduğunu başka başka tarif edenler vardır. Bence medeniyeti harstan ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu nokta-i nazarımı izah için hars ne demektir tarif edeceğim: "Bir insan cemiyetinin hayatında; fikir hayatında yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda; iktisadi hayatta yani ziraatte, sanatta, ticarete, kara, deniz ve hava münakalatçılığında yapabildiği şeylerin muhassalasıdır."

5.1.2. Kültürü Oluşturan Öğeler

Kültürü oluşturan öğeler; Maddi Kültür Öğeleri ve Manevi Kültür Öğeleri şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

5.1.2.1. Maddi Kültür Öğeleri

Bir toplumun teknolojik gelişmişlik durumu, eserleri ve aletleri o toplumun maddi kültürü olarak gösterilir. Maddi kültürü insanın yaptığı şeylerle, kişinin davranışlarının birleştirilmesinin özel bir türü olarak nitelendirmek mümkündür. Bu

anlamıyla maddi kültür, toplumların düzenledikleri ekonomik faaliyetleri de kapsamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, herhangi iki ülkenin ekonomik bakımdan karşılaştırılması, bir çeşit maddi kültür karşılaştırması olarak nitelendirilebilir. Bir başka deyişle, maddi kültür öğelerinin düzey farkı, teknolojik açıdan, kültürün ileriliğini ya da görece olarak ikelliğini gösterir (Yüksel, 1987, 33-34).

5.1.2.2. Manevi Kültür Öğeleri

Bir toplumda, maddi kültür öğeleri dışında yer alan diğer kültür öğelerini genel anlamda manevi kültür öğeleri olarak nitelendirmek mümkündür. Bunlar; dil, estetik, bazı kültürel değerlerin öğrenilmesi anlamında eğitim, din, inançlar, tutumlar, gelenekler toplumsal kurallar ve değerler, toplumsal organizasyon ve toplumsal kurumlardır. Burada belirtilen manevi kültür öğelerinin yanı sıra, bir takım başka kültür öğeleri de söz konusudur. Örneğin insanın gereksinimlerini doğuran ve bu gereksinmeye karşı belirli bir çözüm yolu, şart ve araçlarını belirleyen doğal çevrenin de bir kültür ögesi olduğu öne sürülmektedir. Bunun yanı sıra politik yapı, kanunların kapsamı ve hatta toplumun nüfusu kültürü oluşturan öğeler arasında yer alır (Yüksel, 1987, 34-43).

5.1.3. Kültürün Özellikleri

Kültürün özelliklerini Güvenç (1979, 103-107); kültür öğrenilir; kültür tarihidir ve süreklidir; kültür toplumsaldır; kültür, ideal veya idealleştirilmiş kurallar sistemidir; kültür ihtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır; kültür değişir; kültür bütünleştiricidir ve kültür bir soyutlamadır şeklinde belirtmiştir. Yüksel (1987, 44-48) ise Güvenç'ten farklı olarak kültürün şu özelliklerine değinmiştir: İnsan kültürün taşıyıcısıdır ve kültür işlevseldir.

5.1.4. Kültür Çeşitleri

Kültür çeşitleri; Genel Kültür, Alt Kültür ve Karşıt Kültür şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

5.1.4.1. Genel Kültür

Kültür olgusunun tanımını en genel anlamıyla tekrarlırsak, “Toplum üyelerinin öğrendiği ve paylaştığı bütün değerler, inançlar ve davranış kalıplarıdır. Bir toplumda bildiğimiz, öğrendiğimiz ve yaptığımız her şey” olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda genel kültür kavramını bir toplumun sahip olduğu kültür olarak düşünmek mümkündür. Paralel olarak, ne kadar toplum varsa, o kadar da genel kültür vardır diyebiliriz. Bir ülke veya ulusun kültüründen söz edildiği zaman aslında genel kültür düşünülür. Genel kültür konusundaki bu saptamalar, birde kültürel-içedönüklük (etnosantrizm) konusunu açıklamayı gerektirmektedir. Etno: grup, insan, toplum ve santrik; merkezci sözcüklerden oluşan kültürel- içedönüklüğün tanımı şöyle yapılmaktadır. Kendi kültürünün tek doğru ve tek iyi yol olduğuna ve başka kültürleri kendi kültür yapısına göre yargılama, değerlendirme eğilimine kültürel içedönüklük adı verilir. Kültürel-içedönüklük bu yapıyla, bireyler ve gruplar için birçok önemli işlevleri yerine getirir. Bu işlevler arasında, insanların sahip oldukları değerlerin doğruluk ve haklılığına inanmaları, onların toplumlarını korumalarını ve savunmalarını sağlamasını sayabiliriz (Yüksel, 1987, 50-51).

5.1.4. 2. Alt Kültür

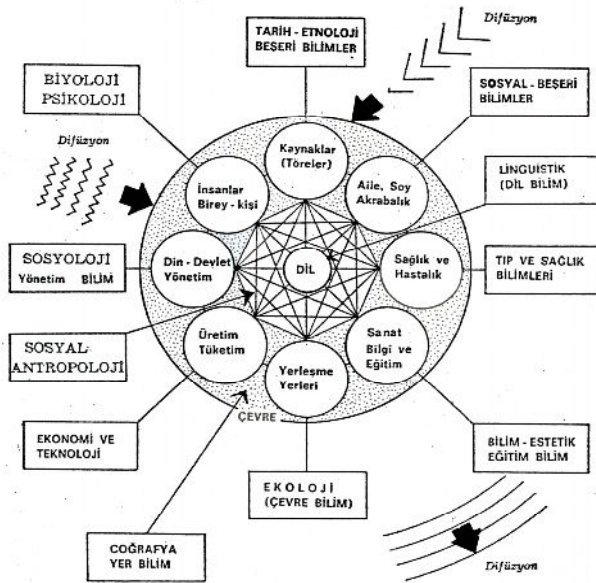
Hiçbir toplumsal yapıda kültür, her toplumsal kesim ve grup için tek bir biçim ve yapıda değildir. Genel kültür, bireyler düzeyinde bir takım çeşitlilikler gösterebileceği gibi, toplumdaki çeşitli nedenlerle ortaya çıkan farklılaşmaya paralel olarak da çeşitlenmiştir. Mümkün olduğu kadar en türdeş birimlerden oluşan kültürel yapılanmalarda bile, bir çeşitlenme gözlenir. İşte bir kültür içinde, toplumsal bir takım farklılaşmalara göre beliren değişimler “alt kültür” kavramıyla dile getirilir. Toplumların genel kültürüne bakıldığında değerleri, alışkanlıkları, gelenekleri ve inanışları paylaşan toplumun bütün üyeleri akla gelir. Bu yeni paylaşmanın bir takım ortak paydaları ise etnik yapı, yerleşim yöreleri ve yaş grupları olarak belirtilebilir. Bu ortak paydaların oluşturduğu kültüre “alt kültür” denir. Çağımızın karmaşık toplumsal yapılanmalarında, tam anlamıyla türdeş bir kültürden çok, değişik sayıdaki alt kültürden söz etmek mümkündür. Ancak, bu noktada alt-kültürler, genel kültür içinde yer alırlar ve buna bağlı olarak da elbette genel kültürün ayırıcı özelliklerini taşırlar. Buna karşın, genel kültür, alt-kültürlerin bir toplamı olarak düşünülemez. Genel kültür toplumun tümüne aittir ve toplumdaki her bireyin toplumsal

yaşantısının, her alanını düzenler. Oysa, alt-kültür sadece belli bir grubun, kısıtlı bir çerçevedeki yaşamını sadece belli alanlarını düzenler (Yüksel, 1987, 52-53).

5.1.4.3. Karşıt Kültür

Basit anlamda karşıt kültür; toplumun bir takım değerlerine ters düşen bir kültür alt grubudur biçiminde tanımlanabilir. Aslında yapısal olarak, karşıt kültürler de bir tür alt- kültürdür. Ancak, karşıt kültürlerin toplumla farklılaşması rastlantısal değildir. Karşıt kültürün üyeleri farklılaşmanın ve dolayısıyla karşıtlığın farkındadır ve toplumun genel davranış kalıplarının dışında olmakla iftihar ederler. İşte içinde bulunan bu karşıtlık olgusu karşıt kültürü, alt-kültürden ayıran temel öğedir. Tanımındaki deyişle, karşıt kültür, toplumun bir takım değerlerine ters düşerken; alt-kültür, hakim genel kültürün günlük işleyişinin çeşitli yönleriyle ilgilidir. Karşıt kültürü karşıtlık derecesine göre sınıflamak mümkündür. Karşıtlık oluşturan kültür ve zıt kültür, karşıtlık oluşturan kültür gruplarına dahil olanlar, hakim normlara uygunluk göstermeyen veya gösteremeyen ve alternatif bir yaşam biçimi oluşturma düşüncesindedirler. Oysa zıt kültür gruplar, tam tersine, yürürlükteki kültürel değerleri kalıpları ortadan kaldırmak yerine başkalarını koyma hedefini güderler (Yüksel, 1987, 53-54).

Çizelge-6: Kültür Ana Öğeleri ve Kültür Haritası

Kaynak: (Güvenç, 1997, 109)

5.1.5. Kültürel Süreçler

Kültürel süreçler aşağıda (Çizelge-7'ye bkzn.) çizelge şeklinde tanımlanmış ve açıklanmıştır. Kültür kavramı içinde çok sayıda kültürel süreç olduğunu ifade eden Güvenç (1979, 131), bu çizelgede sadece önemli alanları tanımlamış ve açıklamıştır.

Çizelge- 7: Kültürel Süreçler

Süreçler	Tanımlar ve Açıklamalar
Kültürleme (Enculturation)	Sosyal bilimlerdeki sosyalizasyona da geniş anlamıyla eğitim. Doğumdan ölüme kadar, bireyin, toplumun istek ve beklentilerine uyacak şekilde etkilenmesi ve değiştirilmesi.
Kültürel Yayılma (Diffusion) (Bkz. 4. Bölüm)	Belli bir toplumda, dıştan içe doğru ya da içten dışa doğru, maddi ve manevi öğelerin sürekli olarak yayılması.
Kültürleşme (Acculturation)	Kültürel yayılma süreciyle gelen maddi ve manevi öğelerle , başka kültürden birey ve grupların, belli bir kültüre gitmesi ve karşılıklı etkileşim sonunda her ikisinin de değişmesi.
Kültürlenme (Culturation)	Belli bir toplumun alt-kültürlerinden, ya da farklı toplumlardan kopup gelen birey grupların, buluşması ve bir etkileşim süresi sonunda, asıl kültür ve alt-kültürlerde bulunmayan yepyeni bir birleşime varılması, ulaşılması
Kültür Şoku (Culture Shock)	Bir kültürden başka bir kültüre giden bireylerin, yeni kültüre giden bireylerin, yeni kültüre uyum yapmakta karşılaştıkları güçlükler, sıkıntı ve bunalımlar; gösterdikleri tepkiler.
Zorla-Kültürlenme (Trans-Culturation)	Bir kültüre mensup birey ve grupların, başka bir kültür tarafından zorla değiştirilmesi.
Kültürel Özümseme	Bir kültürel sistemin başka bir kültürel sistemi, giderek, kendine benzetmesi, kültürel egemenliği altına alması.
Kültürel Değişme veya Kültür Değişmesi	Yukarıdaki bütün süreçlerin ve öteki kültürel etkenlerin bir bileşkesi olarak, toplumun bütünüyle veya bazı kurumlarıyla değişmesi ya da değişikliğe uğraması.

Kaynak: (Güvenç, 1979, 131)

5.2. Atatürk Dönemi

Kurutuluş Savaşı'nda elde edilen başarılar neticesinde yurdun düşman işgalinden kurtulması ile bağımsızlığına kavuşan Türkiye'de, 29 Ekim 1923 yılında Atatürk'ün Cumhuriyeti ilan etmesi ile yeni bir yönetim anlayışı içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazı üzerine yeni bir Devlet kurulmuştur.

“Atatürk dönemi” olarak nitelendirilen dönem, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 29 Ekim 1923 ile M. Kemal Atatürk'ün öldüğü tarih olan 10 Kasım 1938 yılları kastedilmiştir. Bu tarihler arasında M. Kemal Atatürk'ün yönlendirmesi ile kültür adına alınan her karar ve yapılan her uygulama tek tek ele alınmıştır. M. Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra da, kültürel alana yönelik birçok olumlu gelişmeler olmuştur. İsmet İnönü dönemine giren kültürel alandaki bu gelişmeler de, “Atatürk Dönemi Kültür Devrimlerinin Uzantısı” şeklinde ele alınmış ve incelenmiştir.

5.3. Atatürk döneminde Kültür Politikası

Atatürk döneminde kültür politikası; Atatürk'ün Kültüre Yön Veren Devrim Projeleri, Atatürk'ün Kültür Politikası ve Dönemin Kültür Araçları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

5.3.1. Atatürk'ün Kültüre Yön Veren Devrim Projeleri

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde bir kültür devriminin olabilmesi için, Cumhuriyet öncesi dönemden kalma bazı koşulların değiştirilmesi ve kültür devrimi için zemin hazırlanması gerekiyordu. Bu zemini oluşturmak için M. Kemal Atatürk bir takım devrim projelerini gerçekleştirmiştir. Bu devrim projelerini Topuz (1998, 58), tarih sırasına göre şöyle belirtmiştir:

—Halifeliğin kaldırılması, Efka ve Şer'ye bakanlığının kaldırılması ve Tevhid-i Tedrisat (Eğitim birliği) yasasının kabul edilmesi, 3 Mart 1924.

—Dinsel Mahkemelerin kaldırılması, 8 Nisan 1924.

—Tekke ve türbelerin kapatılması, 2 Eylül 1925.

—Fes kullanılmasının yasaklanması, 25 Kasım 1925.

—Uluslararası saat sisteminin ve takviminin kabul edilmesi, 26 Aralık 1925

- Medeni Kanunun kabulü, 17 Şubat 1926.
- Laikliğin kabulü: “Türk devletinin dini İslam’dır” maddesinin Anayasa’dan çıkarılması, 10 Nisan 1928.
- Latin harflerinin kabulü, 1 Kasım 1928
- Millet mektepleri adıyla geniş bir okuma-yazma kampanyasının başlatılması, 1 Ocak 1929.
- Devlet okullarında Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılması, 1 Eylül 1929.
- Kadınlara belediye seçimlerinde oy verme ve seçilebilme hakkının tanınması, 3 Nisan 1930.
- Türk Tarih Kurumu’nun kurulması, 12 Nisan 1931.
- Halkevlerinin açılışı, 19 Şubat 191932.
- Türk Dil Kurumu’nun kurulması, 7 Şubat 1933.
- Kadınlara seçimlerde oy kullanma ve seçilme hakkının verilmesi, 5 Aralık 1934.
- Dinsel giysilerin ibadethanelerin dışında giyilmesinin yasaklanması, 3 Aralık 1936.

5.3.2. Atatürk’ün Kültür Politikası

Atatürk’ün kültür politikasının ana vasfı milliliktir. Bu politika esasında kültürün kendi benliğini, kimliğini korumasına dayanır; ancak kültür kendi öz varlığı ve gelişmesi içinde zenginleşmeye, başka kültürlerin verilerinden kendi bünyesine uygun olanları almaya açık, ama taklitçilikten uzaktır. Atatürk “milli seviye ve tarihimizde mütenasip bir kültürü kast” etmektedir (Dönmezer, 1983, 21).

Atatürk’e göre kültür politikası akılcı ve gerçekçi olacak, bilime, sosyal hayatın gerçeklerine, milletin seviyesini oluşturan maddi ve manevi değerlere uygun düşen esaslara dayanacaktır. Bu esasların tespiti, tanıtılması, öğrenilip geliştirilmesi bu politikanın temel hedefleri olacaktır. Atatürk, Milli Mücadeleyi başlatmak üzere Anadolu’ya geçtiği ve Ankara’da ilk Büyük Millet Meclisini açtığı günden itibaren Kültür Politikasını, Türk milletinin tarihi oluşumu içinde milli bir temele oturtarak şöyle demiştir: “Kültür derken, tarihi karakterimize uygun bir kültür kastediyorum. Çünkü milli dehamızın, yaratıcılığımızın tam gelişmesi ancak böyle bir kültürle temin olunabilir. Kültür, milli zeminle münasıptır. O zemin milletin karakteridir” (Dönmezer, 1983, 22).

5.3.3. Dönemin Kültür Araçları (Kurumları)

Atatürk'ün kültür devrimlerinin yaygınlaşmasını sağlamak konusunda etkili olan en önemli kültür araçlarını; Halkevleri, Halk odaları, Millet Mektepleri ve Köy Enstitüleri şeklinde belirtebiliriz. Köy enstitüleri İsmet İnönü döneminde açılmış olup, Türkiye'de milli kültürün yaygınlaşmasında etkili olan en önemli araçlardan biridir, diyebiliriz. Belirttiğimiz bu kültür kurumlarına, üçüncü kesimde ayrıntılı bir şekilde yer verildiği için bu bölümde ayrıca değinilmemiştir.

ÜÇÜNCÜ KESİM

ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR DEVRİMLERİNİN TÜRK TOPLUMSAL YAŞAMINA ETKİSİ VE KATKISI

Bu kesim, dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; Kültür Devrimleri ve Kültür Devrimlerinin Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Katkıları, Atatürk Dönemi Kültür Devrimlerinin Uzantıları ve Bu Uzantıların Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Katkıları (1939-1950), Kültür Devrimlerinin Yaygınlaşmasında Aracı Olan Birimler ve Bu Birimlerin Etkileri ve Katkıları, Atatürk'ün Kültür Devrimlerinin Günümüz Koşulları Işığında Değerlendirilmesi şeklinde alt bölümler halinde aşağıda sırayla incelenmiştir.

6. KÜLTÜR DEVRİMLERİ VE KÜLTÜR DEVRİMLERİNİN TÜRK TOPLUMSAL YAŞAMINA ETKİLERİ VE KATKILARI

Bu bölüm; Eğitim Devrimi, Harf Devrimi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Bilim, Din, Türk Edebiyatı, Kütüphanecilik, Müzecilik, Basın Yayın ve İletişim, Güzel Sanatlar ve Sahne Sanatları, Müzik, Spor ve Günlük Hayatı Etkileyen Diğer Devrimler şeklinde, alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.1. Eğitim Devrimi

Eğitim Devrimi; Eğitim Alanındaki Gelişmeler, Eğitim Alanındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları şeklinde, alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.1.1. Eğitim Alanındaki Gelişmeler

Eğitim Alanındaki Gelişmeler; Eğitimin Temeli Niteliğindeki ilk Adımlar, Okuma-Yazma Seferberliği, Üniversite Reformu, Almanya ve Avusturya'dan Beyin göçü şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.1.1.1. Eğitimin Temeli Niteliğindeki İlk Adımlar

Cumhuriyet döneminde Türk eğitim sisteminin temeli niteliğinde olan ilk adımları; Tevhid-i Tedrisat Kanunu (3 Mart 1924) ile sağlanan eğitimde birlik ilkesi, Anayasa'da ilköğretimin zorunlu ve parasız olduğunun yer alması, kız ve erkek

öğrencilerin birlikte eğitim alması, ortaokul için öğretmen yetiştirilmesi, Latin rakamlarının kabul edilmesi, yeni alfabenin kabulü, millet mekteplerinin açılması, ilkokul ve ortaokul için kitap basımı şeklinde sıralayabiliriz.

3 Mart 1924 tarihinde hilafetin kaldırılmasına ilişkin 431 sayılı yasa kabul edilirken iki yasa daha kabul edildi: 430 sayılı yasa ile mektep-medrese ikiliği kaldırılarak “Tevhid-i Tedrisat” (öğretim birliği) esası getiriliyor; 429 sayılı yasa ile de Şer’iye ve Evkaf Nezareti lağvediliyor, bunların denetimindeki okullar, Maarif Vekaleti’ne devrediliyor. Cumhuriyet yöneticileri Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nu sadece mektep-medrese ikiliğini ortadan kaldırmak için kullanmamışlar, bundan aynı zamanda yabancı okulları ve cemaat okullarını denetim altına alma yönünden de yararlanmışlardır (Tekeli, 1985a, 660).

Devrim şartları gereği eğitim işlerinin yönetimi merkezileştirilmiştir. Tek sorumlu hükümet, Milli Eğitim Bakanlığı’dır. Öğretmen yetiştirme, öğretim programları, öğretmenlerin sağlanması Ankara’nın görevidir. İlköğretimin amacı yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin yurttaşlarını yetiştirmek, yani yurttaşlık bilinci vermektir. Gelişme ilk yıllarda zor ve yavaş olmuştur. Öğretmen sıkıntısı, öğretmenlerin düzensizliği başlıca sorunlardan biriydi. Öğretmen Okullarının yanı sıra “Eğitim Kursları” açılarak ilk ihtiyaçlar karşılanmak istendi. Mesleki ve Teknik Eğitim Öğretim, biraz daha gecikerek geldi. 1935’lerden sonra, erkek ve kızlar için, sanayinin ve tarımın ihtiyaçları olan teknik elemanları yetiştirecek orta düzeyde okullar eğitim sisteminde yerini aldı. Ortaöğretim, orta ve lise olmak üzere iki bölümden oluşmuştur (Ek-2’ye bkz.), ve bugün de aynı sistem uygulanmaktadır. Din dersleri ve din eğitimi 1930’lardan sonra programlardan tamamen çıkarılmıştır. 1950’li yıllara kadar orta öğretim sistemi klasik liselerle, meslek okulları olmak üzere iki esasa dayanmıştır (Katoğlu, 2002, 493).

6.1.1.2. Öğretmen Yetiştirme

Atatürk döneminde; anaokulu öğretmeni yetiştirme politikası, şehir ve kasaba ilkokullarına öğretmen yetiştirme politikası, köy öğretmeni yetiştirme politikası ve orta mesleki ve teknik öğretim öğretmeni yetiştirme politikası yürütülmüştür.

Cumhuriyet döneminin başında Türkiye’de toplam 80 anaokulu yer alıyor ve bunlarda 5880 öğrenci bulunuyordu. Öğretmen sayısı ise, sadece 136 idi. Maarif Vekaleti, 1926 yılında İzmir’de bir Ana Muallim Mektebi (Ana Okul Öğretmenliği)

açmayı kararlaştırmıştır. Fakat, bu okulun faaliyete geçtiğine dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ankara’da 1927 yılında Ana Muallim Mektebi açıldı. Üç yıl Ankara’da faaliyet gösterdikten sonra 1930-31 öğretim yılında İstanbul Kız Muallim Mektebi’ne nakledildi (Öztürk, 1996, 62-63).

İlkokul öğretmeni yetiştirilmek üzere 1924 yılından itibaren kız-erkek ilköğretmen okulları açılmasına karar verilmiş, öğretmen okullarının ilköğretmen üzerine dört yıl olan öğretim süreleri beş yıla çıkarılmıştır. 1927-1928 öğretim yılında, köylerde yetişmiş çocukları alıp ilköğretmen üstünde üç yıllık bir sürede, günün yarısında genel bilgi derslerine, yarısında da köy hayatında önemli olan tarım kooperatifçilik ve elişleri uygulamalarına yer veren programlarla köy öğretmeni yetiştirilmek üzere Denizli ve Kayseri-Zencidere’de iki köy öğretmen okulu açılmıştır. Beklenen sonuç elde edilemediği için bu okullar 1932 ve 1933 yıllarında kapatılmıştır (MEB, 1973, 146).

Ortaokul öğretmeni yetiştirmek için, 1926-1927 öğretim yılında sadece Türkçe öğretmeni yetiştirilmek üzere, edebiyat şubesinden ibaret olarak, Konya’da iki yıl süreli bir orta öğretmen okulu açılmıştır (Ek-1 bknz). Sonraki yıllarda farklı şubeleri açılmış ve 1929-1930 öğretim yılında okula “Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü” adı verilmiştir. Lise ve dengi okullara öğretmen yetiştiren tek müessese, 1954 yılına kadar İstanbul’daki Yüksek Öğretmen Okulu olmuştur. 1937-1938 öğretim yılında, Erkek Sanat Enstitülerine öğretmen yetiştirmek üzere, sanat enstitüleri üstünde üç yıl öğretim süreli “Erkek Meslek Öğretmen Okulu” açılmıştır. Kız Teknik Öğretmen okullarına meslek dersi öğretmeni yetiştirmek üzere 1934-1935 yılında, Kız Enstitüleri üstünde, iki yıl süreli “Kız Teknik Öğretmen Okulu” kurulmuştur (MEB, 1973, 148-150).

6.1.1.3. Okuma-Yazma Seferberliği

Ali Fethi Bey (Okyar) başkanlığındaki Beşinci İcra Vekilleri Heyeti 14 Ağustos 1923 tarihinde göreve başladı ve programını Ulus Meclisine 5 eylül 1923 tarihinde sundu. Programın eğitime ayrılan bölümünde halk eğitimine şöyle değinilmiştir: “Eğitimin üç ayrı görevi vardır. Bunlardan birincisi, çocukların terbiye ve talimi; halkın terbiye ve talimi; üçüncüsü, ulusal seçkinlerin yetişmesi için gerekli olan düzenlemelerin yapılması. Çocukların eğitim ve öğretimi okullarda yapılacaktır.

Halkın eğitimi ve öğretimi için, gece dersleri ve çırak okulları kurulacaktı” (Güneş, 2003, 20).

1353 sayılı yeni Türk Harfleri Kanunu’nun 1.11.1928 sayılı tarihinde kabulünden bir hafta sonra, beşinci Cumhuriyet Hükümetinin 8.11.1928 tarihinde TBMM’de okunan programı şu ifadelerle başlamaktadır: “Türk harflerinin bütün vatandaşlara kapılarının önünde ve işlerin başında öğretilmesi için daha bu sene içinde, millet mektepleri teşkilatı yapacağız. Bu teşkilat şehir ve köy, bütün yurdu kaplayacak, vatandaşların işlerinin, maiyetlerinin en müsait devirlerinde ve yanlarında ya iki aylık, ya dört aylık kurslar açılarak, şehirde ve köyde mekteplere, muayyen içtima mahallerine gelmeye vakitleri müsait olmayan vatandaşlar için seyyar bütün memurları millet mektepleri teşkilatında ihtiyaca göre çalışacaklardır. Reisicumhur Hazretleri Millet Mektepleri teşkilatının umumi reisliğini ve baş muallimliğini kabul buyurmuşlardır. Bu teşkilat ile bir senede, vatandaşın maiyet hayatındaki düzeni hiç sarsılmaksızın geçkin yaşlarda birkaç yüz bin nüfusu okutabileceğimizi hesap ediyoruz” (MEB, 1973, 181).

Hükümet programlarında yer verilen halk eğitimi, Millet Mektepleri ile hayata geçirilmiş ve yeni Türk harfleri başöğretmeni Mustafa Kemal Atatürk’ün yaptığı devletin bütün öğretmenleri ve memurları aracılığı ile Türk halkına öğretilmeye çalışılmıştır (Ek-1’e bkz.). Eğitim olanaklarından yüksek oranda mahrum olan Türk milletine, kendi diline uygun bir alfabeyle okuma-yazmanın öğretilmesi, Türk milletinin kültür ve bilinç düzeyini yükseltme konusunda temel nitelik taşıyan önemli bir adımdır. Halk eğitimi için okuma-yazma seferberliği Millet Mektepleri ile başlamış olup, sonraki yıllarda bu görevi çok daha geniş kapsamlı eğitim programları ile Halkevleri ve Halkodaları devralacaktır.

6.1.1.4. Üniversite Reformu

Türk yüksekokullarının gelişimi (en azından 19. yy’dan itibaren) iki yüksekokul arasında gerilimle belirlenmiştir. Bir tarafta eski yüksekokul tipi, yani İslam geleneklerine bağlı medrese, diğer tarafta da Batılı örneklerle yavaş yavaş şekil kazanan laik üniversite ve yüksekokul. Yeni laik yüksekokullar Batı etkisiyle (öncelikle Fransa ve Avusturya) Tanzimat (1839-1861) ve Meşrutiyet (1876-1908) dönemlerinde açılabilmiştir. Bu gelişme ilk önce askeri alanda (II. Selim, II. Mahmut dönemi), meslek okulları ve yüksekokul kuruluşlarıyla başladı, daha sonra tıp, ziraat,

madencilik, idari bilimlerle genişledi en sonunda 19. yüzyılın ortalarında Batı'daki örneklere göre bir üniversite kurma noktasına gelindi. 1908 yılındaki Jön Türk devrimi daha ileri atılımların yapılmasına olanak sağlamıştır (Widmann, 2000, 51-52).

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1900'lü yıllara kadar yapılan üç darülfünun (yüksek öğretim) girişimi kısa ömürlü olmuştur. Darülfünun üniversiteleşmesi yönünde ilk adım Maarif Nazırı Emrullah Efendi döneminde, onun gayretiyle çıkarılan 21 Nisan 1912 tarihli nizamnameyle atılmıştır. "Fakülte" kaydına ilk kez 1912'de çıkarılan disiplin yönetmeliğinde rastlanmaktadır. 1913-1914 yıllarından sonra kitaplıklar, laboratuvarlar ve enstitüler (darülmesai) kurulmaya başlanmış, sınıf usulü bırakılarak yerine sömestr usulü getirilmiştir. Muarif Nazırı Şükrü Bey'in girişimiyle 1915-1916 yıllarında Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan öğretim üyeleri getirilmiştir (Dölen, 1985, 476).

Ziya Gökalp'in Darülfünun Edebiyat şubesinde altı yıl süren hocalığı boyunca üniversite ile ilgili tanımları ve kavrayışı şöyle özetlenebilir: Birinci özerklik ilkesini benimsemesi; ikincisi, üniversite eğitiminin bir sistem içinde yürümesini savunması; üçüncüsü, edebiyat fakültesini "milli kültür" kavramının bel kemiği olarak tanımlaması; dördüncüsü, üniversite bilimsel yayınları başlatması, ders kitapları, konferansların basımını sağlamasıdır (Katoğlu, 2002, 423).

1933 yılı, fakülteler birliği anlamında "üniversite" sözcüğünün Türkiye'de resmi mevzuata ilk defa girdiği yıldır. 2252 sayılı 1933 kanunu ile özerklik kaldırılmış, İstanbul Üniversitesi Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, rektör de Ankara tarafından atanmıştır. Hükümet üniversite reformu için incelemeler yaptırmak amacıyla, İsviçre'den danışman ve uzman olarak Prof. Albert Malch'ı getirmiş ve Prof. Malch'ın hazırladığı rapor, 1933 üniversite reformunun en önemli dayanağı olmuştur. Darülfünun öğretim kadrosu geniş ölçüde elenmiş; 151 öğretim elemanından yalnız 59'u üniversiteye alınmıştır. Kadronun ikinci grubu, Batıda öğrenimini tamamlayıp başarıyla dönen Darülfünun dışı genç öğretim elemanlarıdır. Üçüncü grubu ise yabancı profesörler oluşturmuştur. 1946 yılındaki 4936 sayılı "Üniversiteler Kanunu" ile üniversitenin bel kemiğinin bilim olduğu görüşüne yer verilmiş ve özerklik bu kanunla üniversite kavramının bir parçası kılınmıştır (Katoğlu, 2002, 424-425).

6.1.1.5. Almanya'dan Beyin Göçü

Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinden kısa bir süre sonra, İstanbul'da bir Alman Eğitim ve Kültür Enstitüsü kurulmuştur. İşte bu yıllarda Türk eğitim sistemini geliştirmek maksadıyla Alman hocaların Türk okullarına tayini ve çağırılması da dahil olmak üzere, Almanya'da çok dikkat çeken en geniş ve en önemli görevlendirme on dokuz Alman profesörün İstanbul Darülfünun'a gönderilmesidir (Widmann, 2000, 61).

Yüksek Zirai Enstitüsü'nün açılışı, İstanbul Üniversitesi'nin yeniden kuruluşunun yanı sıra, Türk üniversitelerinin gelişmesinde ikinci bir dönüm noktasıdır. Bu kurumun kurulmasına hazırlık olarak daha 1928 ilkbaharında müşavir Oldenburg yönetiminde bir Alman uzman kurulu Ankara'ya geldi. On bir üyeden oluşan bu heyet, Ankara yakınında, Etlik'te enstitü ve laboratuvarlar kurarak 1930 yılında açılan Yüksek Ziraat Okulu'nun temellerini atmış oldu. 30 Ocak 1933'te Almanya'da, hükümeti nasyonal sosyalistler devralınca, politik yönünden beğenilmeyen üniversite öğretim üyeleri emekliye sevk edildi, işten uzaklaştırıldı, ihtar verildi ya da tutuklandı. Çoğu yabancı ülkelere iltica etmek için çalışıyordu. Bu dönemde çağırılmış olan Alman profesörlerin hemen hepsi mülteciydi ve Yardım Cemiyeti aracılığı ile Türkiye'ye gelmişlerdi. Bunun yanı sıra Türkiye'de o dönemlerde başka yabancı profesörlerde görevlendirilmişti (Widmann, 2000, 66-98).

6.1.2. Eğitim Alanındaki Gelişmelerin Etkisi ve Katkısı

Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemi ağırlıklı olarak dine dayalıydı ve pozitif bilimlere ders programlarında hemen hemen hiç yer verilmiyordu. On yedinci yüzyılda Batı, Rönesans ve Hümanizm'in etkisiyle aydınlanma dönemine girerken, Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın ortaçağını yaşıyordu ve İmparatorluk, gerileme ve çözülme sürecine hızlı bir şekilde girmişti. Eğitim kurumları yetersiz idi. Kadınlar eğitim olanaklarından tamamen mahrum iken, erkeklerin çok az bir kısmı bu olanağa sahipti.

Batı'daki bilimsel gelişmelerin etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim sisteminde bir takım olumlu gelişmeler görülmeye başlandı. Ancak bu gelişmeler daha çok ordunun güçlendirilmesine yönelikti. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde ise dine ve Batı'daki gibi çağdaş eğitime dayalı ikili eğitim sistemi oluştu. Ayrıca

eğitim olanakları hala çok sınırlıydı ve farklı ırk ve dine mensup insanların kendi bağımsız okulları bulunmaktaydı.

Atatürk'ün eğitim devrimi en başta eğitimdeki bu ikili yapıyı ortadan kaldırdı. Bütün eğitim kurumlarına, verdikleri eğitim düzeylerine göre ortak bir müfredat programı uygulama zorunluluğu getirildi. Yabancı okullar da dahil olmak üzere bütün eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı ve okulların denetimi başta olmak üzere eğitim ile ilgili bütün işlemler söz konusu bankalıkça yürütüldü. İlkokul zorunlu ve parasız hale getirildi. Toplumun sosyal ve ekonomik ihtiyaçları gözetilerek yeni eğitim alanları oluştu. Ayrıca yurt genelinde okuma-yazma seferberliği başlatılarak eğitim, küçükten büyüğe kadın-erkek ayırımı yapılmadan her yaş grubuna götürülmeye çalışıldı.

Bilimsel gelişmelere uygun yeni eğitim sistemimizin başlıca amacı halkı cahillikten kurtarmak, insanlara eğitimde fırsat eşitliği sağlayarak bilinç düzeyini yükseltmek ve her yönüyle daha sağlıklı bir toplum yaratabilmektir. Kalkınmanın temel taşı olan eğitim sayesinde Türk milleti, yüzyıllardır süren cahillikten, horlanmışlıktan ve sefaletten kurtulabilecekti. Devrim yıllarında taşların yerine oturabilmesi için inanılmaz bir irade ve enerjiyle çalışan Atatürk, eğitime ilişkin çok önemli projelerin uygulayıcısı oldu.

Halk okullarında (Millet Mektepleri) 1936 yılına değin 2 milyon 546 bin yurttaş (Ek-1; Çizelge-15'e bkz.) diploma almıştır (Perin, 1982, 76). İlkokul yaygınlaştırılmış, zorunlu ve parasız kabul edilmiştir. Atatürk dönemi için tam bir eğitim seferberlik dönemi diyebiliriz. Çünkü geri kalmışlığın ve ezikliğin temelinde eğitimsizlik yatmaktaydı. Hemen hemen her alanda öğrencilerin yurt dışına gönderilip burslu olarak okutulması ve geri döndüklerinde ülkelerine hizmet vermesi uygulaması üzerinde Atatürk titizlikle durmuş ve bu uygulamayı teşvik etmiştir. Türkiye ekonomisinin o yıllardaki durumu göz önünde bulundurulduğunda Atatürk'ün bu davranışı, eğitime verdiği önemin en güzel kanıtlarından biridir. O dönemin başlıca sorunu olan öğretmen yetersizliği sorununu aşabilmek için Atatürk, öğretmen yetiştirme programlarının üzerinde hassasiyetle durmuştur.

Dünya'da hiçbir lider halkının ekonomik, sosyal ve kültürel alanda kalkınması için bu derece çaba sarf etmemiştir. Atatürk eğitim düzeyinin ve kültürel düzeyin yükselmesini, ülke kalkınmasında koşut kabul etmiştir. Atatürk döneminde başlatılan

eğitim seferberliği, hızı düşürülmeden günümüze dek sürdürülebilseydi, bugün eğitimin kalitesi, kız çocuklarının okutulmaması gibi sorunlarla uğraşmıyor olmazdık.

6.2. Harf Devrimi

Bu konu; Harf Devrimine Neden Gerek Duyulduğu ve Harf Devriminin Etkileri ve Katkıları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.2.1. Harf Devrimine Neden Gerek Duyuldu?

Arap harflerinin yazılış ve okunuşunu kolaylaştırarak Türk dilinin yapısına uygun hale getirilmesi düşüncesini ilk ortaya atan Türk aydını Azerbaycanlı şair-yazar Mirza Fethali Ahundzade'dir. Ondan birkaç yıl sonra Osmanlı Maarif Nazırlarından Münif Paşa da aynı görüşü savundu. Münif Paşa 1862'de Arap harflerini ıslah etmek için, yazılış ve okunuşunu kolaylaştırmak gerektiğini, Latin alfabesinde olduğu gibi bunların ayrik harflerle yazılmasının yararlı olacağını öne sürdü. Bu arada Ahundzade Mirza Fethali "Harflerin Islahı" adı altında bir tasarı hazırladı. 1863 yılında İstanbul'a gelerek bunu Sadrazam Keçizade Fuat Paşa'ya sundu. Paşa, tasarıyı incelenmek üzere Osmanlı Bilim Kurulu'na gönderdi. Kurul yazarın gerekçelerini beğenip övmekle birlikte Arap alfabesinin gerçekten Türkçe'yi doğru yazmaya elverişli olmadığı, bu nedenle ıslahı gerektiği görüşünü çoğunlukla onayladı, ama yazılı karar gene de olumsuz çıktı. Bunun üzerine takdirname ve nişanla ödüllendirilerek gönlü alınan Mirza Fethali, ondan sonra Arap harflerini büsbütün bırakılarak Latin harflerini alma görüşünü benimsedi. 1860'lardan 1900'e kadar Namık Kemal, İbrahim Şinasi, Ebüzzıye Tefkik, Ali Suavi, Feraizcizade Mehmet Şakir ve Şemsettin Sami gibi tanınmış bir çok yazar da Arap alfabesinin ıslahı üzerinde durdular. Hatta 1900'e doğru ufak bazı ıslahat da yapıldı. İkinci Meşrutiyet'ten Harf Devrimi'nin yapıldığı 1928 yılına kadar geçen yirmi yıl içinde alfabe sorunu gittikçe canlılık kazandı (Öztürk, 1998, 3-4).

Atatürk'ün Harf Devrimi ile ilgili çalışmasını ve düşüncelerini Bayur (1981, 75-76), şöyle aktarmıştır: 1927 sonbaharında Belgrad elçiliğinden Cumhurbaşkanı Genel Sekreterliğine geldiğimde, Atatürk'ü devlet işlerine ilaveten, harf devrimi ile ilgili olarak buldum. Atatürk'ün çalışma tarzını bilenler, O'nun bir devrim konusunu ele alınca nasıl zaman kavramını bir yana iterek, durup, dinlenmeden, gece gündüz o konu ile uğraştığını hatırlarlar. Ayrıca Atatürk, Türk alfabesinin bir taklit

olmayacağını, alınan harflerin, biçim bakımından sade ve beğenilmesi kolay olduğu, bundan başka yaygın bulundukları, dolayısıyla da Türk dilinin yayılmasına yardım edecekleri için seçildiklerini söylemiş ve o yolda yürümüştür. Böylece Türk alfabesini bütün fuzuli harflerden arınılarak, en modern ve en az yanlışla yazılabilir olması sağlanılmıştır.

TBMM, 20 Mayıs 1928’de uluslararası rakamların kullanılmasını sağlayan bir yasa kabul etti. Bu yasanın görüşülmesi sırasında harflerin de değiştirilmesini öne sürenler oldu. Bunun üzerine konu basında tartışılmaya başlandı. Çoğunluk artık Latin harflerinden yanaydı, Ama Arap harflerinin ıslahı (yeniden düzenlenmesi) görüşünde direnenler de vardı. Rakamlarla ilgili yasanın kabul edildiği gün Başbakanlıktan verilen emir üzerine Milli Eğitim Bakanlığı’nca Mehmet Emin (Erişirgil), Mehmet İhsan (Sungu), Fali Rıfkı (Atay), Ahmet Cevat (Emre), İbrahim Osman (Krantay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Avni (Başman), İbrahim Nemci (Dilmen), Ahmet Rasim, Celal Sahir (Erozan) ve İsmail Hikmet (Ertaylan)’dan oluşan bir Dil Encümeni kuruldu. Encümen, 26 Haziran 1928’de Atatürk’ün başkanlığında toplandı. Bir çok ulusun alfabesini karşılaştırmalı olarak inceledi. Türkçe harfleri seçerek nitelikleri saptadı. Bütün bunları anlatan ayrıntılı bir rapor düzenledi. 1 Kasım 1928 günü açılan TBMM’ye sunulan Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun tasarısı aynı gün görüşülerek kabul edildi ve 3 Kasım 1928’de Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girdi (Öztürk, 1998,14-16).

Bu yasa çıktıktan sonra 1 Ocak 1929 gününe dek yani üç aylık bir süre içinde, yeni harflerin her alanda uygulaması zorunlu oldu. Yalnız yazma ve basma resmi kağıtlar için 1 Haziran 1929’a dek izin verildi. Böylece, okullarda yeni Türk harfleri kullanılmaya başlandı ve dükkanların tabelalarına varıncaya kadar hiçbir yerde Arap harflerinden eser kalmadı. Gazeteler ise daha yasa çıkmadan, halkı yeni harflere yavaş yavaş alıştırmaya başlamışlardı bile. Nihayet, 1353 sayılı yasa gereğince, tüm kitaplar yeni Türk harfleriyle basılmaya başlandı. 1 Eylül 1929’da liselerde Arapça ve Farsça dersleri kaldırılarak çok geçmeden bu dillerin yerine Fransızca, İngilizce ve Almanca dersleri konuldu (Perin, 1982, 76).

Osmanlıca zordu, öğrenmek mümkün değildi ve harekelisi büsbütün içinden çıkılmaz sıkıntılar yaratabilirdi. Üstelik bu güçlükler yüzünden, iki yüz seneden beri yaklaşmak istediğimiz Batı’dan bizi uzak tutmaktaydı. Buna karşılık yeni alfabe; öğrenme kolaylığı; doğru okuma ve yazma imkanı; çabuk ve kolay öğrenildiğinden

zaman, güven kazandırma; yazı birliği ile dil ve millet birliğinin sağlanması; Batı yazılarına benzemesinden yaklaştırıcı ve ısındırıcı hal alması vs. bakımından bizim için medeniyete daha çabuk ulaşmak imkanı sağlayacak bir faktör idi (Özerdim, 1972, 92).

Mustafa Kemal, 1928 yılı Ağustos ayının sekizini dokuza bağlayan Perşembe gecesi İstanbul'da Sarayburnu (Gülhane) Parkı'nda Harf Devrimi'nin başladığını müjdeleyen nutkunu söylediğini belirten Ülkütaşır (1973, 64)'dan, Atatürk'ün nutku şöyle özetleyerek sunabiliriz: “Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için Yeni Türk Harflerini kabul ediyoruz. Bizim güzel, ahenktar, zengin lisanımız, yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmağa mecbur olduğumuz, son değil, lakin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk Harflerini çabuk öğrenmelidir. Her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanseverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin, bir heyet-i içtimaiyenin yüzde onu, yirmisi okuma-yazma bilir; yüzde seksen, doksanı bilmez; bu ayıptır. Bundan insan olanlar utanmalıdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir. İftihar etmek için yaratılmış ve tarihini iftiharlarla doldurmuş bir millettir.” Atatürk bu tarihi nutkunda Harf Devriminin yanı sıra Millet Mekteplerinin açılışını da, Türk halkına müjdelemektedir.

6.2.2. Harf Devriminin Etkileri ve Katkıları

Atatürk, Harf Devrimini gerçekleştirirken o dönemde, bu devrime karşı bazı sakıncalar öne sürülmüştür. Bu sakıncaları Öztürk (1998, 19), şöyle sıralamıştır: Latin alfabesinin kabulü İslam birliğini bozar; Latin alfabesi kabul edilirse memleket karışır; Kütüphanelerimizi dolduran kutsal kitaplarımız, tarihimiz ve binlerce eserimiz okunmaz olur; Tarih boyunca fikir yönündeki ilerleyişimizin eserleri yok olur; Latin harflerinin dilimize uygulanması olanaksız ve zararlıdır.

Zaman bu savların ne kadar yersiz olduğunu bize gösterdi. Latin alfabesinin kabul esilmesinden yaklaşık iki ay sonra açılan Millet Mekteplerinde halka yeni alfabe ile okuma-yazma kursları verildi ve öğrenme kolaylığı nedeniyle bundan verim alındı. Yeni alfabenin Türk dil yapısına uygun olması ve Türkçe'nin eksiksiz ifade edilebilmesi, öz Türkçe'nin gelişmesine yardımcı oldu. Ana dilin Türkçe olması nedeniyle ders kitaplarının yeni alfabe ile Türkçe basılması, derslerin anlaşılmasında büyük kolaylık sağladı. Kütüphaneleri ve arşivleri dolduran Arapça

ve Farsça yazılmış kitaplar Türkçe'ye çevrilmek suretiyle bu eksiklik giderilmiş oldu. Ayrıca üniversitelerde Osmanlıca, Farsça ve Arapça bölümleri açılarak, burada yetişen öğrenciler sayesinde bu dillerde yazılmış eserlerin Türkçe'ye çevirisi her zaman mümkün oldu.

Latin harflerinden oluşan yeni alfabemiz sekizi sesli olmak üzere toplam 29 harften oluşmaktaydı. Türkçe'nin çok sesli bir dil olması nedeniyle sekiz sesli harf sayesinde kelimeler doğru şekilde ifade edilebildi. Ayrıca harf sayısının 29 olması basın ve yayında büyük kolaylık sağladı. Arap harfleri basımcılığı güçleştiriyordu. Ayrıca basım makinelerinin Latin harflerine göre yapılmış olması bu makinelerde bir değişiklik yapılmasına gerek kalmıyordu. Latin harflerinden oluşan yeni Türk alfabesi'nin kitap basımı ile ilgili hizmetini Özerdim (1972, 93), şöyle belirtmiştir: “Matbaanın memlekete girmesinde büyük rolü olan İbrahim Müteferrika tarafından (1729) ancak 18 kitap basılmıştır. Tanzimat'a (1839) kadar (çeşitleri tarih, coğrafya, sözlük ve gezi kitapları olmak üzere) geçen 110 yılda basılan eser sayısı 50'dir. 1729'dan 1928'e kadar, iki yüz yılda, Türkiye'de, hatta sınırlarımız dışında, Türkçe olarak basılan kitapların sayısı 30.000'dir. Her yıla ortalama 150 eser düşer. 1928'den 1963'e kadar geçen 35 yılda (yani yeni harflerle) 91.686 eserin basılıp derlendiği tespit olunmuştur (Ek-1; Çizelge-16'ya bkz.). Bu rakam kitap basımında yeni alfabenin başarısını ifade etmektedir. Ayrıca Cumhuriyet Ansiklopedisi (C.A., 2003, 131)'nde; 1929 yılı içinde Millet Mekteplerinden 199.544'ü kadın olmak üzere toplam 597.010 kişinin diploma aldığı ve 1936'ya gelindiğinde Millet Mekteplerinde diploma alanların sayısı 2.546.051'e ulaştığı (Ek-1; Çizelge-15'e bkz.) belirtilmiştir. Bu rakamlar Harf Devriminin tartışılmaz başarısını ifade etmekte sanırım yeterlidir.

6.3. Türk Dil Kurumu

Bu konu; Türk Dil Kurumu; Güneş Dil Teorisi; Türk dil Kurumunun Etkileri ve Katkıları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.3.1. Türk Dil Kurumunun Amacı

II. Mahmut devrinde ulusal eğitim alanında başlamış olan modernleşme Tanzimat devrinde de (1839-1876) gelişmeye devam etti. Ancak Gülhane Hattı Hümayunu'nun getirdiği ilkeler arasında, eğitim, dil veya edebiyat ile ilgili herhangi bir ilke yoktu. Abdülaziz devrinde kurulan ilköğretim okulları ile, meslek ve teknik

okullarının ders programlarında Türkçe'ye, daima Arapça'dan sonra yer verilmeye devam edildi. Ama bu okullar medrese dışında kurulmuş oldukları için, Türkçe'nin gelecekte gelişmesi için ümit vardı. II. Abdülhamit'in tahta çıkmasından sonra 1876 yılında yayınlanan Kanun-i Esasi (Anayasa)'nın 18. maddesinde, Osmanlı Devleti'nin resmi dilinin Türkçe olduğu ve devlet hizmetine girecekler için bu dilin bilinmesi gerektiğine dair bir hüküm kondu. Türkçe, böylece devletin resmi dili oluyordu. Meşrutiyet döneminde Türk dili konusunda; resmi yazışma dilinin sadeleştirilmesi ile yetinilmesi; alfabenin düzenlenmesi; Türkçe'nin Arapça'dan ve Farsça'dan temizlenerek bağımsız bir dil durumuna getirilmesi şeklinde tartışmalar yapılmaktaydı (Kartal, 1985, 314-318).

Tanzimat döneminden itibaren, Türk dilini geliştirmeye yönelik fikirler medreseli zihniyetin büyük tepkisini çekmiş ve Türk dili Arapça ve Farsça karşısında sürekli küçümsenmiştir. Meşrutiyet döneminde Türk diline karşı olumsuz fikirleri Akarsu (1995,157), şu noktalarda gruplandırılarak ifade etmektedir: 1. Türkçe, sözcük ve anlatım bakımından fakir bir dildir. İkinci derecede bir dil olduğundan Türkçe'nin gelişme olanakları yoktur, anlatım olanakları yoktur, bu dille bilim ve felsefe yapılamaz; 2. Terimlerin Türkçe olması gerekmez, bunlar uzmanlık işidir. Günlük dilimizin bile yüzde yetmiş yabancı kökenli olduğuna göre felsefe terimlerine karşılık aramak olmayacak şeyi istemektir; 3. Terimleri Türkçeleştirmek olanaklı da değildir.

Atatürk; el yazısı ile Türk dili hakkındaki düşüncelerini Külebi (1985, 2582-2583)'nin aktarımıyla şöyle belirtmiştir: "Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması, milli hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini bilen Türk Milleti dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır." Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin 1932 Temmuz'unda toplanan ilk kurultayından hemen sonraki bir toplantıda, Külebi'nin aktarımına göre Atatürk'ün ; "Dil işlerini düşünme sırası geldi. Ne dersiniz? Öyle ise Türk Tarih Cemiyeti gibi bir de ona kardeş bir dil cemiyeti kuralım. Adı Türk Tetkik Cemiyeti olsun" dediğini ifade etmiştir. Devamında Külebi; Kurulacak Dil Kurumu'nun çalışma izlencesinin ve çalışma kollarının görüşülerek bir tasarı hazırlandığını, kurumun tüzüğünün de hazırlanıp ertesi gün 12 Temmuz 1932'de İçişleri Bakanlığı'na başvurularak izin alındığını ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulduğunu belirtmiştir.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Türk dili için yürüttüğü çalışma Hatipoğlu (1963, 18)'nin aktarımına göre şöyle olmuştur: “Dildeki söz gereksinmesinin başlıca kaynağı ancak Anadolu olabilirdi. 1932 yılından sonra bütün iller, ilçeler, köyler birer derleme kurulu olmuş; o zamana kadar beğenilmeyen, kullanılmayan, kenarda köşede kalmış sözlere varıncaya kadar bütün kaynaklar Ankara'ya ulaştırılmıştı. Vaktiyle köylü konuşması diye ağza alınmayan sözler, kullanıldıkları cümleler, deyimlerle birlikte il, ilçe başkanlıkları, öğretmenler, eğitimciler, eli kalem tutan herkes tarafından fişlere geçirilerek, birden bire en üst sanat yapıtlarına geçecek bir değer kazanmış, herkes işinin gücünün yanında bu işle uğraşır olmuştur. Bu derleme imcesinden, bu toplu çalışmadan, ciltleriyle övündüğümüz “Söz Derleme Dergileri”, “Derleme Sözlükleri” doğdu.”

Atatürk döneminde üç, Atatürk'ten sonra on beş doğal, dört olağanüstü, bir bilimsel olmak üzere yirmi kurultay daha yapılmıştır. 17 Ağustos 1983'te “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu” yasasının yürürlüğe girmesi üzerine Türk Dil Kurumu'nun özel hukuk tüzel kişiliği sona ermiştir. Şemsettin Sami'nin 1901'de yayımladığı Kamus-u Türki'sinde bulunan 29.255 sözcükten yalnız 9.917'si Türkçe iken, 1983'te yedinci baskısı yayımlanan Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük'ünde sözcük sayısı 38.715'e ulaşmış, Türkçe sözcük sayısı 27.326'ya yükselmiştir. Özleşmiş bir Türkçe'ye eğilim duyan Şinasi'nin (1826-1871) yazılarındaki Türkçe sözcük oranı % 33 iken, günümüz Türk bilim adamlarının ve sanatçıların yapıtlarındaki Türkçe sözcük oranı % 90-98'e yükselmiştir (Külebi, 1985, 2586).

6.3.2. Güneş Dil Teorisi

24 Ağustos 1936 tarihinde üçüncü Türk Dili Kurultayı Dolmabahçe Sarayında toplandı. 31 Ağustos'a kadar süren kurultayın ele aldığı konu, ağırlıklı olarak Güneş-Dil Teorisi oldu. Bu teori ile, Türk Tarih Tezinin esaslarına uygun bir yaklaşımla, Türk dilinin ilk medeniyet dili olarak, başka dillere kaynaklık ettiği ileri sürülmekteydi (Yiğit, 1996, 147).

H.F. Kvergie, Güneş-Dil Teorisinin mucididir. Avrupa'da bastıramadığı tezinin dilbilimle uzaktan yakından ilgisi yoktu. Ama bu teori, bilimle ilgisi bulunmayan bir ihtiyaca karşılık verdiği ölçüde, belli bir süre rağbet gördü, hemen hemen bütün dil çalışmalarını yönlendirdi (Belge, 1985, 2601). Türk dilinin gelişip özleşmesine karşı çıkanlar, onun tezinin günümüze dek yineleyerek Atatürk'ün bu bildiriden sonra Dil

Devrimi'nden vazgeçtiğini ileri sürmüşlerdir. Oysa üçüncü Dil Kurultayı'nda alınan en önemli karar, kısa sürede Türkçe terimlerin hazırlanması ve öğretime sokulması olmuştur. Gerek bu kararın üç ay içinde gerçekleştirilmesi ve Atatürk'ün bu gün de tümüyle benimsemiş bulunan Geometri kitabındaki terimleri 1936-1937 kışında, hem de kendi başına hazırlaması, kötü niyetli saldırıların, gerçeğe uymadığını göstermektedir (Külebi, 1985, 2586).

6.3.3. Türk Dil Kurumu'nun Etkileri ve Katkıları

Atatürk'ün sağlığından itibaren Türk dil Devrimi'ne karşı saldırılar başladı ve bu saldırılar günümüzde de devam etmektedir. Türk Dil Devrimi'ni eleştiren ve bu Devrim'in başarısız olduğunu savunan insanlara verilecek en güzel cevap; günümüzde gerek günlük hayattaki iletişimde gerek bilimsel çalışmalarda (Bir önceki konuda rakamlarla karşılaştırmalı olarak belirtilmiştir) kullanılan öz Türkçe kelime sayısının doksanı geçmiş olmasını belirtmek olacaktır.

Harf Devriminin ayrılmaz bir parçası olan Dil Devrimi aracılığı ile ülkemizde uçurum boyutuna ulaşmış konuşma dili ile yazışma dili arasındaki fark ve bu nedenle halk-aydın ve yönetim kopukluğu; eğitilmiş kişilerin dahi Osmanlıca bir yazıyı doğru okuyamayışı; Türkçe konuşma dilinin Osmanlıca yazı dili ile tam olarak ifade edilemeyeşi vb. eksiklikler giderilmiştir. Bu eksikliklerin giderilmesi Türk halkı için büyük kazanımdı ve bu büyük kazanım, ortak dil aracılığı ile oluşan ortak bir kültürdür.

Dil Devrimi sayesinde yüzyıllardır unutulmaya yüz tutmuş, horlanmış, küçümsenmiş olan Türk halkının öz değerleri, yeniden gün ışığına çıkarılmıştır. Arı Türkçe ile yazan başta Yunus Emre olmak üzere diğer halk şairlerimizin ve ozanlarımızın şiirleri; halk arasında günümüze kadar dilden dile ulaşan maniler, atasözler, hikayeler ve anonim türküler Dil Devrimi'nin Türk Halkına katkısıdır. Millet olma bilincimizi pekiştiren ortak dilimiz, ortak kültürümüzü yaratma konusunda da aracılık ederek, ulus olmamıza ön ayak olmuştur.

6.4. Türk Tarih Kurumu

Bu konu; Türk Tarih Kurumu'nun Amacı, Türk Tarih Kurumunun Etkileri ve Katkıları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.4.1. Türk Tarih Kurumunun Amacı

Osmanlı İmparatorluğu'nda tarih çalışmaları Berkay (1985, 2458-2461)'in Ekrem Üçyiğit'ten aktardığına göre şöyledir: Osmanlılarda milli tarih görüşü yoktu ve Türk toplumunun İslam dünyası içinde kendi tarihini öğrenmek ihtiyacı, Osmanlı Tarihi ile karşılanıyordu. Halil Berkay, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tarih anlayışını kendi sözleriyle şöyle ifade ediyor: İslami ideoloji, çok-kavimli imparatorluğun öyle bir dikey ve yatay yapıştırıcısıydı ve Osmanlı Türkleri İslam kültürüne öylesine entegre olmuşlardı ki, Türklerin İslamiyet-öncesi geçmişi; Asyatik kökenleri ve göçleri, kolektif hafızadan silinmişti ve tarihe yaklaşım; her olaya yalnızca devlet açısından bakarak, tarihin bütününe hanedanın yüceliğinin ve meşrutiyetin öyküsüne indirgemek şeklindeydi. Bu durum aynı zamanda Denence-1'i destekleyici niteliktedir.

İmparatorluğun tarihe bu açıdan yaklaşımı, Tanzimat dönemine kadar yani milliyetçilik fikirlerin yayıldığı döneme kadar tartışmasız sürmüştür. Ancak Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde, Türklerin Osmanlı İmparatorluğu öncesine dayanan tarihlerini bilme isteği ve buna yönelik çalışmalar kendini göstermeye başlasa da Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya dek bu istek ve çalışmalar yerleşmiş zihniyet karşısında oldukça sönük kalmıştır. Berkay (198, 2461), 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bilimsel tarihçiliğimiz için bir başlangıç ifade eden üç önemli şahsiyeti; Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Fuat Köprülü şeklinde belirtmiştir. Bu isimler, Türkiye'nin bilimsel tarihçiliği için bir başlangıcı ifade etmektedir.

Türk Tarih Kurumu 1930 yılı Nisan ayında Atatürk'ün emriyle, Türk Ocağı Merkez Heyeti'ne bağlı "Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Encümeni" adı altında on altı üye ile kuruldu. Bir yıllık bir çalışmadan sonra, Türk tarihini yeni bir açıdan inceleyen 605 sayfalık bir "Türk Tarihinin Ana Hatları" yayınlandı. Türk Ocakları'nın kapanması üzerine, 15 Nisan 1931'de sonradan adı Türk Tarih Kurumu olarak değiştirilen "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" resmen kuruldu. 1929'da lise ve orta okullar için yazılan "Tarih Notları" basılmıştı. Atatürk artık devlet ve ulus işleri arasında Türk tarihi ile aralıksız uğraşüyor, kitaplar getiriyor, çevriler yaptırıyor, bilim adamlarını çevresinde sık sık topluyor ve tartışmalar düzenliyordu. Atatürk; "Ancak, tarih hayal ürünü olamaz, tarih yazarken, gerçek olayları bulmaya çalışmalıyız. Eğer bunları bulamazsak, bilinmezliği ve bu noktada bilgisizliğimizi itiraf etmekten de çekinmeyelim. Zira, tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir.

Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen gerçek insanı şaşırtıcı bir hal alır.” diyordu (Perin, 1982, 61-70).

Türk Tarih Kurumu pek çok yabancı bilim kurumunun üyesidir. Uluslararası kongrelere katılır ve kendi kongrelerini düzenler. Kurumun yüz bin cildi aşkın bir kitaplığı, Atatürk Araştırma Merkezi vardır. Atatürk devrimlerine ait şimdiye dek toplanan 2275 kitap, anı belge, 7449 makale, 252 konuya göre ayrılmış ve fişlenmiştir. Nihayet Türk Tarih Kurumu diğer bilir Türk ulusunun duygularını yansıtmakta, Türk büyükleri için anma törenleri düzenlemekte, yayınlar yapmaktadır (Perin, 1982, 71).

Atatürk’ün tarih tezine değinmek istiyoruz. Avrupa zihniyetine göre Türkler sarı ırka mensup ikinci nevi bir insan tipi idiler ve çok sonradan gelip gaspettikleri Anadolu üzerinde köklü bir hakları bulunmuyordu. Bu iftiralar ve haksız hükümler karşısında daha Milli Kurtuluş Savaşı’nın son yıllarında, Anadolu’nun Türklüğü, Sümerler ile Hititler’in Turani, dolayısıyla Türk kökeninden geldiği iddiasıyla perçinlenmek istenmiş; Atatürk’te Türk milletini Cumhuriyeti kuran Türkiye halkı diye tanımladığı halde, “buradaki insanların kaynağını aramaya gidince, ta Orta Asya’ya kadar gidip, insanların oradan dünyaya dağıldığını ve medeniyetin oradan çıktığını” ileri süren bir genel Tarih Tezi kurmuştur (Berkay, 1985, 2462).

Bu tarih tezinden zamanla vazgeçilmiştir. Çünkü Atatürk’ün deyimiyle; “Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir ve yazan yapana sadık kalmalıydı.” Bilimsel Türk tarih çalışmaları, Atatürk’ün bu anlayışı doğrultusunda devam ettirildi ve bu tez de zamanla geçerliliğini yitirdi. Nihayetinde bir tezdi ancak bu tez Türkiye’de bilimsel tarih çalışmalarının itici gücü olmuştur.

6.4.2. Türk Tarih Kurumunun Etkileri ve Katkıları

Türkler, Türk Tarih Kurumu’nun, bilimsel tarih çalışmaları sonucu gerçek tarihlerini öğrenmişlerdir. Avrupalıların küçümsediği, istilacı, bağınaz, ikinci sınıf insan şeklinde değerlendirdiği Türklerin tarihi, milattan önce Orta Asya’ya kadar uzanmaktaydı. Bunun en önemli kanıtı olan Göktürk ve Uygur yazıtları, Türklerin bir yazı dili olduğunu göstermekte, aynı zamanda zengin bir kültüre sahip olduklarını da kanıtlamaktaydı.

Yerli ve yabancı bilimsel tarih çalışmaları Anadolu’nun medeniyetler beşiği olduğunu göstermiştir. Bu topraklar üzerinde birçok medeniyetin doğup,

büyüdüğünü ve sonra yıkıldığını gösteren günümüze kadar uzanmış kalıntılar, bu coğrafyanın kültürel zenginliğine ışık tutmaktadır.

Yüzyıllardan bu yana, bu topraklar üzerinde yaşayan Türk milleti kendi kültürünü Anadolu'nun zengin kültürüyle yoğurarak çok zengin bir kültüre sahip olmuştur. Atatürk'ün öncülüğündeki bilimsel Türk tarih çalışmaları bu zengin kültürün miracısı olduğumuzu ve aynı zamanda bu kültürün taşıyıcısı ve koruyucusu olmamız gerektiğini bizlere öğretmiştir. Ayrıca Atatürk, Türk kelimesini hiçbir zaman sadece Orta Asya kökenlileri ifade edecek şekilde kullanmamıştır. Atatürk'e göre Türk kavramı Anadolu toprakları üzerinde yüzyıllardan beridir yaşayan tüm din, dil ve etnik gruplarını karşılıyordu.

Türk kimliği hakkında Tarhan (2001, 260)'ın aktarımı şöyledir: Türk aslında ırksal bir kavram değildir. Çünkü Türk adı taşıyan bir ırk yoktur. Türk Osmanlı'dır., Selçuklu'dur, Kırgız'dır, Türkmen'dir, Azeri'dir vb.dir. Lewis (1998, 1-2)'in Türk ve Türkçe hakkındaki aktarımı ise şöyledir: Türkçe konuşan Anadolu'ya Türkiye adı yaklaşık onbirinci yüzyılda, Anadolu'nun Türkler tarafından ilk fetihten beri Avrupalılarca verilmiştir. Fakat Türkler kendileri 1923'e kadar, bunu ülkelerinin resmi adı olarak benimsemediler. Benimsediklerinde de Avrupa'lı menşeyi açıkça belli eden bir şekli (Türkiye) kullandılar. Halk bir zamanlar kendini Türk diye adlandırmıştı ve konuştukları dile yine Türkçe deniyordu. Fakat Osmanlıların İmparatorluk toplumunda etnik bir terim olarak Türk deyiimi az kullanılmıştı ve özellikle Türkmen göçebelerini veya daha sonra Anadolu köylülerinin Türkçe konuşan cahil ve kaba köylülerini ifade etmek üzere daha çok küçültücü bir anlamda kullanmakta idi. Modern anlamda Türk milleti fikri; Türkiye'deki Avrupalı sürgünler ve Avrupa'daki Türk sürgünler, Avrupa'daki Türkoloji araştırması ve onun Türk kavimlerinin eski tarihi ve uygarlığı hakkında ortaya çıkardığı yeni bilgi, Rus panislavizmiyle karşılaşan ve ona karşı-garip bir paradoksla- Rusların Türkoloji buluşlarıyla beslenerek kendi milli bilinçleriyle gittikçe daha büyük bir tepki gösteren Rusya Türkleri ve Tatarlar vb. birçok etkenin sonucu ortaya çıkmıştır.

6.5. Bilim

Bu konu; bilimsel Gelişmeler, Bilimsel Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.5.1. Bilimsel Gelişmeler

Bilim; bilgi temeline, yani bilmek istek ve yeteneğine dayanan bir sistem, bir gerçekler ve değerler topluluğudur. Kültür de öncelikle onu bilmekle edinilen ve sürdürülebilir bir bütün olduğuna göre, bilgi/bilim, kültürün ayrılmaz bir parçası demektir. Bilim, evrenin, olayların ve olguların tümünü ya da bir kısmını konu edinip, gözlem ve deney yolları ile olaylar ve olgular arasındaki ilişkileri bulma çabasıdır (Turan, 1994, 152-153).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fatih Sultan Mehmet'in cülusuna kadar geçen dönemde müspet ilimler, toplumda özel bir yer almamış, fakat kelim, fıkıh, mantık, Selçuklularda olduğu gibi medreselerde okutulmuş gelmişti. Fatih döneminde, gerek Anadolu Beyliklerinden gerekse öteki ülkelerden birçok bilginin İstanbul'da toplandıkları görülmektedir. Kanuni Süleyman döneminde açılan Süleymaniye Medreselerinin dört tanesi matematik, biri de tıp öğretimine ayrılmıştı. On yedinci yüzyıl Batı dünyasının Hümanizm ve Rönesanstan geçerek Aydınlanma Dönemine girdiği ve bilim devrimi denilecek bir atılıma geçtiği yılları içerir. Buna karşın Doğu İslam dünyası ve Osmanlı İmparatorluğu on altıncı yüzyılda başlayan durgunluğun uzantısında karanlık bir döneme girmiştir. Karanlıkta parlayan cılız yıldızları andıran bireysel bazı etkinlikler Türk bilim hayatını çağının düzeyine çıkarmaya yetmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu her alanda olduğu gibi bilimde de tarihin en bunalımlı yıllarını on yedinci yüzyılda yaşamıştır. On sekizinci yüzyılın ikinci çeyreğine gelindiğinde, ilerleyen Avrupa ile arayı kapayabilmek, çağı izleyebilmek için ilk eğilimler belirmiştir. Ancak bu amaçla atılan adımlardan olumlu sonuç alınamamıştır (Turan, 1994, 171-185).

Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde askeri alanda yeniden yapılanma amacıyla Batı tarzı eğitim veren askeri okulların açılması ve bu okullarda yabancı hocalardan faydalanılması, pozitif bilim için ilk gelişmeler niteliğinde olmakla birlikte, yeterli düzeyde değildi. Yine bu dönemde Darülfünun denen üniversitenin açılması ve Darülfünun medrese zihniyetinin etkisiyle bir türlü rayına oturtulamaması bilimsel gelişmeler için olumsuz bir durum

ifade etmekteydi. Ayrıca Batı'daki bilimsel gelişmelerin gavrur icadı sayılması ve din adı altında yasaklanması bu olumsuz durumu pekiştirici nitelikteydi. Bu olumsuzluklara rağmen matbaanın kısmen kullanılabilmesi, askeri alanda ve tıp alanında Batı'daki gelişmelerden faydalanılması, küçük bir aydın çevrenin Batı'daki bilimsel gelişmelerin takipçisi olması ve İmparatorluğun kurtuluşunun bu gelişmelerin izlenmesinde araması pozitif bilim için umut vericiydi.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya dek pozitif bilim adına ciddi bir gelişme olmamıştır. Atatürk, eğitim alanındaki devrimleriyle bilimsel gelişmelerin yolunu açmış ve “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” diyerek, 1933 yılında üniversite reformunu gerçekleştirmiştir. Türkiye’de bilimsel araştırmaların yapılmasını sağlayacak Batı tarzı çağdaş eğitim kurumlarının oluşturulabilmesi için yabancı bilim adamlarını ülkeye davet etmiş, onları desteklemiş ve onlardan yararlanmanın yollarını açmıştır.

6.5.2. Bilimsel Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Atatürk’ün gerçekleştirdiği özellikle eğitim devrimi, harf devrimi, dil devimi ve üniversite devrimi, Türkiye’deki bilimsel gelişmeler için birbirini tamamlayan hayati nitelikteki birer dev adımlardır. Bu dev adımların takibinde, daha doğrusu üniversite devriminden sonra bir çok enstitü ve klinikler kuruldu. Önce yabancı hocaların gözetiminde bilimsel çalışmalar yapan bu enstitü ve klinikler, zamanla yurtdışında ve yurtiçinde çağdaş eğitimle yetişen bilim adamlarımız öncülüğünde ülkemizin dört bir yanına dağıldı ve farklı isimler altında kurulan üniversitelerimizin bünyesinde oluşturulan enstitüler, fakülteler, bölümler ve anabilim dalları şeklinde gelişerek bütün yurdu aydınlattı.

Bu eğitim kurumlarında kültür, tarih, edebiyat, sanat, tıp, matematik, fizik, kimya, astronomi, hukuk, işletme, iktisat, ziraat, yönetim, müzik, spor ve dahasını sayabileceğimiz bir çok alana yönelik bölümler oluşturuldu. Bu bölümlerde çağdaş bilimin ışığında eğitim yapıldı ve dünyadaki bilimsel gelişmeler yakından takip edildi. Ayrıca bilim adamlarımız bu gelişmelere katkıda bulunmak amacıyla bilimsel projeler ürettiler ve yürüttüler.

Atatürk’ün devrimiyle bilimsel aydınlanma dönemine giren Türkiye’de insanlar bilimin nimetlerinden faydalanabildiler. Yaşam tarzı, üretim biçimi, yönetim şekli, sosyal ilişkiler ile yeni bir dönemi aralayan Türkiye’de, yol gösterici bilim olmuştur

ve bize kazandırılan her bilimsel gelişme hayatımızı etkilemiş, yaşam standartlarımızı yükseltmiştir.

6.6. Din

Bu konu, Tarihsel Süreç İçinde Din ve Dinin Etkileri ve Katkıları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.6.1. Tarihsel Süreç İçinde Din

Bu konu; İslamiyet: Mezhepler ve Tarikatlar, Tasavvuf, Fetva Sistemi, Halifelik ve Laiklik şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.6.1.1. İslamiyet: Mezhepler ve Tarikatlar

Türkler arasında İslamiyet'in yayılması 8.- 10. yüzyıllarda hiç zorlama olmaksızın, fakat onların Doğu Halifeleri ordusuna gönüllü girişleri yoluyla olmuştur. Halifeler, o zaman kendi emniyetlerini sağlamak için Türk esirlerinden muhafızlar ve askeri birlikler kurdular. Emevi ve Abbasi ordusunda hizmet gören Türk askerlerine, kendi Şamani (Putperest) adetleri hatta İslamiyet'ten önceki kutsal kitaplarını muhafaza etme imtiyazları tanınmıştı. Emevi ve Abbasi ordularındaki Türkler, Hz. Peygamberin kendilerini “Allah'ın ordusu” olarak üstünlüklerini tavsif eden hadislerini büyük bir zevkle benimsediler. Abbasiler, Türkler için özel kışlalar, şehirler yaptırmışlardır. Bu şehirlerden biri Samerra'dır. İslam dinini ilk kabul eden, aralarında Maniheizm'in hayli yaygın olduğu Şaş (Taşkent) Türkleri olmuştur (Anadol, 2002, 314-315).

Türklerin uzun bir süre alan İslamiyet'e geçişleri ile eski dinsel inançlarının, Şamanizm'e ilişkin değer ve uygulamaların birden bire sona ermediği kuşkusuzdur. Bu nedenle din değiştirmeyi izleyen yer değiştirme, yani Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile bu yeni yurtlarında İslamiyet'in (inanç kısmı dışında) güncel hayata uygulama ve değer yargıları yönünden değişik bir içerik ve nitelik kazandığı görülür. Bu günümüzde de çok sözü edilen bir sentez, bir bileşkedir. Görünürde bu bileşkenin iki kaynağı, Türk ve İslam ayakları belirginleşmekte ise de, ayrıntılara inildiğinde Anadolu'nun eski kültürlerinin bunda rol oynadığı anlaşılır (Turan, 1994, 117). Aslında bu durum, üçlü saç ayağını ifade etmektedir. Birinci ayağı; İslamiyet öncesi

Türk dini inanış ve değerlerini ifade ederken; ikincisi; İslam inanışı ve görüşlerini; üçüncüsü ise, Türklerin Anadolu'ya gelişinden önce Anadolu'da var olan eski dinler ve değerleri temsil etmektedir. Üçlü sac ayağının sentezi olan Anadolu'da ki sosyal yapı Denence-1 ve Denence-4'te belirttiğimiz; farklı din, ırk ve kültürlerin bileşkesiyle oluşan zengin kültürel yapıyı destekleyici niteliktedir.

İslam hukukunda anlaşmazlıklar, mezhepler (yollar) dediğimiz hukuk mekteplerinin doğumuna sebep olmuştur. Ancak; ilk ayrılma, hukuki olmaktan çok, siyasi sebeplerle olmuş ve eski bir kültüre sahip bulunan İranlılar, bu ayrılmayı teşvik etmişler ve öncülüğünü üzerine almışlardır. Bu mezhebe, Şia adı verilmiştir. Buna karşılık diğer; mezhepler de; Sünni adını almışlardır. Gerek Şia ile Sünni mezhepler arasında, gerek Sünni mezheplerin içinde; esasta büyük bir fark yoktur. Sünni mezheplerden birine mensup olan, kolayca diğerine geçirebileceği gibi, bilhassa hukuki anlaşmazlıklarda herkes, mensup olduğu mezhepten başka Sünni bir mezhebin kurallarının kendisine uygulanmasını isteyebilir (Anadol, 2002, 320).

Şia taraftarlarını Sünniler'den ayıran başlıca nokta, bunların Hz. Muhammed'den sonra seçilmiş olan ilk üç halifeyi tanımamaları ve Hz. Ali'yi hakiki halife olarak kabul etmeleridir. Şiilik mezhebi de, sonradan birçok tali mezheplere ayrılmıştır. İslam dünyasında; Şia'dan ayrı olarak, birçok fıkıh mekteplerinin, mezheplerinin meydana geldiği görülmektedir. Sonradan bunlardan birçoğu kaybolmuş ve yalnız Hanefilik, Malikilik, Şafilik, ve Hanbelik şeklinde dört tanesi akidelere uygun yani Sünni olarak kabul edilmişlerdir (Anadol, 2002, 320-321). Şia ve Sünni görüş dışında İslam inancının bir başka görüşünü savunanlara da Hariciler denilmiştir. Turan (1994, 118)'ın aktarımına göre Harici görüş taraftarları; İslam toplulukları içerisinde hiçbir kavme, aileye ya da kişiye üstünlük ve ayrıcalık tanımazlar; Irkların, halkların eşitliği esastır; Ayrıca temizliğe daha geniş bir açıdan bakarak yalnızca bedenin, vücudun değil, ruhunda temizliğini esas alırlar.

Osmanlı İmparatorluğu, Sünni görüşü benimsemiştir. Ancak halk tabanına inildiğinde İslam inancına ait olan diğer görüşlerin ve birçok mezhebin varlığını devam ettirdiğini görürüz. Özellikle Sünni görüş üzerinden birden fazla mezhep ve Şiilik, günümüzde de bütün canlılığıyla taraftarlarınca yaşatılmaktadır.

Tarikat sözcüğü Turan (1994, 118)'ın aktarımına göre; Arapça yol demek olan tarik sözünden gelmektedir ve herhangi bir dinde Tanrı'ya ulaşmak için izlenen yol anlamı taşımaktadır. Türk-İslam devrinde Rifailikten başka birden fazla tarikat

bulunmaktadır. Abdülkaadir Gilani (ölm. 1166) tarafından kurulup Hindistan’a ve İspanya’ya kadar yayılan “Kadirilik”; Harzemşahlar zamanında Şeyh Necm’üd din Kübra (ölm. 1221)’nın kurduğu “Kübrevilik”; Anadolu’da Muhyiddin İbn’ül Arabi (ölm. 1240) tarafından kurulan “Ekberilik”; Türkistan’da Yesi şehrinden Hâce Ahmed Yesevi (ölm. 116) tarafından kurulan “Yesevilik” ve Anadolu’da çıkan “Babailik”, “Mevlevilik”, “Nakşibendilik” ve “Bektaşilik” tarikatlarını sayabiliriz (Kafesoğlu, 2003, 382).

6.6.1.2. Tasavvuf (Gizemcilik)

Tasavvuf, genelde şöyle tanımlanmaktadır: Tanrının niteliğini ve dünyanın oluşumunu, varlık birliği (vahdet-i vücud) anlayışıyla açıklayan dinsel ve felsefi akım. Tasavvufta üç yönlü ilişkiler demeti söz konusudur. Bunlar; a)Tanrı-insan ilişkisi, b)insanın öteki insanlarla ilişkisi, c) insanın kendisi ile ilişkisi şeklinde belirtilir (Turan, 1994, 114).

Tasavvufu Kafesoğlu (2003, 381), Sufilik şeklinde ifade ederek şöyle aktarmıştır: “Çoklukta Birlik” veya “Varlık Birliği” (“Vahdet-i Vücut”) diye ifadelendirilen ve özel manası ile canlı-cansız her şeyin tek varlık olan Allah’ta birleştiği, kainatın Allah’ın belirtilerinden ibaret olduğu; hikmet, akıl, bilgi, ve adaletin O’nun manevi kudretinden doğduğu, en mükemmel yaratık olan insanın Allah’ın cüz’ü (küçük bir parçası) bulunduğu, “gerçek”in akıl aracılığı ile değil, ancak sınır tanımaz his yolu ile kavranabileceği görüşü olan Sufilik; Hindistan, Akdeniz ve Orta Asya fikir ceryanlarının birleşme noktası Türkistan ve özellikle Horasan’da en canlı çevresini bulmuş ve bu durum 11. yüzyıldan itibaren Türk-İslam ülkelerinin türlü tarikatlar içinde çalkalanmasına yol açmıştı. Müminlere kesin şart ve kaideler halinde birçok vecibeler yükleyen Kitap (Kuran)’dan ziyade duyguyu geçerli saydıkları için medreseye cephe alarak raksı ve musikiyi ön plana çıkaran ve zaviyelerde, kahkahalarda ruhani bir hava içinde yaşayan Sufiler (şeyh ve dervişler), İslam dogmatizmine uymakta güçlük çeken Bozkırlı Türkmen kütelleri üzerinde etkili oluyordu. Başarıya ünlü kalamcı Gazali (ölm. 1111) ile ulaştı.

Daha ilk başladığı dönemde Türkler arasında da yayılmaya başlayan tasavvuf, Fuat Köprülü’nün belirttiği gibi; “eski iran geleneklerini göğsünde saklayan Horasan” bu akımın başlıca merkezlerinden olmuştu. Oradan Türkistan’a da geçen tasavvuf, çok geçmeden Ahmet Yesevi (?-1166) tarafında işlenmiş ve onun kurduğu

bir tarıkata esas alınmıştı. Yesevi'nin her tarafa dağılan müritleri Anadolu'ya ulaştıklarında burada söz konusu akımın güçlenmesinde büyük rol oynamışlardı. Nitekim Anadolu'da çıkan Mevlevilik ve Bektaşilik, tasavvuf düşüncesinin dönüştürülmesinin ve düşünce ile eylem arasındaki uyumun en güzel örneklerini oluşturmuştur (Turan, 1994, 116).

Kişiyi, iyiye, iyiliğe ve insancıl değerlere yöneltme amacını güden tasavvuf, düşünceyi eyleme dönüştüren bir akım olduğu için genelde toplumsal kültürü çeşitli yönlerden de etkilemiştir. Bu görüşü paylaşanların davranışları, giyim kuşamları, töre ve törenleri başlı başına bir grup kültürü oluşturmuştur. Ayrıca bir tasavvuf edebiyatı ve tasavvuf musikisi ile zengin ve renkli bir folklor meydana getirmiştir. Öte yandan dilin yeni deyim, terim ve sözcüklerle zenginleşmesinde de etkili olmuştur (Turan, 1994, 117). Tasavvuf bu yönü ile yüzyıllardan beridir Anadolu'da, Türk kültürel yapısını etkilemiş ve biçimlendirmiştir. Özellikle İslam inancında belirtilen müzik ve dans yasağının aksine, bu iki unsurun ibadet eşliğinde kullanılması, dini anlayışa yeni bir boyut kazandırmıştır.

6.6.1.3. Fetva Sistemi

Arapça “fetva” sözcüğü, bir olaya ilişkin olan hükmü belirten yanıt anlamına gelmektedir. İslam hukuku olan fıkıhın bir terimi olarak da, herhangi bir hukuk bilgininin (fakih), kendisine yöneltilen soruya karşılık olarak hüküm niteliğinde olmaksızın verdiği yanıt demektir. Dolayısıyla fetva, kesinlik uyulması, yerine getirilmesi gereken bağlayıcı bir hüküm değildir. Bilindiği gibi Hz. Muhammed'in hayatta olduğu yıllarda, Müslümanlar güncel hayatta karşılaştıkları hukuka ilişkin sorunlarını doğruca ona soruyorlardı. Peygamberden sonra, devlet sınırları da genişleyince bu gibi sorunlara fıkıh bilginlerinin yanıt vermesi sistemi benimsendi. Böyle bir yanıt vermeye, görüş bildirmeye fetva, onu verene de müftü (müfti) denildi. İslam hukukuna göre fetva vermeye hak kazandıracak yetenekleri kendine toplayan herkes müftü olabilir (Turan, 1994, 126-127).

Böylece başlayan fetva sisteminin çok geçmeden hukuk sorunlarının dışına taşarak siyasal işleri de kapsamına aldığı ve giderek devlet yönetiminde sık sık başvurulmuş bir uygulamaya dönüştürüldüğü görülmektedir. Fetva alanı resmi kanallarca genişletilirken, Müslümanlar da hukuk dışında, ibadet usulleri, yeme-içme, giyim-kuşam, resim yapma, müziklerle uğraşma gibi bireysel sorunlar ve

toplumsal ilişkilerle ilgili konularda da müftülerden görüş almaya yönelmişlerdir. Fıkıh dışında siyasal konularda da fetva istenmesi, Emeviler döneminde ağırlık kazanır olmuştur. Artık Müslüman olmayanlara karşı cihat (kutsal savaş) ilan edilirken ya da devlet yönetimine karşı ayaklananlar cezalandırılmak istenirken fetvaya başvuruluyordu (Turan, 1994, 127).

Klasik Osmanlı teşkilatında “ulema” denen bilginler sınıfı, medreseden mezun olup, kadılık veya müderrislik hizmetlerinde görev alanların tümünü kapsıyordu. Fatih döneminde İstanbul Müftüsünün şeyhülislam sanıyla ilmiye sınıfının başına getirilmesi, artık resmi görevli bir hizmetli olan şeyhüliamların devlet örgütünde de etkinlik kazanmasına yol açtı. Osmanlı yönetimi, önemli siyasal olaylar ve fıkıh hükümleri dışında, örfi hukuk alanına giren arazi, vergi ve benzeri konularda da fetva isteme yöntemini benimseyince şeyhüliamların etkinliği daha da arttı. Böylece başkaldıran şahzade ile onun taraftarlarının katledilmeleri; bilimsel gelişmelerinin önünün kesilmesi; matbaanın açılmasına karşı çıkılması ve matbaadan çıkacak yayınların sınırlı tutulması verilen fetvalarla gerçekleştirilen birkaç olaydan ibarettir. Bunlardan çok daha üzücü olan Kurtuluş Savaşı başlarında Mustafa Kemal ve arkadaşlarının birer asi sayılarak katledilmeleri için fetva verilmesidir (Turan, 1994, 127-130).

Osmanlı İmparatorluğu’nda fetva sisteminin alanı çok geniş tutularak sosyal, siyasal ve ekonomik hayatın tümünü kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Ayrıca fetva sistemi, Osmanlı İmparatorluğu’nun özellikle son dönemlerinde gerçek amacının dışında, tamamen yönetimin iradesi altında ve yine yönetimin amaçlarına hizmet edecek şekilde kullanılmıştır. Aslında yönetimin iradesi altında alınan kararların fetva şeklinde dine dayandırılarak şeyhülislam tarafında ilan edilmesi aynı zamanda İslam dinine de büyük zarar vermiştir.

6.6.1.4. Halifelik

Arapça halife sözcüğü (çoğulu hulefa), “babasından sonraya kalan çocuk, birisinin yerine geçen vekil” anlamına gelmektedir. Bu nedenle Hz. Muhammed’in ölümünden sonra onun yerine seçilen ya da geçirilen Ebubekir’e san olarak verilmiştir. Bunun dışında, tarikatların örgütlenmesinde de bu san kullanılmıştır. Şeyhin belirli yetkilerini taşıyan temsilcisine halife denilmiştir. Kuran’da peygamberden sonra İslam toplumunun başına kimin geçeceğine ilişkin hiçbir işaret

yoktur. Kutsal kitapta halife ve imam deyimleri geçmekte ise de bununla bir liderlik, başkanlık değil, toplumun adaletle yönetilmesi belirtilmek istenmiştir. Böylece salt dünyasal görev, yetki ve sanla kurulan halifelik, çok geçmeden büyük görüş ayrılıklarına, siyasal çekişmelere ve iç savaflara yol açtı. Bir tür seçimle iş başına getirilen ilk dört halifeden üçünün şehit edilmesi, yani kendi dindaşlarının saldırısı sonucu öldürülmeleri, halifelik makamının ve halifenin kutsal olarak tanınmadığının açık kanıtı idi. Suriye Valisi Muaviye ile halifelik saltanatlığına dönüştürüldü (Turan, 1994, 133).

Mısır'ı zapteden Yavuz Selim (1517)'in Mısır Abbasi Halifeleri dizisinde son sırada olan III. Mütevekkil Alallah'dan halifeliği devraldığı ve o tarihten sonra Osmanlı padişahlarının halife sanını kullanmaya başladıkları yolunda yanlış bir kanı doğmuş ve yaygınlaşmış bulunmaktadır. Hemen belirtmeliyiz ki, Yavuz dönemine ilişkin Osmanlı ve Arap belgelerinden hiç birinde ve o yıllarda yazılmış olan kitapların her hangi birisinde böyle bir devir işlemini gösteren ya da ima eden en küçük bir kayıt yoktur. Tarihi belge ve kayıtlardan kesinlikle anlaşılan, Yavuz Sultan Selim'in halifeliği teslim alma gibi bir yola başvurmamış ve 1517'den önce de Osmanlı padişahlarının, güçlü bir saltanatı niteleyen sıfat diye algıladıkları halife sanını kullandıklarıdır (Turan, 1994, 135-136).

Yavuz Selim, Kahire'ye girdiğinde Mekke Şerifi Ebu Berakât, oğlunu göndererek Osmanlı padişahına bağlılığını bildirmiş ve Harem-i Şerif'in anahtarını sunmuştu. Böylece Hicaz yöresi hiç savaşılmadan Osmanlı topraklarına katılmıştı. Mekke Şerifi, Hz. Muhammed'e ve öteki halifelere ya da İslam ulularına ait oldukları için Kutsal Emanetler (Emanat-ı Mukaddese) diye anılan bazı hatıra eşyayı da oğluyla birlikte padişaha yollamıştı. Yavuz Sultan Selim, başka İslam ülkelerinde bulunan bu tür eşyanın bir araya toplanmasına çalışmıştı. Çeşitli yerlerden derleyip İstanbul'a getirilen bu emanetler, Topkapı Sarayı'nda özel bir bölüme konulmuştu (Turan, 1994, 138).

Şerafettin Turan'ın belirttiği gibi halifelik, İslam aleminin tamamı tarafından kutsal bir makam olarak tanınmamış ve farklı ülkelerde birden fazla hükümdar halifelik sanını kullanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle dağılma döneminde halifelik makamı ülkeyi ulusçuluk akımına karşı birleştirici ve parçalanmayı önleyici bir işlev olarak kullanılmak istenmiştir. Ancak özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda Arap ülkelerin ve Arap kökenli Osmanlı vatandaşlarının

olumsuz tavrı söz konusu makamın tüm işlevini yitirdiğinin kanıtıdır. Atatürk İslam alemi için herhangi bir anlam ifade etmeyen ve sadece törensel bir makam haline dönüşmüş olan halifelîği 3 Mart 1924 yılında kaldırttı. Bu girişim aynı zamanda çağdaş ve laik bir ülke için, ilk adım niteliğindeydi.

6.6.1.5. Laiklik

Laiklik deyiminin kökeni Grekçe'dir. Grekçe'de laikos sözcüğü "rahip sınıfından olmayan, halktan olan" anlamına gelmektedir. Avrupa'da kilisenin dinsel ibaret ve yorumdan başlayarak, kişinin güncel yaşayışında düşünceden sanata ve eğitime kadar her alanı kapsayan tekelciliği ve baskısına karşı çıkan davranış ve uygulamalar laik diye nitelendirilmiş ve Fransız Devrimi ile de büyük bir önem kazanmıştı (Turan, 1994, 145).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, laiklik Tanzimat döneminden itibaren yenilik hareketleriyle kendini hissettirmeye başladı. Ancak bu dönemde laiklik şeklinde nitelendirebileceğimiz ilk gelişme; batı tarzında okulların açılması ve bu okullarda pozitif bilimlerin okutulmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya kadar laik bir ülke, laik bir yönetim Atatürk dışında o dönemin aydınlarının dahi aklından geçmiyordu. Cumhuriyet kurulduktan sonra Atatürk önce halifelîği ve Şeriye-Evkaf Bakanlığı'nı kaldırdı, eğitim ve öğretimi (Tevhid-i Tedrisat Kanunu) birleştirdi, anayasadaki dini ibareleri çıkarttırdı, laikliği altı ilkesinden biri olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin programına aldirttı ve en sonunda, 1937 yılında laikliği anayasa hükümleri arasına koydurttu. Bütün bunlar Atatürk'ün diğer bütün devrimlerinde olduğu gibi laiklik konusunda da uygun koşulları gözlediği ve bu koşulların oluştuğuna kanaat getirdiği an harekete geçtiğini gösteriyor.

Laiklik hayatımıza girdiği günden bu güne dek tartışılan konudur. Çoğunlukla din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması şeklinde algılanmıştır. Oysa Turan (1994, 147)'a göre Atatürk laikliği şu içerikle algılamıştır: "Kişinin istediği gibi düşünme, beğendiği felsefi ya da siyasi fikri taşıma, inanma ya da inanmama, kabul ettiği dinin gereklerine yerine getirme ya da getirmeme hak ve özgürlüğüne sahip olması; devlet yönetiminde de yasa, tüzük, yönetmelik gibi bağlayıcı kuralların bilimin ve çağdaş uygarlığın verilerine göre hazırlanıp uygulanması" dır.

Günümüzde ise laiklik bazı çevrelerce "dinsizlik" şeklinde yorumlanmıştır. Oysa laik yönetim; tüm dinlere, fikirlere, hak ve özgürlüklere eşit mesafede durur.

Birini diğerkinden daha üstün görmez ve daha fazla değer vermez. Birden fazla ırk, din ve dilden oluşan bir toplumun kültürel varlığını devam ettirebilmesi, din ve vicdan özgürlüğünü hiçbir baskı altında kalmadan davranışa dönüştürebilmesi ve bunu yaparken de diğerkesimleri incitmemesi laik bir yönetimin varlığıyla gerçeklik kazanır. Bu noktadan hareketle laikliğin toplum yaşamı için, özellikle din ve vicdan özgürlüğü için bir güvence olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Laiklik, temelde hümanizme dayanır ve hümanizmin temel felsefesinde birey ve doğa sevgisi vardır. Bireyin kendini gerçekleştirebilmesi, doğa ve çevreyle barışık yaşayabilmesi hümanist bir ortamın varlığını gerektirir. Atatürk, laik yönetimi benimseyerek, böyle bir ortamda yaşamayı Türk toplumuna kazandırmıştır.

6.6.2. Dinin Etkileri ve Katkıları

Tarihsel süreç içinde Türklerdeki din eğilimlerine baktığımızda çeşitlilik gösterdiğini belirtebiliriz. Çeşitli dönemlerde farklı inançların ve değerlerin etkisinde kalan Türkler, İslamiyet'i kabul edip Anadolu'ya yerleştiklerinde, kendileriyle birlikte getirdikleri Orta Asya kültürü ve inancının nitelikleri hâlâ belirgindir. Ancak o dönemde yerleştikleri Anadolu topraklarında da farklı kültür ve inançlar varlığını devam ettirmektedir. Anadolu'da bu üç yönlü kültür ve değerlerin bileşkesinden doğan etki, İslam inancının içinde farklı mezhep ve tarikatların doğmasına zemin hazırlamıştır. İslam inancı içinde yeniden şekillenen bu çok yönlü kültür ve değerler, varlığını kısmen de olsa devam ettirmiş ve günümüze kadar farklı görüş ve yaklaşımlarla gelebilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, İslam inancını benimsemekle birlikte azınlıkların inanç ve değerlerine karşı örnek alınacak bir hoşgörü yaklaşımı sergilemiştir. Ancak İmparatorluk içinde zamanla ulema sınıfının oluşması, bu sınıfın şeyhülislam şeklinde en üst merci olarak kurumlaşması ve şeyhülislama sosyal, siyasal ve ekonomik alana ilişkin fetva verme yetkisinin tanınması, İslam inancının özellikle Müslümanlar için hoşgörü özelliğinden uzaklaşmasına ve İslam dininin siyasallaşmasına neden olmuştur. Örneğin İslam inancının Anadolu'daki Bektaşî ve Mevlevî tarikatı, resim sanatına önem vermiş ve geliştirmiştir ve ibadetlerini müzik eşliğinde dans ederek gerçekleştirmiştir. Oysa o dönemde İslam inancı dayanak gösterilerek çeşitli fetvalarla, müzik eşliğinde dans ve resim yasaklanmıştır.

Ulema sınıfının zaman zaman yeniçeri ocağıyla birleşerek sadrazamları değiştirme, astırma ya da padişahı tahttan indirme girişimleri, ülke yönetimindeki belirgin etkinliğinin sonucuydu. Ayrıca eğitim ve öğretim faaliyetlerinin ulema sınıfının elinde olması ülke yönetimindeki bu etkinliği pekiştirici ve güçlendirici nitelikteydi. Ülkedeki bilimsel gelişmelerin engellenmesi, İslamiyet'in yeniliklere ve ilime verdiği önemin önünün kesilmesi ulema sınıfının görüşlerinin neticesiydi. Ülkedeki eğitim ve öğretimin ulema sınıfının yanında tarikatlarca da gerçekleştirilmesi, farklı görüşlere sahip bireylerin yetişmesine neden oluyordu. Eğitim ve öğretimin pozitif bilimlere kısmen veya tamamen kapalı olması ve ağırlıklı olarak dini bilgiler üzerinde yoğunlaşması, çağın yeniliklerine ayak uydurmayı zorlaştırıyor ve ülkeyi karanlığa sürüklüyordu.

Böyle bir mirası devralan Türkiye Cumhuriyeti bu olumsuzluklara son vermeliydi. 1924 yılında halifelik makamının ve Evkaf ve Şer'îye Vekaletinin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) kanunun kabul edilmesi, 1928'de "Türk devletinin dini İslam'dır" maddesinin anayasadan çıkarılması ve 1937 yılında Laiklik ilkesinin anayasa hükmü olarak kabule edilmesi, Atatürk'ün bu olumsuzluklara son vermesi için gösterdiği çabalardır.

Günümüzde yoğun bir şekilde tartışılan din eğitimi, Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı (İ.Ü., 2005)'nda da belirtildiği gibi cemaatler ya da tarikatlar gibi bazı dini gruplara bırakılmayacak kadar önemli bir konudur. Anne ve babaların çocuklarının din bilgisi alma isteği asla yadsınamaz. Ancak din eğitimin bazı dini gruplarınca verilmesi ve grupların kendi görüşlerini, ideolojik yorumlarını din kisvesi altında çocuklara aktarması, toplumda görüş farklılığı yaratarak, gruplaşmalara neden olmaktadır. Bu tür sakıncalara meydan vermek adına Kurultay'da da belirtildiği gibi din eğitim ve öğretimi laik eğitim sisteminde devletin gözetimi ve denetimi altında verilmelidir. Ayrıca Sosyal Bilim olarak ele alınacak din öğretimi gerçek kaynaklara dayandırılarak yapılacağı için bilimsel bir nitelik kazanacaktır. Böylece çeşitli dini grupların kendi siyasal ve ekonomik çıkarları için Türkiye Cumhuriyeti'ni ve onun temel niteliklerini hedef göstererek yıpratma ve karşıt gruplar yetiştirme çabasının önüne geçilecektir. Sosyal Bilim olarak din öğretiminin devlet eliyle gerçekleştirilmesi aynı zamanda okulda ve okul dışında verilen din öğretimindeki farklılıkların önüne geçilmesini

sağlayacaktır.Ülkemizde din öğretimi konusunda karşı karşıya bulunduğumuz bu durum Dördüncü Denencemizi destekleyici niteliktedir.

6.7. Türk Edebiyatı

Bu konu; Türk Edebiyatındaki Gelişmeler, Türk Edebiyatındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları şeklinde iki alt başlık halinde aşağıda incelenmiştir.

6.7.1. Türk Edebiyatındaki Gelişmeler

Edebiyatın unsurlarını edebi türlere göre şöyle sıralayabiliriz: Şiir, hikaye ve roman, tiyatro eserleri, deneme, mektup ve hatıra, hitabet, mizah ve hiciv, kitabe ve benzeri eserler, edebiyat tarihi ve tenkit. Türk şiiri kullanılan vezne göre heceyle, aruzla veya serbest vezinle yazılan şiirler diye ayrıldığı gibi, nazım şekillerine göre de dörtlük, koşuğ, sagu, ilahi; divan edebiyatı döneminde gazel, kaside mesnevi, rubai, terkeb-i bend v.b.; Halk edebiyatında mani, koşma, destan, varsağı, türkü v.b.; Yenileşme döneminde sone, otto-rima, terzo-rima, serbest müstezat, serbest nazım v.b. adlar almıştır. Konularına göre yine Türk şiiri aşk ve duygu, kahramanlık ve heyecan, öğretici, tabiat şiirleri, halk edebiyatındaki adlandırılışlarıyla güzelleme, taşlama, yiğitleme veya koçaklama, Türkmani, ağıt v.b. türlere de ayrılmıştır. Bir olayı konu alan mesneviler ve halk hikâyeleri roman ve hikayemizin temelini oluştururlar. Türk tiyatrosunda piyesler ile trajedi, dram, komedi v.b. değişik adlandırmalar söz konusudur(Cunbur, 1990, 204–205).

Divan edebiyatının özellikle şiirin dil yönden başlıca özelliği günlük hayatta pek de kullanılmayan kelime ve terkiplerle dolu oluşudur. Arap ve Fars dil ve edebiyatının etkisiyle oluşan bu üslubun arkasında eski Türk toplumunun temel kurumları olan medrese, tekke ve sarayın bulunduğu kabul edilir. On beşinci yüzyıl, Divan edebiyatının Anadolu’da geliştiği bir dönemdir. On altıncı yüzyılda edebi nesir, terkiplerle dolmuş, seciyelerle süslenmiş, sadelik ve anlaşılır olmaktan bir hayli uzaklaşmıştır. On yedinci yüzyılın ilk yarısında Divan edebiyatının olgun ve üstün devri sürer, ikinci yarıda devlet ve toplum hayatında görülmeye başlayan duraklama edebiyata da yansımıştır ve on sekizinci yüzyılın ikinci yarısın da Divan edebiyatında son büyük ürünlerin verildiği söylenebilir. Divan edebiyatının üstatlarına kısaca şöyle deyinabiliriz: On beşinci yüzyılda Divan nesrinin en güzel örneği olarak Sinan Paşa gösterilir ve bu yüzyılda Süleyman Çelebi Mevlid-i ile Ali

Şir Nevai Muhakemetül-Lügâteyn adlı mensur eseriyle; Baki gazel ve kasideleriyle dönemin ünlü üstatlarıdır. On altıncı yüzyılda Fuzuli, mesnevileri ve şikâyetnamesi ile ünlüdür. On yedinci yüzyılda seyahat edebiyatı şaheseri olan Evliya Çelebi Seyahat-name'siyle, Nefi özellikle kasideleriyle önemli üstatlardandır. On sekizinci yüzyılda edebiyatımıza yeni bir hayat getiren yaşadığı Lale Devrinin özelliklerini şiirlerine aksettiren, zevk ve aşk şairi Nedim yetişmiştir ve bu yüzyılın ikinci yarısında Divan edebiyatının son büyük üstadı Şeyh Galip'i belirtebiliriz (Cunbur, 1990a, 210–212).

On altıncı yüzyılda Halk edebiyatının geliştiği Bahşi, Kul Mehmet, Öksüz Dede gibi şairlerin yetiştiği, Köroğlu Destanı'nın oluştuğu görülür. Tasavvuf Halk edebiyatı vadesinde on dördüncü yüzyılda Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal, on altıncı yüzyılda Pir Sultan Abdal bu devirlerin tanınmış şairlerindendir. On yedinci yüzyıl Halk edebiyatı için en büyük ustaların yetiştiği bir dönemdir. Kuloğlu, Kayıkçı Kul Mustafa, Karacaoğlu, Gevheri, Âşık Ömer ve Âşık Hasan en tanınmış saz şairleri olup değişlerinde şahsi duygu, sevgi ve heyecanları yanında sosyal sorunlara genişçe yer vermişlerdir. Tasavvufi Halk edebiyatında Niyazi Mısri değişleriyle kendinden sonrakileri büyük ölçüde etkileyen bir üstattır. On dokuzuncu yüzyılda Halk edebiyatı Dertli, Zihni, Emrah gibi saz şairlerinin yetişmesiyle biraz daha canlanmıştı (Cunbur, 1990a, 210–213).

Tanzimat'ın ilanı ile edebiyatta yeni bir dönem başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında Türk edebiyatındaki bu yeni dönemde dilin yeni bir kullanılış tarzı yani yeni bir üslup görülür. Bunun arkasında da hayata ve olaylara yeni bir bakış, yeni bir duyuş ve yeni bir yaşayış tarzı vardır. Yeni dönemin bir değişik yönü de kendi içine kapalı Osmanlı toplumunun Batı'ya açılmasıdır. Bu dönemde yeni fikirleri yaymak, eski hayatı değiştirmek amacını güden yazarlar, şairler Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa daha sonra Abdülhak Hamid, Recaizade Mahmut Ekrem, Sami Paşazade Sezai yenileşen Türk edebiyatı adı verilen Tanzimat edebiyatının önde gelen isimleridir. Tarih yazarlığında Ahmet Cevdet Paşa on iki ciltlik tarihiyle bu dönemde yer alır. Yenileşme hareketinin ikinci dönemini Servet-i Fünun'cular oluşturur. Abdülhak Hamid'in şekilde yaptığı yeniliği bu dönem şairleri işleyip geliştirmişlerdir. Batıdan büyük ölçüde yeni düşünce ve kavramlar alan bu grup, bunları ifade etmek için pek çok terkip, imaj ve cümle şekli yaratmak zorunda kalmışlardır; yeniden Arapça ve Farsça kurallarla yapılmış bir dil yaratmaya özen

göstermişlerdir. Bütün gayretlerine rağmen yinede istedikleri ölçüde Avrupalılaşamamışlardır (Cunbur, 1990a, 214–216).

1908 Meşrutiyeti’nden sonra oluşan fikir hareketlerinin edebiyata yansıması ile yeni değer yargılarının yarattığı sanatçılar ve eserler edebiyat dünyamızı renklendirmeye ve zenginleştirmeye başlamıştır. Bu dönemde üç önemli fikir hareketi söz konusudur. Milli edebiyat akımının öncüsü ve yaratıcısı Türkçülük hareketi, İslamcılık hareketi ve batıcılık hareketi. Genç Kalemler dergisinde “Yeni Lisan” hareketi olarak edebi çevreye yansıyan Türkçülük hareketini Ali Canip, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp temsil ederken Mehmet Akif İslamcılık fikrini işliyor ve bu fikirlerini “Safahat” adlı seride topluyordu. Batıcılık fikrini ise Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit ve Tevfik Fikret sürdürmeye çalışıyordu. Milli edebiyat akımının doğuşunda ki sebeplerden biri Edebiyat-ı Cedidecilerin aşırı batı hayranlığı ve taklitçiliğidir. Buna karşı milli kaynaklara dönmek yabancı terkiplerden kurtulmuş bir Türkçeyle yazmak, hece veznini kullanmak, kendi hayatımızın duygu istek ve görüntülerini konu alarak işlemek davası bu akımın gelişmesinde rol oynamıştır (Cunbur, 1990a, 217).

Cumhuriyet döneminin ilk edebiyat hareketi olarak “Yedi Meşale”ciler dikkati çeker. Meşale dergisinde bir araya gelen bu gençler Türk şiirini ferdiyetçi olmaktan ve karamsar psikolojiden kurtarıp yeni bir kimliğe sokmak amacını güdüyorlardı. Ancak bu tezlerini daha ileriye götürmede başarılı olamadılar. 1940 kuşağı da denilen Cumhuriyet döneminin ikinci kuşağı şiir ağırlıklı bir edebiyat dünyası yaratır. Öncelikle Orhan Veli, Melih Cevdet ve Oktay Rıfat’ın yarattığı “Garip”, bir başka adıyla “İ. Yeni” hareketi bu dönem şiirimizin çehresini büyük ölçüde değiştirmiştir. Şiiri, vezin, kafiye, edebi sanatlar, şairane söyleyiş gibi kurallardan arındırma ve bütünüyle serbest bir tarzda yeniden kurma işlemi başarıyla uygulanmıştır. Adını çıkardıkları bu dergiden (Hisar) alan bir topluluk da Hisarcılardır. 1930 sonrasında Nazım Hikmet’in öncülüğünde edebiyat çevresine yansıyan Sosyalist şiir anlayışına tepki olarak doğan bir topluluktur (Cunbur, 1990a, 217–218)

Cumhuriyet; kültür, ideoloji, edebiyat alanlarında Milli edebiyatçıları hemen bütünüyle devralmıştır. Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı, özellikle ilk on yılda şair ve yazarları, benimsenen sanat anlayışları, ulaşılan bileşimler, öz ve biçim arayışları açısından Meşrutiyet edebiyatının bir süreğidir (Özkırımlı, 1985, 581). Cumhuriyet

döneminin başlıca romancı ve hikayecilerini; Sait Faik Abasıyanık, Halide Edip Adivar, Melih Cevdet Anday, Tarık Buğra, Memduh Şevket Esendal, Reşat Nuri Güntekin, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Refik Halit Karay, Peyami Safa, Ömer Seyfettin, Ahmet Hamdi Tanpınar, Halit Ziya Uşaklıgil şeklinde sıralayabiliriz (Gürsel, 1985, 625–630). Cumhuriyet dönemi başlıca şairlerini; Ahmet Haşim, Melih Cevdet Anday, Yahya Kemal Beyatlı, Faruk Nafiz Çamlıbel, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Mehmet Akif Ersoy, Orhan Veli Kanık, Necip Fazıl Kısakürek, Cahit Külebi, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Kutsi Tecer, Mehmet Emin Yurdakul şeklinde belirtebiliriz (Özel, 1985, 636–638).

Bazıları “Sanat sanat içindir” ve bazıları da “Sanat toplum içindir” der. “Sanat sanat için olduğu zaman dolaylı olarak toplum içinde yararlıdır” diyenler de vardır. Ama Atatürk için edebiyat, “büyük insanlık” yolunda tekrar “uyarıcı, hedeflendirici ve yürütücü” anlamındadır. Atatürk, gerek sohbetlerinde, gerek dikte ettiği direktiflerinde edebiyatın toplumun yücelmesi yönünde kullanılmasını istemiştir. Türk çocuğu edebiyat yolundan ulusunun yüceliğini, sağlam karakterli olduğunu öğrenecek, devrimlere bu yoldan başlanacak ve onu koruyacak; yine bu yoldan iyi hatip olarak yığınları olumlu yönlerde peşinden sürükleyecektir (Borak, 2004, 67–68)

6.7.2. Türk Edebiyatındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları

Edebiyat kültürümüzün önemli bir unsurudur. Bireylerin yüzyıllar boyunca topluma yaptıkları katkının birikimiyle oluşur ve söz konusu toplumun sevgisini, özlemine, aşkını, nefretini, üzüntüsünü, zaferini v.b. duygularını ifade eder. Bu özelliği ile edebiyat bir toplumun var oluşunun yani varlığını sürdürebilmenin başlıca etkenlerindendir.

Türk edebiyatı oldukça zengindir ve bu zenginlik yüzyılları kapsayan köklü bir geçmişin sonucudur. Ancak özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nda edebiyat ürünlerinin neredeyse tamamı (Divan edebiyatının tamamı) Arapça-Farsça karışımı bir dille verilmiştir. Sadece Halk edebiyatında Türkçe kullanılmıştır. Bu durum Divan Edebiyatını halka yabancılaştırmış, sadece yazan-çizen aydın çevrenin edebiyatı haline getirmiştir. Dil devrimi ile Türk dili yabancı kelimelerden arındırılarak sadeleştirildi, ancak Divan edebiyatına ait birçok eser Türkçeye

çevrilmediği için toplumumuza kazandırılmamıştır. Şüphesiz bu durum Türk kültürü için büyük kayıptır.

Dil canlıdır, gelişir, değişir, kelimelere yeni anlamlar yüklenir yada yeni kelimeler türetilir. Dilin bu özelliği önceki dönemlere ait edebiyatımızı anlamamızda sorun niteliğine dönüşmemelidir. Edebiyatçılarımız, eski dönemlere ait edebiyat ürünlerini anlamamızı kolaylaştırmak için geniş kapsamlı kavramlar sözcüğü hazırlayabilir ve bu edebiyat ürünlerini günümüz Türkçe diline çevirebilirler.

Atatürk dil devrimini gerçekleştirdikten sonra o dönemde sade Türkçe ile edebiyat ürünleri veren yeni edebiyat akımları oluştu. Bu edebiyat akımların ve edebi bir akımcı olmadan bireysel edebi ürünler veren edebiyatçılarımızın katkısıyla Türk dili gelişti ve zenginleşti. Bu gelişmeler Türk dilinin aynı zamanda Edebiyat dili olabileceğinin kanıtı da oldu. Cumhuriyetin ilk yıllarında dilde sadeleşme ilkesi gözetilerek verilen edebiyat ürünlerimizi okuduğumuzda hiç de anlama zorluğu çekmediğimizi görürüz.

Bir toplumun varlığını sürdürebilme nedenlerinden birinin de Edebiyat olduğunu belirtmiştik. Bu anlamda dil devriminin Türk halkına katkısı, toplumun var oluşunu pekiştirmek ve ortak bir kültür yaratarak, bunu paylaşmak ve özümsemek olmuştur. “Cumhuriyet öncesi döneme ait edebiyatımız ortak değil miydi” sorusunu şöyle yanıtlayabiliriz: Cumhuriyet öncesi dönemde edebiyatımız; halk edebiyatı ve divan edebiyatı şeklinde gelişmiştir. Halk edebiyatı halkın yüreğinden kopan edebi ürünleri kapsıyordu ki bu saray ve çevresinde rağbet görmüyordu. Saray ve çevresinin edebiyatı olan Divan edebiyatı ise, Arapça ve Farsça dil özelliği nedeniyle halk tarafından anlaşılmamış ve benimsenmemiştir. İşte bu uyuşmazlığa Atatürk’ün “Dil Devrimi” son vermiştir.

6.8. Kütüphanecilik

Bu konu, Kütüphanecilik Alanında Gelişmeler, Kütüphanecilik Alanında ki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.8.1. Kütüphanecilik Alanındaki Gelişmeler

Kütüphanecilik, kütüphanede bulunan her türden yayınları sağlamanın, kataloglayıp, sınıflandırmanın kendilerine göre yapıldığı çok ayrıntılı kuralları

saptamakla, her türlü kütüphane sorununa çözüm yolları bulmakla ve kütüphane uygulamalarının kuramını koymakla uğraşan bilim dalıdır. Çağdaş Kütüphane, belirli ve sınırlı bir çevrenin ya da herkesin yararlanması için yazılı, basılı, görsel-işitsel ve çizgisel her türden kayıtları toplayan, düzenleyen, en elverişli yararlanma ortamını yaratacak araç ve yöntemleri kullanarak, bunlara gereksinim duyanlara ulaştıran kuruluştur (Baysal, 1985, 1306).

Türkiye'nin dokuz yüz yıllık bir kütüphane geleneği vardır. Önce Anadolu Selçukluları, sonra beylikler, daha sonra Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde, kütüphane kurma gayretleri aralıksız sürmüştür; Cumhuriyet döneminde gelişme gösteren alanlardan biride yine bu alan olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda kütüphane, devlet bütçesiyle değil, özel vakıflarla ortaya konan bir kuruluştur. Medreselerde "Müderris"leri ve öğrencilerin, mahallelerde mahalle halkının gereksinimleri için yapılmış kütüphane vakıfları bulunurdu. İstanbul'un alınmasından sonra, İstanbul'da, önce cami, medrese ve tekkelerde kitap dolapları sonrada kütüphaneler kurulmuştur. Fatih'in Manisa'dan Edirne sarayına götürdüğü kitaplar daha sonra İstanbul'da Yeni Saraya taşınarak İstanbul'un ilk kütüphanesi olmuştur. Halka açık ilk vakıf kütüphane, Eyüp Külliyesi'nde kurulan kütüphanedir. Kütüphane çalışmaları bakımından özellikle zengin olan dönem Üçüncü Ahmet Dönemidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün toplumsal kuruluşlarıyla birlikte yıkılmaya başlamasından sonra kütüphanelerde örgüt ve içerik olarak çöküş dönemine girmişlerdir (Baysal, 1985, 1307).

Türk Kütüphaneciliğinde anlayış düzeyindeki büyük değişimler 1856 tarihinden, yani "Islahat Fermanı"nın çıkışından sonra görülmeye başlamıştır. 1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile devlet, kütüphane kurumunu ilk kez devletin eğitim politikası çerçevesi içerisinde ele alıyor ve bir kamu görevi olarak tescil ediyordu. Devlet eliyle kurulmuş ilk büyük kütüphane 1882'de "Kütüphane-i Umumi" adıyla (bugün ki Beyazıt Devlet Kitaplığı) açılmıştır. 1912-1918 yılları arasında çeşitli illerde "Milli Kütüphane" adıyla pek çok kütüphane ortaya çıkmıştır. Temeli 1911'de atılan Türk Ocağı'nda ve bunun taşra örgütünde de Ocak kütüphanelerinin ortaya çıktığı görülmektedir. "Milli Kütüphane" türü 1789 Fransız devriminin getirdiği "Milliyetçilik" kavramının ürünü olan bir kütüphane türüdür. Türkiye'de fikrin yansıması bir yüzyıl sonra olmuştur (Baysal, 1985, 1308).

Cumhuriyetin ilanından on dört yıl önce çağrılı olarak İstanbul'a gelen ve Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'ya İstanbul Kütüphaneleri konusunda bir "Takrir" veren Mısır Nazırlar Meclisi ikinci kâtibi Ahmet Zeki Bey'in saptadıkları şöyle idi: "İstanbul'da birbirinden uzak yerlerde kurulmuş kırktan çok vakıf kütüphane var. Kitaplar ışıksız ve havasız bölgelerde, böcekli, tozlu, kirli ve düzensiz yığınlar halinde. Hafız-ı Kütüp'ler kütüphanelerine canları istediği zaman uğruyorlar. Her kütüphanede ancak, kendi kitaplarının fihristi bulunuyor. Önemli bir kitabın başka nüshaları başka kütüphanelerde var mıdır öğrenmeye imkân yok. Basılı fihristleri satın almak, hatırlı bir misafir için bile haftalar süren emekler gerektiriyor. Bu fihristler, sınıflandırmaları bakımından bir garibeler topluluğu halindedir. Tarih kitabı hadiste, askerlik tasavvufta, fıkıh kitabı coğrafya bölümünde görülüyor. Aynı eserin çeşitli ciltleri ayrı konular altında sınıflandırılmış. Bir kitabın çeşitli ciltlerinin çeşitli kütüphanelerde bulunduğu da oluyor. Paris kütüphanelerinde ki birçok yazmanın İstanbul Vakıf Kütüphanelerinin mühürlerini taşıdığını da bizzat Evkaf Nazırı Paşa Hazretleri bana söylediler" (Baysal, 1985, 1309–1310).

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra kütüphanecilikte devralınan miras şöyle ifade edilmiştir: "1925 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturan 64 il, 395 ilçeden 45 il merkezi ve 366 ilçeden umumi (herkese açık) kütüphane yoktur. İstanbul kütüphanelerinde yüz binlerce kitap bulunmasına karşılık bütün Anadolu'da en çok 60–70 bin cilt kitap bulunuyor. Bunlar çok yüksek müzelik değeri olmakla beraber günün gereklerini karşılamaktan uzaktırlar. Genellikle iki üç yüzyıl önceki İslam skolastik ilminin damgasını taşıyorlar. Bu gibi eserlere sarıklı ulema sınıfının kütüphanesi ve binalara da cami ve tekkelerin tamamlayıcı bir bölümü olarak bakabiliriz." Ayrıca kütüphaneler alanında yapılması gerekenler şöyle belirtilmiştir: "Yazma ve eski basma eserlerin yurt dışına kaçırılmaması için önlem alınmalıdır. Kütüphanecilik tekniğini bilen elemanlar yetiştirilmelidir. Darül-fünunlarda kütüphanecilik bölümleri açılmalıdır. Bir devlet kütüphanesi (Milli Kütüphane amaçlanıyor) ve Darül- funun Kütüphaneleri kurulmalıdır. Halk Kütüphanesi bulunmayan illerde kütüphaneler açılmalı, ilçe ve bucaklarda da açılacak bu tür kütüphaneler eğitici amaçlara yönelmelidir. Bunlara bağlı gezici kütüphanelerde olmalıdır. Halk kütüphanelerine gerekli yayımları sağlamak üzere Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Dairesi yayın dizileri meydana getirilmelidir" (Baysal, 1985, 1310–1311).

Halk Kütüphanesi, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ile yirminci yüzyılın başında demokrasi anlayışına bağlı olarak ortaya çıkmış ve çok büyük bir hızla yayılıp gelişmiş bir kütüphane türüdür. 1932–1950 yılları arasında Türkiye’de Halk Kütüphanesi işlevlerini büyük ölçüde Halkevi Kütüphaneleri yerine getirmiştir (Çizelge-8’e bakınız). 1933–1939 dönemi, genel olarak yazma ve nadir eserlerin denetim altına alınması ve sınıflandırılmalarına çalışılması dönemi olmuştur. Cumhuriyet döneminin kütüphanecilik alanındaki en önemli işlerinden biri 1934 yılında “Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu”nun çıkarılışı olmuştur. Bu kanunun çıkmasından sonra Türkiye’de yayınlanan her eserden beş nüshası Devletçe kütüphane amaçları için derlenmekte, bunlar Milli Kütüphane’de, Ankara İl Halk Kütüphanesi’nde, Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nde, İzmir Milli Kütüphanesi’nde toplanmaktadır (Baysal, 1985, 1312–1316)

Çizelge-8: Türkiye’de Kütüphaneler (1944–1945)

	Kütüphane Sayıları	Kitap Sayıları	Okuyucu	Giderler
Halk Kütüphaneleri	82	658.698	908.953	215.050
Halk Okuma Odaları	230	17.657	39.881	15.165
Halk Evleri	395	648.408	1.373.672	141.272
Halk Odaları	366	73.681	485.984	153.541

Kaynak: (Baysal, 1985, 1309)

Atatürk döneminden başlayarak belirli bir düzene oturtulmak istenen ve yaygınlaştırılmaya çalışılan kütüphanecilik, 1944–1945 (Çizelge-8’e bakınız) yıllarına ait bu veriler ile kütüphanecilik alanındaki ilerlemeleri açık bir şekilde ifade etmektedir. Atatürk döneminde Üniversite ve okullarda kütüphane oluşturulmak istenmiş ve sonraki dönemde Üniversitelerde oluşturulan kütüphanelerle tam verim alınmış, ancak okullarda kütüphane oluşturma konusunda günümüzde dahi anlamlı bir ilerleme sağlanamamıştır.

6.8.2. Kütüphanecilik Alanındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları

Türkiye'nin dokuzyüz yıllık bir kütüphane geleneği olmasına rağmen, bu alanda çok sınırlı gelişmelerin olduğunu anlıyoruz. Osmanlı İmparatorluğu'nda, kütüphanecilik vakıfların idaresindeydi ve İmparatorluğun gerileme dönemi her alanı olumsuz etkilediği gibi kütüphanecilik alanını da olumsuz etkilemiştir. Tarihi değeri olan el yazma eserler yurtdışına çıkarılmış, kütüphanelerdeki kitaplar (bunlardan bazıları tarihi değer niteliğinde), kütüphanecilik tekniğine aykırı bir şekilde kötü koşullarda muhafaza edilmiş ve oldukça düzensiz bir şekilde sınıflandırılmıştır.

Tanzimat döneminden itibaren kütüphanecilik anlayışında yeni gelişmeler olduğunu, kütüphane kurmanın eğitim politikası için de değerlendirildiğini ve bunun kamu görevi olarak ele alındığını görüyoruz. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda, kütüphanelerin başta İstanbul olmak üzere birkaç ilde toplandığını, özellikle İstanbul'da kitap sayısının yüz binlerce olmasına karşın diğer illerde yok denecek kadar az olduğunu belirtebiliriz. Buna neden olarak ülkedeki okur-yazar oranının çok düşük olması ve okur-yazar aydın çevrenin çoğunlukla İstanbul'da yaşadığı çıkarımlarını gösterebiliriz.

Cumhuriyet idaresi böyle bir tabloyu miras aldı ve hemen yeniliklere girişti. Çıkarılan yasalarla tarihi değeri olan yazmaların yurt dışına çıkarılmasının önüne geçildi. Kütüphanecilik tekniğini bilen elemanlar yetiştirme ve üniversitede kütüphanecilik bölümü açma kararı alındı. Her ilde ve ilçede halk kütüphanesi kuruldu. Ama bu dönemde Halkevlerinin kütüphaneleri, halk kütüphanesi görevini gördü. Üniversitelerin kütüphaneleri kuruldu. Devlet, ülkede yayımlanan her eserden beş tanesini kendisine verilmesi kararını aldı.

Bu ve buna benzer gelişmeler Cumhuriyet dönemindeki modern kütüphanecilik anlayışının temelini oluşturdu. Yine bu dönemde ilkokulun yaygınlaştırılması, millet mekteplerinin açılması okur-yazar sayısını arttırdı ve yayımlanan eser sayısı Osmanlı döneminde yayımlanmış toplam eser sayısını katladı (Ek-1', Çizelge; 16'ya bkz.). Bu gelişmeler ülkemizde, kütüphaneciliği daha önemli hale getirirdi ve bilgiye ulaşma konusunda insanlarımıza büyük kolaylık sağladı. Bilginin korunması, saklanması ve isteyen her insanın hizmetine sunulması anlayışı üzerine kurulu kütüphanecilik, ülkemizin bilim-teknik, kültürel ve ekonomik açıdan gelişmesine ve kalkınmasına katkıda bulundu.

6.9. Müzecilik

Bu konu; Müzecilik Alanındaki Gelişmeler, Müzecilik Alanındaki Gelişmelerin Etkisi ve Katkısı şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.9.1 Müzecilik Alanındaki Gelişmeler

Ülkemizde çeşitli sanat eserlerine ilk defa ilgi gösteren Fatih Sultan Mehmet'tir. Topkapı Sarayı ikinci avlusuna Bizans devri lahit ve sütun başlıklarını toplamıştır. Sultan Abdülmecit, 1845 yılında Yalova civarına yaptığı bir gezide üzerinde İmparator Konstantin adının bulunduğu yazıtlı taşlar görür. Bunları toplatıp İstanbul'a gönderir. Tophane-i Amire Müşiri olan Fethi Ahmet Paşa, bu taşları Harbiye ambarı olarak kullanılan Aya İrini (Hagia Eirene) Kilisesi'nde toplar. Bu arada taşınmaz eski eserlere de ilgi gösterildiğini de bilmekteyiz. Fethi Ahmet Paşa'nın 1857 yılında ölümünden sonra eski eserlerin depolanması devam eder. Aya İrini deposunun düzenlenmesi ve müze haline getirilmesi Ali Paşa'nın sadrazamlığı zamanında olur. 1869 yılında buraya Müze-i Hümayun (İmparatorluk Müzesi) adı verilir. Yine o dönemde Maarif Nezareti'nden valilere bir genelge gönderilir. Bu genelgede eski eserlerin neler olduğu ve değerleri anlatılır; devlete ait oldukları ifade edilerek müzeye konmak üzere İstanbul'a yollanmaları istenir. Aya İrini'de toplanan eserlerin sayısı 650'yi bulmuştur. Binadaki nem oranı eserlere zarar veriyordu. Bu nedenle 1874 yılında müzenin Çinili Köşk'e taşınması kesinleşti ve 16 Ağustos 1880 tarihinde Çinili Köşk Müzesi açıldı (Atasoy, 1985, 1458–1459)

Türk müzeciliğinde ilk Âsar-ı Âtika Nizâmnamesi (Eski Eserler Tüzüğü) 1874 yılında yürürlüğe girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yabancılara kazı yapma izni 1840 yılından beri verilmekteydi. Diplomatik desteğe sahip pek çok eski eser meraklısı ya da amatör arkeolog kazılarda buldukları eserleri yurtdışına götürebiliyorlardı. 1874 tarihli Eski Eserler Tüzüğü, kaçakçılığı önleyemiyordu. Bu tüzüğe göre kazılarda çıkan eserlerin üçte biri devlete, üçte biri kazı yapana, üçte biri de arazi sahibine kalıyordu. Kazı yapanlar paylarına düşen eserleri yurtdışına çıkarma hakkına sahipti. Ethem Paşa ve Münir Paşa'nın desteği ile II. Abdülhamit tarafından 11 Eylül 1881'de müze müdürlüğüne tayin edilen Osman Hamdi Bey, o tarihe kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda müze müdürlüğüne atanan ilk Türk'tür. Osman Hamdi Bey ilk olarak Çinili Köşk'ün içinde ve çatısında gerekli tamirleri yaptırır. Güzel Sanatlar Okulu olarak kullanılmak üzere bir bina inşa ettirir.

Türkiye’de ilk müze binası olan Müze-i Hümayun 13 Haziran 1891 tarihinde açıldı. Anadolu’da yapılan kazılarda o kadar eser çıkıyordu ki müze ek binaları ile birkaç kez genişletildi. Müze-i Hümayun daha sonraları Âsar-ı Âtika Müzesi, cumhuriyetten sonra İstanbul Arkeoloji Müzesi adını aldı. Ölümüne kadar (1910) müze müdürlüğünde kalan Osman Hamdi ile, ülkemizdeki müzeciliğin temelleri atılmıştır. İlk müze binasının yapılması 1884 yılında kabul edilen ve 1973 yılına kadar yürürlükte kalan ikinci Eski Eserler Tüzüğü’nün hazırlanması, Anadolu’daki arkeolojik kazıların Türkler tarafından yapılması, bilimsel yayınların başlaması ve İstanbul dışında müzeler kurulması, hep Osman Hamdi’nin gayretiyle gerçekleştirilmiştir. 1884 yılında kabul edilen ikinci Eski Eserler Tüzüğü, kazı yapana ve arazi sahibine pay verilmesini ve eski eserlerin yurtdışına çıkarılmasını yasaklıyordu (Atasoy, 1985, 1460–1463).

Atatürk, daha Kurtuluş Savaşı yıllarında eski eserlere ve müzelere önem vermeye başlar. 1920 yılında kurulan ilk Millet Meclis Hükümeti, “Türk Âsar-ı Âtika Müdürlüğü”nü kurar. 1923 yılında Atatürk’ün emriyle Heyet-i İlmiye kurulur. Bu heyetin görev alanları arasında Ankara’da bir müze kurulması, Eski Eserler Tüzüğü’nün yeniden düzenlenmesi ve okul müzeleri açılması yer alır. 14 Ağustos 1923 tarihli Hükümet programında ise uygun merkezlerde Milli Müzeler kurulması öngörülür. Cumhuriyet kurulduktan sonra Atatürk, milli kültürümüz, kültür belgelerinin araştırılması ve müzelerin çağdaş metodlara uygun olarak ele alınması konularına önem verir. 1 Nisan 1924 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Topkapı Sarayının mevcut eşyasıyla müze olarak ziyarete açılması kararlaştırılır. Gerekli onarımlar ve sergileme yapılarak Sarayın 1927’de bir bölümü halka açılır. Cami olarak kullanılan Ayasofya 24 Kasım 1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla müze olur. İstanbul dışında da müze çalışmaları Atatürk’ün emriyle hızla gelişir. Cumhuriyet devrinin ilk müzesi, Ankara’da 1925 yılında temeli atılan ve 1930’da halka açılan Etnografya Müzesi’dir. 1925 yılında çıkarılan kanun tekke, türbe ve zaviyeleri kapatırken burada bulunan eski eserleri mevcut müzelere gönderilmesini öngörüyordu. Ancak Atatürk, Konya’da ki Mevlana Dergâhı ile türbesinin kapatılmayarak, eşyalarla birlikte müze olarak düzenlenmesini ister. Gerekli çalışmalar yapıldıktan sonra müze 1927 yılında halka açılır. Atatürk’ün müzelere ve eski eserlere gösterdiği bu ilgi nedeniyle, onun zamanında birçok eski eserin onarımı başlar. Ankara Arkeoloji, Antalya, Bursa, Edirne Müzeleri 1923’de; Adana, Bergama

Müzeleri 1924’de; Ankara Etnografya Müzesi 1925’de; Tokat, Amasya, Sinop Müzeleri 1926’da; İzmir, Sivas Müzeleri 1927’de, Kayseri Müzesi 1929’da, Afyon Müzesi 1931’de; Efes, Diyarbakır Müzeleri 1934’de; Manisa, Silifke, Isparta Müzeleri 1935’de; Niğde, Kütahya, Kırşehir Müzeleri 1936’da; İstanbul Resim Heykel Müzesi 1937’ de kurulur. Başlangıçta müzelerde tarih öğretmenleri ve folklorcular görev alır. Müzeciliğin gelişmesinde bu öğretmenlerin ve Halkevlerinde kurulan “Müzecilik Kolları”nın çabaları büyüktür (Atasoy, 1985, 1465–1466).

6.9.2. Müzecilik Alanındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları

Osmanlı İmparatorluğunda, zengin tarihi eserlere sahip olunmasına karşın, tarihi eserleri koruma bilinci yerleşmemişti. Tanzimat döneminden itibaren müzeciliğe karşı ilgi kıvılcımları görülmeye başlanılsa da bu kıvılcımlar oldukça cılızdı. Aslında Osmanlı İmparatorluğu’nda müzecilik anlayışını Osman Hamdi Bey’le başlatabiliriz. Osman Hamdi Bey, o dönemin koşulları içinde müzecilik alanında birçok olumlu işler başarabilmiş ve müzeciliği geliştirmiş çok yönlü önemli bir kişidir. Müzecilik için bu dönemin belki de en kötü gelişmesi, tarihi eserlerin yabancılar tarafından rahatlıkla yurtdışına çıkarılabilmesi olmuştur. Bu durum tarihi kültürel zenginliğimizin yağmalanması demektir. Ancak o dönemde tarihi eser bilinci olmadığı için, belki de tarihi eser kalıntıları, özellikle heykel, sütun v.b. tarihi kalıntılar, taş parçasından öte bir anlam ifade etmiyordu. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu’nun bu topraklar üzerinde kendinden önce kurulmuş olan devletleri, medeniyetleri yok sayıp, tarihi kendi kuruluşuyla başlatması Osmanlı toplumunun tarih bilincini de olumsuz etkilemiş ve tüm bu olumsuz gelişmelerin ana kaynağı olmuştur.

Cumhuriyetin kurulmasından itibaren bir bir gerçekleştirilen Atatürk devrimleri, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki tüm olumsuz gelişmelere son noktayı koyduğu gibi, tarihi eserlerimizin bu kötü kaderine de son vermiştir. Atatürk daha Kurtuluş Savaşı yıllarında müzeciliğe verdiği önemi göstermiştir. Hükümet programlarında Milli Müzelerin kurulması öngörülmüştür. Yine bu dönemde kültür belgelerinin araştırılması, müzelerin çağdaş metotlara uygun olarak ele alınması üzerinde durulmuş ve birçok eski eserlerin onarımı başlamıştır.

Bu dönemin müzecilik alanında beklide en önemli gelişmesi, birçok ilde müzelerin kurulmasına ve tarihi eserlerin yurtdışına çıkarılmasının yasaklanmasına

yönelik kararların alınmasıdır. Bu gelişmeler sayesinde her ilimiz sahip olduğu tarihi kültür kalıntılarını kendi il müzesinde toplayarak halkın hizmetine sunabilme olanağına kavuştu. Böylece bir çok ilde, o dönemde müzeler kuruldu. Araştırma ekipleri oluşturularak her ilde bulunan tarihi eser kalıntıları söz konusu ilin müzesinde sergilenmek amacıyla konuldu. Bu gelişmeler her ilimizin sahip olduğu tarihi kimliğini de ortaya çıkararak, yurt genelinde zengin tarihi kültürel bileşim sağladı. Toplumumuzda tarihi eser kalıntılarını koruma ve sahip çıkma bilinci yerleşmeye başladı. Ayrıca Halkevlerinin bu konudaki önemli katkıları özellikle belirtilmelidir.

6.10. Basın, Yayın ve İletişim

Bu konu, Basın, Yayın ve İletişim Alanındaki Gelişmeler, Basın, Yayın ve İletişim Alanındaki Gelişmelerin Etkisi ve Katkısı şeklinde aşağıda incelenmiştir.

6.10.1. Basın, Yayın ve İletişim Alanındaki Gelişmeler

Bu konu; Basın, Kitap, Radyo ve Diğer Yayın Araçları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda sırayla incelenmiştir.

6.10.1.1. Basın

Türkiye’de ilk gazeteleri, on yedinci yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki azınlıklar kendi dillerinde çıkarmışlardır. İlk Türk gazetesi Takvim-i Vakayi, 1831 yılında devlet tarafından yayımlanmaya başlanmıştır. Bu ilk resmi gazeteyi 1840’da Ceride-i Havadis izlemiştir. İlk özel gazete 1860’da Agah Efendi tarafından çıkarılan Tercüman-ı Ahval’dır. Bu gazetede yazıları yayımlanan Şinasi, 1862’de Tasvir-i Efkar’ı çıkararak Türk basınında mutlak bir gelişmeyi başlatır. İlk Türk dergisi Mecmu’a-i Fünun’un yayın tarihi 1862’dir. 1864’de Matbuat Nizamnamesi yayımlanmıştır. Bu dönemde 15 günlük bir kapatma cezası alan ilk gazete Tercüman-ı Ahval’dır. Hükümete gazeteleri kapatma yetkisi veren Kararname-i Ali’nin resmen yürürlüğe giriş tarihi ise 1862 yılıdır. 1876 Meşrutiyet Anayasası Türk basınına kanun dairesinde serbestlik tanır. Bu yıllarda gazete ve dergi sayısında artış görülür, çıkan süreli yayınlar nitelikleri yönünden de çeşitlilik gösterirler.

Bunda dönemin siyasi, iktisadi, sosyal ve edebi akımların etkisi büyüktür (Cunbur, 1990b, 365-366).

Otuz üç yıl süren istibdat döneminde siyasi gazeteciliğimizde hemen hiç gelişme görülmez. Bu duraklamada 1876'da resmen uygulamaya konulan sansürün büyük rolü vardır. Ancak Servet-i Fünun gibi daha çok fikir ve sanat, edebiyat dergilerinde bir dereceye kadar ilerleme görülür ki, bu da daha çok baskı teknikleri yönündedir. Malûmat, Mektep, İkdâm, Asır, Resmi Gazete, Musavver Terakki ve ilk renkli resim yayımlayan Musavver Muhit bu dönemin süreli yayınlarından ilk akla gelenlerdir (Cunbur, 1990b, 366).

1908–1920 yılları bir geçiş dönemidir. İkinci Meşrutiyetin ilan edilip sansür devrinin sona erdiği 24 Temmuz tarihi, Gazeteciler bayramı olarak kabul edilmiştir. 1909'da Matbuat Kanunu yasalaşır. Meşrutiyetin ilk yılında yayımlanan süreli yayın sayısı 353'tür. 1916'da bu sayı sekize kadar düşer. Bu dönemin önemli gazeteleri arasında İkdâm, Sabah, Tercüman-ı Hakikat, Tanin, Vakıf akla gelenlerdir. Dergilerden Türk Yurdu, Milli Metebbular, Sebilü'r-Reşad, İçtimaiyat Mecmuası, Yeni Mecmua ve yayımına devam edilen “Servet-i Fünun” sayılabilir. Karagöz bir halk mizah gazetesi olarak uzun yıllar yayımlanmıştır. Cem, bu devrin önemli mizah mecmuasıdır. Yeniden konulan sansür özellikle Mütareke ve İstanbul'un işgal yıllarında dergi ve gazetelerde pek çok sütunun boş çıkmasına sebep olacak kadar etkidir. Bu dönemin ilk yılları “Milli Mücadele basın dönemi” diye anılır. Birçok imkansızlıklar ve yokluklar içinde çıkan gazetelerden İleri, Akşam, Vakıf, Yenigün milli mücadeleye taraftar; Tasvir-i Efkar, İkdâm ve Tercüman sempati duyan; Peyam-ı Sabah, Alemdar, İstanbul, Aydede ve Ümid, milli hareketin aleyhinde olan basın organları arasında sayılırlar. Bu dönemin en önemli yayın organı Hâkimiyet-i Milliye, ilk defa 14 Eylül 1919'da Sivas'ta İrade-i Milliye adıyla yayımlanmaya başlanmıştır. Bu dönemde gazetelerin boyutları, kâğıtları hemen her gün değişmiş, basıncılar ne tür kâğıt bulurlarsa baskı tekniği çok bozuk basım evlerinde gazetelerini çıkarmışlardır (Cunbur, 1990b, 366–367).

1923–1946 arası Cumhuriyet döneminin belli başlı gazeteleri Hâkimiyet-i Milliye –sonradan- Ulus, Cumhuriyet, Milliyet, Akşam, Vakıf ve Sonposta'dır. 1925'te çıkan Takrir-i Sükûn Kanunu, gazeteciliği etkileyen bir yasa olmuş, 1931'de Matbuat Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirilmiştir. 1935'de ilk Basın Kongresi toplanmış, basının sorunları üzerinde durulmuş, bu arada basın üzerindeki devlet

kontrolü de arttırılmıştır. Basının denetimi için de Basın Birliği bu sırada kurulmuştur. Bu dönemde çıkan gazete sayısı 1775'tir. Basın tekniklerinde yavaş da olsa gelişme görülen bu dönem gazeteciliği genellikle “Tek Parti Basını” olarak adlandırılmıştır. Halkevleri dergileri, basında dergiciliğimize bir canlılık getirmiş, bunların dışında Hayat, Yedigün, İş, Varlık, Milli Mecmua, Çınaraltı bu dönem dergilerinden sadece bir kaçıdır. Türkiye'yi çeşitli basın ve yayın vasıtalarıyla tanıtmak, rejimi halka benimsetmek, basın ve yayın mesleğiyle ilgili işlerle meşgul olmak üzere Osmanlı devrindeki Matbuat Umum Müdürlüğü yerine, 1929'da Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi kurulmuş, 1931'de kaldırılmış, aynı yıl yeniden Matbuat Umum Müdürlüğü teşkil olunmuştur (Cunbur, 1990b, 367–368)

6.10.1.2. Kitap

Türkiye'de ilk matbaa İbrahim Müteferrika tarafından kurulmuştu. Müteferrika'nın yayımladığı ilk kitap 1729'da satışa çıkarıldı. Bu, Arapça'dan Türkçe'ye bir sözlüktü ve Vankulu Lügatı adını taşıyordu. 1729-1741 arasında 17 kitap yayımlanabildi. İbrahim Müteferrika'nın ölümünden sonra uzun süre yayında duraklama oldu ve 18. yüzyıl sonuna kadar basılan kitapların sayısı 45' i geçmedi. Bunlar dil, sözlük, tarih, coğrafya, sosyal bilimler, askerlik, fen, öğretim, matematik v.b. konularında idi. 1800'lerde yani Tanzimat'tan az önce basılan eserlerin sayısı çoğalmaya başladı; ele alınan konular arasında tıp, şiir, roman, öykü ve tiyatro girdi. Fransızcadan çevriler yapıldı. 1875' e kadar basılabilen kitapların toplam sayısı 2.900'ü bulmuştu. Başta edebiyatla ilgili konular, din ve sosyal bilimler yer alıyordu. Din ile ilgili kitap 1803 yılında yayımlandı. İbrahim Müteferrika'ya baskı izni veren fermanda “dinsel kitap basılmaması” koşulu bulunduğundan, basılan bu ilk din kitabıyla geniş halk yığınları için kitap yayımlanma yoluna girilmiş oluyordu. İlk Kuran baskısı 1871'de yapıldı. 1875–1923 arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda basılan kitap sayısı 17.650 olarak tahmin edilmektedir. Toplamı söylenecek olursa, büyükün Osmanlı İmparatorluğu tarihinde yayımlanabilen kitap sayısı 20.550 kadardır. Kitap basımının arttığı dönemler; Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleridir (Kaynardağ, 1985, 2824).

Atatürk dönemi (1923–1938), Kemalist devrimlerin bütün canlılığı ile yürürlüğe girdiği dönemdir. Ancak beş yılda basın ve yayın alanında Arap yazısı devam ediyor, okullarda dersler Arap yazısıyla veriliyordu. Onbuçuk milyon olan

nüfusun ancak bir milyonu okuma-yazma biliyordu. Atatürk 1923'te Meclis'i açarken yaptığı konuşmada şöyle demişti: “Bütün il ve ilçelerdeki milli eğitim kitaplıklarına parasız birçok kitaplar gönderilmiştir, şehit çocuklarına on beş bin kitap dağıtılmıştır. Düzenli olarak toplantılarını sürdüren Kitap Yazma ve Çevirme Kurulu, halk ve aydınlar için gerekli olan eserlerden on beş kadar kitap yazdırarak bunlardan bazılarını basımevine vermiştir” (Kaynardağ, 1985, 2825).

Latin yazısı 1928'de kabul edildi. 1923-1928 arasında yayımlanan eski yazı kitapların sayısı 5.000 olarak tahmin edilmektedir (Ek-1; Çizelge-16'ya bkz.).Yazı devrimine kadar yapılan yayınlar arasında dikkati çekenler daha çok devlet yayınları idi. Yeni rejimi tanıtan kitaplara ve halka çağdaş bilimi, tekniği, eğitim akımlarını elden geldiğince öğretmeye önem veriliyordu. Bu nedenle halkı eğitici kitapların yayımlanması, felsefe, Anadolu'nun tarih coğrafya ve folkloru ile ilgili kitapların basılması ihmal edilmiyordu. İstanbul'daki, “Matbaa-i Âmire”, 1927'de “Maarif Matbaası” adını aldı, Devlet Matbaası da denildi. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Devlet Matbaası'nda bastırıp yayımladığı kitaplar arasında gerçekten ilginç olanı vardı. Bakanlığın 1923'ten sonraki 60 yayını içinde felsefe ile ilgili 8, eğitim ve ruhbilimle ilgili 20, toplum bilimle ilgili 4, tarihle ilgili 10 kitap görülmektedir. Teknik bakımdan en önemli yayın olayı kuşkusuz, Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun 1927'de basılması olmuştur. Büyük Nutuk'un yeni yazıyla ilk baskısı 1934'te Devlet Matbaası'nda üç cilt olarak yapıldı. Atatürk döneminde Ankara'da kitapları devlet ve devlete bağlı kuruluşlar yayımlarken, İstanbul'daki yayıncılar da yeni koşullara uymak için ellerinden geleni yaptılar. Okul kitabı basımını düzene sokmak için, Milli Eğitim Bakanlığı bir “Talimatname” çıkardı. 1927'de “Küçükleri Zararlı Yayınlardan Koruma Yasası” kabul edildi. Yazı devrimiyle yeni harfler kabul edilince, 1928-1929 ders yılı başında okullarda dersler, Latin harfleriyle basılan kitaplardan okutulmaya başlandı (Kaynardağ, 1985, 2825).

Arap yazısının kesinlikle yasak edilmesi yayıncılıkta büyük bir bunalım meydana getirmişti. Yayınevleri ve basımevleri aylarca iş yapamadılar. Matbaalara yeni harf sağlanması, makinelerin düzenlenmesi, dizici bulunması ve yetiştirilmesi gerekiyordu. Ne var ki bu bunalım çok sürmedi. Devlet başlıca yayıncılara yardım elini uzattı. Zaten başta alfabe ve okuma kitapları olmak üzere yeni yazı ile ne basılırsa satılmaya başlamıştı. Yayıncılar yalnız okul kitabı basmakla kalmayıp, edebiyata ve bütün kültür hayatına katkıda bulunan eserleri okuyuculara sunma

kaygısı içine girdiler. Bu gelişmeler olurken Atatürk, Türk dilinin Osmanlıcadan temizlenmesi, Türk tarihinin yeniden ele alınması amacıyla 1932’de Ankara’da Türk Tarih Kurumunu, az sonra da Türk Dil Kurumunu kurdurarak yeni devrimler yaptı. Devlet, dil ve tarihte ilgili kitapların yayımlanması işine hız verdi. Okullarda tek ders kitabı okutulması amacıyla Devlet, ders kitaplarının basılıp yayımlanması işini özel yayıncıların itirazına rağmen üstlendi. 1933’teki üniversite reformundan sonra üniversite yayınlarında canlılık ve iyileşme görüldü. 1934’te kabul edilen bir yasa ile Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü kuruldu. Basımevleri bastıkları her kitaptan beş tanesini bu müdürlüğe vermeye başladılar. Türkocakları’nın yerine açılan Halkevleri, kısa sürede bütün il ve ilçelerde örgütlenerek, kendi bölgeleri ile ilgili yayınlar yayımladılar. Bu yayınlar, ülkenin kültür hayatına büyük canlılık getirdi. Atatürk, din reformuna koşut olarak Kuran’ın ve ibadetin Türkleştirilmesine önem vermişti. Elmalılı M.Hamdi Yazır’ın ilk cildi 1935’te çıkan “Halk Dini Kuran Dili”, “Yeni Meali Türkçe Tefsir”i 1938’e kadar bütün ciltleri basılarak tamamlandı ve Diyanet İşleri’nce çok ucuz fiyatla dağıtıldı. 1939’da çeşitli illerde Milli Eğitim Bakanlığı yayınevleri kuruldu. Böylece Anadolu’ya kitap dağıtımı kolaylaştı (Kaynardağ, 1985, 2825–2827).

6.10.1.3. Radyo

Haberleşme alanında insanlığa büyük imkanlar sağlayan radyo terim olarak, sesin elektromanyetik dalgalar halinde gönderilmesini ve alınmasını, kavram olarak ise telekomünikasyonun öteki dalları olan telsiz telgraf, telsiz telefon ve hatta televizyonu içerir. Osmanlı toplumsal yapısında 19. yüzyılın tanık olduğu değişimler, yüzyılın ortalarından başlayarak elektronik haberleşme imkanlarının da devreye girmesini zorluyordu. İlk telgraf hattı Kırım Savaşı sırasında çekildi ve Abdülaziz’le II. Abdülhamit’in saltanat yıllarında telgraf şebekesi geliştirildi. Bununla birlikte Cumhuriyet Türkiye’si, ulaştırma alanında olduğu gibi haberleşme alanında da yetersiz bir yapı devralmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet yönetiminin ilk işlerinden biri, yurtiçi ve yurtdışı haberleşmeyi sağlayacak telsiz, telgraf ve telsiz telefon şebekesi kurmak olmuştur. Telsiz ve haberleşmenin altyapısı devletçe kurulurken, Türkiye’de radyo yayını yapmaya talip özel bir şirkette ortaya çıkmıştır (Kocabaşoğlu, 1985, 2732).

Türkiye’de radyo ilk defa, Türk Telsiz ve Telefon Şirketi mukavelesine konulan hak ve yetki ile 1927’de İstanbul’da Yeni Postahane’nin üst katında kurulmuş, faaliyete geçip haberler vermeye başlamıştır. 1928’de Ankara’da bir stüdyo kurulmuş, 1929’da hükümet, adı geçen şirketin bazı haklarını değiştirmiş, İstanbul Radyosu Beyoğlu’nda bir daireye, Ankara Radyosu da 1938’de Ankara Palasın alt katına taşınmışlardır. Radyonun yönetimi ise daha 1936 yılında devlete geçmiş, Ankara Radyo tesisleri 1938’de tamamlanmıştır. İlk resmi program 31 Kasım 1938’de yayımlanmıştır.(Cunbur, 1990b, 369).

6.10.1.4. Diğer Yayın Araçları

Sinema, televizyon, video gibi yayın araçları, Atatürk döneminde gelişmediği için daha doğrusu bu alanlarda çok küçük gelişmeler söz konusu olduğu için, bu yayın araçları üzerinde durulmamıştır.

6.10.2. Basın Yayın ve İletişim Alanındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları

Bir ülkenin kalkınmasındaki ölçütlerden biri de basın, yayın ve iletişim alanındaki gelişmişlik düzeyidir. Basın, yayın ve iletişim araçları bizleri bilgilendirir, eğitir, tarihi mirasımızı öğretir ve boş vakitlerimizi değerlendirme fırsatı verir. Çevremizi ve kendimizi daha iyi tanıma ve anlamlandırma yetisi kazandırır. Her alanda kalkınmamız için önayak olur. Sosyal iletişimimizin daha sağlıklı gerçekleşmesinde etkili olur. Dünya ülkeleri ile iletişimimizi kolaylaştırır, dünya ülkelerini birbirine yakınlaştırır ve aynı zamanda olumsuz dış etkilerden bizleri korur.

Basın, yayın ve iletişim alanındaki gelişmelerin en önemli faydalarından biri de, milli kültürümüzün, ülkenin en ücra köşesine kadar yayılmasını ve benimsenmesini sağlaması, koruması ve gelecek nesillere aktarması ve zararlı dış etkilerden korumasıdır. Bu işlevi ile basın, yayın ve iletişim araçları bir ülkeye; halkı birleştirme, ortak değerleri pekiştirme, demokrasi kültürünü geliştirme ve dayanışma içinde olma katkısında bulunur.

Atatürk döneminde en etkili araçlardan olan basın, yayın ve radyo iletişim araçları üzerinde duracağız. Cumhuriyet devrinin başlarında Atatürk’ün basını koruduğunu ve gelişmesine bizzat “Hakimiyet-i Milliye” yi çıkararak katkıda bulunduğunu belirten Çeçen (1984, 169), devamında, Atatürk’ün “Bu gazete benim

namusumdur” dediğini, ifade etmiştir. Atatürk’ün bu davranışı basına verdiği değerin açık belirtisidir. Atatürk devrimlerini bir bir gerçekleştirirken bu devrimleri Türk halkına tanıtmak ve benimsetmek amacıyla basından yararlanmıştır. Ancak Çeçen (1984, 169)’in ifade ettiği gibi; o dönemde okur-yazar sayısının azlığı, gazeteleri o zamanki meclis ve büyükşehir çevresiyle sınırlamıştır. O dönemde, Cumhuriyet devrimlerine karşı, insanlar arasına ayrımcılık tohumları ekmeyi, halkı yeni yönetime karşı isyana teşvik etmeyi ve bu şekilde ülkeyi parçalamayı amaç edinmiş, birçoğu yabancı ülkelerin desteğini almış basın ve yayın organları ile de uğraşılmak zorunda kalmıştır. Atatürk, Türk halkını bu zararlı basın ve yayın organlarının etkisinden korumak amacıyla yasal tedbirler almış, yararlı basın ve yayın organlarına büyük destek vermiş, halkı doğru bilgilendirmek amacıyla yararlı basın ve yayın organlarını kullanmıştır.

Kitap en önemli aydınlanma aracımızdır. Büyüklerimiz “Söz uçar, yazı kalır” derken yazılı eserlerin kalıcılığını, bilginin saklanabileceğini ve sonraki nesillere rahatlıkla aktarılabilceğini vurgulamak istemişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk beş yıllık yazın hayatında Arap alfabesi kullanılmıştır. Türkçe konuşma dili ile, duygu ve düşüncelerin Arap alfabesiyle eksiksiz doğru bir şekilde yazıya dökülememesi, yazılanın doğru okunamaması gibi sakıncaları vardı. Bu gibi sakıncaları ortadan kaldırmak ve çok sesli Türkçe dilini eksiksiz ifade edebilmek amacıyla Atatürk 1928 yılında Harf Devrimini gerçekleştirmiştir. Bu tarihten itibaren Arap yazısı yasaklanmış, bütün yazma ve basma eserlerde, basında Latin harflerin kullanılması kararı alınmıştır. Bu durum yayıncılıkta bir dönem bunalıma neden olduysa da kısa sürede atlatılmıştır. Zaten gazeteler, harf devriminden önce halkı be konuda bilgilendirmek amacıyla Latin harflerini kullanmış; esnaf, tabelalarındaki yazıları Latin harfleriyle yeniden düzenliyordu.

Osmanlı Devletinde matbaanın kullanımına çok geç izin verildiği ve kullanım alanı içerik açısından belirli konularla sınırlandırıldığı için o dönemde çok fazla kitap basılamamıştır. Harf Devrimi ile Arap alfabesi kullanılarak yazılan eserlerin Latin harfleriyle yeniden yazılması için Atatürk vakit kaybetmeden “Kitap Yazma ve Çevirme Kurulu”nu oluşturdu. Bu kurul bir taraftan eski kitapları yeni alfabeğe uygun olarak çevirirken, diğer taraftan Türk Milletini aydınlatmak amaçlı farklı konuları içeren kitaplar yayımlıyordu. Atatürk döneminde devlet yayınlarının dışında özel yayınlarda halka sunulmaya başlandı. Bu dönemdeki yayınlarda işlenen konu

çeşitliliği yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk halkını çok yönlü olarak geliştirmeyi amaçladığını gösteriyor. Yayımlanan yayınlar; bilim, teknik, eğitim ve kültür gibi geniş bir yelpaze ile karşımıza çıkıyor. Önceki dönemden farklı olarak felsefe, tarih, coğrafya, folklor gibi alanlara yönelik eserlere daha çok yer verildi. Bunlar, milli kültürümüzün oluşması ve pekişmesi için çok önemli gelişmelerdi.

1933 yılında yapılan Üniversite Reformu ile Üniversitelerimizi çağdaş bilim yuvaları haline getirmek için ilk adımlar atıldı. Bilimsel ilkeler ışığında eğitim vermeye başlayan Üniversitelerin bilimsel yayınları, bu dönemde artmaya başladı. Bu durum, Genç Cumhuriyetin Türk halkını aydınlatmak ve çağdaşlaştırmak adına bir başka katkısını ifade ediyor ve Üçüncü Denencemizi destekliyor.

Radyo toplumdaki en hızlı ve en etkili iletişim araçlarından biridir. Gazete, dergi, kitap gibi yazılı araçlar sadece okur-yazar kesime hitap ederken, radyo toplumun tamamına hitap etmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında okur- yazar sayısının ülke nüfusunun yaklaşık onda biri kadar olduğu göz önünde bulundurulduğunda, radyonun etki alanının çok daha geniş olduğu kolaylıkla anlaşılır. Cumhuriyetin ilk yıllarında her evde olmasa bile hemen hemen her kahvehanede bir radyo vardı. Atatürk radyonun gelişmesine önem verdi. Çünkü okur-yazarın az olduğu bir toplumda radyo aracılığı ile halka ulaşmak, Genç Türkiye Cumhuriyeti'ni, yeni rejimi, ilkeleri ve devrimleri tanıtmak çok daha kolay olacaktı. Atatürk, Cumhuriyet rejimini tanıtmak, demokrasi anlayışını yerleştirmek, bilim ve kültürü yaygınlaştırmak, halkı birlik ve beraberlik içinde yaşatmak, halka millet olma bilinci kazandırmak için radyoyu kullanmış ve gelişimini desteklemiştir.

6.11. Güzel Sanatlar ve Sahne Sanatlarındaki Gelişmeler

Bu konu; Güzel Sanatlardaki Gelişmeler, Sahne Sanatlarındaki Gelişmeler, Güzel Sanatlar ve Sahne Sanatlarındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.11.1. Güzel Sanatlardaki Gelişmeler

Bu konu; Mimarlık, Resim, Heykel ve Süsleme Sanatları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.11.1.1. Mimarlık

Türk mimarlığı her döneminde Türk kültürünün canlı bir tezahürü olmuş, dini mimaride olsun profon mimaride olsun Türk sanatı en önemli ve kalıcı eserlerini, örneğin duvar resimleri, çini kaplamalar, alçı süslemeler gibi mimarlık eserlerini bünyesinde geliştirmiş bulunmaktadır. Türk mimarlığına hakim olan sadelik anlayışı, gelişmiş estetik değerlerin, mimari ifadenin mimari değerlerde belirmesi tercihinin yanında İslam dininin özü ve sadeliği arayan prensiplerinin de bir ifadesi olarak yer almıştır (Toner, 1990, 198).

Cumhuriyet dönemi mimarlığının, bir yandan geçmişten kopmamak, gelenekselliği sürdürmek, öte yandan çağdaşlaşma doğrultusunda dünyada gelişen ve değişen mimari akımlara ayak uydurmak gibi, iki eğilim arasında kendine bir yol arama çabasına girdiği görülmektedir. Bu yüzden Cumhuriyet dönemi mimarlığı birkaç evreye veya döneme ayrılarak değerlendirilmektedir.

- a) Birinci Ulusal Mimarlık (1908–1927)
- b) Çağdaş mimariye yönelme çabaları (1927–1940)
- c) İkinci ulusal mimarlık (1940–1950)
- d) Yeni arayışlar (1950-), (Turan, 1994, 282)

Cumhuriyet dönemi mimarlığını Sözen (1996, 13–33)’de dört evreye ayırarak incelemiş ve 1908 ile 1940 yılları arasında etkili olan birinci ulusal mimarlık dönemiyle özellikle Atatürk dönemini içeren birinci ulusal mimarlık dönemi sonrası gelişmelerinin, özelliklerini şöyle ifade etmiştir: 1908’den hemen sonra, daha da güçlenen ulusal mimarlık anlayışının temelinde batı düşüncesi egemenliğini sürdürmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, sınırlı sayıda ki mimarın hemen tümüne yakını, ulusal mimarlık akımına bağlı kalmıştır. Bunun değişik nedenleri vardır. Bunlardan ilki, yetiştikleri kurumlardaki eğitim düzenidir. Dönemin bu alanda en önemli eğitim kurumları olan Sanayi-i Nefise mektebi ile Mühendis Mektebinde yerli ve yabancı öğretim üyeleri, eğitimin ağırlığını bu tür bir mimarlığa verdiklerinden, bu dönemde, bu eğilimde bir kuşağın yetişmesine olanak sağlamışlardır. Bu dönemin bir özelliği de, aynı yıllarda mimarlık alanında yeni gelişmelere tanık olunmasıdır. Kurtuluş Savaşı sırasında, yanma ve yıkılmalar sonucu yeniden ele alınması gereken kentlere ise değişim işlevli birçok yapıya gereksinim duyulmakta, sınırlı ekonomik koşullar içinde bunların hızla üretilmesi

gerekmekteydi. Bu dönemin simgesi olan kişilerin başında, kuşkusuz Mimar Kemalettin Bey gelmekteydi.

Birinci ulusal mimarlık dönemi sonrası gelişmeleri Sözen (1996, 39–43), şöyle ifade etmektedir: Cumhuriyet Türkiye’sinin kuruluş yıllarındaki mimarlık ortamı eldeki tüm olanakların değerlendirilmesi, ulusal bilinç yaratma eylemleri içinde oluşmuştur. Ulusal mimarlık döneminin sonlarında ise siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanda köklü değişimler başlamış, doğal olarak da mimarlık alanında da buna koşut bir ortam yaratılmak istenmiştir. 1927 yılından sonra yabancı mimarlar ülkemizde değişik açılardan etkilerini duyurmaya başlamış, bu birçok açıdan yeni gelişmeleri birlikte getirmiştir. Gittikçe sayıları artan yabancı mimarlara karşı, Türk mimarları onlara sağlanan olanaklar olmadan varlıklarını sürdürebilmenin yollarını aramışlardır. Cumhuriyetin amacı, batının maddi kültürünü ve teknolojisini alarak çağdaş medeniyetler seviyesine erişmektir. Yabancı uzmanlar da bu amaçla çağrılmış ve görevlendirilmiştir. Mimarlık ve şehircilik konularında iki temel kuruluş olan Güzel Sanatlar Akademisi ve Yüksek Mühendis Mektebi’nde yeni yasal düzenlemeler yapılmış, daha çağdaş bir mimarlık eğitimi için olanaklar sağlanmıştır. Aynı şekilde İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesinde de çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında gerçekleştirilmiş yapıların mimari özelliklerini Batur (1985, 1382), şöyle ifade etmektedir: Dönemin mali koşulları kentsel ölçekleriyle kıyaslandığında tümü değilse de çoğunluğu büyük yapılardır; çoğunda yeni yapım yöntemleri (betonarme v.b.) ve yeni malzemeler kullanılmıştır; pek çoğunda çağdaş donatı vardır; tümü Milli Mimari üslubunun tasarlama ve biçim özelliklerini taşırlar.

6.11.1.2. Resim

Çağdaş Türk ressamı arkasına baktığında, yüzyılı zor bulan bir geçmişle karşılaşır. Yüzyıldan söz edişimiz, batı anlamındaki “Peinture” sıfatıyla ilgili. Yoksa “Minyatür” adı verilen eski resim sanatımız bilindiği gibi, beş yüz yılı aşan çok zengin bir tarihe sahiptir. Batılı resim tekniğinin temelini atan mühendishane, Harbiye Mekteplerinin uygulamaya başladıkları kara kalem ve yağlı boya çalışmaları, Avrupai sanatının temelini Türkiye’de atmış oluyordu. İbrahim ve Tevfik Paşalar, Servili Ahmet Emin, Şeker Ahmet Paşa, Süleyman Seyyit, Hüseyin

Zekai Paşa, arkeolog ve ressam Osman Hamdi, batı anlam ve tekniğinde ki resim sanatımızın ilk temsilcileri, bir bakımdan da klasiklerindir. Çağdaş resmimizin kurucuları, kendinden önce gelen batı teknikçilerinden faydalanamadıkları gibi, Osmanlı Minyatürcülüğünü de geçerli bir temel kabul edemezlerdi. Minyatür; ruhu, dünya görüşü, sanat anlayışı, işçiliği, kullanılmış olduğu gereçleri özellikle çapları, bütün bunların üstünde de eski toplum içindeki görevi, fonksiyonu bakımından batılılaşmaya başlayan Türkiye'nin yeni plastik sanatlarıyla bağdaşmayan nitelikteydi (Berk, 1983, 13–14).

Osmanlı İmparatorluğunun çağdaş bir Türkiye Cumhuriyeti devletine dönüşme süresi içinde, askerlerin resim sanatını yeni yöntemlerle ve ıslarla geliştirme çabaları dünyada eşine rastlanmayan bir olguyu karşımıza koymaktadır. Mühendishane-i Berrii Hümayun adını taşıyan askeri okulda, daha çok askeri amaçlarla yeni resim teknikleri öğretilmeye başlanmış bu askeri okulu, Harbiye (Kara Harp Okulu, 1831) ve Bahriye (Deniz Harp Okulu) gibi resim dersleri veren askeri okulların açılışı izlemiştir. Resim öğreniminin askeri eğitim programı içinde kaçınılmaz olduğu Mühendishane-i Berrii Hümayun'dan da önce saraydan gizli bir hendese odasının devamı niteliğinde olan Mühendishane-i Bahrii Hümayun, bu eğitimin en basit şekliyle ilk kez gündeme geldiği bir askeri okuldur. On dokuzuncu yüzyılda askeri okulların yanı sıra, çağdaş batı uygarlığını örnek alan kültür değişim sürecinde sivil okullarında açılmaya başlandığı görülür. İstanbul'da Galatasaray Mektebi Sultanisi (1869), Darülfakih Lisesi (1873) gibi okullarda batı dili öğreniminin yanı sıra resim derslerine de ağırlık verilmiştir. Batıda resim öğretilmesine gönderilen ilk gençler, subay ya da askeri okul öğrencileridir. Osman Hamdi Bey, Sanayi-i Nefise Mektebi Ali'si okulunu kurdu. Cumhuriyetin ilanından sonra Sanayi-i Nefise'nin Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne dönüşmesiyle, batıya öğrenci gönderme programı 1980'lere değin süre gelmiştir (Tansu, 2003, 51–55).

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti 1908'de kurulmuştur. Bu cemiyet 1921'de "Türk Ressamlar Cemiyeti" oldu. 1926'da isim değiştirilerek "Türk Sanayi-i Nefise Birliği" denildi. Sonunda 1926'da "Güzel Sanatlar Birliği"nde karar kıldı. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti ve Sanayi-i Nefise Birliği döneminin 1914'den son yıllara – belki 1940'lara- kadar sürdürdüğü devrimci, ilginç verimi kaydetmekle yetinebiliriz. Çağdaş Türk resminin temeli, modern akımlarımızın hazırlayıcısı bu topluluğun gösterisiydi. 1923 yılında sanat öğrenimlerini yeni bitiren ya da çalışmalarının

sonuna gelen kimi genç ressamalarda bir kıpırdanış başlamıştı. Gençler, Türk remine yeni bir yön vermiş, Çallı'lar, Nazmi Ziya'lar, Hikmet Onat'lar ve Feyman'lar gibi hocalarına karşı gelmemekle beraber, toplanmak, kendi sergilerini düzenlemek özlemindeydiler. Aslında bu “Yeni Resim Cemiyeti”nin hiç bir özelliği yoktu. Yurt dışından 1928’de dönen gençler “Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği” adı altında toplanmışlardı. Bu birliğin tek kadın ressamı Hale Asaf’tı. Fazla atak, fazla aşırı olmamakla beraber müstakillerin İstanbul sergileri yinede halk tarafından yadırganmıştı. Bu birliğin çabası birkaç yıl sürdükten sonra durmuştu (Berk, 1983, 42–52).

Bu birliklerden sonra D gurubu, 1933 yılında Cemal Tollu, Nurullah Berk, Zeki Faik İzer, Elif Naci, Abidin Dino ve heykeltıraş Zühtü Müridoğlu tarafından kurulmuştur. Gurup Türk resim sanatı tarihinde dördüncü kuruluştur. D Gurubu Çallı (İbrahim) kuşağının renkçiliğine desenin sağlamlığını katarak düzen ve kuruluşa ağırlık veren bir biçim anlayışı ile hareket etmiştir. D Grubu, müstakillerin yeni anlayışlarını daha aşırı bir boyut içinde ve militan bir tutumla geliştirmiştir. Gurup üyeleri kendi aralarında farklı anlayışlara sahip olmakla birlikte, Türk resmine yeni bir entelektüel yaklaşım getirmek, resimde tekniği düşünceyle birleştirmek gibi ortak bir amaçta birleşmiş görünürler. D Gurubu’nun olumlu ve olumsuz yanlarıyla, resim kültürünün yaygınlaştırılmasında katkısı büyüktür. Ayrıca üyelerinin bir kısmı Akademi’deki hocalıkları nedeniyle pek çok öğrenci yetiştirmiş ve 1950’lerden itibaren ülke sanatı üzerinde etkili birer söz sahibi olmuşlardır (İskender, 1985, 1684).

6.11.1.3. Heykel

Heykel yapımının tarihçesi, Türkiye’de resimden çok daha kısadır. Bu gecikmede en büyük etken İslam inancında heykelin yere gölgesi düşen bir tasvir, bir put sayılmasıdır. Gerçi Abdülaziz Avrupa’da gördüklerinden esinlenerek 1871’de C.F. Fuller adlı bir sanatçıya atlı bir heykelini yaptırmış, döküm hayvan heykelleri getirterek saray bahçelerine koydurtmuştu; ama bu birkaç girişim sürdürülmemiş, başladığı yerde kalmıştı. 2 Mart 1883 günü eğitime başlayan Sanayi-i Nefise Mektebi’nde, birde heykel bölümü olduğu, bölümün başına Roma’da öğrenim yapmış Yervant Oskan Efendinin getirildiği bilinmektedir. 1883–1923 yılları arasında, Sanayi-i Nefise Mektebi’nin bölümünde her yıl 5–10 öğrenci bulunduğu

biliniyorsa da bunlardan ancak 3'ü öğrenimlerini sonuna kadar sürdürmüşlerdir. Cumhuriyet döneminden önce Türkiye'de dikilen ilk heykel-anıt 1914–1918 yılları arasında, Zara'da dikilen Sultan Osman anıtıdır (Yücel, 1983, 427–428).

Cumhuriyetin ilk birkaç yılında, heykel konusunda anılmaya değer bir çalışma görülmez. Atatürk anıtları yaptırmak üzere yabancı sanatçılarla bağlantı kurulmuştur. Çünkü Türkiye'deki heykeltıraşlar henüz bu ölçüde heykel yapacak deneyim ve olanaktan yoksundular. 3 Ekim 1926 günü açılan ilk anıt Avusturyalı sanatçı Heinrich Krippel'in yaptığı İstanbul Sarayburnu Atatürk Anıtı'dır. Anıt yapımına ağırlık tanınması, bu dönemde çeşitli yönlerde gelişmesi beklenen heykel sanatını tek yönlü etkilemiş, heykel deyince anıt ve anıt deyince de Atatürk anlaşılır olmuştur (Yücel, 1983, 431).

Atatürk'ün sanat konusunda ki düşüncesini Meriç Hızal'ın Melahat Özgü'den aktarımıyla Atatürk'ün hiç dilinden düşürmediği şu tümcesiyle ifade edebiliriz: “Sanatta devrim yapılmadıkça devrimler tam sayılmaz”. Cumhuriyet döneminde, 1924'den itibaren, sanatçının görsel dünyasını daha da zenginleştirmek ve hızlı bir gelişim ve eğitim için, bu konuda deneyimi bizden daha fazla olan Paris, Münih gibi batı sanat merkezlerine, günün koşulları doğrultusunda yetiştirilmek üzere burslu heykeltıraşlar gönderilir. Üretilen sanat eserlerine satın alma ve ödüllendirmeler, yeni açılan okullar, eğitim enstitüleri, müzeler, devlet sergileri, galeriler hep sanatı, heykel sanatını sevdirmek, yurdumuzda yaygınlaştırmak, yaratılan kültürle çağdaş dünyada yerini alabilmek içindir (Hızal, 1985, 891–893).

İlk Türk heykel sanatçıları olarak bilinen İhsan Özsoy, İsa Behzat, Mahir Tomruk ve Nijat Siler, en zor dönemde konuya öncülük etmeleri yanında, sanatçı güçleri ve Cumhuriyet dönemindeki heykeltıraşların yetişmesinde ki etkinlikleriyle gerçekten övgüye değer kimselerdir (Başoğlu, 1985, 896).

6.11.1.4. Süsleme Sanatları

Yüzyıllar boyunca minyatür, tezhip, cilt, ebru, hat, ahşap, taş oymacılığı, çini, cam, halı, kilim, dokuma, madeni eşya, dericilik v.b. bir çok alanda son derece başarılı ve çarpıcı ürünlerini izlediğimiz geleneksel süsleme sanatlarımızın bazı tekil çaba ve uygulamalar dışında bugün neredeyse tümünden unutulduğu, giderek yok olduğu ya da yozlaştığı gözlemlenmektedir (Çizmeci, 1985, 2338).

Resimsel süsleme alanında minyatür, bir egemen sınıf sanatıdır. Bütün kitap sanatları, tezhip, cilt, hat, çini de zengin sınıf gereksinmesi içindir; halk mescidini ve evini süslememiştir. Gerçi hattatların nakış, tahta, sedef üstatlarının tarikatlarla ilişkileri vardır. Fakat bunlar da belli bir süre sonra halktan koparak zümreleşmişlerdir. On sekizinci yüzyıldan sonra sarayın gözü batıya döndüğünden yani alıcısı başka beğeniler geliştirince çini ve minyatürün giderek ortadan kalktığı görülür. Oysa halk sanatı kimliğini sürdüren bazı dokuma sanatları, halı, kilim zamanımıza kadar gelebilmiştir (Çizmeci, 1985, 2341).

Türk sanatının yapısı, halk sanatı ve saray sanatı şeklinde incelendiğinde süsleme sanatları ağırlıklı olarak saray sanatının bir parçası olarak görülür. Batı sanatı önce saraydan girmiştir ve bu nedenle saray çevresinde süsleme sanatına olan ilgi oldukça azalmıştır. Ayrıca süsleme sanatı halk arasında da yaygınlaşmamış (dokuma hariç) üst sınıf sanatı olarak kalmıştır. Cumhuriyet döneminde de kültürün laikleşmesi anlamında, Türk kültürü, dinsel olanla ulusal olanı birbirinden ayırma çabası içine girmiştir. Bütün bu gelişmeler süsleme sanatlarının zamanla unutulmasına neden olmuştur. Halk arasında yaygınlaşan dokumacılık, halı, kilim, işlemecilik (el işi) gibi süsleme sanatları, varlığını günümüze kadar devam ettirmiş, hatta yaygınlaştırmak amacıyla çeşitli eğitim kurslarıyla desteklenmiştir.

6.11.2. Sahne Sanatlarındaki Gelişmeler

Bu konu; Müzik, Senfoni Orkestraları, Tiyatro ve Opera şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda sırayla incelenmiştir.

6.11.2.1. Müzik

Türklerde musiki halk musiki ve klasik musiki olarak iki yönde gelişmiştir. Ses sistemleri aynıdır. Üslup değişiktir. Mahalli, tavır ve eda farklılıkları bulunur. Batı musikisi nasıl saray ve kilisede oluşmuşsa, Türk Musikisinin yüksek eğitim ve öğreniminin yapıldığı yerlerde aynıdır. Saray, cami ve tekkedir. Batı musikisi gibi Türk musikisi de çok öncelerden hemen iki branşa; din dışı ve dini musiki sahalarına ayrılmıştır. İki sahanın farkı batı musikisinde olduğu gibi üslup farkıdır (Atlıg, 1990, 183-184).

Osmanlı devletinde Türk musikisinin öğretildiği en yüksek kurum Enderun-i Hümayun denen akademinin musiki kısmıdır. Asırlarca mükemmel bir konservatuar

olarak işlemiştir. Ancak II. Mahmud'un 1826'da başlayan radikal reform dönemiyle ehemmiyetini kaybetmiş, hatta zamanla kapanmıştır. Aynı yıllarda saraya bağlı Muzıkay-ı Hümayun teşkilatında batı ve Türk musikilerinin öğretildiği iki birim kurulmuş ve İmparatorluk yıkılıncaya kadar devam etmiştir (Atlıg, 1990, 184).

Ulusal olduğu kadar uluslararası değer ve nitelik taşıyan Çağdaş Türk Müzik Sanatının yaratılması asırlar boyu süren çabalarla geliştirilen (Batı Müzikçiliği) kavramına açılım ve bu amaçlara varmada etkin yol oynayacak müzik eğitim kurumlarının kurulması, mevcut kurumların, ulusal-çağdaş-evrensel değerler ölçüsünde yeniden yapılandırılması çabaları, Atatürk Kültür Hareketi ile gerçekleşmiş, bu yoldan kısa zamanda büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Cumhuriyet devri öncesinde okullarda okutulan “gına” dersleri yerine, çağdaş müzik eğitim ve öğretiminin yapılmasını sağlamak maksadıyla Musiki Muallim Mektebi'nin açılması; Ankara'da 1936 yılında ilk Devlet Konservatuar'larının kurulması; dönüşlerinde Türk müzik yaşamına eşsiz katkılarda bulunacak ilk kuşak sanatçıların eğitim maksadıyla Avrupa'ya gönderilmeleri; eski geleneğe bağlı “Melodi-Ezgi Okulu”nun yani “Darül-Elhan”ın çağdaş bir Türkiye'nin yaratılması çabalarına uygun bir yapıya kavuşturulmak üzere “Konservatuar” adıyla yenilenmesi; Osmanlı döneminde yaratılmış bestelerin tespiti ve yayınlanması için Konservatuar bünyesinde bir “İlmi Tasnif Heyeti”nin kurulması, çağdaş Türk müzik sanatının yaratılmasıyla ilgi hamlelerin başında gelmektedir (Onay, 1990, 188–189).

6.11.2.2. Senfoni Orkestraları

En eski senfonik topluluk, “Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası”dır. Çekirdeği 1826'da kurulan “Muzıkay-ı Hümayun”dur denir. Ordunun modernizasyonu sebebiyle düşünülmüştür. Bir bandonun ilk üyeleri de, sarayda “Enderun”dan seçilen gençlerdir; batı müziği öğrenecekler ve bando takımını oluşturacaklardı. Tabii dışarıdan da yabancı hocalar getirilmişti. Daha sonra 1846'da sarayda müzisyen yetiştirmek için bir okul açılmış ve buradan yetişenlerle İtalyan müzikçilerin yönetiminde bir Saray Orkestrası meydana getirilmişti. Orkestra, 1918'de Avrupa turnesine çıktı ve Berlin, Dresden, Münih, Budapeşte, Sofya'da konserler verdi. Bu devrin önemli bir olayı da İstanbul'da “Union Francaise”de halka açık konserler vermeye başlamasıdır. 1924'de bu konserler devam ediyordu (Katoğlu, 2002, 460).

Cumhuriyet hükümetinin, musiki alanında da yenileşme isteği sonucu 1924’de orkestra Ankara’ya nakledildi ve orkestra bölümü “Riyaseticumhur Filarmoni Orkestra Heyeti” adıyla Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlandı. Bando bölümü ise Milli Savunma Bakanlığı’nda kaldı. Artık batı musikisi eğitimiyle yeni öğretmenlerin yetiştirilmesi için orkestranın üyelerinden yararlanılacaktı. Devamında Musiki Muallim Mektebi kuruldu. 1925’te orkestra Romanya ve bazı Avrupa ülkelerine turneye gitti. 1934’te çıkarılan 2541 sayılı “Musiki ve Temsil Akademisi” kanunuyla, bu akademi içinde yer alan orkestra, konservatuarın kuruluşundan az önce, 3045 sayılı kanunla, 12 Haziran 1936’da tüzel kişilik kazanmıştır. 1938 yılından itibaren orkestra sürekli olarak halka açık konserler vermeye başladı. Türkiye’de halen Ankara, İstanbul ve İzmir’de olmak üzere üç senfonik orkestra bulunmaktadır (Katoğlu, 2002, 461).

6.11.2.3. Tiyatro

Türk tiyatrosunu dört geleneğe ayırabiliriz. Bunlar; Köylü Tiyatrosu Geleneği, Halk Tiyatrosu Geleneği, Saray Tiyatrosu geleneği ve Batı Tiyatrosu Geleneğidir. Köylü Tiyatrosunda oyuncular profesyonel değildir; gösterimler de sürekli olmayıp takvime ya da belirli vesilelere bağlıdır. Bunlar kısa oyuncuklar olup çoğunda söyleşme, maskeler veya hayvan benzetmeleri bulunur. Ayrıca kukla ve dramatik danslara da rastlanır. Halk Tiyatrosu Geleneği daha çok kentlerde, özellikle İstanbul’da gelişmiştir. Metinsiz, sahnesiz bir tiyatro geleneği olup Avrupa’da Halk Tiyatrosunu andıran aydın ve yarı aydın orta sınıfın tiyatrosudur. Oyuncular profesyonel sanatçılardır. En önemli türleri kukla, gölge oyunu ya da Karagöz ve orta oyunudur. Dramatik özellikler gösteren başka türlerde vardır. Saray Tiyatrosu Geleneği kendi başına değişik, özgün bir gelenektir. Ancak Osmanlılardan ayrı, bağımsız bir gelenek olmamıştır. Sarayda Halk Tiyatrosu geleneği, doğrudan sarayın kendi gereksinmesi için alıkonan sanatçılar yoluyla yaşatılmış yada sarayda yetiştirilen sanatçılarla kurulan halk tiyatrosu şeklinde gerçekleştirilmiştir. Batı Tiyatrosu Geleneği kendini 1939’dan sonra kabul ettirmekle birlikte daha önceleri de bir takım etkileri görülmüş olabilir. Batı Tiyatrosunun Türkiye’ye girmesiyle saray bununla ilgilendi: önce Çırağan Sarayı’nda geçici bir tiyatro, sonra Dolmabahçe Sarayı yakınında (1859’da), ardından Yıldız Sarayı’nda (1889) ikinci bir tiyatro yapıldı (And, 1985, 2505–2508).

Tanzimat dönemi, tiyatro geleneği için yeni gelişmeler dönemidir ve aynı zamanda Batı Tiyatro Geleneği için başlangıç kabul edilir. Ancak İstibdat'ın getirdiği sıkı denetim, Tanzimat döneminin getirdiği tüm olumlu çalışmaları durdurur. Bu dönemde dramatik edebiyat çok gelişti. Namık Kemal, Ahmet Mithat, Şemsettin Sami, Recaizade Mahmut Ekrem, Ebbüzziya Tevfik, Abdülhak Hamit v.d. bu dönemin kalburüstü yazarları arasında sayılabilir. Çeviri ve uyarlamaların sayısı kadar, komedya, manzum, dram, melodram, tarihi dram, halk dramları ve müzikli oyun türlerinde oyun yazıldı, bunların çoğu kitap olarak yayınlandı (And, 1985, 2508–2510).

1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan yeni dönemde, Türk Tiyatrosu gelişme olanaklarına kavuşmuştur. Tiyatro eğitimi, ödenekli tiyatrolar, seyirci birikimi ve sorunların tartışılıp çözüm yollarının araştırılması Cumhuriyet'le birlikte gündeme gelmiştir. Tiyatronun devletçe korunması, yazarın, sanatçının ve çeşitli dallarda ki sahne teknik kadrosunun yetişmesi, tiyatro seyircisinin oluşması tiyatroyu bir atılıma sokmuştur. 1914 yılında İstanbul Belediye Başkanı Cemil (Topuzlu) Paşanın bir tiyatro ve müzik okulu olarak kurduğu Darülbedayi; 1916 yılından itibaren gösteriler düzenleyen bir tiyatro durumunu almış ama Cumhuriyetin ilanına kadar varlığını çok zor sürdürebilmiştir. 1926 yılında Darülbedayi yeni bir düzene sokulmuştur ve 1927'de yurtdışından dönen Muhsin Ertuğrul, Darülbedayiinin başına geçirilmiştir. Muhsin Ertuğrul'un bu dönemde hazırladığı sahne çalışmalarını kolaylaştırıcı iç tüzük, tiyatro tarihimizde disipline ilişkin belgedir. İlerde bir Devlet Tiyatrosu kurulması düşüncesi de yine 1927'de Ankara'ya turne yapan Darülbedayi sanatçılarının önerisiyle yaşama geçirilmiştir. Darülbedayiinin 1931 ile 1946 yılları arasındaki dönemi deneme ve yenilikleri kapsar. Bunların başında bir çocuk tiyatrosunun kurulması gelir. 1931 yılında tiyatroya bağlı “Tiyatro Meslek Okulu”nun kurulması da bu dönemin önemli olaylarından. 1934'de Darülbedayiinin adı “Şehir Tiyatrosu” olmuştur (And, 1985, 2510).

6.11.2.4. Opera

Osmanlı İmparatorluğu'nun opera ile ilişkileri konusundaki bilgilerimiz 18. yüzyılda türlü Avrupa başkentlerine gönderilen elçilerin raporlarından ibaret kalmıştır. 1939 yılında Tanzimat'ın ilanı batıya yaklaşım yolunda önemli bir adım sayılmış ve bu dönemde toplum ve kültür yaşamına “Opera” ve “Tiyatro” gibi

gösteri biçimleri de katılmıştır. Sultan II. Mahmud'un iradesiyle Beyoğlu'nda opera ve tiyatro temsilleri vermek üzere bir opera binası yaptırılmış ve bu binanın sahnesinde iki yıl boyunca opera temsilleri verilmiş, ancak yangın sonucu ağır hasar görmüş ve perdesini üç yıl süren onarım sonucunda açabilmiştir. Sultan Abdülmecid'in Dolmabahçe sarayı yakınında, günümüzdeki stadyumun bulunduğu yerde yaptırdığı "Opera" binası 1859'da perde açmış, dört yıl sonra bir yangın sonucu yok olmuştur. Sultan II. Abdülhamit'in Yıldız Sarayı bahçesinde yaptırdığı opera-tiyatro ise konuk İtalyan şarkıcılar, yerli sanatçılardan oluşan orkestra ve başka teknik kadro ile temsillerini İkinci Meşrutiyete dek sürmüştür (Yener, 1985, 2547–2548).

Türkiye'de düzenli ve sürekli opera etkinliği yolunda ilk adımlar Cumhuriyet döneminde atılmıştır. İstanbul'da müzikli oyun gereksinmesi önceleri Süreyya Paşa ve Cemal Sahir gibi girişimcilerin kurup yönettikleri opera temsilleriyle yanıtlanmaya başlanmış, bu alandaki çalışmalar Vali Muhittin Üstündağ'ın özendirilişiyle Muhsin Ertuğrul tarafından İstanbul Şehir Tiyatrosu'ndan, Cemal Reşit Rey ve Ekrem Reşit Rey kardeşlerin bu alandaki ilk deneyi "Üç saat", 1932'de oynanmış, bunu ertesi yıl Lüks Hayat, Deli Dolu Saz Caz, Alabanda ve Hava Civa gibi başka operet ve revüler izlemiştir. Cumhuriyet sonrasında Türk metin yazarı ve bestecisinin eseri ilk opera, 19 Haziran 1934 günü Ankara'da oynanmıştır. İran Şahı Rıza Pehleve'nin Türkiye'ye gelmesi nedeniyle Mustafa Kemal Atatürk, bir "opera" gösterisi hazırlanmasını buyurmuş: Münir Hayri Egeli'nin kısa sürede yazdığı metin Adnan Saygun tarafından gene bir ay gibi kısa bir sürede bestelenmiş ve eser Ankara Halkevi Sahnesinde oynanmıştır (Yener, 1985, 2548–2549).

6.11.3. Güzel Sanatlar ve Sahne Sanatlarındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları

Güzel Sanatlar ve Sahne (Gösteri) Sanatlarının tarihi gelişimini ayrı ayrı inceledik. Bu sanatların her biri kültürün önemli birer unsurunu oluşturur ve yine bu sanatların her biri toplumdaki farklı zevklerin ve ihtiyaçların birer sonucu olup, yüzyılların birikimidir. Bu birikim, aynı topraklar üzerinde yaşamış birçok medeniyetin ortak ürünüdür. Bu nedenle bir bütün olarak bu mirasın hepsine sahip çıkılmalı bu miras korunmalı ve yeni nesillere aktarılmalıdır.

Ülkemiz tarihi eserler bakımından oldukça zengindir. Bu topraklar üzerinde kurulmuş, gelişmiş ve sonra yıkılmış birden fazla medeniyete ait tarihi değeri olan mimari eserler ya da bunların kalıntıları günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu mimari eserlerin her biri ait olduğu dönemin zevk ve inceliklerini yansıtır. Mimari eserin şekli, üzerindeki süslemeleri, çinileri yapıldığı dönemin kültürünü günümüze taşır.

Türk mimarisi tarihten gelen mimari geleneğin yanı sıra çağdaş mimari tekniklerden yararlanmıştır. Birçok alanda olduğu gibi mimarlık alanında da dünya genelinde karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Kullanılan mimari teknikler ve malzemeler sürekli bir gelişim ve değişim içindedir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Türk mimarisi hızlı bir gelişim süreci içine girmiş ve mimari alanda yeni teknikler kullanılmaya başlanılmıştır. Günümüzde Anadolu'daki birçok kentin kendine özgü mimari kimliği olduğunu görebiliriz. Bu kimlik söz konusu kentin kültürel özelliklerini gösterir. Ayrıca kentlerin mimari farklılığı ülkenin zengin kültürünün bir sonucudur.

Resim, ressamın çevreyi ve eşyayı algılama ve ona yeni anlamlar yükleme biçimidir. Başka bir anlatımla ressamın yaşadığı somut çevreyi duygu ve düşünce süzgecinden geçirerek yeniden yorumlaması ve bu yorumları fırça ve boyasıyla tual üzerine işlemesidir. Daha önce Türkiye'de çağdaş resim geçmişinin yüzyılı zor bulduğunu ifade etmiştik. Resim sanatının ülkemize geç girmesinin temelinde İslam inancının resim sanatını yasaklamış olması yatar. Bu nedenle Osmanlı devletinde minyatür sanatı gelişmiştir. Ancak bu sanat saray ve saraya yakın çevrenin sanatı olarak kalmıştır. İlkel insanlık tarihine baktığımızda, ilkel insanların duygu ve düşüncelerini çeşitli resimlerle mağara duvarlarına işlemiş olduklarını görürüz. Çünkü insan düşünen ve üreten bir varlıktır. Ürettiklerinden kültürü yaratır. İnsanın kendini ve çevresini ifade etmesinin bir türü olan resim sanatının yasaklanması üretken bir varlık olan insanı köreltmektir. Atatürk, resim sanatını destekleyerek Türk toplumunu bu durumdan kurtarmış ve Türk toplumuna özgür düşünme ve yaratma kapısını aralamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda resim sanatının maruz kaldığı kötü muamelenin çok daha beterini heykel sanatı yaşamıştır. Yine İslam inancı dayanak gösterilerek heykel put sayılmış, bu nedenle yasaklanmış, buna inanılmış ve inandırılmıştır. Bu durum, heykel sanatının gelişmesini engellemiş ve yapılan birkaç küçük girişimin büyük tepkiyle karşılanmasına neden olmuştur. Bu yaklaşım ülkedeki zengin tarihi

kalıntıların göz ardı edilmesi ve bu kalıntıların yabancı araştırmacıların inisiyatifine bırakılması sonucunu da doğurmuştur. Atatürk'ün heykel sanatını desteklemesi ve gelişmesine katkıda bulunması, Türk halkına yeni bir kültürel unsur kazandırdığı gibi, tarihi eserlerimize yönelik yaptığı düzenlemeler, bu zengin kültürel değerlerimizin korunmasını yurtdışına kaçırılmasının engellenmesi sonucunu doğurmuştur.

Minyatür, hat, tezhip, çini, taş oymacılığı, kilim, halı, dokumacılık ve dahası sayılabilecek birçok süsleme sanatı türümüz bulunmaktadır. Ne yazık ki, bunlardan bazıları varlığını günümüze kadar sürdürememiştir. Bunun temel nedeni halk arasında yaygınlaşmamış olması, saray ve saraya yakın çevrenin zevkine hitap etmesidir. Halkın ürettiği; halı, kilim, dokumacılık ve ahşap oymacılığı gibi süsleme sanatları günümüze kadar yaşatılmıştır. Bunun nedeni ise halk arasında yaygın olması ve halkın bu sanat türlerini yaşatması ve korumasıdır. Cumhuriyet döneminde halk eğitim kursları ile kilimcilik, halıcılık gibi süsleme sanatları geliştirilmeye ve yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak varlığını devam ettiremeyen süsleme sanatlarımız için bir şey yapılamamıştır.

Sahne sanatları (gösteri sanatları) şeklinde nitelendirdiğimiz müzik, senfoni orkestraları, tiyatro ve operayı Türk toplumsal hayatının canlı renkleri olarak ifade edebiliriz. Bu sanat dalları, hayatımızı renklendirir ve yaşamımıza değişik ve güzel tatlar sunar. Türk toplumu için müzik ve tiyatronun geçmişi oldukça eskidir. Özellikle müzik köklü bir geçmişe sahip olmasına rağmen çok sesli müzik hayatımıza Osmanlı döneminde ki batılılaşma hareketleriyle girer. Cumhuriyet döneminin başında, senfoni orkestrası ve opera, henüz çok yeni ve yetersiz durumdayken, Atatürk'ün özel desteği ile geliştirilmeye çalışılmıştır. Özellikle senfoni orkestrasının bizzat Atatürk'ün isteği ile “Cumhurbaşkanı Senfoni Orkestrası” adını alması, bu sanat dalının devletin üst düzeyinde kabul görmesi ve sürdürülmesi anlamına geliyordu. Senfoni orkestrası gibi opera, yani müzikli oyun da Türk toplumu için yeni sanat dalıydı. Bunların zamanla gelişip toplumumuz tarafından benimsenmesi, müziğimizin zenginleşmesi adına önemli adımlar olarak kabul edilir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi tiyatro geleneğimiz Hacivat-Karagöz, Ortaoyunu gibi türleri ile eskiye dayanmaktadır. Ancak tiyatromuzun Cumhuriyet döneminde çağdaş anlamda daha çok geliştiğini, devletçe desteklendiğini, özel

tiyatro topluluklarının oluştuğunu, yazılan tiyatro eser sayısının ve oynanan tiyatro oyunlarının niteliğinin arttığını söyleyebiliriz. Atatürk dönemi, sanatı ve sanatçıyı destekleyen bir dönem olmuştur. Ayrıca bu dönemde milli kültür bilinci geliştirilmeye ve yerleştirilmeye çalışılmıştır. Be nedenle, kültüre dair her unsur üzerinde titizlikle durulmuş ve geliştirilmeye çalışılmıştır.

6.12. Folklor

Bu konu; Folklor Alanındaki Gelişmeler ve Folklor Alanındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.12.1. Folklor Alanındaki Gelişmeler

Folklor kelimesi İngilizce “Folk” (halk) ve “Lore” (bilgi) kelimelerinden meydana gelmiştir. Folklor bir toplumun veya gurubun üyeleri arasında çeşitli varyantlar halinde söz ve hareketle yaşayan ve dolaşan kültür ürünlerinin toplamıdır. Bunlar için bazı örnekler vermek gerekirse; bir annenin bebeğini uyutmak için söylediği bir ninni, masallar, hikayeler, bilmece, atasözleri, hayatın belirli dönemlerinde yapılan merasimler, halk oyunları, inançlar, halkın hava hakkındaki bilgileri, halk doktorluğu ve baytarlığı, halkın büyü ve sihir uygulamaları, ağaç oymacılığı ve demircilik gibi eski sanatlar, elişleri ve yemeklerin pişirilişi sayılabilir. Folklorik bilgiler, kitap ve yazı aracılığı olmadan ataların bilgi ve maharetlerinin sözle veya örneklerini bizzat göstermek suretiyle genç nesillere aktarılan bilgilerdir (Uysal, 1990, 265)

Türkiye’de folklor çalışmaları Batı ülkelerine nazaran geç başlamıştır. Folklor konusunda ilk yazı 1913 yılında Ziya Gökalp tarafından Halka Doğru adlı dergide yayımlanmıştır. Folklor terimi “halkiyyat” sözüyle karşılanmıştır. Cumhuriyet dönemine kadar folklor konusundaki çalışmalar, daha çok kişisel ve dağınık görünümündedir. 1927 yılında Ankara’da “Anadolu Halk Bilgisi Derneği” adıyla kurulan dernek, bir süre sonra “Halk Bilgisi Derneği” adını almıştır. Bu kuruluş, Türk folkloruna dönük çalışmaları başlatan ilk kuruluştur. Halk Bilgisi Haberleri adlı yayında yurdun çeşitli yerlerinden derlenen folklor ürünlerini toplu olarak sunmuştur. Ayrıca geziler düzenleyip derlemeler yapmış ve “Folklorculara Rehber” olacak bir kılavuz yayımlamıştır. 1932 yılında kurulan halkevleri folklorumuza önemli katkılarda bulunmuştur. Halkevleri Köycülük Kolları köy ve kasabalara

geziler düzenlemiş; bu gezilerde elde edilen folklor verileri yerel dergilerde ve kitaplarda yayımlanmıştır. Türk Dil Kurumu, yayımladığı Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Dergileri, Derleme ve Tarama Sözcükleri ile dil konusunda folklorla hizmet etmiştir. 1938–1948 yılları arasında Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nde halk edebiyatının yanı sıra folklorla da yer veren bir kürsü kurulmuştur. Aynı fakültesinin Etnoloji Kürsüsü ise, etnoloji ve sosyal antropolojinin yanı sıra folklor konularını işlemektedir. Türkiye’de ilk resmi derlemeler İstanbul Belediye Konservatuarınca 1926 yılında başlatılmış; bu amaçla dört gezi düzenlenmiştir. Derlenen türküler notaya alınarak on dört defter halinde yayımlanmıştır. Halk müziğinde en büyük derleme, Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Ankara Devlet Konservatuarı’na yapılmıştır. Türk folklorunun kapsamına giren konular: 1. Halk Musikisi, 2. Halk Edebiyatı, 3. Halk Oyunları’dır (Tüfekçi, 1985, 778–779).

6.12.2. Folklor Alanındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları

Folklor insanın kendini, toplumu, doğayı, hayatı algılayış şekli ve bunu davranışa dökmesinin bir neticesidir. Folkloru üreten, yaşatan ve nesilden nesile taşıyan insandır. Bu nedenle folklor kültürün en önemli unsurunu oluşturur. Hatta kültürün ta kendisidir.

Bir toplumdaki bilmece, atasözleri, deyimler, ninniler, ağıtlar, türküler, hikâyeler, masallar, üzüntüleri ya da sevinçleri ifade eden törenler (ölüm ya da düğün gibi), halk oyunları, batıl inançlar, bilimsel temeli olmayan sağlık ve hava koşulları bilgileri, tabiat olayları karşısındaki düşünce ve davranışlar, büyü, sihir, fal, elişleri, damak tadı, yemek çeşitleri v.b. gibi dahasını sayabileceğimiz günlük hayatımızdaki birçok tutum ve davranış folkloru oluşturur. Annenin yaktığı bir ağıttan yasını, üzüntüsünü anlar, ninnisinden bebeğine olan sevgisini çıkarırız. Atasözlerimiz hayat tecrübelerinden süzülerek bize gelen birer deniz fenerinin ışığı gibidir. Masallarımız, hikâyelerimiz, türkülerimiz; insana, tabiata ve eşyaya karşı aşkımızı, korkumuzu, sevincimizin ve umudumuzun bir ifadesidir. Yemek çeşitlerimiz, damak tatlarımız kentten kente hatta köyden köye dahi farklılık gösterir.

Hazine niteliğindeki bütün bu zenginliğimiz gün ışığına çıkmak için, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasını beklemek zorunda kalmıştır. Cumhuriyet döneminde, edebiyatçılarımız daha çok sosyal ilişkileri, köyü ve köylüyü konu alan edebiyat ürünü vermeye başlamıştır. Ziya Gökalp ile başlayan “halka doğru” anlayışı halkın

duygu ve düşüncelerini, olaylar karşısındaki tutum ve davranışlarını, olayları algılama biçimini dikkate değer kılmıştır.

Atatürk kültürel değerlerimizi tespit etmek ve bunları yaşatmak istiyordu. Çünkü bir insan kalabalığına toplum olma niteliğini bu değerler kazandırıyor. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin her köşesinden Türk toplumuna ait yukarı da sıraladığımız değerler tespit edilerek yazılı hale getirildi. Köy köy gezilerek elde edilen maniler, atasözleri, ağıtlar, inançlar v.b. değerler yazılı hale getirildikten sonra yayımlandı ve Türk toplumuna sunuldu. Büyük bir çabanın ürünü olan bu çalışma sonucunda Türk milleti folklorik değerlerini öğrendi, yaşattı ve nesilden nesile daha sağlıklı bir şekilde aktarabildi. Bu durum insanlar arasındaki paylaşımı arttırdı ve toplumun manevi bağlarını pekiştirdi.

6.13. Spor

Bu konu; Spor Alanındaki Gelişmeler ve Spor Alanındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda sırayla incelenmiştir.

6.13.1. Spor Alanındaki Gelişmeler

Spor, insanın ilk insansı yaratıklarından bu yana doğayla girdiği savaşım sırasında geliştirdiği, araç, beceri ve yöntemlerin, benzetim yoluyla, boş zamana uygulanmasıdır. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de yayılmaya başlayan takım sporları (özellikle futbol), aynı yüzyılın son çeyreğinde İngiliz denizci ve diplomatlarının çabalarıyla dünyanın dört bir yanında ve bu arada da Türkiye'de tanınmaya başlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında, futbol, sporu geniş kitlelere sevdiren benimsettirmede kendi genel tarihinin en etkili aracı olmuştur. Türkiye'de "örgütlü spor" olgusunun ve bu yoldan "spor örgütü" kavramının ilk kez 1863 yılında "terbiye-i bedeniye" dersinin, biri sivil, üçü askeri dört lisenin ders programına alınmasıyla oluşmaya başladığını söyleyebiliriz. Bundan altı yıl sonra Maarif Nezareti'nin, yayınladığı bir ders programıyla, beden eğitimi tüm ortaöğretim kurumları için "zorunlu" duruma getirdiğini görüyoruz. 17 Mayıs 1903 yılında "İstanbul Futbol Ligi" adı altında ilk federatif örgütlenme gerçekleştirildi ve böylece kulüplerin sistemsiz biçimde karşılaşmalarından, planlı programlı düzenlemeye geçildiğini görüyoruz. Savaşın etkisiyle kesintiye uğrayan spor çalışmalarının yeniden başlatılması için girişilen çabaların, 1920 yılında İdman

İttifakı Heyet-i Muvakkatesi'ni, iki yıl sonrada, 22 Mayıs 1922 tarihinde Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nı doğurduğunu görüyoruz. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı, kısa adıyla TİCİ, “kulüp” temeline oturmuş bir federatif yapı, Türkiye'nin ilk çok-sporlu spor örgütüdür. Yerini tek parti Cumhuriyet Halk Partisi'nin yan örgütü olan Türk Spor Kurumu (TSK)'na bıraktığı 1936 yılına kadar da Türkiye'nin spor yaşamı üstündeki egemenliğini korumuştur (Fişek, 1985, 2176–2179).

18 Ağustos 1923 tarihli hükümet programında, çeşitli bilim adlarıyla kişinin bedensel ve düşünsel yetenekleri gibi ahlaki ve sosyal yeteneklerinin de geliştirileceğini; bu amaca ulaşmak için bir Beden Eğitimi Yüksekokulu açılacağı; izcilik konusuna da bilhassa önem verileceği açıkça belirtilmekteydi. Hükümet programında bahsi geçen “Terbiye-i Bedeniyye Dar'ülmuallimi”ni çok geçmeden Ankara'da “Gazi Terbiye Enstitüsü” adı altında faaliyete geçti. Atatürk'ün isteğiyle yurtdışından beden eğitimi öğretmenleri getirilmiş; başarılı sivil ve askeri beden eğitimi öğrencileri Avrupa'ya beden eğitimi öğrenimi yapmaları için gönderilmiştir. Üst üste savaşların Türk ekonomisinde açtığı büyük yaralar henüz sarılmamış olmasına rağmen Atatürk'ün emir ve direktifleriyle Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'na yardım yapıldı. Yine aynı tarihi (16 Ocak 1924) taşıyan Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile 1924 Paris Olimpiyat Oyunları hazırlıkları için ve “şimdilik” kaydıyla Türkiye İdman Cemiyeti İttifakı emrine 17.000 lira verildi. Böylece genç Türkiye Cumhuriyeti, 1924 Paris Olimpiyatları ile spor dünyasının bu en büyük şöleninde ilk kez temsil edilmiş; Türk futbolcuları atletizm, bisiklet, eskrim, futbol, güreş ve halter dallarında dünyanın en seçkin sporcularıyla yarışmak ve dünya sporunu yakından görüp tanımak imkân ve fırsatını bulmuşlardı, ki bu, Türk sporu adına pek büyük bir kazanç olmuştu (Atabeyoğlu, 1985, 2187–2188).

6.13.2. Spor Alanındaki Gelişmelerin Etkileri ve Katkıları

Günümüzde spor, hem sağlık hem boş vakitlerin değerlendirilmesi hem de meslek anlamında hayatımızın önemli bir parçası durumundadır. Güreş, cirit gibi Ata Sporlu şeklinde nitelendirdiğimiz sporların kültürel bağlarımızı pekiştirici ve güçlendirici özelliği bulunmaktadır. Sportif faaliyetler insan sağlığını fiziksel ve ruhsal açıdan olumlu etkilediği gibi her hangi bir spor dalıyla uğraşan ya da spor kulübüne üye olan insanlar hem boş vakitlerini iyi değerlendirir hem de fazla enerjilerini sağlıklı bir şekilde tüketir.

Spor, her toplumun ortak paylaşımlarından biridir. Milli takımın yabancı rakibi karşısındaki başarısı tüm ülkeyi sevince boğarken, yenilgisi aynı şiddette bir üzüntüye neden olur. Olimpiyatlarda milli sporcuların ülkesine kazandırdığı her madalya ve bu madalyaların neticesinde söz konusu ülkenin Milli Marşı'nın okunması, bayrağının göndere çekilmesi birer zafer şeklinde karşılanır. Ülkesine madalya getiren her sporcu o ülkenin gururu olur. Tıpkı, bize halterde bu coşkuyu yaşatan Naim Süleymanoğlu, Halil Mutlu gibi. Böyle durumlarda halk tek yürek olur, sevinci ve üzüntüyü birlikte yaşar. Bu durum toplum olmanın ve ortak değerleri paylaşmanın sonucudur.

Türkiye Cumhuriyeti kurulur kurulmaz bütün olumsuz koşullara rağmen Atatürk spora verdiği değeri yurtdışından beden eğitimi hocası getirterek, beden eğitimi öğrencilerini eğitim amacıyla yurtdışına göndererek göstermiştir. Savaştan yeni çıkmış bir ülkenin çökmüş ekonomisine rağmen spor kulüplerine maddi yardım etmesi, onları desteklemesi, sporcuların Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Paris olimpiyat oyunlarına ilk kez katılmasını sağlaması, Cumhuriyet Hükümetinin spora ilişkin desteklerinden sadece bir kaçıdır.

6.14. Gündelik Hayatı Etkileyen Diğer Devrimler

Bu konu; Diğer Devrimlere Bakış, Diğer Devrimlerin Etkileri ve Katkıları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.14.1. Diğer Devrimlere Bakış

Bu konu; Ekonomi Alanında Devrim, Medeni, Borçlar ve Ticaret Kanunu, Kıyafet Devrimi, Saat ve Takvim, Ağırlık ve Uzunluk Ölçü Birimleri, Kadın Hakları, Soyadı Kanunu ve Unvanların Kaldırılması şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

6.14.1.1. Ekonomi Alanında Devrim

Atatürk'ün ekonomi alanına yönelik devrim niteliğindeki çalışmaları, İkinci Kesiminde, Dördüncü Bölümün alt başlığı olan “Ekonomi Alanında Devrim” (4.2.2.3’e bakınız) başlıklı konuda, ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu nedenle bu konuya burada tekrar değinilmemiştir.

6.14.1.2. Medeni, Borçlar ve Ticaret Kanunu

Atatürk'ün "Hukuk Devrimi"nin bir parçası olan bu kanunlar İkinci Kesimde, Dördüncü bölümün alt başlıkları olan "Türk Medeni Kanununun Kabulü ve Diğer Kanunların Kabulü" (4.2.2.2.1 ve 4.2.2.2.2'ye bakınız) başlıklı konuda incelenmiştir. Bu nedenle burada, bu konu üzerinde tekrar durulmamıştır.

6.14.1.3. Kıyafet Devrimi

Türk devriminin temel felsefesini kavrayamamış olanlar Atatürk'ün yaptığı kılık-kıyafet devrimine bir "Gardrop devrimi" demişlerdir. Oysaki kıyafet devriminden önce sarık, fes ve peçe halk tarafından adeta İslamiyet'in bir parçası olarak kabul edilmekteydi. Laik ve uygar bir ulusun kıyafetinin dinsel inançlara bağlamak gerçekten de yersizdi. Atatürk, işte bu nedenle laik düşüncesinin bir devamı olarak inancı, kıyafetten ayırıp yüksek dinsel duyguyu kalplerdeki yerine koymak maksadıyla bu devrimi yapmış ve aynı zamanda Osmanlılığın bir sembolü olan fesi atarak Türk vatandaşını modern dünyanın kıyafetine sokmuştur (Olcaytu, 1998, 65).

Kaptanı Derya Hüsrev Paşa'nın Akdeniz seferi sırasında gittiği Fas'tan alıp gemilerindeki askerlerine giydirerek İstanbul'a getirdiği ve aslında Yunan serpuşu olan fes (Fas isminden gelmektedir) II. Sultan Mahmud'un hoşuna gidiyor ve II.Mahmud bir ferman çıkararak fesi kıyafetin bir parçası halinde halka sunuyor ve din elden gidiyor diyerek karşı çıkan bir çok kişiyi idam ettiriyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun genişleme döneminde sınırları içine birden fazla Türkmen kabilesini dâhil etmiştir. Türkmen boyundan gelen kızların çok güzel olmaları nedeniyle Bursa'da, Bursalı delikanlılar tarafından fazlasıyla rahatsız edilmiş ve bu olay padişaha ve ulemaya kadar gitmiş. Arbedenin çıkmaması ve asayişin bozulmaması için tedbir olarak Türkmen kız ve kadınların yüzlerini örtmesi bir fetva ile bildirilmiştir. Peçe bu şekilde toplum hayatına girmiştir. Çarşaf ise Abbasi hükümdarlarından II. Melik'in sınırları içine kattığı Bizans halkını İslamlaştırmak için "Bundan sonra İmparatorluk hudutları içersinde bulunan bütün gayrimüslim kadınlar bal rengi çarşaf giyecektir, çarşaf giymemekte direnenler derhal idam edilecektir. Müslüman bir erkekle evlenen gayrimüslim kadınlar bu çarşafı giymekten kurtulacaktır" şeklindeki kararı nedeniyle Rum, Ermeni ve Yahudi kadınlarına zorla giydirilen çarşaf zamanla sırt değiştirerek Müslüman kadının

kıyafeti haline gelmiştir. Ancak hiçbir Türk köyünde çarşaf ve peçeye rastlamak mümkün değildir (Olçaytu, 1998, 66–72).

Kıyafet devriminden önce milletimiz; fesli, külahlı, abalı, şalvarlı, poturlu, zıvgalı, çarşafı, sarıklı ve peçeli kıyafetler içerisinde genel görünüşü ile bir karnaval havasına bürünmüş daha kötüsü de fes, peçe ve çarşaf dinin bir parçası zannedilir olmuştur. Atatürk 25 Ağustos 1925 günü Kastamonu'ya gitmişti. Büyük kurtarıcıyı ilk kez görecektir olan halk heyecanla onu bekliyordu. Atatürk, başındaki şapkayla halkı selamladı. Halk bu harekete heyecanla karşılık verdi ve bir anda herkes başındaki fesleri yere attı. Kastamonu halkının böylece şapkayı benimsemesi, yurdun her yanında da yayıldı ve fesler yavaş yavaş atılmaya başlandı. Atatürk'ün bu denemesi başarı ile sonuçlanınca 25 Kasım 1925'de şapka giyilmesi hakkında kanun çıkarıldı. Bundan böyle sarık her önüne gelen tarafından giymekten kurtarılmış, yalnızca din görevlilerinin görev başında giyebilecekleri şerefli bir üniforma olarak muhafaza edilmiştir (Olçaytu, 1998, 65).

6.14.1.4. Saat ve Takvim

Osmanlılar devrinde, geceyi ve gündüzü 12'şer saat kabul eden bir saat sistemi uygulanmıştı. Konuşma dilinde de saat “gündüzün 10'u” veya “gecenin 10'u” gibi deyimler kullanılırdı. Eskiden her ilimizin ayrı ayrı ve mahalli ölçülerle yapılan değişik saat ayarı vardı. Her ilin saat ayar işiyle meşgul olan “Muvakkithane”ler bu işi düzenlerdi. Yurdumuzda vapurlar, tenler ve daha sonra uçaklar işlemeye başlayınca, bu yerel saatlerin kullanılması imkansız hale geldi. Çünkü yerel saatler, bütün ulaşım tarifelerini altüst ediyordu. Bu gibi karışıklıkları önlemek ihtiyacı Batılı ülkelerde, daha 1880 yılında hissedilmiş ve bu tarihte “Greenwich” gözlem istasyonu, başlangıç sayılmak üzere, dünyanın 24 saat dilimine bölünmesi kabul edilmişti. Atatürk, dünyanın kabul ettiği bu sisteme 1925'de yurdumuzda da uygulamak üzere saat konusunda da devrim yaptı (Olçaytu, 1998, 129–130).

Osmanlı devletinde resmi zaman ölçüsü Hicri yıl idi. Bu Hz. Peygamberin, M.S. 622'de Mekke'den Medine'ye göç ettiği tarihi; yılın başlangıcı olarak kabul edilmesine dayanan bir sistemdir. Bu sistemin Osmanlılarda I. Mahmut döneminde düzeltilmiş bir türü de “Rumi” yıl idi. Yılın başlangıcı da Mart ayı idi. Bu Rumi yıl mali işler için kullanılıyordu. Bu tarihin başlangıcı yine Hicret tarihi olup “Güneş Yılı” esasına dayanıyordu. Bu halen kullanmakta olduğumuz takvimden 13 gün

eksiktir. Bu farkı ortadan kaldırmak için, 1917’de yılın tarihi gene aynı olmakla beraber 1332 (1916) Şubat’ının 16’sı, 1333 (1917) yılının başı, yani 1 Mart sayılmıştır. Aynı anda hem Hicri hem de Rumi takvimi kullanmak zaman açısından karışıklıklar yaratıyordu. Dış ülkelerle olan ilişkilerde de zorluklara neden oluyordu. Batılı bütün ülkelerin kullandığı bugünkü Miladi takvimi kabul etmekle bir karmaşadan kurtulmuş olduk. 1926 yılında kabul edilen 698 sayılı yasa ile 1341 Hicri yılında (Miladi 1926’da) Aralık ayının 31. gününü izleyen güne karşılık olan zaman parçası 1 Ocak 1926 tarihi olmuştur. 1925 yılında 697 sayılı yasa ile de alaturka ezani ve vasati saatler kaldırılmıştır. Bütün uygar ulusların kullandığı bilimsel modern ölçüm sistemi kabul edilmek üzere 1 gün 24 saate bölünmüş ve Gün gece yarısında başlatılmıştır (Olçaytu, 1998, 129–131).

6.14.1.5. Ağırlık ve Uzunluk Ölçü Birimleri

Bütün dünya ulusları uzunluk ölçüsü olarak çoğunlukla “Metre”yi kullandıkları halde, biz 1931 yılına kadar “Arşın” ve “Endaze” denilen uzunluk ölçülerini kullanırdık. Bu ölçüler de şu çeşitlere ayrılırdı: Çarşı arzını, endaze, mimar arşını. Bunların her birinin uzunlukları ayrı ayrıdır. Bu karmaşık ölçü sistemi Türk ticaret ve sanayi hayatında karışıklıklar yaratınca terk edilmeleri gerekmiştir. Çünkü arşınla alıp endazeyle satıyor veya metreyle alıp arşınla satılıyor ve böylece işin içinden çıkılamıyordu. Dünya ile uyum sağlamak ve aynı standart ölçüler kullanmak amacıyla, metrik sisteme geçilmişti. Okka, dirhem, batman gibi ağırlık ölçüleri de aynı karışıklıkları yaratacağı için bunları da kaldırıp yerlerine uluslar arası metrik ölçü sistemleri kabul edilerek gram, kilo, ton gibi ağırlık ölçüleri kullanmaya başladık (Olçaytu, 1998, 130).

1931 yılında, ağırlık ve uzunluk ölçüleri değiştirilmiş, 1782 sayılı kanunla arşın, okka, endaze gibi uluslar arası geçerliliği olmayan hem de bazı bölgelere göre değişen eski birimler kaldırılmıştır. Uygar ölçü birimleri olan “On’lu” esasa göre yapılmış metre ve kilo esasının kabul edilmesiyle, hem dünya çapında ticari ve iktisadi işlemler çok kolaylaşmış, hem de yurdun her yerinde tam bir ölçü düzeni kurulmuş ve dünya ile bütünleşilmiştir (Olçaytu, 1998, 130).

6.14.1.6. Kadın Hakları

Dokuzuncu yüzyıldan itibaren Türk kavimleri İslam dinini kabule başlayınca bu kavimlerde yeni içtimai sistem yaratılmış ve bu suretle İslam hukukuna dayanan Türk devletleri kurulmuştur. Fakat bununla beraber mesela on dördüncü yüzyılda Asya'yı gezen Arap seyyahı İbni Batuta Türk kavimlerinde kadınların önemli mevkileri olduğunu kaydetmiştir. Türk İslam devleti olan Selçuklularda da kadınların içtimai ve kültürel meselelerde rolleri oldukları tespit edilebilmektedir (İnan, 1972, 112).

Türk-Osmanlı devletinin ilk zamanlarında Hakan zevcelerinin rolleri olmuş ise de Osmanlı İmparatorluğu kanunlarında kadınların siyasi haklarına hiçbir suretle temas edilmez. İslam hukukuna göre de teşekkül eden ailede Osmanlı-Türk kadını hemen hiçbir ferdi hakka malik değildir. Aslında monarşik ve teokratik olan bu İmparatorluk sisteminde, fertlerin genel olarak siyasi hakları söz konusu değildir. Kadın ise büyük şehirlerde harem, köylerde iş hayatına katılmıştır. Ancak Müslüman dininin esalarına göre kızlar da, erkekler gibi dini öğretime tabii olmuşlardır. 1839–1956 tarihinde ilan edilen hattı-hümayunlarla teokratik ve monarşik Osmanlı devlet şekli üzerinde bir etki yapmakla beraber Osmanlı camiasına mensup fertler arasında fikri bir gelişmeyi sağlamıştır. İşte bundan sonra ki yeni okulların açılmasıyla kızlara verilen öğretim imkânları sayesinde kadınlar arasında aydın bir zümrenin oluşmasına sebep olmuştur. Bu fikri gelişmeyi zamanın bazı dergi ve gazeteleri de kısmen desteklemiştir. Bu devirde kadın ve aile konusunu işleyen yayınlar olduğu gibi sadece kadınlar tarafından çıkarılıp kadınların fikren aydınlatılmasını isteyen ve kapalı gezmeye karşı isyanlarını belirten makaleler yazılmıştır. 1876'da Osmanlı devleti Kanuni Esasi'yi kabul etmiş ancak kadınların siyasi hakları söz konusu olmadığı gibi nüfus sayımında da dikkate alınmamıştır (İnan, 1972 112).

Yirminci yüzyılda Avrupa ve Amerika kadınlık âleminden bazı çevreler siyasi hakların temini için pasif ve aktif şekilde uğraşmaktadırlar. Bunda başarılı da olmuşlardır. Türk kadınlığının mücadelesi ise evvela kapalı hayattan çıkabilmek, sonra ise öğretim ve eğitim sahasında ilerlemek ve kız okullarına sahip olmaktır (İnan, 1972, 113).

Cumhuriyet ilan edildikten sonra (1923) Türkiye yeni bir devlet rejimine girince Büyük Millet Meclisinde kanunlar tedvin edilirken, kadın vatandaşların durumu da dikkate alınmaya başlanılmıştır. 1926 Medeni kanunun kabulü aile

hayatına getirilen yenilik ve kadına erkekle beraber eşit hakların tamamen tanınması prensibi Türk Müslüman toplumuna sosyal ve hukuki düzen bakımından yeni bir çehre kazandırmıştır. Siyasi haklar bakımından çıkan kanunlar kadın vatandaşı erkekle eşit duruma getirmiştir. Bu kanunlar yürürlüğe girdiğinden beri Türk kadınlarının seçimlere katılma oranlarının normal durumda olduğunu istatistikler bize göstermektedir. Fakat asıl önemli sorunlarımızdan biri Türk kızlarına her türlü öğrenimin açık olması ve bu suretle de dış hayatta meslek sahibi görev gören kadınlarımızın çoğalmasındır (İnan, 1972, 114).

6.14.1.7. Soyadı Kanunu ve Unvanların Kaldırılması

1934 yılına kadar Türklerin soyadları yoktu. Bu büyük bir eksiklikti. Vatandaşlar yalnız öz adları ile anıldıklarından toplum ilişkilerinde sakatlıklar oluyordu. Ailelerin belirli bir adı olmuyordu. Evlilik birliğinin soyadsız olması çok sakıncalıydı. Öte yandan nüfus kayıtları karma karışıktı. Askere alma işlerinden iktisadi ilişkilere, adli işlemlere kadar soyadı yokluğu yüzünden büyük zorluklar çıkıyordu. 1934 yılında kabul edilen 2525 sayılı “Soyadı Kanunu” ile her Türkün öz adından başka soyadı taşıması da zorunlu tutuldu. Soyadları Türkçe olarak, “rütbe, memuriyet, yabancı ırk ve ulus adlarıyla ahlaka aykırı ve gülünç” olan kelimeler soyadı olarak kullanılmayacaktı. Atatürk’e soyadını ulus adına TBMM vermişti. 2558 sayılı kanunla, Gazi Mustafa Kemal Paşa “Atatürk” soyadını aldı. Böylece Türklüğü düştüğü uçurumdan çekip çıkaran, büyük insana ulus en büyük armağanı vermiş oldu. 1934 yılından sonra, Mustafa Kemal Atatürk adıyla anıldı (Olcaytu, 1998, 81).

Lakap, bir kimsenin örf ve adet nedeniyle takındığı veya soyunun takına gelmiş olması nedeniyle sahip olduğu veya üçüncü kişilerin bir kimseye keyfi olarak taktıkları addır. Unvan, resmi olarak verilen paye, kazanılan sıfat veya iştir. Lakap ve unvanlar 13.12.1934 tarihinden itibaren kaldırılmıştır. Lakap ve unvanların kaldırılması: Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri gibi lakap ve unvanların kaldırıldığı; erkek ve kadın vatandaşlar kanun karşısında ve resmi belgelerde yalnız adlarıyla anılacağı; sivil ve rütbe ve nişanlar ve madalyalar (harp madalyaları istisna olmak üzere) kaldırıldığı ve kullanılmasının yasak olduğu; Türklerin yabancı devlet nişanlarını taşımalarının yasak olduğu; askeri rütbelerde adın başına gelmek üzere kara ve havada müşörlere

Mareşal, Birinci Ferik ve Livalara General, denizde Birinci Ferik, Ferik ve Livalara Amiral denileceği ilkelerini kapsamaktadır (Tarhan, 2001, 267).

6.14.2. Diğer Devrimlerin Etkileri ve Katkıları

Diğer Devrimler başlığı altında incelediğimiz Atatürk devrimleri, gündelik hayatımızı etkileyen, sosyal ve ekonomik ilişkilerimizi düzenleyen yeni düzenlemeler niteliğindedir. Bu niteliğe sahip her düzenleme aynı zamanda milli kültürümüzün bir unsuru olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle kültürümüzün birer unsuru niteliğindeki bu devrimleri Türk toplumsal yaşamına etkisi ve katkısı ayrı ayrı ele alınmıştır.

Atatürk, bitme noktasına gelmiş Türk ekonomisini düzeltmek amacıyla bu alana yönelik devrimler yapmıştır. Sağlam temellere oturtulmuş bir ekonominin ülke geleceği ve bağımsızlığı için ne kadar önemli olduğunu vurgulamak amacıyla “kılıç zaferinin ekonomik zaferi ile taçlandırılmadığı sürece bir şey ifade etmeyeceğini” her fırsatta dile getirmiştir. Bu nedenle daha Lozan Barış Anlaşması görüşmeleri sürerken İzmir İktisat Kongresi yapılmış ve bu kongrede her kesimden üretici, sağlam bir ekonomik yapılandırma için geleceğe yönelik kararlar alınmasında katkıda bulunmuştur. Atatürk Lozan görüşmelerinde kapitülasyonların kaldırılması için çok uğraşmış ve bunu başarmıştır. Köylünün belini büken aşar vergisini kaldırmış ve ülke kalkınmasında üretimin önemini vurgulamak, üreticiyi desteklemek amacıyla “Köylü memleketin efendisidir” demiştir.

Ülkemizde özel sektörün oldukça zayıf olması nedeniyle birçok ekonomik faaliyet devlet eliyle gerçekleştirilmiş, Sanayi ve Teşvik Kanunu ile özel sektörün gelişmesi ve büyümesi desteklemiştir. Atatürk döneminde Birinci Sanayi Planı’nın yapılması ve başarı ile uygulanması ekonomide planlı gelişmenin ve büyümenin başlangıcı olmuştur. Ekonomik alanda yapılan bu yeni düzenlemeler Türk toplumsal yapısında köklü değişimler yapmış, ekonomik ve sosyal ilişkilerde daha yapıcı ve daha sağlıklı sonuçlar doğurmuştur.

Kültürümüzün diğer bir unsuru olan hukuk alanında yapılan devrimler, toplumsal yapımızı tamamıyla etkilemiş, sosyal ve ekonomik ilişkilerde çağdaş ölçütlerin yakalanması için vazgeçilmez birer izlenim niteliğini almıştır. Şeri ve örfi kuralların bir karışımı olan Mecellenin kaldırılması ve yerine sosyal ve ekonomik ilişkilerimizde daha sağlıklı cevap veren Medeni, Borçlar ve Ticaret Hukuku’nun

kabul edilmesi, sosyal düzenin sağlanmasında ve haksızlıkların önüne geçilmesinde önemli bir etki yaratmıştır. Kadılık sisteminin kaldırılması ve yerine tarafsız ve bağımsız mahkemelerin kurulması, adaletsizliğin önüne geçilmesini sağlamış, devlete ve adalete olan güveni pekiştirmiştir.

Her toplumun kendine özgü giyinme şekli vardır. Kıyafetin şekli, işlemeleri, deseni ve aksesuarı, söz konusu toplum kültürünün yansımasıdır. Günümüzde daha homojen bir nitelik taşıyan kıyafet konusunda biraz geçmişe gittiğimizde farklılığın yöreden yöreye dahi kendini çok açık bir şekilde gösterdiğini gözlemleyebiliriz. Osmanlı devletinde, gündelik hayatta kullanılan fes, peçe ve çarşafın tarihçesine baktığımızda değişik nedenlerle Osmanlı toplum hayatına girdiğini, zamanla yaygınlaştığını ve dinimizin buyruğu (peçe ve çarşaf) şeklinde kabul ettirildiğini görürüz. Hâlbuki bunları giymenin ya da takmanın dinimizle hiçbir ilgisi bulunmadığı gibi bu giyinme şeklinin öz kültürümüzle de bir ilgisi bulunmamaktadır. Peçe ve çarşaf erkek egemen bir toplum iradesinin bir sonucudur ve peçe, çarşaf ve fes gibi giyim kuşamın köylerimize girmemesi, kültürümüzün bir parçası olmadığının açık bir göstergesidir. Atatürk buna son vermek, Türk milletine daha çağdaş ve daha güzel bir görünüm kazandırmak amacıyla Kıyafet Devrimi yapmıştır ve bu devrim Türk milleti tarafından kabul edilmiş ve sahiplenilmiştir.

Osmanlı devletinde her ilin kendine özgü mahalli ölçülerle yapılan bir saat ayarlamasının bulunması ve bunun uygulanması nedeniyle en başta ulaşım sistemi olmak üzere çeşitli sorunlara neden oluyordu. Bununla birlikte ülkede iki ayrı takvimin (Hicri ve Rumi takvim) kullanılması da bizim için diğer bir ciddi sorundu. Saat ve takvim konusunda Avrupa ülkeleriyle uyum içinde olmadığımız gibi ülkemizde bu konularda da uyumun sağlanamaması hem yurtiçi hem de yurtdışı ilişkilerimizi olumsuz etkiliyordu. Atatürk, bu olumsuzluklara son vermek ve Avrupa ülkeleri ile bu konuda uyumu yakalamak amacıyla Batı ülkeleri ile aynı saat ve takvimi kullanma kararı aldı. Bu karar, yurtiçi ve yurtdışı ilişkilerde yaşanan birçok sakıncayı giderdiği gibi, Batı ülkeleriyle ortak saat ve takvimi kullanmanın yarattığı faydaları ülkemize kazandırmıştır.

Osmanlı devletinde ağırlık ve uzunluk ölçü birimlerinin kullanılmasında tam bir uyum yoktu. Kişi bir ölçü birimiyle alıp başka bir ölçü birimiyle satıyordu. Bunun için dönüştürme yapması gerekiyordu. Yani okkayı kilograma, arşını metreye çevirmesi gerekiyordu ki, ölçü birbirini tam karşılamıyordu. Dönüştürmede fazla alıp

az satma ya da tersi durum yaşanabiliyordu. Ayrıca bu ölçü birimleri batı ülkelerinin ölçü birimleriyle farklılık gösteriyordu. Bu durum uluslar arası ticarete de sorun yaşanmasına neden oluyordu. Sıraladığımız bu sorunlara son vermek amacıyla Atatürk, ağırlık ve uzunluk ölçü birimlerinde uluslar arası geçerliliği olan ölçü birimlerinin kullanılması kararını aldı. Bu karar, hem uluslar arası ticarete kolaylık sağlarken aynı zamanda ülke içinde yapılan alış-verişin daha adil bir şekilde gerçekleşmesini sağladı. Böylece Türk toplumsal yaşamında sorun niteliğinde olan bir kerte daha aşılmış oldu.

Osmanlı toplum düzeninde kadının hemen hemen hiçbir hakkı yoktu. Erkek egemen bir toplum yapısı söz konusuydu. Bu durum Avrupa ülkeleri dâhil birçok dünya ülkesi için geçerliydi. Nüfus sayımında dahi toplumun yarısını oluşturan kadınlar göz ardı ediliyor, sadece erkek nüfus sayılıyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Atatürk gerekli koşulların oluştuğuna karar verdiği bir dönemde kadınlara önce seçme sonrada seçilme hakkını tanıdı. Türkiye'de kadınlar oy kullanma, belediye ve milletvekili seçimlerinde adaylığını koyabilme hakkını birden fazla Avrupa ülkesinden daha önce kazanmıştır. Atatürk Türk kadınına bu hakkı tanımış ve demokrasinin gerektirdiği gibi nüfusun yarısı gibi büyük bir çoğunluğun sesini duyurmasını, söz hakkını kullanmasını ve toplumsal ilişkilerde etkin rol oynamasını sağlamıştır.

Osmanlı toplum düzeninin bir diğer sorunu toplumda sınıflaşmaya ve ayrımcılığa neden olan lakap, unvan gibi simgelerin kullanılmasıydı. Ayrıca soyadı kullanılmaması nedeniyle resmi belgelerde ve işlemlerde sorunlar yaşanıyor, gündelik yaşamda bu durum karışıklığa neden oluyordu. Atatürk, soyadı kanunuyla bu sorunları gidermeyi amaçlamış ve lakap, unvan gibi simgeleri kaldırarak toplumsal sınıflaşmanın, ayrımcılığın önüne geçmek istemiştir. Bu karar sosyal ilişkilere bir düzen getirdiği gibi, toplumsal denge ve bütünleşmeyi sağlamada etkili olmuştur.

Türk toplumsal yaşamını derinden etkileyen ve önemli katkıları olan Atatürk'ün her bir devrimi, hem yaşam tarzımızı değiştirdi, hem çevremizi ve dünyayı algılama biçimimizde olumlu değişimler yarattı, hem de kültürel değerlerimizle bütünleşen bir özellik göstererek kültürel kimliğimizle inanılmaz bir uyum içinde gerçekleşti.

7. ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR DEVRİMLERİ'NİN UZANTILARI (1938–1946) VE BU UZANTILARIN TÜRK TOPLUMSAL YAŞAMINA ETKİLERİ VE KATKILARI

Bu bölüm; Atatürk Öncülüğündeki Kültür Devrimlerin Uzantıları ve Bu Uzantıların Etkileri ve Katkıları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

7.1. Atatürk Öncülüğündeki Kültür Devrimlerinin Uzantıları

Kültür devrimlerin uzantıları; İlköğretimin Yaygınlaştırılması, Tercüme Bürosu ve Yayınlar olarak iki başlıkta incelenmiştir.

7.1.1. İlköğretimin Yaygınlaştırılması

Türkiye’de okur-yazar oranının düşük olması nedeniyle, 1876 Kanun-i Esasi’sinden bu yana bütün anayasa metinlerine ilköğretimin zorunlu olduğu yolunda bir hüküm konulmuştur (Tekeli, 1985a, 664). Ancak Osmanlı İmparatorluğu’nda bunun gereği yerine getirilmemiş ve ilköğretim yaygınlaştırılamamıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, ilköğretim yaygınlaştırmaya çalışılmış, ancak maddi olanaksızlıklar, öğretmen eksikliği ve öğretmenlerin köyde görev yapmak istememeleri nedeniyle eğitim köylere kadar götürülememiştir. O dönemde nüfusumuzun büyük çoğunluğu köyde oturan vatandaşlarımızdan oluşmaktaydı. Bu durumda nüfusumuzun büyük çoğunluğu eğitim hizmetlerinden mahrum kalıyordu. Hâlbuki Atatürk’ün eğitim politikası kentten köye kadar bütün yurdu kapsıyordu. Ekonomik ve kültürel alanda ilerleme eğitimin köye kadar indirgenmesi, genel ve zorunlu tutulmasıyla mümkündü.

1913 tarihli İlköğretim Geçici Yasası’nda ilköğretimin parasız olması ve her çocuğun okuması zorunluluğu getirmişti. Ancak Cumhuriyet’in ilk yıllarında ilköğretimin yeteri kadar yaygınlaştırılamadığını yukarıda belirttiğimiz birkaç sebeple açıklamaya çalıştık. 1923 yılında 4894 olan ilkokul sayısı 1930’da 6598’e, öğrenci sayısı 341.941’den 489.299’a çıkarılabilmmişti. İsmail Hakkı Tonguç, 1932 yılında İlk, Orta ve Muallim Mekteplerinde Resim, Elishleri ve Sanat Terbiyesi kitabını yazarak finansman tikanıklıkları olan, modern üretim birimlerinin bulunmadığı bir ortamda modern toplumun işbölümünün gereklerine uygun bir eğitimin nasıl yapılabileceğine ilişkin görüşler getiriyordu (Tekeli, 1985a, 665).

Köy okulları programına tarım derslerinin alınması konusu üzerinde ilk kez CHP'nin 1931 yılı kongresinde durulmuştur. 1935 yılı kongresinde ise köy eğitimi üzerinde önemle durulmuş ve programa “köy çocuklarına kısa zamanda pratik hayat için gerekli bilgiyi verecek üç veya dört sömestrli köy okulları açılacaktır. Bunların çocukları yüksek öğretim derecelerine hazırlayan ilkokullardan ayrı bir tip olarak kurup artırılması planlanacaktır” ilkesi getirilmiştir. Bu program ilkesini uygulamak için ilk adım Saffet Arıkan'ın bakanlığı sırasında atılmıştır. İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne Tonguç atanmış ve köy öğretmenleri denemesine girilmiştir. Eğitim projesinde askerliğini onbaşı ya da çavuş olarak yapanlar, Ziraat Bakanlığı'nın işbirliğiyle modern tarım tekniklerini uygulayan Mahmudiye Devlet Üretim Çiftliği'nde iş içinde yetiştirilmişlerdi. Eğitmenin kişiliğinde köye yalnız bir öğretmen sağlamakla yetinilmiyor; köye modern tarım yöntemlerinin ve modern üretim araçlarının da girmesi sağlanmak isteniyordu. Eğitmen az bir maaş alacak, geçimini Ziraat Bakanlığı'nın sağladığı küçük toprağında tarımsal üretim yaparak sağlayacaktı. Böylece hem modern üretim konusunda köylüye örnek verilecek, hem de eğitimin mali yükü hafifletilecekti. 1936 yılında başlayan bu deney başarılı olmasına üzerine 1937 yılında 3238 sayılı, 1939 yılında da 3704 sayılı yasalar çıkarılarak köy eğitmeni yetiştirme deneyi yaygınlaştırıldı. Eğitim projesinin başarısı köy enstitülerine geçişi hazırlamıştır. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasından sonra, savaş koşullarına rağmen büyük bir ilköğretim kampanyası başlatılmıştır (Ek-1; Çizelge-12'ye bkz.). Bu dönemde Cumhuriyet döneminin beklisi de en etkili Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel görev yapmaktadır. Tonguç, bu iki üst yöneticiden aldığı destekle köy enstitüleri denemesine girer (Tekeli, 1985a, 665–666).

7.1.2. Tercüme Bürosu ve Yayınlar

Bu dönemde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'dür. İkinci Dünya Savaşı'nın çok olumsuz etkilerine rağmen yayıncılığımızdaki ve kitapçılığımızdaki gelişme gittikçe daha olumlu bir biçimde ilerleyerek devam eder. Gelişmenin en büyük etkeni, şüphesiz Hasan Ali Yücel gibi değerli bir Milli Eğitim Bakanının söz ve yetki sahibi olmasıydı. Yücel 1939'da yayıncılar, yazarlar ve bakanlık ilgililerinin bir araya gelip kararlar aldığı Birinci Neşriyat (Yayın) Kongresini topladı. Büyük yankılar uyandıran bu kongrenin kararları hemen uygulanmaya başlanarak bir “Tercüme

Bürosu” kuruldu. Dünya tarihinin en önemli edebiyat, felsefe ve bilim kitaplarının çevrilip yayımlanması işine girildi. Edebiyat ve felsefe kitapları Batı ve İslam klasikleri dizileri halinde yayımlanıyordu. Bir yıl boyunca dizilip basılan bu eserlerin Cumhuriyet bayramlarında satışa çıkarılmak üzere dağıtımı yapılıyor, Cumhuriyet bayramları böylece aynı zamanda bir kitap bayramı oluyordu (Kaynardağ, 1985, 2827).

Klasikler dizisinde yayımlanan kitaplar 1950 yılında 745’i bulmuştu. Bunların tiyatro ile ilgili olan bir kısmı Devlet Konservatuarı yayını olarak çıktı. Okul klasikleri adıyla bir dizi daha yayımlandı. Bakanlığın listesindeki kimi kitapların çevirilerini İstanbul yayıncılarının yayımlaması sağlanarak ön görülen planın hızlandırılması amacıyla güzel bir işbirliği meydana getirildi. Tercüme, Tarih vesikaları, Köy Enstitüleri gibi dergilerle, İslam ve Türk Ansiklopedisi’nin yayımlanması bu döneme rastlar. Milli Eğitim Bakanlığı’nın yayımladığı inceleme kitaplarıyla bilimsel kitaplarda nitelikli bir çoğalma görüldü. İstanbul yayıncıları bu dönemde bilim ve felsefe kitaplarının yayımlanmasına eskisinden daha çok ilgi gösterdiler. Nazizmden kaçan değerli Alman profesörlerinin yurdumuza gelip görev almalarında sonra hazırladıkları kitaplar özellikle İstanbul Üniversitesi haftalık konferanslarının yayımlanması, üniversite kitaplarının bir yandan bilimsel, bir yandan halka dönük önemini artırır. Ankara Radyosu yeni çıkan kitapları tanıtmak amacıyla 1943 yılında “Kitap Saati”ne başladı. Halkevleri yayınları da birinci döneme göre büyük çoğalma gösterdi ve bunların değerleri daha çok belirdi (Kaynardağ, 1985, 2827).

7.2. Bu Uzantıların Etkileri ve Katkıları

Türk toplumunun bilgi ve kültür düzeyini yükseltmenin tek yolu okur-yazar oranının yükseltilmesini sağlamaktır. Atatürk döneminde ilkokulların yaygınlaştırılması, zorunlu ve parasız olması ve okuma-yazma bilmeyen yetişkinler için yurt genelinde millet mekteplerinin açılması, tamamen bu amaca yönelikti. Ancak ülkemizdeki okur-yazar sayısı o dönemde hala istenilen düzeyde değildi. Özellikle köylerde oturan vatandaşlarımızın yüksek bir oranı okur-yazar değildi. Üstelik öğretmenlerde buralara gidip eğitim-öğretim yapmak istemiyordu. İsmet İnönü döneminde; eğitim ve öğretimi köylere kadar götürmek amacıyla Köy

Enstitülerinin açılması kararı alındı. Köy Enstitüleri'ne zeki köy öğrencileri alınacak ve bunlar eğitilerek köylerde öğretmenlik yapmak üzere yetiştirileceklerdi.

Köy Enstitüleri sayesinde köyler aydınlandı. Köylü çocuklar okuyup öğretmen oldular ve onlarda köylerde köy çocuklarını yetiştirme görevini devraldılar. Böylece köylerdeki öğretmen sorunu bir ölçüde aşılmış oluyordu. O dönemde nüfusumuzun büyük bir oranı köylerde oturuyordu. Bu nedenle köylerin eğitim ve kültür hizmetleriyle aydınlatılması, yeni rejimin tanınması ve Türk toplumunun çağdaşlaşması adına çok önemliydi. Günümüz dünyasında dahi örnek alınan böyle bir girişim, o dönemde, Türk toplumuna çok şeyler kazandırmıştır. Ancak bu girişimin yarıda bırakılması, yani uygulamasının kısa süreli olması, aynı zamanda Türk toplumuna çok şeyler kaybettirdi. Günümüzde okulsuz ya da öğretmensiz köylerimizin olduğu göz önüne bulundurulduğunda bu projenin önemi daha iyi kavranacaktır.

İsmet İnönü döneminde, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in girişimleriyle oluşturulan Tercüme Bürosu ve bu büronun yayınları, Türk halkı için tam bir kültür hizmeti niteliğindeydi. Dilimize çevrilen dünya klasikleri ile Türk okuru, yabancı yazarların eserleri ile tanışma fırsatı buldu. Farklı kültürden insanların yaşam tarzını, duygu ve düşüncelerini yansıtan söz konusu kitaplar, okurumuzun kafasında yeni düşünce ufukları açtırdı ve okurumuza dünyaya daha geniş bir çerçeveden bakma yetisini kazandırdı.

Bu dönemde, dünya klasiklerinin dilimize çevrilmesinin yanı sıra çeşitli dergilerin, Türk Ansiklopedisinin, bilim ve felsefe kitaplarının ve bilimsel yayınların yayımlanması, (Ek-1; Çizelge-16'ya bkz.) söz konusu dönemin bir başka kültürel hizmeti idi. Bu gelişmeler, bir taraftan yayın dünyamızın çeşitliliğini artırıp zenginleştirirken diğer taraftan bilgi düzeyimize ve kültürümüze çok ciddi düzeyde katkıda bulunmuştur. Cumhuriyet öncesi dönemdeki yayın sayısının ve çeşitliliğinin sınırlılığını göz önünde bulundurulduğunda, bu girişimlerin, Türk toplumunun aydınlanması ve çağdaşlaşması adına çok şeyler ifade ettiği görülecektir.

8. KÜLTÜR DEVRİMLERİNİN YAYGINLAŞMASINDA ARACI OLAN BİRİMLER VE BU BİRİMLERİN ETKİLERİ VE KATKILARI

Bu bölüm; Devrimlerin Yaygınlaşmasında Aracı Olan Birimler ve Devrimlerin Yaygınlaşmasında Aracı Olan Birimlerin Etkileri ve Katkıları şeklinde alt başlıklar halinde aşağıda incelenmiştir.

8.1. Devrimlerin Yaygınlaşmasında Aracı Olan Birimler

Devrimlerin yaygınlaşmasında aracı olan birimler; Millet Mektepleri, Halkevleri ve Köy Enstitüleri şeklinde incelenmiştir.

8.1.1. Millet Mektepleri

Yeni Türk harflerini öğretmek amacıyla kurulan Millet Mektepleri 1 Ocak'ta açıldı. Millet Mekteplerinin açılışı yeni Türk harflerinin kabulünün doğal bir sonucuydu. Yeni Türk Harflerinin kabul edilmesinin bir amacı da eski harflerin okuma-yazma öğrenmede yarattığı zorlukları ortadan kaldırmak, fonetik temele dayanan yeni bir alfabe ile okur-yazar sayısını artırmaktı. 24 Kasım 1928'de yayımlanan “Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi” yeni Türk harfleriyle okuyup yazmayı bilmeyen 16–45 yaş arasında ki her Türk vatandaşını evinin bulunduğu bölgede açılacak mektebe devam etmek ve okuyup yazmayı öğrenmekle yükümlü kılıyordu. 45 yaşını geçmiş vatandaşlar da isterlerse Millet Mektebine katılabileceklerdi. Talimatname eski harfleri bilenlerin 4 aylık bir eğitime tabi tutulmasını öngörüyordu. Yeni harfleri bilenler Millet Mektebine devam etmek zorunda değildi; ancak bunların sınav kurullarına başvurarak diploma almaları gerekiyordu. Okul binası bulunan şehir ve kasabalarda kurslar okul binasında ve sabit olacak, okul binası bulunmayan yerlerde uygun bir yerde veya açık havada çalışacak gezici kurslar açılacaktı (C.A., 2003, 130).

Kursları öğretmenler yönetecek, hizmetlerine karşılık maaşlarından ayrı bir ücret alacaklardı. Talimatname'ye göre Millet Mektepleri'nin başöğretmenleri Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ydı. Milli Eğitim Bakanlığı Millet Mektepleri için özel alfabeler, iri harfli okuma kitapları bastırdı. Millet Mekteplerine kadın ve erkek vatandaşlar büyük bir ilgi gösterdi. Bazı yerlerde kadınların kurslara daha büyük bir istekle devam ettiği görülüyordu. Gündüz kurslarına ek olarak çalışanlar için gece kursları açıldı. Milli Eğitim Bakanı Cemal Hüsnü Bey (Taray) 10 Ekim'de

vilayetlere gönderdiği genelgede 1928 Ekim’inden 1929 Nisan sonuna kadar 800.000 kadın ve erkek vatandaşın olur-yazar duruma getirdiğini kaydettikten sonra Millet Mekteplerinin 1 Kasım’da açılacak yeni döneminde eskisinden önemli değişiklikler yapan yeni Millet Mektepleri Talimatnamesi’nin uygulanacağını bildiriyordu (C.A., 2003, 130).

Yeni talimatname Millet Mekteplerinin A ve B dershanelerine ayrılmasını öngörüyordu. A dershanelerinde okuma-yazma öğretilecek, B dershanelerinde A’yı bitirenlerden vatandaşlık bilgilerini arttırmak isteyenlere aritmetik, yurt bilgisi, sağlık bilgisi, tarih, coğrafya dersleri verilecekti. Yeni talimatnameye göre her vilayette Millet Mekteplerinin açılması ve yönetiminden valilerin başkanlığında milli eğitim müdürü, vilayet encümeni, belediye başkanı, Cumhuriyet Halk Fırkası mutemedi ve Türk Ocağı başkanından oluşan bir kurul sorumlu olacaktı. Valiler her öğrenim döneminin sonunda kendi görev alanları içindeki okuma-yazma öğretme çabalarının sonuçlarını bir raporla hükümete bildirmekle yükümlüydü. Cumhuriyet Halk Fırkası ve Türk Ocakları, halkı Millet Mekteplerine yazılmaya teşvik ediyordu. 1929 yılı içinde Millet Mekteplerinden 199.544’ü kadın olmak üzere 597.010 kişi diploma aldı (Ek-1; Çizelge-15’e bkz.). 1936’ya gelindiğinde Millet Mekteplerinden diploma alanların sayısı 2.546.051’e ulaşmıştı (C.A., 2003, 130-131).

8.1.2. Halkevleri

1931 yılı Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük (3.Büyük) Kongresinde, bizzat Atatürk tarafından Kemalizm olarak adlandırılan ilkeler, Altı Ok olarak son şeklini alır. Bu kongrede Kemalist ideoloji kendini Altı Ok ile net olarak ifade etmekle yetinmez, aynı zamanda ilkelerle formüle edilen ideolojinin geniş kitlelere yayılmasını sağlayacak Halkevlerinin kuruluş kararı da bu kongrede alınmıştır. Bu karar aynı zamanda Türk Ocaklarının kapatılması ile de ilişkilidir. Parti bir yıl içerisinde tasarladığı hedefi gerçekleştirecek, 19 Şubat 1932’de ilk olarak 14 Halkevinin (Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya, Samsun) açılışını yapacak, bu açılışı törenler, radyo yayınları ile tüm yurda duyuracaktır. Halkevlerinin kapatıldığı 1950 yılına kadar bu sayı 478 Halkevi, 4322 Halkodasına ulaşır (Yeşilkaya, 2002, 113).

Halkevlerinin kuruluş amaçları şu noktalar çerçevesinde toplanabilmektedir:

1. Ulusu bilinçli, birbirini anlayan, birbirini seven, aynı ideale bağlı halk kitlesi halinde örgütlemek;
2. Kültür, ülkü, amaç ve düşünce birliğini güçlendirecek bir toplum olmayı sağlamak;
3. Ulusal birliği oluşturan, milli ruhu biçimlendiren ve kudretlendiren kültür öğelerini ortaya çıkarıp geliştirmek;
4. Köylü ile kentli, köylü ile aydın zümreler arasındaki ilişkileri düzenleyip artıracak köycülük çalışmalarının yapılması;
5. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ilkelerini ve bu ilkelerin ülke düzeyinde nasıl uygulandığını anlatmak için kullanılan bir merkez olması (Çavdar, 1985b, 880).

Halkevlerinin çalışmaları; Dil ve Edebiyat Kolu, Güzel Sanatlar Kolu, Temsil Kolu, Spor Kolu, Sosyal Yardım Kolu, Halk Dershaneleri ve Kurslar Kolu, Kütüphane ve Yayın Kolu, Köycülük Kolu, Tarih ve Müze Kolu şeklinde dokuz kol çevresinde düzenlenmiştir. Halkevlerine üye olmak, şu ya da bu biçimde törene tabi değildi. Medeni haklarına sahip her Türk vatandaşı, kendi uzmanlık alanına giren ya da eğilim ve zevklerine göre uğraş vermek istediği herhangi bir Halkevi koluna yazılabilirdi. Üye kaydının, zamanla da kısıtlanması söz konusu değildi. Her kolun üyeleri kendi komitelerini seçerdi. Komite üyelerinin seçimleri iki yılda bir tekrarlanırdı. Her kolun komitesi ilk toplantıda yıllık programı düzenler ve on beş günde bir toplanarak kolun faaliyetlerini gözden geçirir, yeni kararlar alırlardı. Halkevlerinin gelirleri, bulundukları yörenin parti örgütüne karşılanırdı. Halkevleri hiçbir şekilde kendilerine gelir bulmak için çalışmazlardı (Çavdar, 1985b, 881).

Halkevlerinin nicel ve nitel açısından en hızlı gelişim dönemi 1932–1940 yılları arasındadır. Bunu izleyen dönem, savaş ve çok partili hayata geçiş nedeniyle, bir önceki dönemin hızını ve heyecanını koruyamamıştır. 1932–1940 arasındaki dönem boyunca yurda dağılmış bulunan halkevlerinin bütününde 23.750 konferans, 12.350 temsil, 9.050 konser, 7.850 film gösterisi, 970 sergi kamuya sunulmuştur. Aynı dönem içinde toplam üye sayısı ise %506 artmıştır. Halkevleri kitaplıklarından 1932'de 149.949 yurttaş yararlanırken bu sayı 1940'ta 2.557.853'e yükselmiştir. Halkevlerinde açılan eşitli kurslardan yararlananların sayısı 1932'de 900 iken 1940'ta 48.000'e çıkmış bulunmaktadır. Halkevlerinin kendi yayınları da önemli bir faaliyet alanı olarak göze çarpmaktadır. Bu yayın faaliyetinin ağırlık noktasını

dergiler oluşturmuştur. Hasan Taner'in 1944'te yayınladığı bibliyografyaya göre, Halkevlerinin çıkardığı dergi sayısı 50 idi. 1950'de bu sayı 20 dolaylarına inmiştir (avdar, 1985b, 882).

Kemalist rejim, Halkevlerinin kurulmasından sonra Türk Ocaklarının merkezi yayın organı olan Türk Yurdu'nun yerini tutmak üzere bir dergi çıkarmaya karar vermiş ve bunun sonucu olarak Halkevlerinin merkezi yayın organı olan lk, şubat 1933 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Ancak lk, ilk yayınlanan Halkevi dergisi değildir. Nusret Köymen tarafından yapılan ilk değerlendirmede "lk, okuyup yazma bilmeyen veya az bilenlerin faydalanacağı bir mecmua değil, memleket ve dünya meseleleri üzerinde kafası işleyen Türk Mnevverleri ararsında bir fikir teşkilatlanması vücuda getirmek isteyen, milli fikir ve kültür alanında önderlik edecekler için çıkan bir fikir ve kültür mecmuasıdır" şeklinde ifade edilmiştir (Varlık, 2002, 268–269).

8.1.3. Köy Enstitüleri

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında "köy için eğitim" konusunda çalışmalar yapılmıştır. şubat 1923'te İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde köy eğitimi ile ilgili ilginç kararlar alınmıştır. Bunlardan birisi, köy ilkokullarının geniş bahçelerinin, ahır ve kmeslerinin olması gerektiğidir. Bunlar ğretmenin denetiminde öğrenciler tarafından işletilmeli ve böylece çiftçilik çocuklara "ameli" olarak öğretilmelidir. Yine orta ve yüksek okulları bitiren erkek ve kız öğrenciler ve medrese mezunları köylere giderek en az bir yıl öğretmenlik yapmalıdır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yerli ve yabancı eğitimciler de köye göre eğitim ve köy ğretmeni yetiştirme konusuna yer vermişlerdir. Bu konuya yönelik en önemli uygulamalardan bazıları 1927 ve 1936 yıllarında verilmiştir. 1936'da Saffet Arıkan'ın Bakanlığı dönemde, Eskişehir'in Mahmudiye köyünde bir Eğitim Kursu açıldı. Amaç askerden, onbaşı, avuşluk yapmış köylü gençleri altı aylık bir kurstan sonra eğitmen unvanıyla küçük köylere ve üç yıllık ilkokullara gönderip ğretmen sıkıntısını biraz hafifletmekti. Fikir Atatürk'ten gelmişti. Aynı yıl daha büyükçe (nüfusu 400'n üstünde) köylere ğretmen yetiştirmek üzere İzmir Kızılıllu'da ve Eskişehir ifteler'de Köy ğretmen Okulları açıldı. Bunlar sonradan Köy Enstitülerine dönüştürüldü. Özetle Köy Enstitülerinin kurulmasından önce köy

öğretmeni yetiştirme konusunda bazı görüşler, arayışlar ve deneyimler vardı (Akyüz, 2001, 353–354).

1940’da, altı yaşın üstündeki nüfusun %78’i okur-yazar (Ek-1; Çizelge-14’e bkz.) değildi. Köylerde bu oran %90’dı. Ayrıca köyler, sağlık, temizlik, gelişme imkânlarından uzaktı. Bu yaygın bilgisizlikle daha etkili mücadele etmek, bunu yaparken köylerin sosyal ve ekonomik yapısında öğretmen ve eğitim kanalıyla düzenlemeler, gelişmeler sağlamak amacıyla Köy Enstitüleri kurulmak isteniyordu. O zamana kadar mevcut öğretmen yetiştirme düzeni “nazari” eğitim yapan, ellerinde kalem, kitap, yalnızca okuma yazma ve “kitabî” bilgiler öğretimi ile yetinen, köye gitmek, orada kalmak istemeyen, köylüye pek yararlı olmayan öğretmenler yetiştirmekle suçlanıyordu. Oysa artık köy kökenli, yalnız köye yararlı olabilecek, nasırlı ellerinde kalem ve kitaptan çok kazma, kürek, çapa, bağ makası, keser... bulunan öğretmenler yetiştirilmeliydi. Köy Enstitülerinin kuruluş felsefesi budur (Akyüz, 2001, 354).

17 Nisan 1940’ta TBMM’de onaylanan “3803 Sayılı Köy Enstitüler Yasası” gerekçesinde, köy öğretmeni ile birlikte başka elemanda yetiştireceği için bu merkez kurumlara “Köy Enstitüsü” adını vermek yerinde olacaktır deniyor ve 17. Madde’sinde Köy Enstitülerine; yüksek okullar ve üniversite fakülteleri, Gazi Eğitim Enstitüsü, Öğretmen Okulu, ticaret lisesi ve orta ziraat okulu, erkek sanat okulu, kız enstitüsü, Köy Enstitüleri, inşaat usta okulu, bunlardan başka her türlü teknik meslek okulu çıkışlılar öğretmen olarak atanabilecekti (Türkoğlu, 2000, 164–165).

Hasan Ali Yücel’in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde İsmail Hakkı Tonguç’un fikir babalığı yaptığı Köy Enstitüleri (Ek-3’e bakınız) 1940–1953 yılları arasında 21 Enstitü’den 17 bin mezun verdi (“Tarihten Gelen Işık”, 2005). Köy Enstitülerinin mezunlarından bu okullar ve bölge okulları için öğretmen ve müfettiş yetiştirmek ve Enstitülere rehberlik yapmak, köy incelemelerine merkez teşkil etmek üzere, Hasanoğlu Köy Enstitüsü bünyesinde, Yüksek Köy Enstitüsü adıyla üç yıl süreli bir okul daha açılmıştır (Akyüz, 2001, 335).

Enstitülerin ilk resmi öğretim programı 1943 tarihlidir. Buna göre bunlar ilkokuldan sonra beş yıl öğretim yapmaktadırlar ve bu süre içinde toplam 114 hafta “kültür” dersleri, 58 hafta “ziraat” ders ve çalışmaları, 58 hafta da “teknik” ders ve çalışmalar yapılmaktadır. Bir haftalık süre bakımından da, derslerin dağılımı şöyledir: Kültür dersleri her sınıfta 22 saat; Ziraat dersleri ve çalışmaları ile teknik

dersler ve çalışmalar her hafta 11'er saattir (Ek-4'de bakınız). Köy Enstitülerine, ilkokulu bitiren köy çocukları sınavla alınıyordu. Kız öğrencilerle karma bir eēitim-ğretim uygulanıyordu. 1950'den sonra, kızlar Kızılıllu ve Beşikdüzü'nde toplanıp karma eēitim kaldırılmıştır. Okul binalarını genellikle öğrenciler yapmıştır. Bu enstitülerde içe dayanan, zor bir eēitim-ğretim yapılıyordu. Köy Enstitülerinden toplam 15 bin kadar ğretmen ve 2 bin kadar saēlık yetişmiştir (Akyüz, 2001, 355-357).

Köy Enstitüleri 1940'lardan bugüne son derece önemli siyasal tartışmalarında odaēı olagelmıştır. Köy Enstitüleri sol Kemalist çevreler için "gerçek" Kemalizm'in en tepe noktasını oluşturmuş, saēcı ve muhafazakrlar içinse kendi siyasal çıkarları ve anti-komnrist cadı kazanları için bir günah keçisi olmuştur. Öte yandan Köy Enstitüleri, Kemal Tahir gibi sosyalist eēilimli bazı yazarlar tarafından Tek Parti rejiminin ideolojisini yaymak amacıyla oluşturulmuş faşizan kurumlar olarak algılanmış ve şiddetle eleştirilmiştir (Karamerlioēlu, 2002, 286). şubat 1954'te yayınlanan 6238 sayılı kanunla, Köy Enstitüleri, tümüyle, geleneksel ilköēretmen okullarıyla birleştirilmiştir (Akyüz, 2001, 357).

Köy Enstitüleri esasen tek-parti dönemi koşullarında oluşturulmuş ve bu dönemin sreceēı düşüncesiyle uygulanmış bir deneydi. Amaç, tek-parti döneminde kırsal kesimde yeni atılımlar için bir destek ve nc kadro yetiştirebilmektir. Ancak uygulama yine köylülere yüklenmişti. Okullar ve diēer yapılar yre halkınca karşılanıyordu ve bunun bir angarya olarak görülmemesi mümkün deēildi. Dolayısıyla atılımın hedefi olan köylüler atılımın yükünü çekmeleri nedeniyle, Köy Enstitüleri'ne temelde karşı düşmüşlerdi ve onu hiçbir şekilde desteklemiyorlardı. Girişimin bu denli hızlı ve sessiz bir biçimde durması da bu destek yokluēunu göstermektedir. Yönetici kadro daha sonra hem parti içi ve hem de parti dışı muhalefete karşı koyabilecek g bulamamıştır. Böylece aslında dar bir kadroya dayanan girişim, tek-parti dönemi dışındaki koşullarda ilerleme olanaēını yitirmiştir. Köy Enstitüleri, dönem içindeki önemli atılımlardan biri olarak, yarattıēı etkilerde göz önüne alındıēında, aslında başlangıç aşamasında kalmış bir girişim olmuştur (Koçak, 2002, 169).

8.2. Devrimlerin Yaygınlaşmasında Aracı Olan Birimlerin Etkileri ve Katkıları

Devrimlerin yaygınlaşmasında aracı olan Millet Mektepleri, Halkevleri ve Köy Enstitüleri, üstlendikleri misyonu gerektirdiği gibi yerine getirmişlerdir. Bu birimler aracılığı ile eğitim ve öğretim her yaştan insana götürülmüş ve Atatürk devrimlerinin temel felsefesi vatandaşlarımıza aktarılmıştır. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni rejimi ve yönetim anlayışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim anlayışından çok farklıydı. Halkın yeni rejimi tanınması ve benimsemesi zor olmadı, ancak biraz zamana ihtiyaç vardı. Zor olmadı, çünkü yeni rejim, halkına değer veriyordu. Biraz zamana ihtiyaç vardı, çünkü var olma savaşı veren bir ülkenin maddi, manevi her açıdan yıpranmış ve yorgun düşmüş halkının kendini toplaması, çevresinde gelişen olayları doğru algılaması ve anlamlandırması gerekiyordu. Çünkü yeni rejime karşı güçler ve kesimler, hala etkindi ve hala ülkeye zarar vermekten vazgeçmiş değillerdi. İşte böyle bir ortamda Atatürk'ü ve onun ilke ve devrimlerini tanıtacak ve halkı aydınlatacak bu birimlere, çok önemli görevler düşmüştü.

Toplam nüfusun yüzde sekseni ya da doksanı okur- yazar olmayan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin lideri Atatürk, okur-yazar oranını yükseltmek için millet mekteplerini açtı. Gündüz ve gece kursları ile yetişkinlere okuma-yazma öğretildi ve yetişkinler kurslara devam etmekle yükümlü kılındı. Ayrıca kurs saatleri ve yeri yetişkinlerin çalışma koşullarına göre ayarlandı. Böylece o dönemde bu kurslar aracılığı ile birçok yetişkin okur-yazar (Ek-; Çizelge-1 bakınız.) oldu. Okuma-yazma bilen yetişkinlere ya da bu niteliği kazandıktan sonra istenildiği takdirde matematik, yurt bilgisi, sağlık bilgisi, coğrafya ve tarih gibi derslerin verildiği kurslara devam etme imkânı da tanınmıştı.

O dönemde ülkenin bir başka eksikliğini gidermek adına Halkevleri oluşturuldu. Halkevleri ve onların köylerdeki uzantıları olan Halkodaları, her yörenin kendi kimliğini tanımasını sağlıyor ve bünyesinde oluşturduğu farklı çalışma alanlarına sahip kollarla, insanlarımıza bilgi ve deneyim kazandırıyor. Ayrıca Halkevlerinin açtığı kütüphaneler ve yayımladıkları yayınlar ile söz konusu dönemin en önemli iki ihtiyacına cevap veriliyordu.

Köy Enstitüleri köy çocuklarından öğretmen yetiştirerek köylerin öğretmen ihtiyacını gidermeye ve köylerimize eğitim ve öğretim etkinliğini götürmeyi amaç edinerek, köylerimizi aydınlatma görevini üstlenmişti. Dünyada benzerine az

rastlanır bu görevi, Köy Enstitüleri, başarıyla yerine getirdi. Ancak bu kültür birimleri, çok partili siyasal yaşamın getirdiği çekişmeli ortamın kurbanı oldu. Elbette ki Köy Enstitüleri, toprak sorunu v.b. konularda köylülerle ya da yönetimle sorunlar yaşadı. Ancak bunlar giderilemeyecek türden sorunlar değildi.

Bu kültür birimleri hakkında kısaca şunu söyleyebiliriz: Bir dönem Türkiye'nin kültürel gelişimine doğrudan katkıda bulunmuşlardır. Atatürk ilke ve devrimlerinin yaygınlaşmasında ve doğru anlaşılmasında etkin olmuşlardır. Ayrıca Türk halkının eğitim ve kültürel düzeyinin yükselmesinde önemli rol oynamışlardır.

9. ATATÜRK'ÜN KÜLTÜR DEVRİMLERİNİN GÜNÜMÜZ KOŞULLARI IŞIĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu Bölüm; Ulusal Kültür ve Evrensel Kültür ve Ulusal Kültür ve Karşıt Kültür şeklinde alt başlıklar halinde incelenmiştir.

9.1. Ulusal Kültür ve Evrensel Kültür

Ulusal kültür, bir ulusa ait olan kişisel ve toplumsal değerler bütününden oluşur. Bu değerler bütünü, söz konusu toplumda yaygın kabul gören ve uygulana tutum ve davranışları ifade eder. Evrensel kültür ise, tüm dünyada kabul gören değerler bütünüdür ve ulusal kültüre göre çok daha genel niteliktedir. Örneğin ulusal kültürde inanç, ırk, dil v.b. gibi farklılıklar baskın olup, bu farklılıklar ulusal kültürü şekillendirirken, evrensel kültürde inanç, ırk ve dil gibi farklılıklar önemini yitirir ve buna karşın insana, doğaya ve hayvana karşı sevgi, saygı ve hoşgörü gibi kavramlar öne çıkar.

Ulusal kültür, bir toplumun varlığını sürdürebilmesi ve kendini ifade edebilmesi açısından son derece önemlidir, ancak tek başına yeterli değildir. Her toplumun ulusal kültürün yanı sıra evrensel kültür değerlerini de, özümsemiş olması gerekmektedir. Çünkü dünya ülkeleri ile birlikte yaşıyoruz ve her ülke toplumunun farklı kültürel değerleri bulunmaktadır. Özellikle günümüzde, yakın bir ilişki içinde bulunan dünya ülkeleri ile sağlıklı bir iletişim kurabilmek için, evrensel kültürel değerlerin özümsemişi şart sayılmalıdır. Dünya ülkeleri arasındaki sosyal ilişkilerde, farklılıkların öne çıktığı durumlarda, sağlıklı ve etkili bir iletişim kurmak zorlaşır ve farklılıkların verdiği rahatsızlık ülkeler arasında, hatta zengin kültürel yapıya sahip olan toplumlar arasında dahi sosyal huzursuzluklara neden olur. Dolayısıyla evrensel değerler, ulusal değerler kadar önemlidir ve sadece dünya ülkeleri için değil aynı şekilde ırk, dil ve din kökenine sahip toplumlar için de büyük önem taşımaktadır.

Türk toplumu için evrensel kültür, ona hiç de yabancı olmayan değerler bütünüdür. Yunus Emre, Mevlana gibi önemli şairlerimizin yüzyıllar öncesinde, eserlerinde işledikleri sevgi, hoşgörü gibi kavramlar, evrensel kültür değerleridir. Ayrıca Atatürk'ün laiklik ilkesinin temel felsefesi, hümanizme dayanır. Dolayısıyla laiklik, evrensel değerlerin ülkemizde yerleşmesiyle kabul görmesi açısından başlıca tetikleyici etkidir. Ülkemizin zengin kültürel yapısı göz önünde

bulundurulduğunda, evrensel kültür değerlerinin bizim için önemi daha iyi kavranacaktır.

9.2. Ulusal Kültür ve Karşıt Kültür

Türkiye, coğrafi konumu itibariyle üç kıta arasında bulunur ve kıtalar arası geçiş yollarının üzerindedir. Dolayısıyla Türkiye kültürü, yüzyıllardan beridir komşu kültürlerle yakın ilişki içindedir. Toplumsal olaylarda gözlemlendiği gibi kültürde de diyalektik bir süreç söz konusudur. Tez, antitez ve sentez şeklinde gerçekleşen bu süreç, Türk kültürünü, sahip olduğu coğrafi konum ve toplum yapısı nedeniyle yüzyıllarca etkilemiştir. Ayrıca kültürler arası etkileşim oldukça doğaldır ve aynı zamandan kaçınılması imkânsız bir olgudur.

Günümüzde bilgi ve sermayenin dünyadaki hızlı dolaşımı, kültürel süreçteki karşılıklı etkileşimin boyutunu değiştirmiştir. Özellikle bilgi ve sermayeyi elinde tutan devlet ya da kuruluşların önlenemez yükselişi, kültürel süreçteki karşılıklı etkileşimi tek yönlü olarak değiştirmiş ve güçlü olanın lehine çevirmiştir. Aslında ifade etmeye çalıştığımız bu durum, küreselleşmenin kültürel boyutundan başka bir şey değildir.

Bilgi ve sermayeyi elinde tutan ülke ya da kuruluşlar küreselleşme araçlarını kullanarak ulusal kültürleri zayıflatma ve ulusal bilinci yok etme amacı içindedirler. Zaten ulus devlet ve ulusal bilincin olduğu yerde küreselleşme olmaz. Ulusal bilinci yok etmeye yönelik kullanılan en etkili araçlardan biri dil, din ve ırk farklılığı üzerine oluşturulan kültürel zenginliği ulus ülkeye karşı kullanmaktır. Bu özelliği taşıyan ülkemizde bu aracın etkili olduğunu varsayarsak ulus devletin parçalanacağını rahatlıkla ifade edebiliriz. Aslında küreselleşen ülke ya da kuruluşların ürettiği bilgi, mal ve hizmeti pazarlayabilmesi ve kendine pazar yaratarak az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeleri küreselleştirebilmesi noktasında istediği tam da budur.

Kültürel etkileşime karşı değiliz ve bu etkileşimden de kaçınılamaz. Ancak, eşitlik üzerine kültürel etkileşimden yanayız. Örneğin küreselleşenler kitle iletişim araçları ile markaları ve tüketim kültürü ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerine baskı kurmamalı ve kurdurulmamalıdır. Sokaklarda karşılaştığımız levhalar üzerindeki yabancı markalar, bize ait olmayan giyim tarzı, müzik türü ve yemek kültürü, bu sürecin uzantısıdır ve bunlar doğrudan ulusal kültürü zayıflatmaya ve

küreselleşen devlet ya da kuruluşlara bağımlı olmaya yöneliktir. Ayrıca küreselleşenlerin bu savaşı insan hakları, yerleşme, kültürel dayanışma, küçük dünya gibi masumane ve şirinsel bir tutum içinde gerçekleştirdiklerini vurgulamak zorundayız.

Bu gelişmelerin ulusal bilinci ve ulusal kültürü nasıl etkilediğine daha önce değinmiştik. O halde Atatürk'ün inanılmaz bir özveriyle yarattığı ulusal kültürü korumak adına bir şeyler yapmalıyız. Örneğin Atatürk'ün üzerinde ıslarla durduğu eğitim ve bilim konusunda bir şeyler yaparak başlayabiliriz. Türk halkının eğitim seviyesini yükseltmeliyiz ve okuma-yazma bilmeyen tek bir vatandaş bırakmamalıyız. Dolayısıyla eğitimi zorunlu, parasız ve kaliteli yapmalıyız. Devlet bilimsel çalışmaları desteklemeli, bilim adamlarının yetişmesi için uygun koşullar oluşturmali ve insanları bilimsel çalışmalar yapmaları konusunda teşvik etmelidir. Günümüzde biliyoruz ki, bilgiyi elinde tutan düdüğü çalıyor. Ayrıca halkımıza, farklılıklarımızı tanıtmalı, sevdirmeli, kültürümüzle, toplumumuzla barışık olmayı öğretmeliyiz ve farklılığın getirdiği zenginliğin değerini kavratmalıyız.

DÖRDÜNCÜ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME

Bu kesimde araştırma konusuna ilişkin bulgulara ve bu bulgulara ilişkin çözüm önerilerine yer verilmiştir. Ayrıca araştırma hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

10. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ

Bu bölüm; Bulgular ve Öneriler, Genel Sonuç şeklinde iki alt başlıkta aşağıda incelenmiştir.

10.1. Bulgular ve Öneriler

Araştırmaya ilişkin bulgular ve söz konusu bulgulara ilişkin çözüm önerileri aşağıda sunulmuştur.

Bulgu–1: Atatürk’ün geliştirdiği kültür devrimlerinin fikir oluşum temeli Tanzimat dönemine kadar uzanır. Osmanlı İmparatorluğu’nu eski gücüne kavuşturma adına zaman zaman söz konusu dönemin aydınları, kültür devrimlerinin fikir oluşum temelini oluşturan düşüncelerini açıklamışlar, kendi aralarında tartışmışlar ve bu düşüncelerini padişahlara sunmuşlardır.

Öneri–1: Osmanlı padişahları aydınların düşüncelerini çoğunlukla dikkate değer bulmamıştır ve onları rejime karşıt kesim şeklinde algılamışlardır. Padişahların ve yönetimin bu tutumu nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu, parçalanma ve dağılma kaderini yenememiştir. Tarihe bakıp ders çıkarma anlayışından hareketle ülkenin yöneticileri, düşün kesimiyle barışık olmalı ve onlarla işbirliği yapmalı, daha iyi bir yönetim anlayışı için onların fikirlerinden yararlanmasını bilmelidir.

Bulgu–2: Osmanlı yönetimi geçmişinin verdiği şanlı şöhreti nedeniyle batıyı hep küçümsedi ve bu nedenle batı dillerini öğrenmeyi, batıdaki sosyal ve bilimsel gelişmeleri takip etmeyi eziklik ve zayıflık olarak değerlendirdi.

Öneri-2: Osmanlı İmparatorluğu'nun batıya karşı bu yaklaşımı, ona, batı karşısında gerileme ve çözülme sonucunu getirmiştir. Oysa Osmanlı yönetimi batıdaki bilimsel gelişmelerin takipçisi ve uygulayıcısı olsaydı belki de kendisini derinden sarsan ekonomik sorunlardan ve milliyetçilik akımlarından bu derece etkilenmeyecekti. Etkilense bile güçlü siyasi, askeri ve ekonomik yapısı ve sırtını dayayacağı halkı ile ayakta kalabilecekti. Bir ülkenin siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal açıdan güçlü olması, o ülkenin bilimsel gelişmelere açık olma ve bunları uygulayabilme yeteneğiyle koşuttur. Bilimin vatanı yoktur, bilim Çin'de dahi olsa alınmalıdır. Ayrıca ülke yönetimi akılcılık ve bilim unsurları üzerinde temellendirilmeyi gerektirir.

Bulgu-3: Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda ağırlıklı olarak askeri alanda yapılan yenilik hareketlerini destekleyen gazeteci-aydın kesimin amacı, ülkenin dağılmasını önlemek, halkı bir arada tutabilmektir. Padişahın amacı ise, yabancı devletlerin iç işlere karışmasını önlemektir.

Öneri-3: Bu bulgu bize yönetim ile düşün kesimi arasındaki amaç farklılığını ve iletişim kopukluğunu açık bir şekilde göstermektedir. Bir ülkede böyle bir durum yaşanıyor ise, söz konusu ülkede siyasal ve toplumsal istikrarsızlık kaçınılmaz olur. Ülke yönetimi her zaman halkı ve düşün kesimi ile barışık olmalı, onlarla amaç birliği yapmalı, onların beklentilerine cevap vermeli ve ulusal çıkarları gözetmelidir. Aydınlarının ve halkının desteğini arkasında hisseden bir yönetim daima güçlü olur.

Bulgu-4: Fikri oluşum temelleri Tanzimat dönemine kadar uzanan Atatürk kültür devrimleri, Atatürk'ün iradesi ve girişimi ile yasalaştı ve kurumsallaştı.

Öneri-4: Yasalaşan ve kurumlar oluşturularak kurumasallaşan Atatürk devrimleri, tepeden inmedir ancak, Türk halkının ruhuna uygundur. Bunun en güzel kanıtı devrimler konusunda Türkiye'de bir kurumsallaşma geleneğinin oluşması ve halkın olumsuz girişimlere karşı hassasiyeti ve devrimleri koruma çabasıdır. Devrimler, özünden hiçbir şey yitirmeden günümüze kadar varlığını devam ettirebildiyse bunun nedeni, değiştiğimiz kurumsallaşma geleneği ve halkın devrimlere olan inancıdır. Kimi amaçlı çevreler bunun aksini savunsa da her fırsatta

halk bu gerçeği bir kez daha yüzlerine haykırmıştır. Halkın devrimlere olan inancının canlılığı, Atatürk devrimlerinin özünün doğru aktarılması ve anlaşılmasıyla doğru orantılıdır. Bundan dolayı eğitim kurumlarımıza bu konuda ciddi görevler düşmektedir.

Bulgu-5: Devrimler, büyük güç ve itibar kazanmış önderler tarafından zorla ama, çoğunlukla kanun yolu ile halka kabul ettirir. Ancak baskı sonucu gelen devrim, halk nezdinde onay görmediği sürece ölü doğmuş sayılır ve ilk fırsatta halk tarafından ölüme mahkûm edilir. Bu noktadan hareketle devrimlerden rahatsız olan iç ve dış karşı devrimcilerin sürekli karşı girişimlerine rağmen, büyük önder Atatürk'ün iradesi ile belirlenen devrimlerin, kanun yolu ile halka sunulmuş olmasına karşın, halk tabanında filizlenip meyve verdiğini vurgulamak isteriz.

Öneri-5: Bu durumu Mustafa Kemal Atatürk'ün iyi bir yönetici olma, halkı için en iyisini isteme ve halkı için yaşama, halkını yakından tanıma, geleceğe dair sağlam öngörülerde bulunabilme, ulusallığa ve demokrasiye önem verme vasıfları ile ilişkilendirerek açıklayabiliriz. Dünya'da halkının daha iyi şartlarda yaşama ve yaşatma amacıyla bir ömrü feda edecek eşine az rastlanır bir lidere sahip olmanın gururunu taşıyan bir millet olarak, O'nun devrimlerinin takipçisi olmalı ve devrimlerini yaşatmalıyız.

Bulgu-6: Atatürk'ün kültür devrimleri birbiri ile bağlantılı, birbirini destekleyici ve bütünleyici niteliktedir. Ayrıca bu devrimler, demokrasinin alt yapı kurumlarını oluşturup gücünü halktan almıştır.

Öneri-6: Devrimleri incelediğimizde her bir devrimin uygun koşullar oluştuğunda Atatürk tarafından gerçekleştirildiğini ve her gerçekleşen devrimin kendinden bir sonraki devrime zemin hazırladığını ve kendinden öncekiyle bütünleyici nitelikte olduğunu görürüz. Örneğin eğitim ve öğretimin birleştirilmesi, harf devrimi, Türk Dil Kurumu gibi. Bu durum bize, Atatürk'ün devrimleri, akılcılık ilkesinden hareketle, zamanın ve koşulların göz önünde bulundurulmasıyla planlı bir şekilde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Gerçekleşen her bir devrimin bir özelliği de, o döneme kadar toplum yaşamımızda bize çok uzakta olan demokrasi geleneğinin

alt yapı taşlarını oluşturmasına hizmet etmesi bakımından ayırıcı bir niteliğe sahip olmasıdır. Yönetim biçimleri arasında halk için en iyiye yakın olan yönetim anlayışının demokrasi olduğu göz önünde bulundurularak, Atatürk dönemi örneğinde olduğu gibi ülke yönetim kararları bu anlayış üzerine odaklanmalıdır.

Bulgu–7: Atatürk dönemi kültür politikasının en önemli ayırt edici özelliği, “ulusal kültür” yaratarak, Türk halkında “ulus” olma bilincini yerleştirmesidir.

Öneri–7: Farklı ırk, dil ve din özellikleri taşıyan insan topluluklarının aynı topraklar üzerinde yüzyıllardan beridir yaşıyor olması, ortak paylaşımda bulunup değerler üretmesi, üzerinde yaşadığı toprakları düşman işgalinden kurtarmak gibi ortak bir amaç etrafında toplanıp mücadele etmesi şeklinde sıralayabileceğimiz nitelikler, söz konusu insan topluluklarında ulusal kültür yaratarak, ulus olma yolunda tetikleyici etken olarak kabul edilebilirler. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’ni kurduktan sonra, Anadolu ve Trakya toprakları üzerinde yaşayan ve yukarıda sıraladığımız nitelikleri taşıyan insan topluluklarını “Türk” adı altında birleştirerek, oluşturduğu ulusal kültür politikası ile, söz konusu insan topluluklarında “ulus” olma bilinci yaratmak istemiştir ve bunda başarılı da olmuştur. Dolayısıyla her hükümet ulusal kültür politikasına önem vermeli ve etkili bir şekilde bu politikayı uygulamalıdır.

Bulgu–8: Cumhuriyet rejimi özünde devrimcidir ve Atatürk kültür devrimleri, çağdaşlaşma amacına ulaşmayı gerektirir. Ancak Atatürk’ün çağdaşlık anlayışı, karşıt kesimlerin amaçlı olarak batıcılık ya da batı taklitçiliği şeklinde yansıtmaya çalıştıklarının aksine, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma hedefi üzerine kuruludur.

Öneri–8: Atatürk’ün devrimcilik ilkesi O’nun çağdaşlık anlayışı doğrultusunda yenilenmeyi ve ilerlemeyi gerektirir. Hedef çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmaktır. Araçlar ise; akıl, bilim ve tekniktir. Bilim ve teknik dünyanın neresinde olursa olsun alınmalı ve Türk milletinin yaşam standartlarını yükseltme adına kullanılmalıdır. Akılcılık rehberimiz olmalı ve Türk milleti okumalı, düşünmeli ve üretmelidir.

Bulgu-9: Atatürk döneminde yayımlanan devlet ve özel kesim yayınlarının önceki dönemden farklı olarak bilim, teknik, eğitim, felsefe, tarih, coğrafya v.b. gibi geniş bir yelpazede çeşitlilik gösterdiğini belirtmeliyiz.

Öneri-9: Geniş bir yelpazede yayımlanan yayınlardan amaç, Türk halkını çok yönlü olarak geliştirmek, genel kültürünü artırma fırsatı sunmak, pozitif bilimlerin her alanında uzmanlaşmayı ve bilim adamı yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Dünyayı daha doğru anlamak ve daha akılcı kararlar alabilmek için çok yönlü okumalıyız, farklı fikirlere açık olmalıyız ve kültürel anlamda kendimizi katlamayı amaç edinmeliyiz.

Bulgu-10: Atatürk'ün dil devrimi sonucu Türk dili, yabancı kelimelerden büyük oranda arındırıldı ve geliştirildi. Bilimsel çalışmalarda yüzde 98'lere varan oranda Türkçe kelime kullanıldı ve Türk dili ile çok iyi nitelikte edebi eserler verildi. Bu gelişmeler Türk dilinin iyi bir bilim ve edebiyat dili olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak hukuk dilinin arzu edilen düzeyde Türkçeleştiğini söyleyemeyiz.

Öneri-10: Hukuk dilinin Türkçeleşmesi konusunda Mumcu (2005), şu görüşlerini dile getirmiştir: Bir hukukçunun, hukuk dilini Türkçeleştirme yetkisi yoktur. Hukuk dilinin Türkçeleştirilmesi, kanun koyucunun yetkisindedir. Ancak hukuk dilinin Türkçeleşmesi gerekir. Çünkü hukuk öğrencisi günümüzde hukuk maddelerini anlamakda zorluk çekmektedir.

Son zamanlarda Medeni Kanun'da ve Türk Ceza Kanunu Tasarısı'nda daha çok Türkçe kelimeye yer verildiğini gözlemliyoruz. Bu durum davacı, davalı, hukuk çevresi ve Türk halkı için sevindirici bir gelişmedir. Çünkü, hukuk dilinin Türkçeleşmesi haklarımızı ve ödevlerimizi daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır.

Bulgu- 11: Atatürk'ün eğitime ilişkin devrimleri eğitim alanındaki kapitülasyonlara ve eğitim sistemindeki ikili yapıya son verdi. Ayrıca bu devrimle pozitif bilimleri esas alan laik eğitim sistemi oluşturuldu ve temel eğitim zorunlu ve parasız hale getirildi.

Öneri-11: Bir ülkede, din derslerinin ağırlıklı olarak verildiği medrese eğitimi alan kişiler ile pozitif bilimlerin okutulduğu okullardan mezun olan kişiler arasında en başta düşünce yapısı bakımından büyük farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca yabancı okulların kendi müfredat programını uygulaması ve bu programın denetim dışı tutulması bir ülkenin ulus bütünlüğünü sağlaması açısından son derece sakıncalıdır. Atatürk eğitim alanındaki bu sakıncalara son vermek için gerekli girişimlerde bulundu ve ulusal çıkarların gözetildiği Milli Eğitim Bakanlığı'nın gözetiminde milli ve laik bir eğitim politikası uygulattı. Günümüzde bu politika, ulusal çıkarlarımız için aynı çizgide sürdürülmelidir. Ayrıca temel eğitimin hızla paralı olma yolunda seyir izlediği şu günlerde, bu uygulamadan vazgeçilmeli ve eğitim, sosyal devletin sosyal politikası çerçevesinde ele alınmalıdır.

Bulgu-12: Atatürk'ün girişimleri ile oluşturulan Türk Tarih Kurumu'nun çalışmaları, Anadolu'nun medeniyetler beşiği olduğunu ve birden fazla kültüre ev sahipliği yaptığını göstermiştir.

Öneri-12: Atatürk'ün tarih anlayışının takipçisi tarih araştırmacıları ve arkeologlar, Anadolu'da kurulan eski medeniyetleri gün ışığına çıkarmışlardır. Bu medeniyetlerin mirasçısı Türkiye, tarihi geçmişi ile övünmeli ve sahip olduğu zengin kültürünün koruyucusu ve aktarıcısı olmalıdır.

Bulgu-13: Milli kültürümüzün unsurlarından olan çini, hat, minyatür, ebru gibi süsleme sanatlarımızdan bazıları varlığını günümüze kadar sürdürememiş bazıları da unutulmanın eşiğine gelmişlerdir.

Öneri-13: Bu süsleme sanatlarımız, milli kültürümüzün bir parçasıdır. Dolayısıyla unutulmalarına izin verilmemelidir. Halk eğitim merkezlerinde açılacak çeşitli kurslarla ya da üniversitelerde seçmeli ders olarak konulmak suretiyle söz konusu süsleme sanatlarımız yaşatılmalıdır.

Bulgu-14: Atatürk'ün halifeliği kaldırılması ve laiklik ilkesini anayasa hükmü olarak yasalaştırması, insanlarda din ve vicdan özgürlüğünü güvence altına alma amacı taşır.

Öneri-14: Laiklik, dinin ve vicdanın güvencesidir. Cumhuriyet rejimine karşıt kesimler, laikliği dinsizlik olarak göstermeye çalışmışlardır. Ancak insanların ait olduğu dinin ibadetlerine bir başkasını rahatsız etmeden özgürce yerine getirmesi ve düşüncelerini özgürce ifade edebilmesi, rejime karşı kesimlerin çabalarını boşa çıkarmıştır. Laik bir yönetim toplumdaki sosyal dengelerin korunması açısından zorunludur. Bu nedenle laiklik korunmalı ve uygulanmalıdır.

Bulgu-15: Atatürk döneminde halkımızı aydınlatmak ve çağdaşlaştırmak adına gerçekleştirilen kültür devrimleri ile alınan yolun onda biri dahi, günümüzde uygulanan kültür politikaları ile alınmamıştır.

Öneri-15: Bu durum, aslında kültür konusunu ihmal ettiğimizi gösterir. Günümüzde hala kız çocukları okutulmamakta, okur-yazar oranı gereken rakamın altında ve ne yazık ki resmi dilimizi konuşamayan vatandaşlarımız bulunmaktadır. Bunlar, ülkemizin kültür düzeyinin birer göstergesidir. Bir ülke halkına ulusal kültürünü aktarmayı başaramadığında, halkının eğitim ve bilinç düzeyini yükseltmediğinde, ulusal birliği ve toplumsal kalkınmayı saplayamaz ve elbette ki, halkını ayrılıkçı terör gruplarını pençesine iter ve ülke güvenliğini sağlamakta zorlanır. Dolayısıyla bir ülke ulusal kültürünü aktarmayı, halkının eğitim seviyesini yükseltmeyi ve toplumunu kalkındırmayı başlıca amaç edinmelidir.

10.2. Genel Sonuç

Atatürk dönemi kültür politikasının içeriğini ve amacını birçok yönü ile incelemeye çalıştık ve o dönemde, az zamanda çok şeylerin yapıldığını ve dahasının da yapılmak istendiğini gördük. Atatürk dönemi, her açıdan Türkiye'nin temel taşlarının belirlendiği ve oturtulduğu bir dönem olmuştur. Günümüze kadar süre gelen birçok karşıt girişime rağmen, binanın dimdik ayakta kalması, Atatürk tarafından belirlenen taşların (devrimlerin) ve yine O'nun tarafından atılan temelin ne derece sağlam olduğunu gösterir.

Atatürk dönemi kültür politikasının bizce en önemli özelliği, “ulusal kültür” yaratmayı amaç edinmesidir. Milliyetçi akımın etkisi altına girmiş ve parçalanmış bir imparatorluktan kalan farklı ırk, din ve dil niteliklerine sahip insan topluluklarından

bir ulus yaratmak, sahip oldukları değerlerden ve ortak paylaşımlardan “ulusal kültür” yaratmak, hiç de kolay olmasa gerek. Ancak Atatürk, bu insan topluluklarının tüm farklılıklarına rağmen ilke ve devrimlerini harç şeklinde kullandı ve bu farklılıklardan bir duvar örmeyi başardı.

Araştırmamızı sürdürdüğümüz süre içinde elde ettiğimiz veriler, araştırmamızın hareket noktası olan dört denencemizin doğruluğunu destekleyici niteliktedir. Örneğin Birinci Denencemizde belirttiğimiz gibi Türklerin yabancılaşmaya başladıkları öz kültürel değerlerine, Atatürk devrimleri ile yeniden kavuşmuşlardır. Atatürk’ün ilke ve devrimleri İkinci Denencemizde belirttiğimiz gibi Türk halkının ruhuna uygundur, eğer uygun olmasaydı bugün bu devrimler Dördüncü Denencede belirttiğimiz karşıt kesimlerin girişimleri karşısında varlığını devam ettiremezlerdi. Ayrıca Üçüncü Denencemizde belirttiğimiz gibi Atatürk devrimleri, Türk halkını demokrasi anlayışı, üretim biçimi ve yaşam tarzı ile çağdaş dünya toplumları düzeyine çıkarmıştır.

Bu araştırmanın başta araştırmacıya olmak üzere birden fazla katkıları olmuştur. Eldridge Cleaver; “Çözümün bir parçası olamazsınız, sorunun bir parçası olursunuz” demiştir. Sorunun bir parçası olmamak ve çözüme küçük de olsa bir katkı da bulunmak adına bu tür araştırmalar yapılmalı ve desteklenmelidir.

Ek – 1: Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Döneminde Eğitim- Öğretime İlişkin Sayısal Veriler

Çizelge – 9: Okul Sayısı (1924–1928)

Yıllar	İlkokul	Ortaokul	Yüksek Okul
1924	5.952	164	17
1925	5.721	146	19
1926	6.088	137	16
1927	6.357	153	20
1928	6.836	155	20

Kaynak: (Öztürk, 1998, 25)

Çizelge – 10: Öğrenci Sayısı

Yıllar	İlkokul	Ortaokul	Yüksek Okul
1924	384.315	28.000	4.313
1925	367.620	30.798	3.939
1926	451.728	20.283	3.840
1927	454.553	26.368	4.235
1928	484.748	31.434	4.349

Kaynak: (Öztürk, 1998, 26)

Çizelge – 11: Öğretmen Sayısı

Yıllar	İlkokul	Ortaokul	Yüksek Okul
1924	12.982	2.909	358
1925	11.247	2.975	429
1926	15.112	1.940	343
1927	15.001	2.194	460
1928	15.750	2.248	485

Kaynak: (Öztürk, 1998,26)

Çizelge -12: Okul Sayısı (1940-1950)

Yıllar	İlkokul	Ortaokul	Lise	Mesleki ve Teknik Okullar	Yüksek Okul ve Fakülte
1940	10.596	238	82	103	20
1950	17.428	406	88	326	34

Kaynak: (Öztürk, 1998, 27)

Çizelge – 13: Öğrenci Sayısı

Yıllar	İlkokul	Ortaokul	Lise	Mesleki ve Teknik Okullar	Yüksek Okul ve Fakülte
1940	956.000	95.000	25.000	20.000	13.000
1950	1.617.000	68.000	22.000	53.000	25.000

Kaynak: (Öztürk, 1998, 27)

Çizelge – 14: Altı yaştan Büyük Nüfus ve Okuma Yazma Bilme Oranı

Yıllar	Nüfus	Okuyup- Yazabilen	Yüzde
1935	16.157.450	2.517.878	15,58
1945	15.166.911	4.583.305	30,22

Çizelge -15: Millet Mekteplerini Bitirenlerin Sayısı

Yıllar	Sayı
1928–1929	602.927
1929–1930	488.051
1930–1931	167.162
1931–1932	185.855

Kaynak: (Öztürk, 1998, 29)

Çizelge – 16: Yıllara Göre Basılan Kitap Sayısı

Yıllar	Basılan Kitap
1928–1933 (7 Yıl)	3.200
1934–1938 (5 Yıl)	6.262
1939–1950 (12 Yıl)	28.084

Kaynak: (Öztürk, 1998, 37)

Ek – 3 : Açılış Tarihine Göre Köy Enstitülerinin Yerleri

Yıllar	Köy Enstitülerinin Yerleri
1940	1. İzmir- Kızılçullu Köy enstitüsü 2. Eskişehir- Çifteler Köy Enstitüsü 3. Lüleburgaz- Kepirtepe Köy Enstitüsü 4. Kastamonu- Gököy Köy Enstitüsü 5. Malatya- Akçadağ Köy Enstitüsü 6. Antalya- Aksu Köy Enstitüsü 7. Ladik- Akpınar Köy Enstitüsü 8. Adapazarı- Arifiye Köy Enstitüsü 9. Vakfıkebir- Beşikdüzü Köy Enstitüsü 10. Kars- Cılavuz Köy Enstitüsü 11. Bahçe- Düziçi Köy Enstitüsü 12. Isparta- Gönen Köy Enstitüsü 13. Balıkesir- Savaştepe Köy Enstitüsü 14. Kayseri- Pazarören Köy Enstitüsü
1941	15. Ankara- Hasanoğlan Köy Enstitüsü 16. Konya-Ereğli Köy Enstitüsü
1942	17. Yıldız- Pamukpınar Köy Enstitüsü 18. Erzurum- Palur Köy Enstitüsü
1944	19. Ergani- Dicle Köy Enstitüsü 20. Aydın- Ortaklar Köy Enstitüsü
1948	21. Van- Erciş Köy Enstitüsü

Kaynak: (Akyüz,2001,...)

Ek – 4: Köy Enstitülerinin 1943 Tarihli Programına Göre Ders Grupları ve Dersleri

Kültür Dersleri	Ziraat Ders ve Çalışmaları	Teknik Ders ve Çalışmalar
Türkçe Tarih Coğrafya Yurttaşlık bilgisi Matematik Fizik Kimya Tabiat ve Okul Sağlığı Yabancı Dil El Yazısı Resim- İş Beden Eğitimi ve Ulusal Oyun Müzik Askerlik Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı Öğretmenlik Bilgisi • Toplumbilim • İş Eğitimi • Çocuk ve İş Ruh Bilimi • İş Eğitimi Tarihi • Öğretim Modeli ve Tat. Zirai İşletmeler Ekonomisi ve Kooperatifçilik	Tarla Ziraatı Bahçe Ziraatı • Fidancılık • Meyvecilik • Bağcılık • Sebzecilik Sanayi Bitkileri Ziraatı Zootečni Kümes Hayvanları Bilgisi Arıcılık ve İpekböcekçiliği Balıkçılık ve Su Ürünleri Ziraat Sanatları	Köy Demirciliği • Nalbantlık • Motorculuk Köy Dülgerliği • Marangozluk Köy Yapıcılığı • Tuğla ve Kiremitçilik • Taşçılık • Kireççilik • Duvarcılık, Sıvacılık • Betonculuk Köy ve El Sanatları • Dikiş, Biçki, Nakış • Örgü ve Dokumacılık • Ziraat Sanatları

Kaynak: (Akyüz, 2001,...)

Ek – 5: Kültür Kavramının İçeriği

Düşünme	(Yapım)	(Sahip Olma)
Fikirler	Normlar	Maddi Unsurlar
İdeolojiler	Teknolojiler	
İlmi Gerçekler	Kanunlar	Makineler
Dini İnançlar	Hükümler	Aletler
Mitler	Kaideler	Araçlar
Efsaneler	Yönetmelikler	Binalar
Edebiyat	Adetler	Yollar
Batıl İnançlar	�rf- T�re	Köprüler
Vecizeler, darbimeseller	Görenekler	Elbiseler
Atasözleri	Gelenekler	Taşıtlar
Folklor	Yasaklar (Tabular)	Mobilya
	Ayinler	Gıda Maddeleri
	Dini Törenler	İlaçlar
	Moda	
	Sosyal Kaideler	
	Adab-ı mua�aret kaideleri	

Kaynak: (Nirun, 1990,...)

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz, (1999), **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Yavuz Alogan (Çev.), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- AKARSU, Bedia, (1985), **Atatürk Devrimleri ve Temelleri**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- AKINBAY, Osman; Derya Kömürcü, (Çev.), (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- AKKOYUN, Turan, (1997), **Türk İnkılâp Tarihi**, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, No:6.
- AKYÜZ, Yahya, (2001), **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- AKŞİN, Sina, (1983), “Mustafa Kemal Atatürk’ün İktidar Yolu”, Ord. Prof. Dr. Ömer Celal Saraç vd. (Haz.), (1983), **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, İstanbul: Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, s. 51–80.
- AKŞİN, Sina, (2002a), “Siyasal Tarih”, Sina Akşin (Haz), (2002), **Türkiye Tarihi 3 (Osmanlı Devleti 1600–1908)**, İstanbul: Cem Yayınevi, s.77–191.
- AKŞİN, Sina, (2002b), “Siyasal Tarih”, Sina Akşin (Haz.), (2002), **Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908–1980)**, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 27–127.
- AKŞİN, Sina, (1985), “Türk Ulusçuluğu”, Murat Belge (Gen. Yön), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:7, s. 1941–1944.
- ANADOL, Cemal; Fâzile Abbasova, (2001), **Türk Kültür ve Medeniyeti**, İstanbul: Kültür-Sanat Yayınları.
- ANADOL, Cemal; Fazile Abbasova; Nazile Abbashı, (2002), **Türk Kültür ve Medeniyeti**, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- AND, Metin, (1985), “Cumhuriyetten Önce Türkiye’de Tiyatro”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:9, s. 2504–2510.
- ANGI, Hacı, (1983), **Atatürk İlkeleri ve Türk Devrimi**, Ankara: Angı Yayınları.
- ATABEYOĞLU, Cem, (1985), “Cumhuriyet Döneminde Spor Politikası”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 8, s. 2187–2197.

ATASOY, Sümer, (1985), “Türkiye’de Müzecilik”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 6, s. 1458–1474.

ATAY, Falif Rıfkı, (2004), **Çankaya**, İstanbul: Pozitif Yayınları.

ATEŞ, Toktamış (1999), **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul: Der Yayınları.

ATLIĞ, Nevzad, (1990), “Türk Musikisi”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu” (1990), **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı:46, s. 183–186.

AVCIOĞLU, Doğan, (1996), **Türkiye’nin Düzeni**, İstanbul: Tekin Yayınevi, Birinci Kitap.

BAŞOĞLU, Tamer, (1985), “Türk Heykel Sanatı”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 4, s. 896-906.

BAYSAL, Jale, (1985), “Kütüphanecilik”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:5, s.1305–1322.

BATUR, Afife, (1985), “Cumhuriyet Döneminde Türk Mimarlığı”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:5, s.1380–1420.

BAYUR, Y. Hikmet, (1981), **Cumhuriyet Devrinde Atatürk Önderliğinde Harf Devrimi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

BELGE, Murat, (1985), “Türk Dilinde Gelişmeler”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 10, s.2588–2606.

BERK, Nurullah, (1983), **Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No: 248.

BERKAY, Halil, (1985), “Tarih Çalışmaları”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:9, s.2456–2474.

BERKES, Niyazi, (2004), **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BORAK, Sadi, (2004), **Atatürk ve Edebiyat**, İstanbul: Kırmızı Beyaz.

BORATAV, Korkut, (2002), “İktisat Tarihi (1908–1980)”, Sina Akşin (Haz.), (2002), **Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908–1980)**, İstanbul: Cem Yayınevi, s.297–380.

- C.A.(Cumhuriyet Ansiklopedisi), (2003), **Halk Millet Mektepleri’ni Doldurdu**, Hasan Ersel vd. (Yay. Kur.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Cilt:1, Yıl: 1923–1940, s.130–131.
- CUNBUR, Müjgan; İsmail Parlatır, (1990b), “Basın-Yayın ve Kitap”, Atatürk Kültür, Dil Tarih Yüksek Kurumu, (1990), **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı:46, s.359–387.
- CUNBUR, Müjgan; İsmail Parlatır, (1990a), “Edebiyat”, Atatürk Kültür, Dil Tarih Yüksek Kurumu, (1990), **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı:46, s.203–244.
- ÇAVDAR, Tevfik, (1985a), “Devralınan İktisadi Miras”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:4, s.1048–1060.
- ÇAVDAR, Tevfik, (1985b), “Halkevleri”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:3, s.878–884.
- ÇEÇEN, Anıl, (1998), **Atatürk ve Cumhuriyet**, Ankara: İmge Kitabevi.
- ÇEÇEN, Anıl, (1984), **Kültür ve Politika**, İstanbul: Hil Yayınları.
- ÇİZMECİ, Meral, (1985), “Süsleme Sanatları”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:9, s.2338–2356.
- DEMİRTAŞ, Hasan; Hasan Güneş, (2002), **Eğitim Yönetimi ve Denetimi Sözlüğü**, Ankara: Anı Yayıncılık.
- DÖLEN, Emre, (1985), “Darülfünun”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:2, s.476–477.
- DÖNMEZER, Sulhi (Ana Komisyon Başkanı), (1983), **Milli Kültür**, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: DPT. 1920-ÖİK. 300.
- ERİKAN, Celal, (2001), **Komutan Atatürk**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- FİŞEK, Kurthan, (1985), “Türkiye’de Spor”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:8, s.2176–2186.

- GKB-Genel Kurmay Başkanlığı, (1998), **Atatürkçülük**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 324.
- GÖKBERK, Macit, (1983), “Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk”, Ord. Prof. Dr. Ömer Celal Saraç vd. (Haz.), (1983), **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, İstanbul: Dr. Nejat, F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, s.283–332.
- GÜNEŞ, Muharrem; Hasan Güneş (2003), **Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum**, Ankara: Anı Yayıncılık.
- GÜRSEL, Nedim, (1985), “Hikâye”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:3, s.620–630.
- GÜVENÇ, Bozkurt, (1979), **İnsan ve Kültür**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GÜVENÇ, Bozkurt, (1997), **Türk Kimliği**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HATİPOĞLU, Vecihe, (1963), **Atatürk’ün Dilciliği, Atatürk ve Türk Dili**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- HIZAL, Meriç, (1985), “Cumhuriyet Döneminde Heykelcilik”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:4, s. 886-895.
- IMBERT, Paul, (1981), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yenileşme Hareketleri**, Adnan Cemgil (Çev.), İstanbul: Havass Yayınları.
- İNAN, Afet, (1972), “Türk Kadın Haklarının Tanınmasının Kültür Devrimindeki Önemi”, Süzgül (Gezgin), Zuhale (Der.), (1972), **Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimleri**, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, No:12, s.111–117.
- İ.Ü.-İnönü Üniversitesi, (2005), **Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı**, 7-9 Nisan, Yer: Kongre ve Kültür Merkezi, Malatya (Sözlü Sunuşlar).
- İSKENDER, Kemal, (1985), “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Resim”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:6, s.1678–1699.
- KAFESOĞLU, İbrahim, (2003), **Türk Milli Kültürü**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KARAL, Enver Ziya, (1954), **Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı Devri 1856–1861)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt:6.

- KARAL, Enver Ziya, (1995a), **Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876–1907)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt:8.
- KARAL, Enver Ziya, (1996), **Osmanlı Tarihi (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı 1908–1918)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt:9
- KARAL, Enver Ziya, (1995b), **Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı Devri 1861–1876)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt:7
- KARAL, Enver Ziya, (1985), “Tanzimat’tan Sonra Türk Dili Sorunu”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:2, s.314–33
- KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım, (2002), “Köy Enstitüleri”, Murat Belge (Gen. Yay. Yön.), (2002), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 2, s. 286–292.
- KATOĞLU, Murat, (2002), “Cumhuriyet Türkiye’sinde Eğitim, Kültür, Sanat”, Sina Akşin (Haz.), (2002), **Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908–1980)**, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 417–523.
- KAYNAR, Reşat, (1985), **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KAYNARDAĞ, Arslan, (1985), “Yayın Dünyası”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:10, s. 2824–2836.
- KINROSS, Lord, (2003), **Atatürk (Bir Milletın Yeniden Doğuşu)**, Necdet Sander (Çev.), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- KİLİ, Prof. Dr. Suna, (1983), **Atatürk Devrimi**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, (1985), “Radyo”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 10, s. 2732–2747.
- KOÇAK, Cemil, (2002), “Siyasal Tarih”, Sina Akşin (Haz.), (2002), **Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908–1980)**, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 127–227.
- KONGAR, Emre, (1994), **Atatürk**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KONGAR, Emre, (2000), **Atatürk Üzerine**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

- KÜLEBİ, Cahit, (1985), “Türk Dili”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:10, s. 2576–2587.
- LEWIS, Bernard, (1998), **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Metin Kıratlı (Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- MANGO, Andrew, (2004), **Atatürk (Modern Türkiye’nin Kurucusu)**, Füsun Doruker (Çev.), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- MARDİN, Şerif, (1983), “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk”, Celal Saraç vd. (Haz.), (1983), **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, İstanbul: Dr. Nejat, F. Eczacıbaşı Yayınları, s. 21–43.
- MARDİN, Şerif, (1985), “İslamcılık”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 7, s. 1936–1940.
- MEB-Milli Eğitim Bakanlığı, (1973), **Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MUMCU, Ahmet, (1984), **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- MUMCU, Ahmet, (2005), **Ülkemizde Laik Eğitim Sistemimizde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi**, 7–9 Nisan, Yer: İnönü Üniversitesi, Kongre Kültür Merkezi, Malatya, (Görüşme).
- NİRUN, Nihat; M. Cihat Özönder, (1990), “Türk Sosyo-Kültürel Yapısı İçinde Adetler, Örfler, Görenekler, Gelenekler”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, (1990), **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 46, s. 251–264.
- NUTKU, Özdemir, (1985), “Cumhuriyet Tiyatrosu”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 9, s. 2511–2530.
- OLCAYTU, Turhan, (1998), **Devrimimiz İlkelerimiz**, Ankara: Ajans- Türk Basın ve Basım A.Ş.
- ONAY, Ersin, (1990), “Çağdaş Müzik”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, (1990), **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 46, s. 187–191.
- ORTAYLI, İlber, (2002), **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: İletişim Yayınları.

- ÖDEKAN, Ayla, (2002), “Mimarlık ve Sanat Tarihi”, Sina Akşin (Yay. Yön.), (2002), **Türkiye Tarihi 3 (Osmanlı Devleti 1650–1908)**, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 369–455.
- ÖZEL, İsmet, (1985), “Şiir”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 3, s. 631–638.
- ÖZERDİM, Kemal, (1972), “Harf Değişikliğinin Türk Kültürüne Tesirleri”, Zuhâl Süzgün (Der.), (1972), **Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi**, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, No: 12, s. 91–94.
- ÖZKAYA, Yücel, (1994), **Osmanlı İmparatorluğunda Aydınlik**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, (1985), “Ana Hatlarıyla Edebiyat”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:3, s. 580–606.
- ÖZTÜRK, Cemil, (1996), **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖZTÜRK, İsa, (1998), **Harf Devrimi ve Sonuçları**, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/ 2122.
- PERİN, Cevdet, (1982), **Atatürk Kültür Devrimi**, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- SENCER, Muzaffer, (1973), **Osmanlı Toplum Yapısı**, İstanbul: Yöntem Yayınları.
- SHAW, Stanford, (1982), **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Mehmet Harmanlı (Çev.), İstanbul: E Yayınları.
- SÖZEN, Metin, (1996), **Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No: 349.
- ŞAHİN, Muhammet, (1999), **Türk Tarihi ve Kültürü**, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- ŞAYLAN, Gencay, (1985), Milliyetçilik İdeolojisi ve Türk Milliyetçiliği”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 7, s. 1945–1949.
- TANSUĞ, Sezer, (2003), **Çağdaş Türk Sanatı**, İstanbul: Remzi Kitabevi
- TARHAN, A. Haluk, (2001), **Türk Devrim Tarihi ve Hukuku**, İstanbul: Çantay Kitabevi.

“Tarihten Gelen Işıık”, (2005, Nisan, 13), **Cumhuriyet Gazetesi**.

TEKELİ, İlhan, (1985a), “Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 3, s. 600–673.

TEKELİ, İlhan, (1985b), “Türkiye’de Halkçılık”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 7, s. 1929–1935.

TİMUR, Taner, (2001), **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara: İmge Kitabevi.

TİMUR, Taner, (1986), **Osmanlı Kimliği**, İstanbul: Hil Yayını.

TONER, Süha, (1990), “Mimarlık ve Koruma Olgusu”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih yüksek Kurumu, (1990), **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 46, s. 197–2001.

TOPUZ, Hıfzı, (1998), **Dünyada ve Türkiye’de Kültür Politikaları**, İstanbul: Adam Yayınları.

TOPRAK, Zafer, (2002), “İktisat Tarihi”, Sina Akşin (Yay. Yön.), (2002), **Türkiye Tarihi 3 (Osmanlı Devleti 1600–1908)**, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 219–271.

T.T.T. Cemiyeti, (2001), **Tarih IV (Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri 1931–1941)**, İstanbul: Kaynak Yayınları.

TUNCAY, Mete, (1985), “Türkiye Cumhuriyetinde Siyasal Düşünce Akımları”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 7, s.1924–1929.

TURAN, Şerafettin, (1994), **Türk Kültür Tarihi**, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

TURAN, Şerafettin, (2004), **Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara: Bilgi Kitabevi.

TÜFEKÇİ, Nida, (1985), “Folklor”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 3, s. 776–786.

TÜRKOĞLU, Pakize, (2000), **Tonguç ve Enstitüleri**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın, No: 450.

UYGUR, Nermi, (1996), **Kültür Kuramı**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- UYSAL, Ahmet E.; Umay Günay, (1990), “Bir Kültür Unsuru Olarak Folklor Konusunda Bazı Genel Bilgiler”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih yüksek Kurumu, (1990), **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 46, s. 265-288.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1988), **Osmanlı Tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt: 4, İkinci Kısım.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, (1973), **Atatürk ve Harf Devrimi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 384.
- VARLIK, M. Bülent, (2002), “Ülkü: Halkevleri Mecmuası”, Murat Belge, (Gen. Yay. Yön.), (2002), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 2, s. 268–271.
- WIDMANN, Horst, (2000), **Atatürk ve Üniversite Reformu**, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- YAVİ, Erdal, (2001), **Bir Ülke Nasıl Batırılır?**, İzmir: Yazıcı Basım Yayıncılık.
- YENER, Faruk, (1985), “Türkiye’de Opera Sanatı”, Murat Belge (Gen. Yön.), (1985), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 9, s. 2546–2550.
- YEŞİLKAYA, Neşe C., (2002), “Halkevleri”, Murat Belge, (Gen. Yay. Yön.), (2002), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 2, s. 113–118.
- YİĞİT, Ali Ata, (1996), **Atatürk Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1923–1938)**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- YÜCEL, Ünsal, (1983), “Atatürk Döneminde Sanat Yaşamı”, Ord. Prof. Dr. Ömer Celal Saraç vd. (Haz.), (1983), **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Yayınları, s. 417–478.
- YÜKSEL, Ahmet Haluk, (1987), **Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 257.
- ZÜRCHER, Erik Jan, (2003), **Milli Mücadelede İttihatçılık**, Nüzhet Salihoğlu (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

(1924 Yılından Sonra)

Kaynak: (MEB, 1973, 68)
(Cumhuriyet eğitim yapısı bu sistemle başlayıp sonraki yıllarda değişiyor. Ancak bu sistemin Atatürk dönemini ve kısmen de İnönü dönemini kapsadığını söyleyebiliriz.)